ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

КЊИГА V.

СВЕСКА XXII. СТАРОГА РЕДА.

С ЛИТОГРАФИСАНОМ КАРТОМ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ.

1867.

У БЕОГРАДУ У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ.

LIBRARY
JUN 12 1974
UNIVERSITY OF TORONTO

DR
301
S67
Knj.22

ГДЕ ЈЕ ШТО.

1. Из „*Описа Босне и Херцеговине.*“ Од једног родољуба (свршетак) с картом тих земаља 1
2. *Топографски рјечник* уз „Опис Босне и Херцеговине.“ Од Ст. Новаковића 47
3. *Нешто о Васојевићима.* Од М. Ђ. Милићевића . . 67
4. *К биљешкама о Филипу Вишњићу* 77
5. *Живот Срба.* Од М. Ђ. Милићевића.
   а, Година у селу 79
   б. Чини, бајања и други народни обичаји „од колевке до мотике“ 151
6. *Житије цара Уроша*, од Пајсија пећског патријарха. Од Илариона монаха 209
7. *Прилози к историји српске књижевности.* Спремио за штампу по рукопису 16-ога века Стојан Новаковић . 233
   а. Живот Јоакима Сарандапорског 242
   б. Живот Јована Рилског 265
8. *Критика.* „Последња деспотица смедеревска. Драма Л. Телечкога.“ Од Ђ. Малетића 303
9. *Писмо писано митрополитом црногорским Савом* митрополиту московском Платону 1776. Послао ђакон Живојин Јовичић 357
10. *Три молитве. а)* О постављању цара. *б)* ћесара и деспота. *в)* кнеза, с напоменама. Од К. Невоструј̂ева 360
11. *Писмо Доминика архиепископа Венедичког* патријарху антиохијском Петру о опресанцима и одговор истога патријарха. Од К. Невоструј̂ева 371
12. *Радња Српског ученог друштва* 406

БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ".

ОД ЈЕДНОГ РОДОЉУБА.

(Свршетак.)

XVII.

Бања Лука — Кључ или Варцар.

Од Бање Луке иде пут преко Добрића у Ситницу, а одавде с једне стране у Кључ, а с друге у Варцар Вакуп. Из почетка иде један сахат левом обалом Врбаса, а за тим се под Јејићком стеном спушта рђавом калдрмом у низу, одакле се опет на Кетеново брдо диже. С овога се брда спушта опет једноме потоку, што јужноисточно тече. Одавде се диже доста стрмо на један брег на десној обали, одавде у Корито, а из Корита на равну висину Кулумак три сахата од Бање Луке. Одавде иде пут јужно, малим шумарком, а иза овога пределом Рекавице, који је источно или спрам Врбаса грмовима или ниским дрвима обрастао, а западно стоји са свим противно, ниско, наго слеме Коло. Најпосле иде пут јужним обронком Кола јужнозападно и повлачи се преко стеновитог земљишта и кроз грмове на Добрињско Поље, чисту равницу, која се са запада источно протеже. Дугачко је од прилике 2500 а широко 1400 корака. Оно се источно с једним кланцем састаје и свршава, у којем се Плазај губи. Висине, које До-

бриньско Поље окружавају, са свим су ниске и наге. Оне спадају управо Добриньском пољу, јер као што се из дефиниције *поља* види, то не мора равница бити, па с тога може и ниских и нагих висина имати. На западној страни истога долази са запада мала узана долина, којом поток Добриња тече. Висина на десној обали Добриње продужава се источно, и подиже над свима као Луњевац. Пут иде преко источне стране равнице близу Плазаја на висину, и десно поменутом долином у Добриньу — 5 сахата од Бање Луке, или поред Добриње јужно по сахата. За тим преко са свим ниског, шумовитог слемена, што источно полази, сврће на јужном обронку његовоме западно, обилазећи јаругу, што је као шанац у узацкој долини, која такође источно иде, и ступа преко ниског, шумовитог слемена на Лусинско Поље.

Овим пољем иде пут јужнозападно према седлу Коћије Главице на њу, и после јужном страном врло стрмо на Ратко Поље. Овде сврће јужноисточно и иде тим правцем до Бунарова и даље дижући се полако на равну нагу висину и њоме к Ситници, три сахата од Добриње.

Од Ситнице иде пут јужнојужнозападно преко чисте низе на северни шумовити обронак Кука, и даље на врх његов, са којега се за по сахата ка Караули спушта, где се са оним састаје, што од Кључа к Варцару води. Од Ситнице до Кључа има 4 сахата. Пут од Ситнице до Варцара не познајем. Толико сам само чуо, да се источно од онога што у Кључ води, са оним, што од Кључа у Варцар иде на источној страни Подражничке равнице код Хана састаје. Од

Ситнице до Варцара има 5 сахата. Лако може бити, да и на ланцу брегова од Ситнице југоисточно до Варцара има какав пут. Нисам могао дознати.

Од Бање Луке до Ситнице, изузимајући неколико тешких места у Кориту, пут је у опште добар. Од Ситнице до Кључа има једно место због стрмени врло незгодно.

О становима немамо овде много говорити.

На Ћулумаку има један стан. А даље село Добрња, ну од растрканих кућа његових мало се види. На врху Коћије Главице мислим има две куће, а и на Раткоме мало ће више бити, који воду морају из Бунарова да доносе, што је и тешко и далеко. Ситница се састоји само из куле Ситнице бега, из више зграда, међу којима је и једна четвороугласта зидана кула, у којој се породица с благом склони, ако од куд опасност прети.

Осим тога има још од Бање Луке један краћи пут у Варцар. Ја сам ишао овим путем али по најдебљем снегу и магли, па сам се морао у Крупи близу Врбаса склонити. С тога могу у опште само казати, да се овај од онога споменутога, прешавши поток што на јужноме подножју Кетенова брда тече, раздваја и подоста равним земљиштем јужно, а за тим се југозападно преко слеменастога брега у широку и чисту низу спушта, која се југоисточно пружа. Из ове низе подиже се на источни обронак јужним висинама што се до Врбаса повлачи, и подижући се вас дан иде јужно-југозападно у низу, у коју Црна Река од Врбаса долази. Одавде до Варцара има западно четврт сахата.

Овај пут је дугачак 9 сахата, и мислим, да се на леном времену може за толико пећи. Ја сам пртећи најдубљи снег два дана заостао, и то један дан од зоре на до мрака, а други до 3 сахата после подне и то без одмора. Овај пут није од најгорих и њиме удара сваки, који нема где на другој страни посла, и који не тражи пречег пута. —

XVIII.

Кључ — Дренић или Буковац — Дрвар (Доњи Унац) — Роре — Гламоч — Лијевно.

Овај пут иде из почетка од Кључа до Бравског Хана, обилази Бравско Поље, подиже се по мало на северни обронак Срнотице, сврће у угиб поменутог слемена јужно, и спушта се по мало на ниске јужне обронке, иде управо у Дренић или полази на обронцима северозападно к Буковцу. 7 сахата од Кључа. Од Буковца иде пут јужнозападно преко равнице, преко поменутог потока, и преко са свим ниског нагог слемена Црвљевице, које се северозападно пружа к подножју истога брега, где се и путови од Дренића и Петровца сутичу. За тим се пење пут врло стрмо и тешко. — 40 минута сам пшао до доле — са обронка у угиб. Овај се угиб протеже јужнозападно у виду узацке дубоке долине све до Унца, где се на обали тек мало шири. На врху угиба пут није баш најбољи. Одатле се спушта поменутом долином у степовиту дубљину, а из ње поред једнога кланца ка Хану. Од Хана преко равног, али степовитог и местимице ниском растовином покривеног земљишта, к веома стрмој

и брежуљкастој обали Унца, за тим к мосту и преко ливаде у Дрвар, 5 сахата од Буковца или Дренића.

Пут је од Кључа до Бравског Хана познат. На Бравскоме пољу пут је добар и пролази близу Краљевскога стана, где се и сад још неке зидине виде. Ту су некада краљевске овце зимовале. У Срнотичком угибу нема истина стрмени, али пут иде голим каменом, и тако је исто несносан, као и рђава, искварена калдрма. У дренићкој и буковачкој равници је пут добар. На Црвљевици иде веома стрмо поред гроба једнога кадије, кога огорчени становници ту, како је бегао, сустигоше и жива под камење закопаше.

На врху Црвљевице је рђав пут, и иде сад меком земљом, сад преко стена, а час преко оборених стабала и развала. Пут кроз кланац ка Хану веома је стеновит, а онај на обали к мосту још и опасан.

Од станова види се само неколико дренићских и буковачких кућа.

Дрвар, на картама Унац, као село место тако названога предела (Доњи Унац) састоји се из више скупова кућа, који сваки своје име имају.

Од Дрвара иде пут у опште јужноисточно косом низбрдицом Камеником, и преко неколико потока подруг сахата до Висућице, преко њих, и даље низом кратког слемена, што од Радовника к Унцу иде, по сахата. Одавде низбрдицом Радовника по мало у долину, а из ње опет на ниско предбрежје Граб, са кога се опет стрмо у поменути котао к потоку Љесковцу спушта. Прелази исти поток, иде даље к Унцу, и преко њега, и даље косим земљиштем, а најпосле преко поточића на обронак Прекаје. Овде се пут из почетка

доста стрмо пење, па онда дижући се полако иде источно три четврти сахата изнад Прекаје. Одавде свриће јужно, и иде тако преко са свим голог земљишта поред ниског Црнога Врха, не наилазећи ни на какве особите стрмени — десно спрам развала Преодца. Даље преко свода, на размеђе водене, и обронком северних висина полако у долине Роре, 3 сахата од обронка Прекаје.

У долини Рорама иде пут северним крајем њезиним нешто источно, подиже се полако преко угиба између јужних обронака Црне Горе и слемена, што се од Шатора ньојзи пружа, и иде другом страном у најсеверији део гламочке долине. Одавде свриће јужно, и иде подножјем мало час поменутог слемена читав сахат, а одавде опет источно на јужном обронку једне осамљене висине, која са јужнозападним висинама уску долину сачињава. Најпосле спушта се као низак кланац на доњу површину гламочке равнице. Одавде иде пут јужнозападним крајем равнице управо, и пресецајући у путу северозападни заток преко Халапића и Ковачице у Гламоч. Од Гламоча иде пут опет јужнозападним крајем равнице, док се најпосле на Букву не уздигне. Ту вијуга и спушта се опет јужно у равницу лијеванску, и иде даље подножјем обронка јужноисточно сахат до Лијевна.

Од Дрвара до Прекаја има 4, одавде до Гламоча 6 добрих сахата, а од Гламоча до Лијевна такође 6.

Пут је у опште добар. Између Дрвара и Висућице има подводних места, а на врху Буквама веома је рђаво и каменито а и блатно у једно. Пут уз Букву врло је стрм и тежак.

Од обиталишта ваља споменути:

Мокроноге, на десној обали Унца, има само неколико кућа. Љесковац мало сеоце на поменутом потоку исто тако названоме, у ублу на горњем Унцу и на подножју Малешевца.

Роре, од својих 15 растрканих кућа у ублу.

Главице, дугачак ред кућа, које свака за себе стоје, десно од пута и на подножју обронка, који се тамо почиње, где пут са више стране равнице у нижу иде.

У истој висини источно у равници је Филиповића оџак.

Даље на путу и у равници је Халапић, и даље према Гламочу, добро по сахата одатле је село Ковачице. Гламоч је такође мало село на обронку краткога зуба, где негда на врху град стајаше, од кога се сада још зидана ограда мало види. На јужнозападној страни употребили су јачи и бољи зид, који се одржао за џамију, али одавно је већ Гламоч опао. Од Гламоча даље јужноисточно види се само на јужнозападној страни равнице неколико ханова. На целој североисточној страни равнице види се на размацима мање више кућа у скупу, а на јужноисточном крају 2 сеоца.

У савитку равнице западно-северо-западно од Гламоча види се више мањих места.

XIX.

Сиљ или Бијели Бријег — Лијевно — Купрес — Скопље — Травник.

Овим је путем велики обрт, јер сва трговина из Трста за Лијевно и Травник и сву околину иде у

Сиљет, одавде преко Сиња у Бијели бријег и даље. Али је за то опет тај пут најтежи. Од Сиљета преко Сиња и Бијелог бријега до пола обронка Пролога има друм, али њиме и сами Далматинци само до Сиња иду. Одатле се служе стоком, на којој све терете носе. Турски поданици иду са стоком само до Сиљета.

Пруга дакле од Бијелог бријега преко Пролога до у равницу Лијевна не може се никако као пут представити. Људи, избегавајући цесту, коју је Аустрија од Бијелога бријега до међе саградила иду уз стрм обронак, који одсек један пресеца; на врху обронка иде голом стеном и каменом, два сахата од Карауле на врх Пролога. Ако је довде рђав био, онда се у пролошкој драги не да описати. То је дубок просек, у којем је сливена вода земљу са камења спрала и тако пролом начинила, који тамо амо пљоснасто или округло камење прекида, између кога опет мање или веће барице и јаруге леже. Са стране пролома такође је камен и грм. Тако се спушта пут једно подруг сахата до у равницу, где после без икаквих препрека даље иде, за тим преко Студбе и преко виских висина Губера к Жабљаку, и северно у Лијевно.

Ја сам овим путем пошао од Лијевна у Бијели бријег, и натраг, дакле двапут.

Имао сам добра, срчана коња из Славоније. Па и ако је из равна, опет је већ више тешких места претурио, ма да је показивао нестрпљивост своју, па је прешао и преко саме Црвљевице. Али у пролошкој драги застане, и погледаше ме, као да је хтео питати: хоћемо ли и даље? Великом сам га муком нагонио. Један га је човек водио, а ја сам га вас дан цагао и

храбрећи викао. По дотле и боже помози, али кад натраг, коњ ми се подбије, прелазећи препреке. Али како смо подводном долином јахали, нисам га ни морао хладним облагати.

Оне године, када сам ја путовао, дванаест су коња под теретом у драги пали, нити се више подигоше.

Од Бијелог бријега до Лијевна има 7 сахата.

Даљим путем преко Купреса у Травник нисам ишао, и спомињем га само по поузданим изворима. Он иде од Лијевна преко Круга североисточно доста лако једно 4 сахата до Шујице. Одавде одмах из почетка прелазећи један стрм обронак иде даље 4 сахата до Купреса. Од Купреса иде пут узаним стеновитим теснацем Стожерским у долину врбаску, а из ње преко Радован-горе у Лашванску долину. Осим равни Купреске и долине врбаске, иде пут вас дан по каменитој земљи. На врх Круга и на купреској равни дувају јаки ветрови, који су у вејавици врло опасни.

Од обиталишта ваља ми споменути више малих села на крају равнице Лијевна и на висинама јужно од Лијевна. Даље не познајем пут.

XX.

Лијевно — Рама — Прозор — Пожетва — Крешево — Сарајево.

Ако би хтели од Лијевна у Раму ићи, морали би северним делом Дувна ударити. Осим овога пута, има још два друга, од Лијевна у Дувно, или у Жупањац. Мислим да ће добро бити, да их у једно опишем, а

после да продужим означени пут. Најобичнији пут од ова три, иде источно подножјем обронка Кругова једно $1\frac{1}{2}$ сахат, за тим се пење једним кланцем на Круг, и опет спушта врло каменитим и неравним земљиштем три сахата к Мокроноги, и даље југоисточно добар сахат у Жупањац — свега 6 сахата од Лијевна. Овај пут у целоме није баш тако рђав, а особито кад човек доброга вођа има, мало се подуже задржи, али је угодније, јер је обронак Мокроноге неугодан.

Други пут иде с првим до Кланца, иде још мало подножјем обронка, за тим на њега, прелази на северни обронак Тушнице, спушта се врло стрмим источним обронком њезиним вијугајући много у равницу, и иде једно по сахата преко ниског виса у Жупањац.

Овај се пут рачуна на $4\frac{1}{2}$ сахата, и у опште је добар, али га људи избегавају због последњега врло тешкога обронка.

Оба ова пута веома су опасна на Кругу кад је ветар, опаснија и од саме Батијевице. Ја сам се са једним младим, срчаним заптијом усудио на овај пут од Мокроноге у Лијевно, где ме је на један пут такав ветар изненадио, и ако ме је пријатељски одвраћао свештеник мокроношки, говорећи, да ће нас курјаци рашчупати и мећава завејати, што је врло лако могло и бити. Он нас поткрепи јелом и вином и благослови нас. И ми срећно прођемо — хвала добрим коњима нашима и заптијином добром познавању околине, али особито заптији хвала, који се био у велики црвен огртач увио, па га је ветар као врећу какву о земљу

бречно, но срећом пао је у снег а не на крш, па се није повредио, иначе бих и ја пропао не познајући пута. У Лијевну нам не хтедоше веровати, да смо онај дан прешли Круг. У Лијевну трајаше ветар 4 дана, и грдну је штету починио. Дућани беху за све то време затворени, и само је прека нужда нагонила неке на улицу. У тако време свакад се узима трећи пут, који истина не познајем али га, размотривши земљиште, по добивеним извештајима могу назначити.

Он иде од Лијевна јужно преко ниских висина према Бушкоме блату, и сврће за тим источно у угиб између Тушнице и јужнога слемена, из којега код Стипањића излази, одакле после поред Кола у Жунањац иде. Ова је пруга дугачка до својих 7 сахата, и судећи по гласовима и самоме земљишту није гори од оних других, ако није бољи.

Из описа продужења горепоменутога пута с погледом на високу гору, ласно се може видети, да ни за трговину, ни за војску није, јер је у оба случаја од свију најгори. Што се тиче администрације и познавања земље, опис је овога пута од важности.

Пут иде од Мокроноге преко Шујице без моста за тим северосточно стрмо на Паклину, и даље њоме источно између дубљина вијугајући иступа најпосле на јужни део равнице Равнога, прелази равницу, и подиже се мало по мало на веома неравни угиб између Равашнице и Љубуша — Клапавице. Одавде се спушта стрмо у дубоки просек између Радуше и Дашника, иде њиме донекле чврстом калдрмом, а за тим поквареном, и најдубљим блатом, и ступа на један пут десно у убао Раму. Поглед на дивну природу одавде

веома ће нас изненадити и усхитити. Тим погледом силом ће нам се мисао наметнути, да је Бог спојивши на овако малом простору величанствено дивље и нежно хтео човеку храм подићи, у којем нема природа снагом силног убеђења истинито и непокварено поштовање и славу Богу осећањем казује.

Пут се спушта доста стрмо на кланац к Радуши, иде ниже источно, и у долину потока, из које се опет на угиб између Радуше и Коловрата, и иде другом страном дуж потока Прозорски Поток јужноисточно у Прозор.

Одавде се пење пут из кланца стрмо па врх предбрежја, иде њиме добру четврт сахата североисточно, и спушта се опет здраво стрмо у дубоку долину, иде њиме источно преко потока, и других шанчева, а најпосле кроз густа дрва. За тим стрмим обронком горскога зуба, обилазећи на врху јужноисточно други виши зуб, и на источној страни његовој у долинастом угибу североисточно к Уздолу, где један францишканац поп седи.

Од Уздола иде пут још мало уз брдо, сврће за тим источно ка слемену Букви, спушта се на стрмом источном обронку његовом к Бањој Лучици. Одавде се пење стрмо на обронак Матијевићку Страну, иде њиме горе доле подижући се на Крушчицу. Када сам овуда пропутовао око половине Новембра, беше по гори дебео снег. Врх Зеца сијаше јасном светлошћу јаркога сунца, и засењаваше чисто очи, а јужно под ногама мојима скриваше дебела непрегледна магла долину, као море, из којега се само неке стеновите гребени и врхови херцеговачких гора виђаху. Беше

то један поглед. А особито беше дивно погледати три гребена на врху Обрљина, који се као три чудно танка и висока зида пружаху од североистока к југозападу.

Гледајући са врх Крушчице северно североисточно, види се на два добра сахата на северној страни дубоке уске долине, у којој Неретвица источно тече, ниже стеновите провале од Зеца село Пожетва.

Пут се спушта доста стрмо у један пролом, кроз који поток тече, иде нешто мало њиме и поред њега, сврће опет десно на обронку и опет стрмо к води, преко ње, и пролази испод једнога као отесаног стеновитог зида испод природних каменитих врата, кроз која не може коњаник проћи. За тим се подиже преко једнога ниског зуба, иде кроз село Крушчицу, у којој Мухамеданци живе, спушта се у један кланац и подиже одавде опет стрмо на врх Пожетве. Одавде иде пут нешто мало североисточно, сврће источно, и спушта се један сахат од Пожетве веома стрмо к Дубоком потоку, а за тим се опет на супротном обронку стрмо подиже на Погорелицу, иде тако равним слеменом и одатле полако јужноисточно једним проломом у Дусиску долину. Овом долином иде јужно до Дјезевице, одавде се подиже здраво стрмо на западни зуб Инаћа, иде источно, одавде јужноисточно стрмим обронком у угиб између Инаћа и Височице каОјсини, а одавде стрмо к потоку Крешеву; даље обалом истога северно к манастиру Крешеву, и даље четврт сахата источно к селу истога имена. Од Крешева иде пут преко моста, за тим десном обалом потока, и даље источно североисточно северном страном слеменог

угиба у долину Лепенице, и иза моста североисточно преко нискога слемена у раковачку долину, и даље као што је познато.

Од Мокроноге до Раме има 6, од Раме до Прозора 2, одавде до Уздола 2, од Уздола до Пожетве 5 добрих сахата, од Пожетве до Крешева 6, а одавде до Сарајева 7 сахата. Пут је у опште добар. Од села ваља споменути: Равно, село на крају равнице исто тако назване и на подножју Ровашнице.

Звијерњача, сеоце јужно од Равнога у затоку на подножју Љубуше.

У ублу Рама има више малих скупова кућа, којима не знам имена, осим једнога бегова Копчића близу врела Раме ниже састанка кланаца Радуше и Дашника. Одавде јужноисточно или према изласку убла гледајући, види се у јужноисточној равној долини истога недавно сазидани францишкански дом.

Прозор у кланцу, и неколико само кућа на врсу, има свега 60—70. Сиромашно је и самим Мухамеданцима насељено.

Уздо, састоји се из францишканског парохијског дома цркве, и из неколико кућа у околини на врх обронка.

Од Матијевића с матијевићких брда види се само 5—6 растрканих кућа.

У неретвичкој долини има осим поменутога сиромашног села мухамеданског Крушчице још више растрканих кућа.

Од Пожетве такође се види само 15 кућа. До Дубокога Потока виде се мислим 3—4 куће, а даље само неке у долини Дусине и на изливу Дјезевице.

Војсина од својих 25 кућа, у којој сами ковачи живе.

Крешево може бити преко 200 кућа, од којих 20 мухамеданских има.

Даље до Раковице види се с пута само неколико растрканих кућа.

XXI.

Сарајево — Војница — Скопље.

Прва пруга овога пута од Сарајева до моста на Војници код Кисељака позната је. Даље иде пут преко ниског земљишта левом обалом реке на близу, а за тим ступа у тесну долину, у којој са свим обалом преко степовите земље иде, а најпосле к мосту на Драгачи. Одавде иде једно по сахата до Војнице, скоро три сахата од Кисељака, или близу 10 сахата од Сарајева. Пут је раван и у опште добар. Куће се само поједине виде. Војница је повеће место, и може имати до 300 кућа. Већина је становника ковача.

Пругу Војница — Скопље нисам прошао, али ћу навести овде опис (Српско - далматински Магазин 1847) ньезин од речи до речи од Францишканца Лукића, који је тамо рођен, које важност само увеличава. Ево шта каже:

„Опазио сам, да није могуће у познање ове покрајине доћи, него ако човек, бацивши за леђа све незгоде сам собом све крајеве редом обиђе. И доиста велике су незгоде по Босни путовати; зими се не може, велики снегови и сметови не даду проћи; у јесен и пролеће велика блата, реке без мостова; најлепше је лето, али при том и најстрашније због хајдука, који

главне путове чувају и путнике узнемирују. Родољубац при свим тим незгодама и опет усуђује се.

„Наступивши пријатни дани угодног Липња (Јуна) другог дана кренем се из Војнице, мога обичнога пребивалишта, пут Скоља. Прошавши кроз вароши уз реку Драгачу, која окреће више мајдана (фабрика) гвоздених, за по сахата дођосмо до моста рагалског. Крај пута виђаше се велико гробље турско, преко реке пак при брегу село од 15 кућа хришћанских и три турске. Казаше ми да је село Рагале пре последње куге имало преко 40 кућа турских, а ни једне хришћанске, па их све морија потрла. Одавде после по сахата стигосмо до другог моста, који води у село Прокос, овде се пут раставља, или желиш на Шљит, или на Враницу; ја окренух на Враницу, једно што је за два сахата ближе, друго што још нисам никад туда пролазио. Прошавши село Мујаковиће, примисмо се планине, и штоно реку, тешко душу носећи у носу, после два сахата стигосмо на врх планине Вранице. Кад би коњ сустао, ваљало је пешице ићи нада се уз Комац. На врх планине има језеро, из кога Драгача извире; ту одјашемо, ручамо, и одморивши се на даље пођемо. Како смо пређе ишли нада се, сад ваља пода се стрмо два сахата. Које дакле себи и коњу рад, јахати се не може. Из ове друге половине планине извире друга речица Ждримача, и пређе него се зађе у село Ждримце, види се страшан слап, где се споменута река преко једне клисуре стрмоглавља с великим жубором.“

Не могу, а да овај одломак из описа Босне не допуним, и то поглавито што се тиче труда и муке,

које је путник у овој земљи имао да снесе, а држим, да сам и позван за то, по чем сам жељу своју за путовањем изобилно задовољио. Писац је љубио свој народ исто као и ја, и био је на сваку жртву готов: он је за своје отачаствољубље и патио, а то бива свагда и свуда. Али што сам овом приликом хтео казати што је и за карактеристику ове земље нужно, то је, да он као син ове земље због навике није ни поменуо све невоље у путовању по Босни, а много мање да их је свету показао. Што се тога тиче, он је много срећнији био од мене. Да јасније кажем. Шта је стало одважном човеку, који љуби свој народ, што ће на рђавом путу по дебелом блату и снегу до крајњег умора газити, када се може надати, да ће на конаку — не велим комфорт — бар хране, са које се не мора гнушавати, и мирна санка наћи, које је безусловно за свако напрезање нужно. Храну могу још и пређутати, јер се ту још лако може помоћи, али дуже време не спавати, то је умор, којем и најјача грађа не може одолети. То се односи наравно на оне путнике, који нису вични своју постељу са хиљадама буха, стеница и ушију делити. А тога има на свима путовима, у свима хановима и другим конацима у изобиљу; то се односи и на оне, којима средства допуштају, те могу ту невољу избећи. Верујте ми, да не претерујем: ја сам многе и многе ноћи будан провео, и тако сам имао довољно времена, да у мислима оно прођем, што преко дана пропутујем, и да земљиште тако утубим, да ми белешке излишне беху. У истини, ја ништа нисам бележио, и овај опис после више година исписао сам из памћења, па и сада бих могао без сваке помоћи

усмено или писмено репродукуковати. Тако исто местимице уплетене рефлексије само су слаб израз једнога дела оних мисли и осећања, које жалосна истина онда у мени порађаше.

Искуство ме је упознало са слабошћу намћења, што је и оправдано, али овде хоћу пуно уверење, поверење свију поштених, пред којима и сам хоћу да сам такав; али посебице хоћу од својих сународника, јер је љубав к њима намћење моје живо и светло задржало, и што желим, и што се надам, да ће они у своје време казивање моје на своју корист употребити. И ја ћу у име тога, кад више времена узимам, и ако Бог да здравља више материјала у војном смислу скупити и написати.

XXII.

Имоцки (Имоски) — Дувно (Жупањац).

Од Имоцкога иде пут преко равнога слемена у долину Студенога врела код Цвитића моста, где пре царина беше, која је са слабога саобраћаја укинута. Одавде воде два пута у јужни део равнице Дувна. Западни иде веома неравним, каменитим и са свим ниским дрвима или грмовима обраслим земљиштем кроз дрва, грмове и камење и достиже врх брега између извора Студенога врела и Миљацке. Одавде се спушта преко нагог каменитог земљишта у равницу, иде њоме северно близу западних висина, а најпосле подножјем обронка око понора Шујице, а одмах за тим преко потока Ножраца, и даље код села Кола на са свим ниске изданке, и тако у Жупањац. Овде на

врху између Кола и Жупањца има један надгробни камен, који показује место, где је Јанковић Стојан пао, који се толико у песмама слави, па кога су и сами Турци поштовали, али у једно и бојали се.

Од Цвитића моста до Жупањца има 6 сахата. Први део тога пута до врх Језика врло је тежак, скоро и није пут. У равници је пут добар. Други источни пут и ако је веома каменит, опет је бољи и чистији. Он иде североисточно на Кукавицу, а одавде у долину Студенога врела, где северно иде све до Миљацке, а дуж ње у Сеоницу. Одавде даље северно подножјем Лијеба, за тим западно северозападно преко равнице к Шујици-мосту, и даље у Жупањац.

Овај је пут у добар сахат дужи од пређашњега.

На оба пута (они не иду далеко један од другога) види се од Цвитића моста до равнице Дувна само неколико раздвојених кућа. На западној страни равнице види се на једноме нискоме одсеку горском више малих скупова кућа, даље северно на подножју обронака види се више мање збијен продужен ред кућа, од којих се најближе понору Шујицама Ковачи зову. Северно од Ковача и на подножју са свим ниског виса, који се од Тушнице према равници пружа, лежи мало сеоце Коло.

Нешто западно и добро по сахата одатле и на јужној стрмени Тушнице, дакле већ у поменутом затоку лежи село Стипањићи. Даље северно и око три четврти сахата од Кола лежи Жупањац, велико село и главно место нахије Дуванске, са голим опалим градом. Северно од Жупањца и близу њега има још једно мало сеоце. На источној страни равнице лежи село Се-

оница од својих 15 кућа. Даље северно и на подножју Љубуша види се више малих скупова од кућа, којима, као и јужнозападнима не знам места назначити.

XXIII.

Дувно — Мостар.

Између Дувна и Мостара има три везе. Један од ових путова иде од Сеонице јужно дуж Миљацке, и преко Језика, па онда западним обронком Црљенице и левом обалом Студеног врела, а најпосле сврће преко равнога земљишта јужноисточно. Одавде се спушта стрмим обронком Навратаца у долину Посушја, и иде одмах преко Рјечине и даље источно у долину остављајући Посушје на лево. Овде се почиње полако дизати на седло Кочерина, са којега се опет стрмо по сахата спушта у Мамићко поље, иде њиме источно обилазећи десно воду, што тамо лежи, или је гази, и даље или управо к манастиру на Широки Брег, или лево преко корита Угроваче, савијајући к мосту на Липтици. За тим иде пут јужноисточно истина преко ниске али камените висине опет к Липтици, нешто мало дуж ње, па онда у равници већ сврће источно Црнашници к мосту на Жватићу, и пење се јужноисточно иза моста полако на поменуто Седло. Одавде се спушта североисточно из почетка калдрмисаном јаругом, и даље проваљеним обронком доле све до Радобоља, одакле јужноисточно полази, и тако подножјем Жаонице до Мостара иде.

Са западне стране равнице Дувна до Студеног врела исти је пут, који и у Имоцко води.

Изузимајући једнога истина кратког, али рђавог каменитог места на левој обали Студенога Врела, па онда на вису код Широкога Брега, и покварене калдрме на десној обали Жватића, пут је добар.

Од станова на овоме путу види се:

Посушје, дугачак ред кућа, који се од Рјечине на северном крају долине к истоку пружа, и који се с редовима других села састаје, и до близу Кочерина пружа. На јужној страни долине виде се растркане куће, а на нискоме вису близу села Градца, неколико кућа. На Мамићком пољу и на јужном крају његовоме види се село Мамић, северно на нискоме изданку Љубовић, и осим тога у низу још неколико растурених кућа. На Широком Брегу стоји манастир, а на јужном обронку његову више растрканих кућа. Даље јужно у низи и на подножју Тркле види се много растрканих кућа, па и на близу неколико. Даље на јужнозападној страни Мостарскога Блата, и на левој низбрдици виде се неколико села. Куће на Радобољу спадају већ к Мостару.

Други пут иде од Сеонице левом обалом Студене један сахат, прелази њу код воденице баш пред завијутком својим к западу, и вијуга преко Јарма у равницу Ракитну, иде даље источном страном њезином, и најпосле једном јаругом између Коњскога и Гвозда пењући се полако на последњу гору. Даље иде овом гором веома неравно, и дижући се полако кроз дивну букову шуму. Најпосле иде мало чистином ка гребену Варде југоисточно све дотле. На Варди, т. ј. преко стеновитог гребена иде пут кроз стеновит теснац, после се врло стрмо спушта на горњи Црнац, са овога

опет стрмо на доњи, и даље јужноисточно у низу доле и к мосту на Липтици. Пут је даље познат.

Од Сеонице у Ракитно има 3, одавде до Широког Брега 6 сахата. Пруга преко Гвозда, Варде и Грица може имати 5 сахата, и врло је тешка које због стрмени, а које опет због веома камените и обрасле земље. Остали је пут добар.

Од станова ваља нам само Ракитно споменути, сеоце на обронку Коњскога, и више растрканих кућа на јужнозападној страни равнице Ракитне. На једноме ниском изданку доњег Грица, што се јужнозападно пружа, види се мало село Добрковци, и нешто северно од Широкога брега на обронку источне стране Грица доста високо, види се Градац са неколико кућа у скупу. Из овога места иде један пут, одвајајући се од описанога на Варди, преко горе к поменутом угибу.

Трећи пут иде од Дувна јужноисточно високом гором, и даље јужнозападном ивицом виса Чабуља. Најпосле се спушта у низу између Радобоља и Неретве. Ја сам хтео њиме ударити да се науживам дивна изгледа са Чабуља, али три дана пре — беше у почетку Јуна — падао је снег у гори, и тако ме одвратише, као што рекоше, од опасна пута. На лепоме времену иду лаки пешаци радо овим путем, јер је читава два сахата краћи.

XXIV.

Метковић — Мостар.

Овај пут иде десном обалом Неретве од Метковића у Мостар, 8 сахата, и као што ми рекоше нема никаквих тегоба. Споменуо сам већ, да доњи део

Неретве-долине од манастира Житомишљића нисам видео. Довде је десна обала равна, и туда би се могао друм направити без велике муке и великог трошка. Али турска влада не хтеде у пркос великоме обрту. Житомишљић лежи на левој обали Неретве у малом лепом затоку. То је задужбина Милорадовића. К њој води рђав пут два сахата од Буне.

XXV.

Клек — Мостар.

Од ове пруге познато ми је само парче од Стоца — Мостара, које ћу у следећем броју описати. Али ја морам о целој прузи говорити у толико, што је турска влада у добром ћефу хтела Мостар с морем ваљаним друмом саставити, и то на својој земљи, јер као што је познато, Клек је на херцеговачком земљоузу која далматинску област продире и чак до мора допире. Пут иде од мора јужном и источном страном Жабе, и даље северо-североисточно у Столац. По општем прегледу земљишта не би било на овој прузи особитих препрека. Што није то извршено, не заслужује, да се испитује. Но може се мислити, да је та добра мисао туђа, а турска присталост да је само турска пристојност била, којом они у душевној леньости и несвестици својој вредним саветницима, што за делима жедне, преče.

XXVI.

Дубровник — Требиње — Мостар.

Од Дубровника до Царине један сахат од турске царине иде добар пут. Одавде се пење на јужноза-

падни обронак Дријења, предгорја Влаштице, доста стрмо, и иде даље источно североисточно, а 3 сахата од Царине преко голога камења до висине манастира Дужи. Одавде иде више источно доста добрим калдрмисаним путем 2 сахата до Требиња, свега 6 сахата од Дубровника.

Друга од Царине до према Дужи веома је рђава, али обронак Дријења не може се описати. Но опет је тај пут бољи од прекога, што од Царине десно и близу поменутога иде, који се на обронку Дријења с њим састаје. Тај је пут, да не претерамо, права вратоломија, и опет многе воће занесени за преким путовима проводе путнике њиме, као што се и мени и моме друштву догодило. Ја сам путовао од Требиња у Дубровник у друштву с једним Бечлијом и женом му, који се скоро узеше, и који рад проходње путоваху у Далмацију, а уз пут и у Требиње, где је Бечлија као вештак имао прилику, да свој албум обогати, јер од другога уживању у томе пределу ни спомена нема. Одважна млада шћаше као вешта јахачица по такоме путу јахати, и једва је одвратише. Она је за тим три сахата пешачила, и само се на рђавом месту показала нестрпљива. Мислим, да јој је многа пријатељица завидела, слушајући њено приповедање и чудно путовање по херцеговачком дивљаштву.

Од Требиња у Љубиње иде пут десном обалом Требињчице добар сахат доле, а за тим се пење веома стрмим обронком Кличања на вис, одакле се северо-северозападно кроз пределе Грбеши, Јаворник и Наум између брегова без великих стрмена вијугајући, и висине Плију и Завилу на лево остављајући

на јужни врх Љубињске равни и одавде у место иде. Од Љубиња подиже се пут полако на мало јужнозападну низбрдицу Кубаша — Црица и иде њоме, и ако веома неравно, опет без великих тегоба 4 сахата у Столац, где се најпосле полако спушта.

Од Стоца иде пут један сахат западно северном страном равнице преко Радимље, а за тим доста стрмо јужноисточним обронком Пјешевца на вис. Одавде иду два пута к мосту на Буни. Западни и доњи иде скоро северно на слемену Пјешева а најпосле нешто калдрмом, и онда се спушта поред поменутог пролома доста стрмим северним обронком Губавице у низу у којој по сахата к мосту на Буни иде. Одавде иде пут преко равнице два сахата до Мостара. Од Стоца до Мостара има 6 сахата.

Други источни пут иде више северно неравним и већином обраслим пределом Дубравом, (а којој управо све припада, куда се западни пут протеже) најпре преко Радимна поред јакога извора, за тим преко чистога испроваљиванога предела, одакле западно северозападно на Квањ полази, са кога се опет стрмом пролому и мосту спушта, иза које се опет са старим састаје. И овај пут има од Стоца до Мостара 6 сахата.

Пут од Требиња до Мостара у долини Требињчице приличан је; а у равници љубињској, столачкој и мостарској добар. На јужном обронку Кличања пење се стрмо и тешко по камену, и иде даље све до љубињске равнице, истина не стрмо, преко голог камена, а тако и од Љубиња у Столац. На Пјешевцу је пут раван и добар. На северном обронку Губавице спушта се преко камена и даље у низу к мосту на

Буни. Други пут преко Радишина и Квања веома је неугодан.

Између Требиња и Љубиња има осим једнога жалосног извора у пределу Грбеши само три чатрње, од којих су две покварене и засушене. Од Љубиња до Стоца има само једна чатрња.

На целоме простору од Дубровника — Требиње — Љубиње — Стоца нема ни трага од села. С пута се само види понека кућа. На Пјешевцу и са стране види се већ више кућа. У опште предео Дубрава нема више од 20 села. Под обронком Губавице лежи село Удбина, а на десној обали Буне сеоце истога имена.

Можда ће вредно бити знати, да је год. 1858 после сјајне победе код Граховца мала чета Црногораца поред Требиња чак у предео Љубомир не оштећена и без отпора продрла и опет се натраг вратила. И тако беху Турци, с војском и становницима требињским побеђени и потучени.

Западно северозападно, 3 сахата од Стоца на јужнозападној страни Пјешевца подиже се вис Прењ. На западном обронку његову лежи парокија, која далматинском епископату припада. Са врха његовога види се јужно на 6 сахата планина Жаба, која цео јужни хоризонат надмаша.

Ко из Дубровника у Мостар хоће да путује, а не гоне га послови на заход преко Требиња, тај иде од Царине северно к поменутом превозу на Требињчици, и даље преко Попова поља у Столац, и западно одавде на Пјешевац и тако даље.

XXVII.

Невесињски Залом — Столац.

Овај пут иде од Невесиња јужно југоисточном равницом два сахата до Љубовића, где се са оним из Залома судара, који од подножја заломских брда југозападно к мосту на Колечкој ријеци и даље преко чистога земљишта води, око $2^1/_2$ сахата од Залома. Од Љубовића иде пут још једно по сахата равницом, а за тим се пење на Трусину, са које се веома стрмо к Требесину спушта, од Љубовића 3 сахата. Од Требесиња иде пут југозападно по сахата преко долине Дабра к угибу између Кубаша и Хргуда, а за тим се спушта на југозападној страни његовој кланцем ка Брегави, и иде десном обалом њезином до Стоца, где се преко моста иде, или мало на више гази, $3^1/_2$ сахата од Требесиња.

На невесињској равни и у долини Дабру пут је добар, као и на крају десне обале Брегаве. На Трусини иде голим каменом, и врло је тежак на југозападном обронку њезином, као што је и силазак к Брегави. Осим малих неуторених села Љубовића и Требесиња има још и у долини Дабру растрканих кућа.

Столац је веће место у долини на левој обали Брегаве. Јужно од места, а на ниском гребенастом изданку југозападног врха Кубаша стоји тако названа тврђава, коју је Али-паша Сточевић обновио и продужио.

XXVIII.

Невесиње — Загорје — Сарајево.

Ову пругу не познајем, али сам разабрао о њој нешто подробније. Знам да пут постоји, и да многи њиме полазе, а особито, кад се храна за војску из Сарајева у Херцеговину носи. Он се пружа од Невесиња североисточно, најпре кроз угиб између Црвња и Магропа, иде преко Морина у Улог, онда преко моста на Неретви и преко непознате ми планине у Загорје, где се пут дели; западни пут иде северно између Гвозна, Неретве и пење се преко подбрежја Трескавице, преваљује Спасовачу, и прелазећи кроз Вратло састаје се код врела Жељезнице између Трескавице и Клека с другим путем: Други пут иде кроз Загорје, пак из Загорја у горњу долину Бистрице, одакле се пење на седло између Трескавице и Клека. Вратло је пролом у источном делу Трескавице. Одавде северо-североисточно преко Жељезнице к Лукавцу, и даље долином једнога потока, који му дотиче, а најпосле преко нискога слемена што од Требевића западно излази у долину Миљацке, а за тим у Сарајево. Колико могу по многом ми казивању судити, ни овај пут није бољи од других, ако не гори.

ПОГЛЕД НА БОСНУ И ХЕРЦЕГОВИНУ

ради лакшега прегледа целе површине земаљске.

Ко је пажљиво овај опис прочитао, и читајући у карту погледао, доста ће знати о површини земље ове и без особитога проучавања. Али ја сам, мислим, с правом убеђен, да има читалаца, који су из овога описа учили земљу, а по дужности и морали учити, па с тога држим, да сам дужан ради претпостављене цели тој природној и дужној жељи по силама својима одазвати се; за то мислим, да ће најбоље бити, да с много узвишенијега гледишта земљу прегледам, и читаоцу у кратко без ситних делова који се у већима губе у њеним природним деловима покажем, како се она по своме правом карактеру дели. Означења разлике висина, и ако је од ока узето, између низина и оних између највећих висина, на којој би се тачки за сферичку мрежу могла тражити, показаће нам узвишеност и свезу њену. Тиме ће се много којешта при другом читању исправити и лакше разумети. А особито ће карта много вреднија бити, што се само верније сними, а најпосле из свега тога биће преглед целе земље много олакшан, а то је преко нужно. Употребљење толиких средстава, да би се само забуне сачували, може се тиме разјаснити, што сам ја ово дело искључиво рад војничке цели, а особито за моје сународнике писао. С тога се надам, да ћу бар срдачно одобрење с њихове стране добити.

Површина Босне и Херцеговине дели се са свим природно у два дела. Линија, која их дели, јесте главна размеђа водена. Ја сам њих, у колико их познајем, а нешто и по добрим извештајима, описао; а сада додајем само, да овај ланац од највише и најгроморније тачке, Дурмитора, мало по мало опада северозападно полазећи, али опет за то нигде не губи карактер гора, изузимајући врло кратке пруге између Црне Горе и Шатора. Па и тај је део, и ако је знаменито нижи, на узвишеном земљишту. После Дурмитора и Волујца Зец је најогромнији, па и највиши. И западни протег, Радуша и Ровашница знаменито су високи.

Погледамо ли сада североисточну страну водене размеђе, видећемо прво како је дубоким и мање више широким просецима од више повећих река, што северно теку у четири дела подељена, који су, као што је из описа познато, пуни гора, њихових грана и изданака. И ако су ове гране горске између ових поменутих речица скоро нераздвојене, опет карактер њихов није свуда исти. Промена је така, да се не може прегледати, и она означава тако природно границе одсека, које ћу овде по реду навести.

I. Одсек.

Он се састоји из прве гране између Дрине и Босне све до врх долине горње Спрече, дакле пресецајући Озрину и Мајевицу. Као што је познато оба су последња обронка према обема рекама у опште стрма, а према Дрини местимице одсечна. Гледајући из непознате ми долине Кривајине изгледа земљиште овога

одсека узвишено. Лена, мало протегнута равница на Босни и Стабњи је дубока низа. За тим долази виша од ове равница — Пољане, на извору Босне.

Ја нисам могао мерити висине, али ако је истина, што Ами Буе каже, т. ј. да Пољане 1700′ над морем леже, онда мора долина северне Миљацке, као највећа низа после оне, 2000′ над морем лежати. О висини убла на Биоштици не могу судити јер сам га из далека гледао, и дубљину корита у којем је вода не могах одмерити, а с друге стране опет падање Криваје не познајем, но ја мислим, да више, премда мало, долина северне Миљацке лежи.

После ове низе по висини долази пространи плато Гласинци. Висину његову означава јужно долина брзе Праће, и источно дубока долина Ракитнице. Северно се диже нешто мало, и около извора Ракитнице подиже у ниво северногa протега семећског. Остале воде теку не само долинама, него и дубоким и тесним проломом. Њихов правац и обронци њихови довољно су описани и исцрпени.

Међу висинама може бити да је слеме Јаорине највиша тачка, а за тим Требевић. Трескавица, Клек, Ораовица, Прања, Семећ и Романија од прилике су једнаки. Мало нижи су: Коњух, Смолин с Караулом, Озрен, Краљевска планина и Бјелаштица, а најпосле Рањен, Удрц, Тешево и Осјеченик.

То су највеће висине овога одсека. Ја сам им висине од ока упоредио, али опет за то држим, да је разлика међу њима мала.

II. Одсек.

У овај одсек спада остали део прве гране. Њега дели Мајевица, Ратиш и даљи протег њихов у два дела, и то у област Спрече и Посавине. Прву, северним обронцима првога одсека јужно ограничену, окружава западно Озрина гора, и североисточно Мајевица и даље продужење, као да су је две руке обгрлиле. И заиста дивни убао Спрече, према коме се њиски и равни изданци пружају, и заслужује тако љубазан загрљај. Спреча тече тихо, долина дакле дубока. Озрина је знатно виша од Мајевице. Тригонометријске тачке биле би на Озрини, на Ратишу и Мајевици — врх Мајевице на путу из Тузле у Брчко. О другом делу тога одсека — Посавини — не знам ништа више, него што сам у опису казао.

III. Одсек.

Овај одсек сачињава друга грана протежући се између Босне и Врбаса до врх Маглаја — Бање Луке. Из почетка је грана високо и широко слеме између долина Лашве и Врбаса, а за тим висока огромна маса Влашић, коју само неколико врло дубоких и уских пролома просецају, из којих извори Бијеле, Врбање и Угра теку. Огранци који отуда постају високи су према северу. Као што је познато последњи обронци овога одсека мењају се према Босни. А према Врбасу су изузимајући оних према Скопљу све веома стрми.

Најдубља је низа у овоме одсеку Љешничка долина. За тим продужење долине на средњој Врбањи,

које је од Арапарскога Поља за 3—4 хвата више. Најпосле низа на малој Усори. Убао на великој Усори мора да много на више лежи. Ја сам га само са врх Црнога Врха јужно од Тешња видео, дакле толико из далека, да се нијансе не могу распознати. Али с поуздане стране знам, као што сам у опису река казао, да је долина велике Усоре највише 600 корака широка, и да је повеће нијансе ограничавају. Али не обзирући се на то, морамо по школјкастом изгледу убла на нагиб да мислимо, па с тога, а особито због високих наоколо гребена горских, морамо и знатне нијансе претпоставити. Највеће су тачке овога одсека: Враница, Влашић, Дубо, Тисовац и Црни Врх јужно од Тешња, а за тим Осмача, Скатавица, Оптока и гребен горски на западној страни убла на Великој Усори. —

IV. Одсек.

У овај одсек спада остатак друге гране, и ја не знам ништа више о њему, но што сам у опису казао. Тригонометричке тачке у овоме одсеку биле би: Црни Врх на Јошавци, Љубач, Мотајица, источно од Дервенте, и Добој.

Између прве и друге гране и то између првог и трећег одсека, можемо упознавши се са земљиштем један убао наћи, који источно Вепар, Осјечеик, Тешево, Варешка брда, Озрен и Требевић, јужно Трескавица и Бјелашчица, Иван, Битовња, Враница, Штит, Корила и Радован, а западно Караула, Влашић и Горчевица окружава. Изданци, који се њему пружају изгледају са висине гледајући као

нијансе. Као што је познато све воде овога убла припадају области горње Босне. Између нивоа Витешке и Бусовачке равнице и равнице Пољане врло је мала разлика.

V. Одсек.

Њега сачињава источни огранак треће гране са продужењем својим између Пливе и Врбаса с једне стране и Сане с друге стране и допире чак до врх Стратинске. Источни обронци су сви стрми изузимајући онога североисточно од Варцар-Вакуна, или на Црној Реци, а они према западу, колико их ја знам још су стрмији — од Рибника два добра сахата јужно од Кључа све до утока Санчице. Северна граница одсека изгледа са висина северно од Приједора као слеме од истока к западу пружено. Колико се сећам и на дубље долине овога одсека, леже доста високо, као раван Подражница, Лусинско и Ратко поље и могли би овај одсек да не погрешимо, платовом назвати и у северној страни из врло нијансоване површине његове подиже се неколико главних висина, као: Кукавица, Коћија Главица и Ратко. Равну узвишеност која се источном страном равнице подражничке од Варцар Вакупа ка Коћијој Главици спуштајући се повлачи, само сам са западног и источног обронка видео, но држим да је равно, наго слеме. На јужној страни највиши је Кук. Димитор, Лисина и слеме између Језера и Црне Ријеке доста су једнаки. Тачке за триангулирање биле би: Кукавица, Ратко, Коћија Главица, Кук и слеме између Језера и Црне Ријеке.

VI. Одсек.

Њега сачињава остатак поменуте гране. Ја не знам о њему ништа више, него што сам у опису казао. Најважније тачке за тригонометричне сврхе биле би: на вису на путу из Бање Луке у Бронзене Мајдан, на Козарцу, и на висинама северозападно од Кнеж-поља. —

VII. Одсек.

У овај одсек долази западни огранак треће гране са својим повлачењем између Сане и Уница до Уне. Ја не могу ништа више о овоме земљишту говорити, него што сам већ рекао. Обронци према Горњој Сани до Пламенице северно од Кључа веома су стрми, а они ниже Приједора до Новога ниски су, али опет стрми. Обронци према Уницу сви су здраво стрми, местимице степовити и одсечни. Цео је одсек узвишено, брдовито земљиште, из кога се Црвљивица с Луњевачом и Осјеченицом, и Грмеч с Црним Врхом знатно подиже. Осим тих не знам знатнију од тригонометријских тачака.

Ове одсеке нисам ја, као што сам већ споменуо, по својој вољи кројно, него сам само оно означио, што већ постоји, јер сам сложене висине, као природни скуп сматрао. Овде ми се намеће једна примедба, да су одсеци дуж размеђе водене 1, 3, 5 и 7, североисточно од других 2, 4 и 6 правом линијом раздвојени, која се, мислим, од извора Спрече према Новом на Уни повлачи. Како главна размеђа водена,

тако и одсеци северо-западно опадају. Отуда следује да је земља северо-североисточно нагнута. То сведоче и саме реке.

Али не разликују се одсеци један од другога дуж размеђе водене само по висинама и облику, него и по материјалној вредности њиховој. Јер осим долина, које су потопљене, први су одсеци у опште мање више каменити, а у другима опет врло редак камен. И још више! У првима има веома много краса, дочим у другима ни спомена нема од тога. Познати ми северни обронци и изданци Битовње, као и горовито земљиште, што се северно од Купреса између Врбаса и Пливе до Језера повлачи задржавају карактер првих одсека.

По томе су одсеци дуж размеђе водене права гора, а други више низа, са хумкама и повећим слеменима.

На јужнозападној страни водене размеђе, земљиште је, као што се из описа види, особито, које се ни у какво правило или систем не може свести. Међу тим не види се на општој низбрдици јужнозападно постепеност. Њу означава једна линија, којој на јужноисточној страни не знам изласка, но која на јужнозападној страни Зубаца северозападно к Требињу иде, а одавде даље стрмом обронку на десној обали Требињшчице, и к ономе што североисточно Попово окружава. Одавде иде к Стоцу, даље к Благају а за тим западно северозападно преко Кочерина и Посушја к јужнозападном обронку Каменшнице, к Прологу и т. д. Та линија означава границе између североисточне горње и јужнозападне

доње стране. На обема странама подижу се поједине висине или слемена, на обема има мање више големих, дубљих или виших равница. У обема теку потоци.

Целу просторију између главне размеђе водене и адријатског мора, кад бисмо је одвојили од знатних висина и дубина, могли бисмо је као к мору нагнуту површину сматрати, која нас на сваком кораку особитим ликом изненађује, и ако је стеновита. Она се са свим стрмо на мору прекида.

Ниже опажа се са северних висина — Варда — знатно опадање земљишта према доњој Неретви, које се двема пругама од Мостара к Жаби и Љубушкој повученима, означити може.

Како леже различне равнице, убли и низе над морем не могу ништа казати. Толико знам, да је мостарска равница најдубља, и држим да раван Равно све надвишује. Међу Мостарским блатом и Невесињском равницом, која је после мостарске највиша, не ће бити велике разлике у висини. Све су друге равнице. и низе несравњено више.

Највећи врхови гора, не упоређујући их једне с другима, ови су што највише падају у очи са усамљености своје: Војник, Дуга, Лебршник, врх слемена између Коњица и Зијемског Поља т. ј. Обрљин, Вележ, Вран, Чабуљ, Малован, Цинцер, Троглав, Гљива, Зупци и Жаба. За овима долазе: Влаштица, Градина, Кубаш, Руд, Борашница, Тртла, Тумница, Каменшница, Татор; а после у ланцу водене размеђе: Иван, Височица, Зец, Крушчица, Радуша, Раваншница, а лако може бити и још неке у продужењу његову до Црне Горе.

О водама немам шта више да говорим, јер сам их савршено у сваком погледу описао.

Што се путова тиче, држим, да не ће сувишно бити, да оно што сам о њима казао, каки су на кишевитом времену, овде опширније речем, јер онуда има тако блатних испроваљиваних места, да их пешаци обилазе, а коњаници муком прелазе. А како ли је кад војска пролази?

Што се употребљивих путова тиче, ја сам споменуо и колико су тешки. Пруга од Бањс Луке до Градишке изузима се. На њој се види теглећа стока само са стране околних села.

Још ћу она места поменути, где би се пут лако и с мало трошка могао поправити, једно, што је земља у опште тврђа, и што близу материјала има, а друго, што нема никаквих особитих висина и стрмени, нити би се морали скупи мостови подизати.

Овде морам приметити, да бих одбио свако криво мишљење, да то не чиним с тога, што држим, да ће турска влада после толиких савета мој послушати. Не, ја чиним то само из онога узрока, кога сам у уводу овога одсека навео.

Ево тих путова: Зворник — Бијељина; Брод — Сарајево; Бања Бука — Градишка; Бања Лука — Козарац — Приједор — Нови; Кључ — Петровац — Бихаћ; Кључ — Варцар; Бања Лука — Варцар — Јајце; Мостар — Широки Бријег — Кочерин — Посушје — Имоцки; или од Посушја у Жупањац, или у угибу јужно од Тушнице к Бушком Блату и даље у Лијевно; Мостар — Метковић. —

Не могу да замислим, да ће код садашњег стања Турске у опште, а Босне и Херцеговине на по се поред сваког спекуланатског духа и банкера, питање о железници скоро на дневни ред доћи. Та би железница имала кроз ове провинције доњу област Саве и Дунава са адријатским морем везати.

Међу тим, опомињем се, како сам пре неколико година у једним новинама читао, како се неки Бајамонти из Сплета озбиљно трудио, да састави пројект како би своје место рођења железницом саставио. Сад не могу само да се опоменем, да ли са доњом Савом или са доњим Дунавом. Утисак је само остао у мени, кога сваки познавалац земље мора осетити — али непријатан утисак. Тај добри човек желео је, али није знао шта, јер унутрашњост земље не познаваше, и ако га је и сама околина Сплета на све тешкоће подсетити могла. Ја желим у осталом, да тај добри човек толико живи, да идући тим путем што га је усмио, за поталијанчење Далмације и т. д. може пропагандисати.

Најпосле било како му драго, али тек било би желети, да се доња Сава и доњи Дунав преко Херцеговине, Босне, Србије и Бугарске с адријатским и егејским морем веже. Ја кажем било би желети, и ако нисам могао до општег уверења доћи, да железнице знатно срећи човечанства служе. За срећу појединих — то верујем; али то ме не може побудити, да о железници у овим земљама говорим. Али како је већ маса за њу то морам и ја бити, јер кад си међ вуцима, не смеш бити овца.

Ми ћемо дакле ради потпуности о најзгоднијим главним правцима овде говорити.

Да би се доња Сава са адријатским морем везала, има две линије: источна и западна.

Источна би ишла долином Дрине до више Фоче, за тим нешто мало бистричком долином, а одавде долином Грајском у Загорје, преко гора или кроз њу; даље у долину Неретве, одавде уз реку и преко Чемерна и Поникве на јужнозападну страну Сошине, из Сошине преко стеновитог земљишта у Никшићку равницу право к црногорским висинама, и преко њих — не знам како и где — у долину Зете, и њоме даље у Скадар, управо к мору.

Прелазак горе из Бистричке долине и Грајске не познајем, али судећи по гори прве гране северно одатле, и ако је део размеђе водене, може се као савезно слеме сматрати, које у Загорју знатно опада, по чем најпосле у нивоу Поникве Лебршник достиже, који северно и северозападно земљиште од подножја надвишује. Али прелазак није тако тежак. После тога ишао би пут лако.

Западна пруга ишла би долином Босне, из ње у долину Блажујску и даље у долину Зујевичку до Тарчина; одавде преко Иван-горе у долину Трешњеваче, и њоме к Неретви код Коњица, одакле после долином реке до Метковића или и даље иде.

Прелазак преко Ивана познајем, и ту нема никаквих тешкоћа, јер гора није висока а северно опада, и колико се опомињем, и на стрмој јужној страни има згодан излазак.

Не треба ни помињати, како се лако могу те две линије у долини Неретве свезати.

Још морам и трећу пругу споменути, која је истина више Аустрији у интересу, али је опет у Босни. А та је: из долине Уне и Тишковца и даље у Шибеник, а можда и Задар.

О раздвајању од ових пруга било би сувишно говорити.

Но што се сад свезе доњег Дунава с адријатским морем и грчким архипелагом тиче, морам се само опште познатога придржавати, јер нисам био на десној обали Дрине, и по томе јужноисточне стране Србије и Бугарске нисам видео.

Мање више позната је и Сриска Морава са своја два утока, Ибром и Бугарском Моравом.

Главна пруга дакле за Србију је долина Моравска, из које би се пре свега са дринском линијом спојила и преко Ужице у долину Рзаве у Вишеград ишла. Друга грана ишла би долином ибарском, а трећа долином бугарске Мораве. Где се ове две гране састају, да ли у Качанику или даље северно, не могу да кажем. Одавде до мора не би било особитих тешкоћа.

Даље се не смем упуштати, јер не познајем земље.

Што се пруге Београда — Цариграда тиче, свима ће бити јасно, који су г. Ами Буа читали, да би се лако могла остварити.

Стање земље.

У самоме уводу казао сам, да је Босна и Херцеговина права гора. Опис и карта ће уверити читаоца, ма да не ће наићи на бог зна какве висине, јер, као што држим, и највише врхови Јаорине, Зеца и Вранице једва имају нешто преко 5000'. Цела је земља дакле — осим Посавине — равна, јер у опште високо лежи. Она је пуна занимљивости путничкоме оку.

На североисточној страни водене размеђе покривене су висине шумом, дрвима или цбуновима и прошаране небројеним потоцима, што обделану земљу квасе; на јужнозападној страни са свим је напротив цела површина стеном и каменом притиснута и местимице се тек види шума или шипраг. Њиве чекају благодет само из облака, јер већина потока тече испод земље, у низи се састаје, и онда место да земљу обложи, она је потопи.

Овај контраст између оба дела земље још се тиме увеличава, што североисточна страна у себи благо крије, од кога на јужнозападној страни ни спом на нема. Тамо има више извора киселе и вреле воде, а тако и слане. Угљен вири из земље, а на неким местима копана је со. На више места има злата, сребра, живе, бакра, олова, сумпора, а на много места гвожђа тако много и тако добра, као што ни у једној земљи у Европи.

Дакле на североисточној страни плодна земља, и силно благо минерално; на јужнозападној страни голе стене.

Али ни те стене нису тако голе, као што се на први поглед чине, јер се природа само онде мачијски показује, где је из себичних намера не ће да разумеју, или не дају да се разуме, или где је са душевне слабости не могу разумети, и ако је језик њезин прост и не скривен.

Ове стене подупиру с једне стране богату земљу, с друге стране је бране од навале морске, и показују се као посредственик у допуни богатства, које богата земља и неисцрпно море одважноме и подузетноме свесрдно пуди. И одважних и подузетних људи, с карактером тврдим као гранит, као стена што је под ногама њиховим, има доста; али, постојеће смеје се природи. Знамо, како је на североисточној страни већина земље шумом, дрвима или шипразима покривена, како се дакле земља из нужде само обделава, и у каквом је жалосном стању комуникација, како су жалосне куће и зграде, и како су куће далеко од пута, где је само могуће, и како су на послетку, јер су и од мора одвојени, са свим природно, сви на истом југозападу гладни, а они опет на богатом североистоку нису сити. Општа сиротиња, општа невоља свуда и у свакога. А поред ове невоље, дели са људима и кућу и рухо гад. Мрави ме подилазе кад се сетим.

Тако је материјално стање земље, коју је природа небројеним лепотама сваке врсте обдарила, да се често мораш дивити, и коју је на срећу одредила.

За што је тако?

О душевном животу не може бити ни речи, јер га нема. А ко у осталом хоће о томе што да чује,

нека чита г. Хиљфердингов „Путопис од 1858 године.“

Али тиме није невоља ове земље исцрпена. Што ће читалац даље чути, то је круна овога света. То није невоља, није несрећа, то је — поквареност.

Положаји.

Пажљивим читањем лако ће се видети, како с једне стране много тачака за одбрану, и уских пролаза има, а с друге стране како их мало има, где би се већа војска сместити и борити могла.

Обе врсте тачака појимам под једним именом положај, и то најпре као што се по себи разуме, с гледишта нападања, за тим долазе оне које су нападачу у нужди повољне. Све ове положаје ваљало би описати, а да би и опис што вредно, требало би их нацртати. Али то би голем посао био, кога се не могу примити, и то с тога, што је то деоба, која не спада амо, и што сам састављањем карте сувише уморен, да се не могу механичког, и баш за то тешкога посла примити, и најпосле, кад бих и могао све, немам времена за то. Међу тим ја не одбијам коначно тај посао, и ако га одгађам. За то ми ваља згоднију прилику чекати. У осталом биће у овом одсеку напред и о томе речи, истина само узгред.

Што сам овде на послетку за положај казао, важи и за тврдиње.

Тврдиње.

У Босни и Херцеговини има више тврдиња. Тако их турска влада сматра па и држи. За тим има више

старих кула, које се још како која држи. 1851 год. на и доцније многе су поправљене на заповест Омер-пашину. Осим тога имају мудри Мухамеданци на више места у зидовима кућа које су тврдињи најближе, рупе, које човек не може опазити, али су са свим удешене, да се пуца кроз њих. Турци су у нечем сродни са кртицама. Али Турци Османлије, јер су босански мухамеданци од Османлија научили.

Не знам да ли Турци још и сад имају толику веру у те тврдиње, јер ово последњих 70 година не имаше прилике да покажу. А то је могуће, и врло вероју етно, јер се Турцима без очевидних дела не може ништа доказати. Ја познајем већину тих тврдиња, али ни једна не може одолети ваљаном нападу. У данашње време могле би оне још једину цел имати, да у случају устанка Хришћана у земљи приме Мухамеданце, и за време их склоне. То им може тим лакше послужити, што су Хришћани Омер-пашом са свим обезоружани. Са мало редовне војске и с башибозуцима могу растурене и невеште хришћанске чете за час покорити, као што је 1858 год. и било.

У тврдиње се рачуна: Зворник, Градачац, Градишка, Бања Лука, Нови, Бихаћ, Јајце, Лијевно, Столац, Љубушки, Љубиње, Требиње, Мостар и Сарајево.

Тврде куле ове су: Соко, Сребрник, Дервента, Маглај, Тешањ, Женче, Врандук, Клобук, Кула и Травник. Осим ових спомињу се још у различним описима неке куле, али то су савршено развалине, као н. пр. Вишеград, Кушлат и Кључ. У његовим

зидинама видео сам два бела орла. У Крајини на левој обали Уне има још више кула, али то ми је страна земља, са свим непозната.

Што се тврдиња и кула тиче, опомињем на ону примедбу, коју сам већ у чланку *положаји* казао.

РЈЕЧНИК

ИМЕНА МЈЕСТА, РИЈЕКА, СЕЛА И Т. Д. КОЈА СЕ СПОМИЊУ У ОВОМ „ОПИСУ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ“.

Кад се саставља ма какав рјечник, са стране језика гледа се на троје:

1. На облик које ријечи, је ли управо онакав какав се даје, да би се по томе могла ријеч уврстити у граматичку разредбу. Што граматик има веће поуздање према лексикографу за оне облике које му лексикограф казује, на име: што се већма може поуздати да је он оно што јавља све јавно онако како је у народу — то је све боље, и тим је већа цијена рјечнику.

2. На право тумачење значења, и

3. На вјерно означен акценат, који је ствар веома важна по разгледање и изучавање живота језиковног.

Састављајући овај мали топографски рјечник који се додаје „Опису Босне и Херцеговине“ (штамп. у XX., XXI. и овој књизи Гласника) нарочито за олакшицу филолозима (који у овакијем именима имају драгоцјен материјал) секретарство је српског ученог друштва гледало да задовољи ономе троме. У тексту има доста погрјешака у промени топографскијех имена, па има и имена погрјешно наштампанијех, јер је оригинал писан њемачки па је овдје превођен. С тога

је потписани заједно с писцем прегледао рјечник и изоставио сва имена која су била погрјешна. По казивању г. писца исправљени су и номинативи, и по његову увјеравању ја сам свуда побиљежио акценте. Али и ако г. писац добро изговара ријечи, десило се да је он казао неки номинатив или акцентовао неку ријеч тако како до сад није познато у нашем свијету. Г. писац ме увјераваше да се Бања Лука изговара Бàњалу́ка, а ја сам чуо толико пута од људи баш с мјеста, гдје изговарају Бàња̂ Лу́ка и тако и Вук у рјечнику наводи. — Исто је тако за Зворник. Г. писац ме увјераваше да се изговара Зво̀рни̂к, а ја сам увијек слушао од људи из самога мјеста и из околине гдје изговарају Зво̀рни̂к, па тако стоји и у Вука у рјечнику. За варош Бијељину, увјераваше ме г. писац да се изговара и Бје̂лина, а и за њу сам увијек слушао да се изговара Бѝјељина како стоји и у Вука. Што се тиче номинатива, г. писац ме увјераваше да херцеговачка варош Трѐбиње за коју сам ја слушао да се изговара Трѐби̂ње, говори у номинативу Трѐби̂њ, па тако Невѐси̂њ, на које такође не бих пристао. Толико ми се свидјело да кажем овдје, да други могу по томе премјерити колико им ваља цијенити поузданост овога посла. Ја сам држао да је боље дати и оволико него пропустити опис без овог рјечника.

САД. СЕКРЕТАР
Ст. Новаковић.

Арапарско поље XX. 289. XXI. 350.

Баба, гора. XX. 303, 331.
Бајна Лучица, село. XX. 267. XXII. 12.
Балтићи, село. XXI. 301, 316.
Бан, брдо. XX. 365.
Бановачко брдо XXI. 326, 362.
Бановачки поток XXI. 326, 362.
Бања Лука, варош. XX. 296, XXI, 343, 344, 346, 349, 350, 351, 352, 353. XXII. 1.
Баре, мјесто XX. 271. XXI. 302, 303, 304.
Батијевица узвишена равница XX. 307, 330. XXI, 313, 314. 315.
Бёговача, ријека. XX. 315.
Бёрегемица, ријека. XX. 295, 385.
Бјелај, мјесто. XX. 324.
Бјелашица, гора. XX. 303, 331.
Бјелашчица XX. 269, 383. XXII. 31.
Биједа, гора. XX. 290.
Бијела, поток. XX. 288. XXI. 335.
Бијели Бријег XX. 315. XXII. 8.
Бијељина, варош. XXI. 327.
Бноска, ријека. XXI. 302, 325.
Бноштица, ријека. XX. 274. XXI. 322, 324.
Бнстрица, ријека. XX. 266, 337. XXI. 305.
Бнтовња, брдо. XX. 266, 267, 285.
Бишина XX. 307. XXI. 308.
Бнхаћ (2. н. Бишћа) XX. 298, 380. XXI. 353.
Благај XXI. 308, 311.
Блажуј XX. 269. XXI. 312, 314, 315, 341.
Блатница, планина XX. 289.
Бобара, планина. XX. 266, 327.
Борашница, провала. XX. 395.
Борија, гора. XX. 353. XXI. 299.
Борје, коса. XX. 299. XXI. 348.
Борке, хан. XX. 306. XXI. 313, 314, 315.
Босанске пољане говори се само Пољане, а додаје се и Сарајевске, и разумијева се под тим

именом равница гдје извире Босна XX. 269.
Бо̀сна XX. 269. XXI. 312, 314, 331, 332, 333, 334, 335, 337, 339, 340. 341, 342, 343, 344, и другдје.
Бра̀вско̂ поље XX. 298. XXI. 354. XXII. 4, 6.
Бра̀вско̂ хан XXI. 355.
Бра̀тиловић, вис код Кладња. XX. 283, 341.
Брѐгава, ријека. XX. 306, 396. XXII. 27.
Брѐзича̂ни, село близу Приједора XX. 384, 386. XXI. 353.
Брѐзовица, хан на путу из Сарајева у Мо̀кро̂ а и планина. XXI. 299, 300, 301.
Брѐшке, село. XX. 362. XXI. 324.
Бро̂д, мјесто у Славонији XX, 370. XXI. 331, 333, 345. и другдје.
Бру̏нзено̂ ма̂ј дан XX. 297. XXI. 351, 352.
Броћа̀нац, село на међи херцеговачко - црногорској. XX. 332. — црногорски 397.
Бр̀лози, приједјел. XX. 363. XXI, 321, 325.
Бр̏чко̂, варош. XXI. 320. 322.
Бу̏ја̂к, велики вис. XX. 336. XXI. 293.
Бу̏ква, планина XX. 326, 327. XXII. 6.
Бу̏ковица — глуха село. XX. 279, 388. XXI. 349. XXII. 4.
Бу̏ковшта̂к, бујица. XX. 304, 329.
Бу̏лози, страна, има на њој један хан. XXI. 303. 304.
Бу̏на, ријека. XX. 309. XXI. 311.
Бу̏ньско̂ бр̏до XXI. 308.
Бу̏совача, село XX. 286. 344, 368. XXI. 335, 336. 339, 342.
Бу̏шко̂ бла̀то, низа. XX. 314.

Ва̂рда, планина. XX. 312 XXII. 21, 22.
Ва̀рца̂р Ва̀куп XX. 295. XXI. 355, 356, 357. XXII. 1.
Ва̀реш. XX. 355.
Ва̀решка̂ бр̏да. XX. 283.
Вѐдрић, село. XX. 323. XXI. 316, 317.
Вѐлѐж, планина. XX. 330. 337. XXI. 313.
Вѐлика̂ Укрња, ријека. XX. 292.

Велѐшево, село. XXI. 355, 383.
Вѐпар, планина XX. 284.
Вѝјацка, поток. XX. 290 373.
Вѝњани, село. XX. 312, 314.
Вѝсаре, сеоце. XX. 341.
Вѝсибаба, планински дио. XX. 315.
Вѝсоко, употребљује се у сва три рода. XX. 312. XXI. 340, 341, 342.
Висо̀чица, вис. Има их двије. XX. 267.
Вису̀ћица, поток XXI. 5.
Вѝтез, планина. XX. 271. XXI. 303, 304, 335, 339.
Вѝтељак, XX. 366.
Вѝтовље XX. 285. XXI. 344.
Витòрога, планина. XX. 266.
Вјѐтрењак, планина. XX. 321.
Вѝшеград, варош. XX. 277. XXI. 294, 297 и т. д. на много мјеста.
Вла́саница, главно мјесто у приједјелу Бѝрач. XX. 274. XXI. 318.
Вла̀х, планина. XX. 306. XXI. 313, 314, 315.
Вла̀шић, планина. XX. 283.
Вла̀шко̄ брдо XX. 343. XXI. 340, 341, 342, 345.
Вла̀штица, планина XX. 301. XXII. 24.
Вòгача, рјечица. XX. 282, 342, XXI. 340, 342, 343.
Вòјница, варош, говори се Фòјница. XX. 269, 285. XXI. 307, 311, 336, 341, 342. осн. Хвојница.
Вòлујак, брдо. XX. 266, 267. XXI. 305.
Вра̄б, др кчије Вра́бац, брдо. XX. 306. XXI. 313, 314.
Вра́жалићка брда, планински дио. XX. 275.
Вра̀жићи, брдо XXI. 320.
Вра̄н, планина. XX. 311.
Вра̀ндук, село и градић. XX. 293. XXI. 334, 338. 339.
Вра̀ница, планина. XX. 285, 312, 365. XXII, 16.
Вра́тло, планина. XXII. 28.
Вра̀тнѝк, хан. XX. 342. XXI. 340, 341. 342.
Вра̀тнице, кланац. XX. 295, 298. XXI. 354.
Вратолòмија, брдашце. XX. 288.
Вр̀бања, ријека. XX. 289. XXI. 344, 348, 349, 354.

Вр̏бас, ријека. XXI. 346
Вр̏поље, село. XX. 400. XXI. 307, 311, 312.
Вр̏товача, село. XX 324. XXI. 354, 355.
Вукòвије, село. XXI. 326, 328.
Вȳкшић, село. XX. 322.

Гȁд, хумка. XX. 331. XXI. 306.
Гȁдачкò поље XX. 331.
Гȁцкô, пријеђел. XX. 300. XXI. 291, 306, 309.
Гвôзд, планина. XX. 311. XXII. 22.
Гвòзнȃ, ријечица XXII. 28.
Глȁвице, село. XXII. 7.
Глȁмôч, село и развале од града. XX. 402. XXII. 6, 7.
Глȁсȋници, пријеђел. XX.
Глȋбоја, ријечица. XX. 281. XXI. 326, 328.
Глȳсȋнац, XXI. 298, 300, 301.
Глȳсȋнско пòље. XX. 322.
Гљȋва, планина. XX. 304.
Гњȃт, вис. XX. 315.
Гр̏доњ, брдо. XX. 353. XXI. 325.
Гòлија, котао. XX. 300. XXI. 306, 308, 309.
Гòмионица, ријека. XX. 296, 384. XXI. 352, 353.
Гòражде, варошица. XX. 267. XXI. 292, 293, 294. 302, 304, 305.
Гôрњê Пòље XX. 332, 397. XXI. 306, 309.
Гôрњȋ Цр̏нȃч XXII. 21.
Гордòпољска ријèка, XX. 397. XXI. 306.
Гôрчевица, планина. XX. 347.
Гòстȋљ, ријека. XX. 280, 320. XXI. 321.
Грȃб, вис. XX. 381. XXII. 5.
Грȁбеж, брдо. XX. 298.
Грȁбовица, поток. XX. 356. XXI. 322, 356.
Грȁдац, село. XXII. 21. 22.
Градȁчац, XXII. 331.
Грȁдина, XX. 305, 341.
Грȁдишкȃ, XX. 297. — турска XX 322 XXI 343.
Грȁнада, гора. XX. 304.
Грȁховица, гора. XX. 282, 353, XXI. 340, 343.
Грȁхово, XX. 397.
Грȁчаница, поток. XX. 338. XXI. 302, 304, 328, 329, 330, 331.
Гр̏бêши, пријеђел. XX. 304. XXII. 24.
Гр̏мêћ, планина. XX. 298. 354.

Гр̏мâвница, рјечица. XX 287, 367.
Гу̏бавица, брдо. XX. 309, 390, 396. XXII. 25.
Гу̏бер, село и планина. XX. 288, 346. XXI. 335. 339.

Дàбâр, долина. XX. 303. XXII. 27.
Дàбоштица, село. XXI. 328, 329.
Дàшнȋк, гора. XX. 311, 393. XXII. 11.
Двôр, сеоце. XX. 342. XXI. 340, 341, 343.
Дѐбелô бр̏до, дно планински. XX. 339. XXI. 297.
Девѐтина, планина. XX. 291. XXI. 346.
Дѐрвѐнта, варошица. XXI. 327, 332, 333, 334, 345.
Дȋмитор, гора. XX. 295.
Дјѐжевица, рјечица. XXII. 13.
Дòбôј, село и развалине од града. XX. 292, 343. XXI. 331, 332, 342.
Дȍбрâ, рјечица. XXI. 312, 314.
Дȍбретић, село. XXI. 344.
Дȍбрња, село и рјека. XX. 296, 384. XXII. 1, 2.
Добр̏овци, село. XXII. 22.
Дȍње Сȍли XX. 281.
Дрàгача, рјека. XXII. 15.
Дрàгочâј, поток. XX. 296, 380. XXI. 351.
Дрѐжница, рјека и село. XX. 312, 393.
Дрѐнић, село. XXII, 4.
Др̏јењ, вис од Влаштице. XXII. 24.
Дри̏на, рјека. XX. 265, 333. XXII. 291. 294. 295, 315, 318, 325, 327.
Дри̏ња ча, рјека. XX. 278. XXI. 318. 319. 321, 323.
Др̏вâр, долина. XX. 381. село XXII. 5.
Ду̏б, брдо. XX. 293.
Ду̏бица, мјесто. XX. 297, 383. XXI. 326.
Ду̏бница, село. XXI 328.
Ду̏бокȋ пòток. XX. 266. 309. XXI. 313.
Ду̏боштица, поток. XX. 357. XXI. 322.
Ду̏брава, приједјел XX. 308. XXII. 25.
Ду̏вно, XX. 311. XXII. 18.
Ду̏га, планина и тјеснац крај ње. XX. 200, 306, 308.
Ду̏жи, манастир. XXII. 29.

Дȕлиба, бријег. XX. 283, 299. XXI. 354.
Дȕнско поље XXI. 353.
Дȕнскӣ хан XXI. 353.
Дȕрмитор, XX. 266. XXI 305.
Дȕсина, рјеч. XX. 266, 285. XXII. 13.

Жа̀ба, планина. XXII. 23.
Жа̀бљак, ријека. XX. 315.
Жа̀оница, вис. XX. 312. XXII. 20.
Жва̀тӣћ, поток. XX. 395. XXII. 20.
Ждрӣмача, ријека. XXII. 16.
Ждрӣмци, село. XXII 16.
Жѐљезница, ријека. XX. 272, 351. XXI. 305, 312, 314.
Жѐпче, варош. XX. 293, 343. XXI. 333, 338. 434.
Жӣраја, поток. XX. 290, 349.
Жӣтомишљић, манастир. XX. 390. XXII. 23.
Жупа̀њац, село. XX. 400. XXII. 18.

За̀вала, брдо. XX. 304. XXII. 24.
За̀ведин, брдо. XX. 314.
За̀видовић, село. XX. 343. XXI. 331.
За́глава, брдо. XX. 334. XXI. 293, 294.
За́гȍрје, приједјел. XX. 337, 351. XXII. 28.
За́лом, сеоце. XX. 303, 330, 399. XXI. 306. 307, 308, 309, 310, 311. XXII. 27.
За̀рȕђе, планина. XX. 284. XXI. 342.
Звијѐрњача, село XXII. 14.
Звȍрнӣк XX. 280. — горњи и доњи. XXI. 315, 317, 318, 320, 325, 327, 328.
Зѐнӣк, поточић, вис. XXI. 341.
Зѐница, варошица. XX. 284, 368. XXI. 334, 335, 339, 341, 342.
Зѐц, планина. XX. 266.
Зјѐмскȍ пȍље XXI. 313.
Злӣстȕп, мјесто XXI 303.
Зȍвӣк, село. XXI. 324.
Зȕјевина, рјечица. XX. 269. XXI. 312, 315, — долина 314, 336.
Зȕнци, брда. XX. 301.
Зȕрӣк, мјесто. XX. 322.

Ӣван, планина. XX. 266, 267. XXI. 312, 314, 315.
Ивања XX. 332.
Ӣвањска̂, приједјел. XXI. 351.

Йгман, планина XX. 269.
Илија, вис. XX. 304. XXII. 24.
Имоцки, мјесто. XX. 312. XXII. 18.
Инаћ, планина. XX. 283.

Јавôрек, бријег XX. 304.
Јàвôрје, брдо. XX. 280. 363.
Јàвôрнйк, планина XXI. 321, 323. XXII. 24.
Јàдар, ријека. XX. 274. XXI. 316, 317, 318, 319. има: Студени и Топли.
Јàдôвнйк XX. 266. XXII. 5.
Јáјце XX. 287, 373. XXI. 344, 356, 357.
Јàла, ријека. XX. 281, 362. XXI. 321, 326, 327, 328.
Јàпра, ријека. XX. 386.
Јáрам, планина. XX. 311. XXII. 21.
Јàсеница, коса и ријека. XX. 280.
Јàорина, планина. XX. 270. XXII. 31.
Јѐзеро XXI. 313, 315. хан 336, 355, 356, 357. — доње XX. 300. — поток XX. 306.
Јѐјнћкâ стрáна XXII 1.
Јѐовац, село. XXI. 336. 365.

Јóшâвка, ријечица. XX. 290.
Јȳгôвци, село. XXI. 353.

Кàвењача, планина. XX. 280.
Кáдино село, мјесто. XX. 352.
Кàкањ, село. XX. 284. 342. XXI. 340.
Калòвита бр̀да. XX. 273. XXI. 303, 304.
Камéнишница, планина. XX. 315.
Кàпетáнова ћȳприја. XX. 351.
Кàраула, планина и хан. XX. 278. XXI. 316, 317. 322, 337, 355, 356, 357. XXII. 31.
Квâњ, вис. XX. 396. XXII. 25.
Кѐтеново брдо XXII. 3.
Кйсељâк, село. XX. 260. 285. XXI. 336.
Клàдањ, варошица. XX. 279. XXI. 320, 321, 322. 323, 325.
Клàпавице, вис. XX. 311, 325 — мјесто XXII. 11.
Клѐк, планина и приједіл. XX. 270. XXI. 305. XXII. 23, 31.
Клйчâње, вис. XX. 304. 305, 398. XXII. 24.

Клòкôт, рјечица. XX. 286, 366. XXI. 336.
Клокòчевӣк, брдо. XX. 273, 353. XXI. 303.
Клу̑пе, дио планински. XX. 291. XXI. 347.
Кљу̑ч XXI. 354, 355. XXII. 1.
Кнѐжине, брдо. XX. 274, 282. XXI. 318.
Кнѐжица XX. 297.
Кнêз-поље XX. 387, 350.
Кòбиљâ глáва XX. 269. XXI. 336, 340, 341, 343.
Кòвâн, гора. XX. 276.
Кòвáчи, село. XX. 400. XXII. 19.
Ковàчице, село. XX. 402. XXII. 6, 7.
Кòзара, планина. XX. 350.
Кòзија ћу̑прија. XX. 353. XXI. 203.
Кòзица, планина. XX. 285, 367. XXI. 339, 345.
Кóјсина, село. XXII. 13, 15.
Кòлечкâ ријѐка. XX. 300. XXI. 312.
Кòливрâт, брдо. XX. 310.
Кòло, планина. XXII. 1, 18.
Кòлупа, поток. XX. 270, 337. XXI. 294, 299, 312.
Кòмац, планина XXII 16.
Кòњӣц XX. 306. XXI. 314, 315, 323.
Кòњскô, планина. XX. 266, 311.
Кòњу̑х, вис. XX. 359. XXII. 31.
Кòпӣла, планина. XX. 287.
Кòрита, низа. XX. 303. мјесто, XXII. 1.
Кòстâјница, варош. XX 350, 380.
Кòстионик, планина. XX. 271. XXI. 293.
Кòтâр XXI. 349, 350.
Кòторскô, село XX. 332, 333, 337.
Кòћија главица, вис. XXII. 2.
Кòчерӣн, планински вис. XX. 312. XXII. 20.
Кòшâрскâ брда XXI. 340.
Кòшева, поток. XX. 354. XXI. 340.
Кòшутица, село. XX. 275, 323, 387. XXI. 316, 317.
Крáљевскâ гòра XX. 275. XXI. 316, 317.
Крáљев ѝзвор XX.

Крáљевска планӣна

XX. 274. XXI. 316, 317, XXII. 31.
Кра́љевски ста̑н, зидине. XXII. 5.
Кра́љево по̏ље XX. 277. XXI. 316. 317.
Кра́љева шу̑ма XX 277.
Кра̏љица, планина. XX. 279.
Крѐзлук, планина и поток. XX. 287, 375.
Крѐшево, поток и мјесто. XX. 267, 336. XXII. 15.
Кри̏ваја, рјечица. XX. 274. XXI. 331.
Кривѐгла̑вци, сеоце. XX. 343.
Кр̀ндија, планина. XX. 280.
Кр̑њӣ, коса. XX. 297.
Кр̀стац, кула на коси Метохији. XX. 300. XXI. 306, 308, 309, 310.
Кру̑г, планина. XX. 314.
Кру̑па, рјека и село. XX. 396. XXII. 3.
Кру̑шчица, планина и село. XXII. 12.
Ку̑ба̑ш, планина. XX. 303, 305, 329, 396. XXII. 27.
Ку̑к, вис планински. XX. 295, 324. XXI. 355, 356. 357. XXII. 2.
Ку̑кавица, планина. XX. 296, 314.
Ку̑прес, приједјел. XX. 268, 294.
Ку̑рјача, планина. XX. 283, 356, 357. XXI. 322. 323, 324.
Ку̑рљаја, планина. XX. 401.
Ку̑шлат, развалине од града. XX. 278. XXI. 316. 317. 318.

Ла̑шва, рјека. XX. 285. 335, 356. XXII. 9.
Лѐбршнӣк, планина XX. 300, 308. XXI. 295.
Ледѐнице, поток. XX. 398. XXI. 306, 308.
Лѐпеница, рјека. XX. 266. XXI. 336.
Лѐхота, поток. XXI. 316.
Лијѐсковац, поток и село. XX. 398. XXI. 308.
Лӣјевно, равница. XX. 314. XXI. 290, 293.
Лӣјешница, поток.

Лӣм, рјека. XXII. 293.
Лӣна, сеоце. XXI. 353.
Лӣнето, планина. XX. 267. 395. XXI. 313. 314. 315.
Лӣнӣк, Ченгијћа оџак. XXI. 309.
Лӣље, мјесто. XX. 292.

Лѝсина, планина. XX. 324, 379.
Лѝска, планина. XX. 267.
Лѝштица, ријека. XX. 319, 394. XXII. 20.
Љѐб, планина.
Лòпа́ри, село. XXI. 327, 328.
Лу̏кавац, поток. XX. 275. XXI. 328, 347.
Лу̏њевац, вис. XX. 388. XXII. 2.
Лу̏њевача, планина. XX. 381.
Лу̏синско поље XX. 2.
Љу̏ба̂ч, брдо. XX. 371.
Љу̏бѝње, варошица и тврђења. XX. 304, 329. XXII. 24.
Љу̏бишна̂, планина. XX. 284, 355. XXI. 305, 342.
Љубо̀вија, мјесто у Србији. XX. 334.
Љу̏бовић XX. 308. XXI. 311. XXII. 21, 27.
Љу̏бомир, пријеђел. XX. 304. XXII. 26.
Љу̏бу̏ша, планина XXII. 20.

Ма̀гла̂ј, варошица. XX. 279. XXI. 331, 333, 334. 338, 347.
Маглѐнице, планина. XX. 310.
Ма̀гроп, вис. XXI. 307. XXII. 28.
Ма́јевица, планина. XX. 280, 321, 358. XXI. 320, 323, 324, 326, 327.
Ма̂ла̂ Укрња, поток. XX. 372.
Ма̂ла̂ Усора, поток. XX. 291.
Ма̀лешић, село. XX. 284. XXI. 342.
Малѐшевац, вис. XX. 266, 381. XXII. 7.
Ма́мић, село. XXII. 21.
Ма́мићка бр̀да XX. 312.
Ма́мићко по̀ље XXII 20.
Ма̀ргетић, село. XX. 275. XXI. 318.
Ма́рковића поље XX. 322.
Ма̀тијевићки га́јеви. XX. 280, 363. XXI. 321.
Ма̀тијевићи, село. XXI. 14.
Ма̀тијевићка стра́на. XXII. 12.
Ма̀цуља, гора. XX. 289.
Ма́чковица, село. XX. 387. XXI. 316, 317, 318.
Мѐђица, сеоце. XX. 293. XXI. 293.
Мѐњѝк, планина. XX. 266.
Мѐтковић XX. 391. XXII. 22.

Метòвија м. Метохија. XX. 301, 397. XXI. 306.
Метòија м. Метохија. XXI. 295. XXII. 295, 306, 309, 310.
Мйланôвци, село. XX. 358.
Мйлâћ, поток. XX. 326, 401.
Мйљацка, ријека. XX. 273, 351. XXI. 298, 303, 312, 314, 318, 341. XXII. 18.
Миљацка сјеверна, види Мокрањчица. XX. 352.
Мйричине, село. XXI. 329.
Мйсоча, бујица. XX. 384, 355.
Млâва, поток. XX. 286, 366. XXI. 336.
Мâлован, вис. XX. 313.
Мòдрац, село. XXI. 331.
Мòкрâњчица, иначе Сјеверна Миљацка. XX. 352.
Мòкрô, село. XXI. 298, 299, 300, 301, 322.
Мокрòноге, село. XX. 314. XXII. 7.
Мòсôр, вис. XX. 298.
Мòстâр XXI. 290, 295, 306, 308, 315, 323, 314. 291, 336. XXII. 20, 22.
Мòстâрско блâто, језерце. XX. 312. XXII. 21.
Мòтајица, планина. XX. 291.
Мòшчица, поток. XX. 398. XXI. 306, 309.
Мòшӯљ, планина. XX. 280. XXI. 321, 323, 324, 325.
Мрâвњâк, село. XX. 270. XXI. 294.
Мрâк, село и поточић. XX. 349. XXI. 340, 342.
Мрâчај, брдо. XX. 315. 327.
Мр̏котић, село. XX. 294.
Мр̏твица, поток. XX. 326. XXI. 401.
Мӯјаковићи, село. XXII 16.

Нâвратци, планина. XX. 401. XXII. 20.
Нâхарова, бр̏да. XX. 355.
Нѐвесйње XX. 300, 400. XXI. 306, 308, 311. XXII. 27.
Нѐкадино брдо XXI. 307.
Нѐретва, ријека. XX. 266, 300. XXI. 313, 315.
Нѐретвица, поток. XX. 392.
Нѐӯм, брдо. XX. 304. XXII. 24.

Нїкшић, приједіл. XX. 299, 301, 397.
Нòвâ Кàсаба XX. 278. XXI. 316, 317, 318.
Нòвӣ Пàзâр XXI. 204.
Нòвӣ Шêр, паланка. XX 318. XXI. 338.
Нòвӣ XX. 299. XXI. 351.
Нòждрац, поток. XX. 400. XXI. 18.
Нòћајевић, село. XX. 363. XXI. 320, 321, 325.
Њèмачка брда. XX. 312.

Ȍбодница, село. XXII. 330.
Ȍбрљӣн, планина. XX. 306. XXI. 313.
Ȍдађèде, планина. XX. 353.
Ȍзрêн, планина. XX. 372. XXI. 318, 320, 323, 325. XXII. 31.
Ȍзрина, планина. XX. 279.
Ȍлово, село и поље. XX. 279. XXI. 320, 322, 323, 325.
Ȍногȍшт XX. 300. XXI. 195, 306, 308.
Ȍптока, гора. XX. 292. 372.
Ȍраховица, планина. XX. 270. XXI. 304, 305, 338. XXII. 31.
Ȍрахово поље XX. 284. XXI. 334, 338.
Ȍраховача, коса. XX. 381.
Ȍсјечâни, село. XX. 271. XXI. 304.
Осјèченӣк, планина. XXI. 339. XXII. 31.
Ȍсмáци[1], коса. XX. 358.
Осмача, планина. XX. 289, 374.
Ȍстрожац, село. XX. 270.

Пâле, приједіл. XX. 273.
Пàоштица, поток. XX. 351. XXI. 303, 304.
Пèтровац, варошица. XX. 298, 324. XXI. 354, 355. XXII. 4.
Пèтровић, село. XX. 358.
Пèтрȍвци, село. XXI. 328.
Пèћинӣк, брдо и поток. XX. 342. XXI. 320. 323, 324.
Пӣва, ријека и приједіл. XX. 341. XXI. 295.
Пӣпери, село. XX. 341. XXI. 325.

[1] За ово мјесто увјераваше г. писац да му је име **Осмаки**.

Пи̏рлитȏр, планина. XX. 266. XXI. 305.
Пјѐшевац, коса. XX. 309, 396. XXII. 25.
Плàзāј, поточић. XX. 388. XXII. 1, 2.
Пламѐнице, коса. XX. 383.
Плѝва, ријека. XX. 266. XXI. 356, 357.
Плȍча, хан. XXI. 344. 350.
Пљѐвље, варош. XXI. 295.
Пȍторелица, планина. XX. 266.
Пȍдвелѣ̄ж, обронак. XX 303, 329. XXI. 308, 311.
Пȍдвѝтез, хан. XXI. 304, 305.
Пȍдгоре, хан. XX. 279, 339. XXI. 316, 317.
Пȍдражница, равница. XX. 295. XXI. 357.
Пȍжетва, село XXII. 13.
Пȍникве, равница. XX. 300. XXI. 295, 308, 309.
Пȍново пȍље XX. 302. XXII. 26.
Пȍребрица, село. XX. 322.
Пȍрѝм, планина XX. 307. XXI. 313, 314.
Пȍсавина, XX. 281, 321, 322, 327, 328.
Пȍсȳшје, село и долина. XX. 312. XXII. 20, 21.
Пȍтиорим-хан, XX. 390 XXI. 313.
Прȁћа, село и ријека. XX. 270. XXI. 293, 303, 304. XXII. 31.
Прȁћа, планина. XX 337.
Прѐкаја, приједіл. XX. 381. XXII. 5, 6.
Прѣ̄ћ, брдо. XX. 309. XXII. 26.
Прѐодац, развале града. XX. 266. XXII. 6.
Прѝбинић, низа. XX. 292. село XX. 292. XXI. 346, 347, 348, 349.
Пријѐдор, варош. XX. 290. XXI. 350, 351, 352, 353.
Прѝсјека, рјечица. XX. 290. XXI. 354.
Прȍзȍр, село. XX. 393. XXII. 12, 14.
Прȍкос, село. XXII. 16.
Прȍлȍг, план. XX. 315.
Пр̏њавор, мјесто. XXI. 346.

Рȁвнȍ, равница. XX. 266.
Рȁвнȍ, село. XXII. 19.
Рȁгале, село. XXII. 16.
Рȁдѝмље, приједіл. XXII. 25.
Рȁдѝмно, приједіл. XXII. 25.

Радо̀бља, ријека. XX. 394. XXII. 20.
Ра̏дован, вис. XX. 287.
Ра̏душа, коса. XX. 266, 267, 308.
Ра̀китно̂, село и равница. XX. 21. XXII. 22.
Ра̀китница, ријека. XX. 274. XXI. 297, 301.
Ра̏кованога, хан. XX. 283. XXI. 322, 324, 325.
Ра̏ковица, село. XX. 269. XXI. 336, 341.
Ра̏љево̂, село. XXI. 343.
Ра̏љевска ћуприја XX 380. XXI. 341.
Ра̏ма, ријека и приједјел. XX. 311. XXII. 9.
Ра̂њен, планина. XX. 267. XXI. 302, 304, 305. XXII. 31.
Ра̏тиш, планина. XX. 282. XXI. 330.
Ра̏тко̂ по̏ље XXII. 2.
Ра̂шино̂вци, село. XX. 299.
Ра̀шлѐтица, поток. XX. 300. XXI. 307, 308, 311, 312.
Ре̂д, планина. XX. 355.
Рѐкавице, приједјел. XXII. 1.
Ре̂са, планина. XXI. 299, 300, 301.
Рѐсановци XX. 402.
Рѐшетница, поток. XX. 387. XXI. 316.
Рзава, ријека. XXI. 294.
Ри̏совац, брдо. XX. 298, 324. XXI. 354.
Ри̏па̂ч, село. Рипачки кланац. XX. 299. XXI. 353, 354.
Рјѐчина, бујица. XX. 401. XXII. 20.
Рмања, развалине манастира. XX. 381.
Ро̀ва̂шница, планина.
Ро̀вине, село. XX. 322. XXI. 343.
Ро̀гатица, варошица. XX. 275, 338. XXI. 297, 298, 299, 300, 301, 302, 318.
Ро̀манија, планина. XX. 272. XXI. 297, 298, 300, 301. XXII. 31.
Ро̂ре, котлина. XX. 266. XXII. 6, 7.
Ру̏ји̂шће, планина. XX. 330.

Са̀ва XX. 274, 333. XXI. 320, 331, 332.
Са̀на, ријека. XX. 266, 299. XXI. 351, 353.
Са̀нчица, ријека. XX. 299.
Са̀рајево XX. 271. XXI. 290, 291, 297, 299, 300,

303, 304, 305, 312, 314, 318, 320, 322, 323, 331, 336, 340.
Свйньар, село. XX. 373.
Сѐопица, село. XX. 311, 401. XXII. 19.
Сѐдло, планина. XXII 20.
Сѐмѐћ, планина. XX. 277. XXI. 295, 296, 297, 298. XXII. 31.
Сйбошчица, ријека. XX. 281, 341, 342. XXI. 320, 323, 327.
Сйкира, брдо. XX. 278. XXI. 316, 317.
Сйњава, поток. XX. 353. XXI. 298.
Сйтница, село. XX. 295. XXII. 1.
Скатавица, планина. XX. 290, 377. XXI. 348.
Скѐндер-вакуп, варош. XX. 288, 375. XXI. 344, 345, 349, 350.
Скòмарска гора XX. 289.
Скòмарскô, гора. XX. 290.
Скòпље, мјесто, има горње и доње. XX. 286, 372. XXII. 15.
Слатина, село. XX. 378. XXI. 346.
Слйвје, село. XX. 332.
Смòлина, брдо. XX. 278. XXII. 31.
Смòлўће, рјечица и село. XX. 281. XXI. 330.
Сòкô, XXI. 331.
Сòколац, дворац. XX. 354, 379.
Сòли доње и горње, вароши. XXI. 320, 321, 323, 324, 330, 331.
Сòмина, вис. XX. 300.
Спасовача, вис. XXII. 28.
Спрѐча, ријека. XX. 279. XXI. 321, 326, 327, 328, 329.
Срѐбрйк, мјесто. XXI. 331.
Срнотице, планина. XX. 298, 324, 284.
Стабња, рјечица. XX. 343. XXI. 340, 342.
Старй град. XX. 351. XXI. 338.
Старетина, планина. XX. 327.
Стйпањићи, село. XX. 19.
Стòбôрје, планина. XX. 278. XXI. 322, 323.
Стòжѐр, планина. XX. 266.
Стòлац, мјесто. XX. 302. XXII. 23, 25.
Стратинска, ријека. XX 385. XXI. 351, 352.
Стрмица, планина. XX. 315, 327.

Стȳдба, ријека. XX. 315, 402. — вис. XXII. 8.
Стȳденā, рјечица XXII. 21.
Стȳденӣ Јàдар, ријека XX. 274. XXI. 316, 318.
Стȳденӣ Пòток XXI. 307.
Стȳденō врѐло XX. 311. XX. 18.
Стȳпчаница, рјечица. XX. 279. XXI. 322, 323, 324.
Сȳтиска, мјесто. XX. 284, 355. XXI. 341, 342.
Сȳћѐса, ријека. XXI. 295, 305.
Сȳшица, поток. XX. 354. XXI. 340, 343.

Тàра, ријека. XX. 265.
Тàрчин, село. XX. 269, 271. XXI. 312, 314, 315.
Тѐслић, поље. XX. 292. XXI. 347.
Тѐшањ, варош. XX. 291. XXI. 337, 338.
Тѐшево, планина и село. XX. 284 XXI. 341 XXII. 31.
Тјѐнтӣшта, мјесто. XXI. 293, 295.
Тӣмāр, приједјел. XXI. 352.
Тӣња, ријека. XX. 280, 281, 342.
Тӣовни, планина. XX. 355.
Тӣсовац, планина. XX. 289. XXI. 344.
Тӣшковац, рјечица. XX. 267.
Тòплӣ Јàдар, ријека. XX. 277.
Тòплице (турски: Илиџа), мјесто. XX. 351. XXI. 346.
Трāвнӣк XX. 287. XXI. 335, 339, 344, 356.
Трѐбевић, планина. XX. 272, 351. XXI. 303. XXII. 31.
Трѐбесӣњ, село. XX. 396. XXII. 27.
Трѐбӣње, варош XX 302. XXI. 390. XXII. 24.
Трѐбӣњшчица, ријека. XX. 301, 398.
Трѐскавица, планина. XX. 270. XXI. 305. XXII, 31.
Трѐшњевац, развалине од града. XXI. 315.
Трѐшњевача, ријека. XX. 266, 309. XXI. 312, 315.
Трòглāв XX. 315.
Тр̏стионица, поточић. XX. 283, 355. XXI. 340, 341.
Тр̏тла, планина. XX. 312.

Трȕсина, брдо. XX. 303. XXII. 27.
Тȕрбе, село. XX. 355. XXI. 318, 343.
Тȕшница, брдо. XX. 314, 325, 400. XXII. 19.

Ћȕлумак, мјесто. XXI. 1.

Ȕгар, рјечица. XX. 287. XXI. 344.
Ȕгрићи, двије рјечице. XX. 389. XXI. 344, 345.
Ȕгровача, бујица. XX. 394. XXII. 20.
Ȕдбина, село. XX. 396. XXII. 26.
Ȕдрц, планина. XX. 278. XX. 31.
Ȕздо̄ 2. п. Уздола, село. XX. 393. XXII. 12, 14.
Ȕјлица, планина. XX. 267, 315.
Ȕкрња, ријека. XX. 290. XXI. 331, 332, 333, 346.
Ȕлар, село. XX, 266, 337. XXII. 28.
Ȕна, ријека. XX. 267, 294. XXI. 350, 353, 354.
Ȕнац, ријека и приједіл. XX. 294, 305, 306.
Ȕсора, ријека. XX. 290. XXI. 333, 337.
Ȕсора, велика, ријека. XX. 289.

Ȕстȕколина, село. XX. 270. XXI. 294, 305, 306.
Утес, вис. XX. 300. има Утес Тузла. XX. 322.
Фо̄ча, варош. XX. 271. XXI. 291, 294, 295, 305, 332.

Халапић, село. XX. 402. XXII. 6, 7.
Хан Голубиње. XX. 348.
Хан Подвитез. XX. 338.
Хрбине, коса. XX. 313.
Хргȕд, планина, XX. 303. XXII. 27.
Хȕм XX. 282, 329, 343.

Цвȉтића мост XX. 314, 401. XXII. 18.
Цѐтина, ријека. XX. 311, 402.
Цȉнцер, планина. XX. 313.
Црвањ, обронак. XX. 303, 389. XXII. 28.
Црвено̄ брдо XXI. 328, 330.
Црвљевица, XX. 298.
Црквина, поток. XX. 380, 382.
Црљенице, планина. XXII. 20.
Црна ријѐка XX. 295. XXII. 3.
Црнач, план. XXII. 22.

Цр̏нâшница, поток. XX. 395. XXII. 20.
Цр̏нӣ Вр̏х, коса. XX. 290. XXI. 237, 347, 348, 349.
Цр̀нотине, село. XXI. 341.

Чàбуља, планина. XX. 312, 390. XXII. 22.
Чàђавица, ријека. XX. 324, 355.
Чáјнић, мјесто. XX. 336.
Чàотина (Чахотина) XX. 336. XXI. 294.
Чàрâђ, долина. XXI, 306.
Чàчаво, мјесто. XXI. 349.
Чèлйнац, вис и село. XX. 290.
Чèлӣћ, село. XXI. 327.
Чèмернô, планина и поље. XXI. 295.
Чèрег, село и поток. XXI. 350.
Чйкоте, село. XX. 384. XXI. 353.
Чу̏ковска планина XX. 299.

Шàиновац, планина. XX. 299, 324, 354, 391.
Шäмац, мјесто. XX. 322.
Шäтôр, планина. XX. 266, 268.
Шйрокӣ брйјег XX. 312. XXII. 20, 22.
Шйша, брдо. XX. 298. XXI. 354.
Шњèготина, поток и село. XX. 390. XXI. 346, 348, 349.
Шњёжине, коса. XX. 290, 330.
Штйт, планина. XX. 285.
Шћйт, планина. XXII. 16.
Шу̏јица, ријека и планина. XX. 310, 400. XXII. 9, 18.

НЕШТО О ВАСОЈЕВИЋИМА.

Нама је добро познато име Васојевића, драго нам је јуначко племе, које носи то име; али осим имена врло мало знамо и о племену и о земљи, у којој оно борави. Окром онога чланка, који написа поштовани г. Н. Дучић у „Орлићу за 1866“ (стр. 21—28) о том: како су се неки истурчени Васојевићи повратили својој очинској вери, ја не знам да и шта више има писано о тој нашој јуначкој браћи. А пре кратког времена дођоше ми отуда неки познаници, те од њих разабрах за штошта о њиховој постојбини. Журим се да и то, кад нема више, предам јавности у очекивању да ако Бог да, да се доцније што потпуније могне написати.

Положај и границе. Покрајина Васојевићи, или, као што је обично становници зову, *Васојевићска нахија*, находи се на истоку од Црне Горе, која јој и јест граница од запада: са севера граничи је нахија сеничка, која припада Босни; са истока: Ругова, у којој живе Арнаути, Пећ и Рожај, а с југа: Гусиње (варош), Вусање (предео) и Плав (варош). Цео тај простор може бити око 12—14 сахата дуг а толико исто и широк.

Брда. Има ту брда, али има и лепих равница.

Највеће су планине: Хàпла[1] и Цмиљѐвица на истоку од Васојевића, Јаворак на југоистоку, и Бјеласѝца на западу ка Колашину.

Равнице. Равнице су најлепше: Рудеж, Побљенѝк (од Будимље), и равни Хас, за који веле да ни мало не уступа ни моравским ни дукађинским равницама.

Воде. Воде су највеће: Лим, који извире у Гусињу[2] поврх Васојевића и стаче се у Дрину. Лим је велики као Морава код Чачка; Злоречица, која излази наврх Коњуха, у црногорској поли Васојевића а слива се у Лим испод Божѝћа.

Растиње. Земља је плодна а и шуме има. Ова су најобичнија дрва: буква, бјѐл, раст, бор, молѐка, бјелоборика, смрча, јѐла и различан ситни шиб. Нема, веле, ораха ни винограда; а и то држе да би могло бити, тек нико није ни пробао да сади. Траве свакојаке обилно. За храну сеју: кукуруз (зову га коломбоћ) пшеницу, раж, јечам, елду, крупник, овас, просо, кромпир, пасуљ, духан и различит пасуљ[3]; имају шљива, јабука и крушака.

---

[1] Испод ове планине извире река Ибар. Само место где баш извире зове се: „Ибрòво врело“. Он после пролази кроз варош Рожај и тече даље.

[2] Град турски.

[3] Има, веле, неки црв, који се леже у земљи и кроз три године једе у корену сваки усев и сваку траву што из земље расте осим траве Гладишевине. Треће године излети из земље и пада на гору те једе лист док не оматори, а после пада и скапава. Прве године ти су црви дубоко у земљи, мали су као бели пасуљ, и зову их: јагње; друге године зову га шиљег; а треће: нàмљѐчак. Он се находи у земљи смòној а нема га у фрусној (прхавој) и каменитој земљи. Има га у селима: Дй-

По шумама има: вукова, медведа, срна, дивљих свиња, дивокоза, лисица, куница и видара (око Лима).

Старине. Од старина кажу да има стари град у селу Будимљи, који се зове „градац“[1]; и у дансићском хатару имају остаци од старога града што се сада зове: *градина*. Овамо иде и стара црква „Ђурђеви ступови[2]“, у селу Беранама, која сада не служи.

Васојевићи до црногорске владе. До владе пок. кнеза Данила Васојевићи нити бејаху с Црном Гором нити под Турцима. Живели су дакле у пуној племенској слободи или боље рећи самовољи. Пок. игуман Ђурђевих ступова Мојсије и кнез Сима Лакићевић из Коњуха, док бејаху живи, имађаху неку власт у народу, а иначе је све стајало до снаге племена и до одважне руке.

Васојевићи с Црном Гором. Докле Ва-

њу, Бабину, Драгосави, Машту, Јоходолима, Горажду, Заграђу, Будимљу, Данићу, Петљику, у Лугама и у Загорју.

Прича се да га је било и у граду Плаву много па се сложили и Срби и Турци и дозвали калуђера из светих Дечана те чинио богомољу и записао да црв више не једе; али је калуђер и пре тако записивао па му први долазили на сан и штипали га за очи те им опет расписивао да једу. Турци знајући за то и бојећи се да калуђер опет не распише, изиђу преда њ на Бабино поље и убију га те тако сада више никако црв не једе Плав, а друга места једе.

[1] У овој Будимљи била је епископија **Коудимльскаѧ**, коју је св. Сава установио. Сам пак епископ као да је боравио у манастиру Ђурђевим Ступовима. Гл. у „Срп. Далматинском Магазину“ за 1866. књ. XXV. извештај архиман. Н. Дучића од стр. 181—187., где је реч о Србуљи писаној у Будимљи с.ѧ.ѯ. (6769—1261).

[2] „**Прьвославь съзида прьковь ѹ Кѹдимли свѣтаго Георгїа ѿть два Столпа**“. Ово је брат Стефана Немање (Гласник XI. 145). А оне Ђурђеве Ступове код Новог Пазара зидао је сам Стефан Немања. Тамо опет.

сојевићи, у след последњег црногорско-турског рата, биће под влашћу Црне Горе, дотле је у њих био црногорски суд и сва управа војничка као и тамо. Тако је било докле се не повуче најновија граничка линија између Црне Горе и Турске. Кад се ово уради, онда западни део Васојевића припадне Црној Гори а источни, много већи, остане под Турцима те и данас муку мучи.

Села под Турцима. Део под Турцима много је већи и ова су села у њему:

1. Бабино; 2. Драгосава; 3. Маште; 4. Јоходоле; 5. Дńье; 6. Гожде; 7. Заграђе; 8. Будимља (ту има стари град, који се зове: Градац); 9. Дансиће; 10. Петњńк; 11. Лу̀ге; 12. Ржанńца; 13. Калу̀дра; 14. Загòрје; 15. Крчево; 16. Ровца (сред. род); 17. Цјетковићи; 18. Орах; 19. Улица; 20. Јашовићи; 21. Мезгале; 22. Маслари; 23. Стране; 24. Лекńћи; 25. Шекуларска Ријека; 26. Доњи Биор; 27. Заострво; 28. Лубнице; 29. Курикуће; 30. Грижица; 31. Бастаји; 32. Главица; 33. Црни Врх; 34. Беране; 35. Долац; 36. Лужац; 37. Бу̀че; 38. Винńцка; 39. Трепча; (од овога села неколико кућа припало је Црној Гори); 40. Сеоце; 41. Улòтина; 42. Грачанńца; 43. Машнńца; 44. Велńка (има у овом селу преко 1500 душа); 45. Бреговице; 46. Гоца Ржаница и 47. Пепńћи.

Села под Црном Гором. У западној поли која је под Црном Гором ова су села:

1. Црешњево; 2. Забрђе; 3. Слатина; 4. Присоја; 5. Пе́хо̀вац; 6. Кра́ље; 7. Божиће (м. Божићи); 8. Коњухе; и 9. Ђулићи.

У свој дакле нахији Васојевићкој има 56 села, и из њих је, по казивању, за последње борбе с Турцима, излазило око 4000 пушака у бој против Турака.

Величина села. Највећа села васојевићска имају до 150 кућа а најмања око 15.

Задруге. Највећа је задруга у селу Грижици, у кући неког Арсенија Вукајлова, где има 56 душа, а најмања је породица где је само: човек, жена и дете. Мање се и не броји да је кућа. Већином живе у задрузи.

Потурчењаци. Потурчењака има само у Беранама, у Горњој Ржаници, у Пепићу и у Црном Врху. Они и сада знају од кога су племена српскога и рођакају се с њим. Свакад на дан, који су славили док су били у својој вери, купују ракије те пије људе. Често се љубавно препиру са браћом крштеном кад у гусле гуде. Тако ће Србин узети гусле и запевати:

„Док појашем дора дебелога
„А повадим сабљу димискију
„Осветићу сву дружину редом:
„За Илију посећ' ћу Алију
„За Стевана погубит' Османа
„За Милана погубићу Мују и т. д.

А кад мало доцније узме потурчењак гусле он отпочне:

„За Алију посећ' ћу Илију;
„За Османа погубит' Обрада;
„За Мујагу посећи Милоша и т. д.

Но ова шала бива кад су они врло добре воље и кад су, као племе, нападнути од другога племена; а иначе су силни душмани један другоме, да им је најлакше начинити носила (побити се).

Порекло Васојевића. Има овака прича за порекло Васојевића:

Била су четири брата: Ва́са, Пи́на, Кра́ста, и Хо́та.[1]

Од Васе изиду Васојевићи;

Од Пине, Пинери, који живе у Пинерима а неки су се разишли и у друга места под другим именима;

Од Кра́сте постану Крастѐнићи, који живе у Реци и зову се: Речка Малесија. Они су се сви истурчили и злијих људи и нема на земљи од њих.

Од Хо́те су Хо̏ти а то је Скадарска Малесѝја. Неки су се истурчили а већина је римокатоличке вере.

У нахији васојевићској, осим Васојевића, живе и друга племена, која имају различита имена, али сва држе да долазе од Пи́не. Васојевића је највише на број. Они сви славе св. Лесендру (Александра 30. Авг.). После Васојевића највеће је племе: Шекулари; Шћекићи, такође јако племе; Ралевићи; Лутовци; Заграђани; Лу́шчани; Богавци; Мерићи; Вемѝјћи (из Д. Бпора); Гојковићи и још друга нека мања.

Од ових нека славе св. Николу, нека св. Јована; нека св. Аранђела; нека св. Петковицу а нека св. Пантелију! Сви се скупа разумевају под именом Васојевића, кад се говори о становницима „нахије“.

Најобичније су болести: грозница, болешти̏на (врућица), али има и френге и неке болести која се зове *губа људска.* Кога ова болест нападне одвоје

[1] Г. Н. Дучић има, у нечем различиту, ову причу; но ја држим да и ова не ће бити од штете ако се обзнани.

га на само и ту га хране док не умре. Такав болник зове се: излазник (изишао из људи, боже сачувај). То отпада месо са њега жива и распадају му се сви гуштери (мускули) до саме кости.

Цркве. Осим Ђурђевих Ступова у Беранама, имају још три цркве и то: Андријевица, у Божићима; Плавска и Шекуларска црква; и црква Никољац. Само Никољац ради, а све су друге баталили Турци. Владика им је призренски митрополит Мелентије, а попови су домородци.

Школе нема ниједне.

Главно место. У селу Беранама начинили су сада Турци град и ту седи мудир и до 1000 људи које низама, које жандарма.

Власт. Мудир је старешина народу а војсци је поглавар бимбаша.

Садашњи мудир зове се: Ракин-бег. Он је прави Стамболија; али је, „скитајући по мудирлуку“ научно српски.

Уз њега имају два Србина: Маро Дедовић и Лабуд Рмуж, као нека контрола али узалуд, кад он опет чини шта хоће.

У сваком селу има кмет и по који помоћник. Њих божем бира село а мудир потврђује. Тај кмет има само да наређује људе с колима или с коњима, да чине измет Турцима, да збере порез и однесе мудиру и друге заповести турске да објављује и извршује, а никоме не може пресудити ништа ни за две паре.

Коме се у селу учини каква штета, он се најпре жали сељацима, па они дозову онога на кога је жал-

ба и светују их и склањају да се измире на лепо. Ако не хтедну, нико, окром мудира, нема власти наморати их. Мудир пак сваком приликом казује: „у мене је тамница, у мене је бој, а у мене глоба: нико други ту нема илаке“. Већином људи гледе да се намире сами међу својим комшијама те да не иду на суд Турчину своме душману.[1]

Знатнија места около. У целој нахији васојевићској нема ни једне вароши. Најближа им је варош Пећ (у Старој Србији), до које има из села Данића 12 сахата пешачкога хода. Од Васојевића до на Цетиње у Црној Гори биће три дана и по пешачкога хода; а у Скадар се може и отићи и доћи за осам дана, опет пешке. Манастир Сопоћани је к Новоме Пазару: до њега од Васојевића има око 16 сахата. Ту имају други Ђурђеви Ступови, који су још више порушени него они у Беранама.

---

[1] Много се породица Васојевића преселило и овамо у Србију и настанило у Староме Влаху (срез ивањички, округ ужички). Пре неког времена, кад бејах у Ужицу, прича ми за њих, г. Симић окружни ужички начелник, овај случај: Момак један из васојевићске куће убије свога комшију, опет Васојевића, на побегне у Турску. После неког времена навале људи на породицу онога убијенога и она допусти да се убилац врати. Он дође, помири се с родбином платив јој нешто за крв. Али да би то било тврђе начине на писмено то измирење и однесу кметовима те им га и они потврде. Доцније дозна за то власт и убилца по закону преда суду а кметове потегне на одговор: како су могли потврђивати и такав уговор? Кметови сад кажу, да су радили добру ствар помажући да се за крв не би опет крв проливала; убилац вели: кад ми крв прашта род, а шта сам суду скривио? Остали пак Васојевићи у селу чуде се како је власт недоследна: каштигује, веле, ко убије а замера, ко се договара да не убије човека! . . .

С границе Србије до Васојевића. С наше границе, од *Ступске Карауле*, до у Васојевиће најближа је линија и може се проћи пешке за 16 сахата. А од те исте карауле до на границу од Црне Горе, може се, на добру коњу, стићи за дан.

Од Јавора, наше границе, па до *Љешнице* (9 сахата) све је голо поље и више равно него брдовито, а од Љешнице настаје планина до на голу равницу, *Полицу*, и од *Полице* иде се шумом до у *Будимљу* а из *Будимље* је све равница до у Беране, главно место у Васојевићима.

Од шта живе Васојевићи. Васојевићи живе од земље и од стоке, а до последњега рата с Турцима имали су многи и многе кошнице. Било је тада доста домаћина, који би често, кад с ким дођу на свој уљаник, рекли: „де их изброј, па ти једна на част!“ или: „подигни ову, па је носи с халалом“; тако је било много кошница и биле су напредне! Но турска сила то све затр, и сада се тек с муком мало по мало опоравља.

Истина сад нема рата, али дажбе Турцима хоће да угуше овај весели народ.

Шта се плаћа Турцима. Ево шта казују да мора свак на годину платити Турцима за њихово господство у српској земљи:

1) *четвртину* од свега што му год земља рађа;
2) *десетину* од свега тога што му остане иза четвртине;
3) *пореза* од 700—1000 гроша од куће, колико нареже Турчин;
4) *прореза* од 100—300 гроша од куће;

5) *низамиаре* 24 гроша од сваке куће;

6) *бумрука* на све што прода из куће и то: на оку духана — 6 гроша; од вола и коња по 6 гроша; од овце 60 пара; за крсно име што се слави 60 гроша; и кад ко умре у којој кући, Турци траже и од те куће некаквих 60 гроша?!

Говор и акценат у Васојевића. Васојевићи говоре јужним говором, премда има случајева да по нешто реку и источним. Но акценат им је са свим онај који је у нашој Морави. Ја сам нека села, навалице, обележио акцентом њиховим а овде ћу навести такође неколике речи, које ми падну прве на ум. Они веле: бјелїја (пшеница), ржанїца, Морава, Србїја, Малесїја, жёна, грознїца, невоља, Милан, и т. д. Оно исто што се чује у пожаревачком округу, да први падеж множине у неких мушких имена бива на *е* место *и*, чује се чешће и у Васојевића. Тако ће рећи: Божїће (место: Божићи), Богавце (м. ци), Лутовце (м. ци); Мерїће (м. ћи); но ово, колико сам опазио, вреди и овде и тамо (у пожаревачкој) само за места која имају таква имена а не и за породице.

Завршетак. Све ово што казах до сада казах по казивању људи отуда с места. Лако може бити да сам их у чему рђаво разумео; али ће свакојако бити од користи да и ово изиде на јавност те могне изазвати далеко потпуније извештаје.

18. Марта 1867. год.

у Београду.

М. Ђ. Милићевић.

К БИЉЕШКАМА О ФИЛИПУ ВИШЊИЋУ.

(Види Гласник XX.).

У Гласнику XX. (види стр. 236—243) саопштио ред. члан друштвени г. др. Н. Крстић неколике биљешке о Филипу Вишњићу, славноме народном пјевачу српском, које је нашао у хартијама покојнога владике Лукијана Мушицкога.

Српско учено друштво старало се не би ли још и што више дознало о Ф. Вишњићу, и за то је писало у Митровицу г. Т. Димићу управитељу школа, да пропита у селу Грку, за које мјесто бјеше разабрао предсједник друштвени г. Ј. Гавриловић да је у њему гроб Филипов и да је тамо провео пошљедње дане. (Види Гласник XXI. 393. бр. 7.). На то питање г. Т. Димић је јавио друштву колико је разабрао о тој ствари и то се овдје штампа.

Покојни Филип живио је у Грку у кући граничара Радишића и кад је умрьо сахранили су га у гробницу истога Радишића. Тако је казивала Пиђа Грбићка. Осим једног дрвеног крста који је већ иструхлио нема више никаква обиљежја на гробу Филипову.

Филип је имао сина (Ранка) и кћер; кћи му се удала била за граничара Белића и умрла је прије више година, а син му је био неко вријеме настојник

код Симе Станишића и онда је отишао некуд у Мађарску, одакле се више никад није враћао у Грк: за то се о њему и не зна ништа више.

Лајтнан у пенсији Чемерлић, који је лично познавао Филипа и коме је Филип више пута на свечарима пјевао, приповиједа, да је Филип знао књигу и да су Филипу Турци очи ископали, што је својим пјесмама бунио народ на њих. Филип је ишао увијек без вође, само су два штапа.

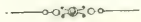

ЖИВОТ СРБА СЕЉАКА.

НАПИСАО

М. Ђ. МИЛИЋЕВИЋ,

I. СЕКРЕТАР У МИНИСТАРСТВУ ПРОСВЕТЕ И ЦРКВ. ДЕЛА И РЕДОВНИ ЧЛАН СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

I.

Година у селу, у Србији.

Сељаци, кад деле годину, не гледају на астрономске узроке. Главне поле године код њих су *лето* и *зима*, а на крају лета и у почетку зиме им је *јесен*, као што је на крају зиме и у почетку лета *пролеће* или *премалеће*.

Но најобичније је да годину деле на време *поста* и време *мрса*, па то после раздељују на мање просторе времена, на недеље, дане и ноћи.

Година, дакле, има *четири поста* и *четири мрса*. Пости су ови:

Часни или *велики пости* (од белих поклада до Васкрса);

Петрови;

Госпођини, и

Божићни пости.

Мрс од Васкрса до Петрових поклада (од Васкрса до Ђурђева дне зове се по негде *покоризмик*);

мрс од Петрова дне до Госпођиних поклада;

од вел. Госпође до божићних поклада (део овога мрса од 15. Авг. до 8. Септ. зове се *међудневица);* и

мрс од Божића до белих поклада.

Овај се мрс још на ситније дели: прво су *некрштени дни*, од 15. Дек. до 6. Јануара; па *месојеђе* до месних поклада и *бела недеља*, која се завршује белим покладама, после којих настаје часни пост. (Недеља пред белом зове се *задушна*, а пред овом зове се *себична* или *редовна* или *трапава* или *урша* недеља; а пред њом она: *шарена* недеља).

То је цела година.

Делове од дана зову овако: *јутро*, *мали ручак*, *велики ручак* или *ручаница* (око 10 сахата), *по дне*, *по по дне*, (тако од 2—4 сах.) *заранци велики* (од 4—6 сах.), *заранци мали* (од 6 сахата до пред заход сунца) и *загод сунца*. Делове пак ноћи овако зову: прво по заходу сунца што долази то је: *сумрак*, па *мрак*, *вече*, па *вечера*, па *велике вечере*, за тим иде: *неко доба ноћи*, *глухо доба* или *по ноћи*, *први петли*, *други петли*, *трећи петли*, *зора* и *свануће*. Које је доба ноћи, осим петала, познају по звездама, кад је ведро небо. Те су звезде: *зорњача*, *вечерњача*, *влашићи*,[1] *штапци*, *кола* и друге.

Да прегледамо како живе и шта раде сељаци у које од тих годишњих времена. А на реду нам је да почнемо од првога дана часнога поста који увек мора бити понедеоник а зове се *чисти понедеоник*.

[1] Ево имена влашића како их сељачка деца зову: „*Мика* и *Миока*, *Рака* и *Раока*, *Орисав* и *Борисав* и седми *Милисав*“.

I. Часни пости.

Ови пости трају седам недеља, од којих прва се недеља зове: *чиста;* друга: *начиста*; трећа: *крсту поклоњена*, четврта: *средопосна:* пета: *глӯва*; шеста: *цветна;* и седма *велика.*[1]

На чисти понедеоник био је од пређе обичај да се први пут деца одводе у школу. И други се важнији послови почињу у тај дан. Обично се тај дан сви мрсни судови испаштају; све се пере и чисти: многи се лонци који су се напили масти метну у ватру те сва маст изгори у њима и они остану бели као да су нови.

Прве, *чисте* недеље је оштар пост у свакој сеоској кући. Старији људи и жене још *и једноничe* целе ове недеље, а неки то чине само у петак и у среду.

Одатле после целих поста до Цвети само се на *Младенце* (9. Марта), на *Благовести* (25. Марта) и на *Цвети* нешто боље једе, а велике недеље је још јаче, него чисте, испаштање. На велики петак мало ко једе или воде пије цео дан. Уза све те посте обично је најтежи рад за сељаке: крчи се; заграђује се; оре се; ливаде се чисте од шлама; саде се лукови и друго поврће, а снага је и онако слаба; међу тим имућни су они који имају редовно за храну: проје, пасуља, и расола и купуса, роткве и кромпира. Пасуљ се не приставља на густо него се мора татарски јурити кашиком свако зрно. Ако које од деце узме

[1] Вук има за трећу: *безимена*. а у Гружи се пета зове: Цвѣтла (светла?). У Врѣлу пак, у ваљевској, казаше ми имена као што сам их и ја записао од моје куће из Рипња.

два зрна у кашику, на мах друго удари по руци и викне: „смочи“; „не пуни кашику“. Расо је и кисели купус велики смок, ко га тада има. Хладна проја расече се по средини, па се то пригреје уз ватру и тако те млаке *пуренице* са запапреним расолом, ако је претходно и који гутљај ракије, рачуни се веома довољна храна.

Младенци, за које сељаци кажу да увек падају у средину 11-те недеље од Божића, *Благовести* и *Цвети* дани су свечани, особито два последња; тада се највише младеж причешћује у цркви.

На *Младенце* и на *Благовести* обично се калеми воће: јер се држи, да ће се све примити што се на тај дан накалеми. Не треба ни помињати, да сељаци држе, да се од нечије руке калеми примају да их наопако намести, а од нечије да не ће ма их како угађао. Каламљење се више рачуни у неку побожну забаву него у рад.

Веровање народно. Многи на младенце нагоревају место за расадник, т. ј. натрпају дрва и шлама те сагоре на коме месту, па ту после прекопају и посеју купусни расад.

Ко види змију пре Благовести ваља да је убије, да јој откине и размрска главу па да посеје белог лука да проникне кроз змијину главу. Тога лука чешањ да метне под језик па да на Васкрс оде цркви биће *видовит* и видеће сваку жену која је вештица. (Из Шумадије).

Ко с пролећа види први пут пужа нека га средњим прстом три пута дирне у рогове и нека рече: „устук биче!“ Кад преко лета кога што заболи нека

истим прстом додирне у место које боли и рече: „Устук утук; овај прст крста нема, а ту бољи места нема“ (три пута) и бол ће, веле, уминути. (Из Ужич.)

На велики петак[1] обично се шарају јајца. За црвена се купује варзило у вароши а за жута *беру млечику* и кувају, па их тако боје. Ко уме да шара јајца на гласу је. Особито се девојке надмећу која ће лепше гране да извезе. А шарају се овако: растопи се у какву чапару воска па се онда умаче шарајицом, која је дрвенце коме је на крају пробушена рупица, па завијена ситна пара у трубу и провучена кроз ту рупу, умаче се тако и шара по јајету а восак протиче кроз ону савијену пару и остаје на јајету. Кад се то после метне у варзило или у жутило, топлота восак отопи и скине а место њега остану беле гране; остала пак љуска јајећа обоји се.

Уз часне посте бивају три бденија, али највише света иде на оно које бива у очи великог петка. Необична служба божија, ноћна тишина има на сељаке неки чаробан утицај....

II. Од Васкрса до Петрових поклада.

На Васкрс се иде цркви где цркве има. После службе људи се разилазе својим кућама и сретајући се не називљу Бога, као у друге дане, него: „Христос, васкрс“, па што се одговара: „ва истину васкрс“.

За ручак се обично закоље овца или оган а кад кад се и свиње које убије. После ручка се изнесе

[1] У Ресави се овај петак зове: *распорити петак* и: *распети петак* (распетије).

шарених јаја те сви узму, среће ради, а већ за децу то и јесте највећа радост. После по дне искупљају се или код цркве или, ако цркве нема, на обичном за играње месту. Ту младеж игра, деца трче око кола и туцају се, а старци седе на совре, на совре па пију, залажу се и разговарају. Ова седмица, од Васкрса до прве недеље, зове се светла по књигама а у народу се зове и *водена* а најчешће *бела недеља*, јер свака недеља, у коју се мрси петак и среда зове се бела.

У неким крајевима Србије (ужич.) време од Васкрса до Ђурђева дне зове се: *Покоризмиќ*. Тако кад се деси да Ђурђев дан падне пре Васкрса, каже се, да те године „нема ни мало покоризмића“.

Многи људи не једу јагњећега меса пре Ђурђева дне, те и нема тако лепа печења. Некако нема онога обиља о Васкрсу као о Божићу. Прича се да су се посвађали Васкрс и Божић око тога који је богатији:

— Иди маслоњо један! рекао Васкрс Божићу; сав си се уцмакао машћу као да си ти убојнице топио.

— Ћути рђо шарена, одговорио му Божић: ти си до по дне шарен и прешарен, а од по дне у коприве. Т. ј. до по дне се једу јаја а од по дне нема друго шта него се беру коприве.

Чобани код стоке од сада почну јести млека и то им је једина храна, коју они веома цене. Иначе се у имућној кући кува сланина, па се од ње гради чорба, или ако има пастрме и купуса, и у спротнијим пасуља, а у највећој већини, Бога ми се живи о сухој проји.

Прва недеља која долази за васкрсом зове се као што рекох: *томина* а и: *водена недеља;* субота пред њом: *заклопита субота*, а понедеоник по њојзи: *побусани понедеоник.*

На многим местима иде се у овај дан на гробље те се гробови од те године на ново побусају и попови помињу мртве, а родбина им дели за душу. Ово су као неке задушнице. Вук каже да се то у Срему зове *Ружичало.*

У Крајини тај дан после подне скупе се момчад и девојке на једно место па играју и *дружичају се.* То јест: оплету венце од врбових младица па се кроз њих љубе и мењају јаја (шарена и црвена), па после промене венце (метнувши једно другом на главу) и закуну се, да ће бити мушкарци *побратими*, а женскиње друге опет до то доба године. Ти *побратими* и друге назе се, по том, сву годину као браћа и сестре, и у различним играма и збиљским свађама помажу једно другом. Кад опет дође тај дан, онда се неки попове а неки и оставе.[1]

Ево по једном старом рукопису, који је у Српскога ученога друштва, и припада у познија времена, како је српска црква освештавала побратимство у Срба.

„Чинъ братотворѣнїю. Прїидоуте хотѣще братимити се, и поставитъ ихъ прѣд свстими двѣрьми, И поставитъ старѣшиго ѡ десноую, и дасть имъ по свѣщи и положетъ деснїе руки на свето Еуангелїе и въ лѣвои дасть имъ крьсть. И начнетъ свѣщеникъ. Свсти Боже, по ѡуе нашь тропарь дню и свстоуи Їоанъ Ѕлатооустоуи. Таже: Мирѡмъ господу помолим

[1] Гледај Вуков речник: *Дружичало.*

се, о сьвишнемь мирѣ и ѡ спасении дѹшъ нашихь господѹ помолимсе; о мирѣ сего мира господѹ помолимсе; о архїепископе нашемь господѹ помолимсе; о сьвакѹпнлающихь се вь любовь не лицемѣрноую господѹ помолимсе; о дарѣхь прѣждеосвященыхь и чьстнымь тѣлѣ и кръвьи господа Бога нашего Їисѹса Хрїста, господѹ помолимсе; ꙗко да причестити се има несквьрно и сакаюсти братьство независтно господѹ помолимсе; ꙗко даровати има всякого прошенїа ꙗже вь спасенїю, господѹ помолимсе. О избавитисе нам ѿ всакоꙗ скрьбы. Заступи спаси, помилѹи и сьхрани нас. Ꙗко подобаеть ти всака слава. Таже молитвоу сїю:

Господи Боже нашъ даваи намъ прошенїа иже вь спасенїю. Иже заповѣда светымь своимь апостолѡмь: да любите дрѹгъ дрѹга и ѿпѹщати дрѹгъ дрѹгѹ сьгрѣшенїа. Ты владыко жизнодавче и чловеколюб'че сїи рабы твое вьзлюбльше се ѡ тебѣ дѹхомь вьзлюбленнымь, пришьдше вь твою цркове светиню и благословенїе твое хотѣще приети. даждь има вѣрѹ непостид'нѹ и любовь не лицемѣр'нѹ ꙗко же даль еси светимь своимь ученикѡмь и апостолѡмь мирь свои и свстоую любовь даꙗ има вса прошенїа ꙗже вь спасенїю и жизны вѣч'нїе. Ты бо еси Богъ нашь и тебѣ славѹ вьзсилаемь ѡцѹ и сынѹ.

Молитва в.

Владыко господи вседрьжитѣлю сьтворивы чловѣка по ѡбразоу своемѹ и по подобїю и давь емѹ живѡть нетлѣнныи и жизнь вѣчнѹю. Ꙗже избраль ꙗси светїе свое ученики и славнїе своꙗ апостолы

Петра и Пав'ла, Филипа и Варѳоломеа брата быти не оузою сьродною, нь вѣрою и любовїю. Любити се другь друга не завис'но и безь сьблаз'но все дни живота ихь сподобаеи светаго мученика Сергїа и Вак'ха брата быти не оузою сьродною нь вѣрою духовною и любовїю, даждь и рабомь твоимь силь, ине рек, любити другъ друга независтно и не сьблазно да будоуть все дни живота ихъ силою светаго твоего духа, молитвами пречистїе владычице наше богородице и всехь светыхь твоихь оугождшихь тебѣ ѿ века. Яко твоя дрьжава и твое есть царство и сила и слава ѡца и сына: —

И прѣмѣнаеть имь крьсть вь десную руку а ва лѣву свѣщїе

По томъ: прѡкимень гл. д҃

Дивань богь вь светихь своихь Богь їсраилевь. Стихь: вь цркьвахь благословите Бога.

Апостоль вь корїнѳомь:

Братїе вы есте тѣло христово и оуди ѿ честы. и ѡвѣхь оубо положи Богь вь цркьви прьвоие апостолы второие пророкы третїе оучителе по тѡмже силы. Таже дарованїа исцѣлѣнїемь застоупаѣнїемь крьмьчествїа роди езыкомъ еда вси апостолы, еда вси пророци, еда вси учителїе, еда вси силы, еда вси дарованїа имоуть исцѣлениемь, еда вси езыки глаголоуть. еда вси сказоуюуть. ревнуйте же даровании бол'шымъ. Єще по преоумноженїю иоуть вам показоую аще езыки чловѣчьскы глаголю и ангельскы любвѣ же не имамь быхь яко медъ зьвеци или кумьвалъ звѣчае аще имамъ пророчество и вѣдѣти

тьнинын вьсе и вьсь разоумъ и аще имамъ всѹ вѣрѹ
ꙗко гори преставлѧти любвѣ же не имѧ ни чтоже
ѥсмь и аще оухлѣбаю вса имѣнїа моа и аще пре-
дамь тело мое да сьжегоут'ме. любвѣ же не имам
никаа полза ми ѥсть. любы трьпить блажить любы
исзави(ди)ть. любы неѡпалзоуетсе не грьдитсе не
злоѡбразитсе, не ищетъ своихъ сы' не раздражьѥтсе
не мѣнѧетъ злоѥ не радоуетсе ѡ неправдѣ радоует
се ѡ истине. вса любить, вса вѣрѹетъ все оуповаеть, вса трьпить любы ни колиже ѿпадаеть. — Аллилѹиа Блаженъ мѹжь боѧсе Бога. Стих: Паси їисраилѧ вьнимь.

Єѵангелїе ѿ Їѡанна:

Вь врѣме ѡно вьзвѣде Їсусь оуи свои на небо и рече: Ѡче, ꙗкоже ты ме посла вь мирь и азь послахь ѥ вь мирь. и за ныхь азь свѣщаю се самъ да боудѹть и ты освещеныи вь истинѹ. Не ѡ сихь же молю тькмо нъ и ѡ вѣрѹющыхъ словѣсемь ихъ вь мѣ. Да вси єдино соуть ꙗко же ты ѡче вь мнѣ и азь вь тебѣ да и тїи вь нась єдинѹ боудѹть. да и мирь вѣрѹ имать ꙗко ти ме посла и азь славѹ ѥже даль еси мнѣ дахь имь, да боудѹть єдино ꙗкоже и ми єдино есми, азь вь нихь и ты вь мнѣ. Да боудѹть сьвръшени вь єдино и да разоуметь мирь ꙗко ти ме посла и сихь вьзлюбиль ѥси ꙗкоже и мене вьзлюбиль ѥси. Ѡче светїи ѥже даль ѥси мнѣ хощѹ да идѣже ѥсмь азь и тыи боудѹть сь мною. да видѣть славѹ мою, ѥже даль ѥси мнѣ ꙗко вьзлюбиль ѥси прѣжде сьложенїа мира, ѡче праведни, и мирь тебѣ не позна. Азь же те познахь и сїи познаше ꙗко ты

ме посла, и сказахь имь име твоє и скажꙋ. да любы єюже єси вьзлюбыль вь нихь боудѣть и азь вь нихь.

Мирь вьсемь. Главы ваше господевы прѣклонимь. Таже молитвꙋ сїю:

Господи Боже нашь ты єси сьврьшитель любвы и мира настав'никь и вьсемь спась. подаждь намь любовь сьврьшенꙋ: любити другъ друга, даждь намь ѡ тебѣ мꙋдрьствовати єже о христѣ їисꙋсѣ единороднаго сина твоєго и бога нашего сподобы нась самѣмь себѣ прїємати вь любовь ꙗкоже единородьнь сынь твои прїєт ны, подаждь намь любовь самємь себѣ послꙋжити и сьврьшити законь Христа твоєго сь вьсацѣмь дрьзновѣнїємь ꙗко твоа дрьжьва и твоє царство. . . .

И даєть имь цѣловати Єванґелїє. Таже самы себѣ цѣлꙋють. По томь свєщєникъ вьздвигь рꙋцѣ и ꙋчинꙋ сь хлѣбомь глаголєть: вьнимѣмь света свєтимь; причєщаєть ихь ѿ просфорѣ и ємь попь старѣго брата и тьи того мнишьми и ѡбводить ихь ѡколо налога г.-ци на нємꙋ поставлѣнꙋ крьстꙋ, поюще глас а:

Господи, господи призри сь небесь и виждь и посѣти виноградь свои иже насади испрьва дѣсница твоа: — Блажень мꙋжь боєи се Бога вь заповѣдехь єго. Стихь: Насїи їисраилꙗ вьнми. Стихь: се нинꙗ что добро или: — Господи господи призри по . . . . . свєтихь єго г.-ци. Таже: Слава: Мꙋчєници твои господи вѣрою ꙋтврьдише се и надѣждею жизни ꙋкрѣпльше се любовїю же крьста твоєго дꙋшевно сьдинив'ше се вражїє мꙋчителство раздружив'ше, и оꙋчꙋнше вѣнцѣ сь вьспльтиньмь да молєтсе за дꙋше наше. — — И нинꙗ: Богородице помощнице вьсемь

молѣщим ти се тебѣ се надѣсмь и токою се хвалимь и ѡ тебѣ все ѹпоканїе наше ѥст моли рождшаго се изъ тебѣ за присни рабы своѥ. Таже: Ѡ и з с т ь.

Од како су постале ретке сриске црквене књиге, од тога доба се морало изобичајити и оваково освештавање побратимства, али само побратимство се држи и данас, и рекао бих да је у Левчу понајјаче поштовање према томе.

Веровање. Од великог четвртка па до Спасова дне ни у један четвртак не ће сељаци да ору, нити хватају волова у јарам. То верују да не би град летину тукао. (Готово у свој Србији).

Исто тако светкују преко године неких дванаест великих петака.[1] (Готово свуда).

---

[1] У рукописима мојега оца има и једна записка о тих 12 великих петака, коју ћу овде изложити целу:

„О обрјетенији 12 пјатков великих. „В западној страни бјаше град њеки именом Драч, в нем же живјаху много жидов и бјаху ненавидими зјело от Христијан. Јединоју собраше сја старци еврејски и рјеша Христијаном: не можем терпјети злоби сеја от вас и дјети наши бијеми от ваших; но да изберемо от вас јединаго и јединаго от нас да се оба препираета. И ашче препрет ваш философ: да се ми крстим; ашче ли наш препрет: то ви да будете повини. И за спје бист сабор при Кормилији царје. И избраша Христијани философа својего именем Јелефтерија, а жидове избраша својего философа именем Тарасију и сина јего Малека и прјеста сја оба со Јелефтерјем и вшедшим им во глубину книжну сердцевједец владика поможе Јелефтерију и препрје Тарасију и јегда препрје јего: возопи жидовии гласом велим со гњевом и горким сердцем и рече: вижду тја премудра и препрјел мја јеси, но не вјеси о 12 пјатцјех великих: книже сут на ползу душам вашим, и то рек избјеже вон, неможе

Од како је земља више израђена и од како су се умножили имућнији људи: то је и више оних сељака који ору сами не морајући тражити спрежника. Неје тако било у старије време; него су спрезали по два по три те би заједнички орали. Спрежници су се држали готово као какав род и неки су бивали у спрези по 8—10 година. И у томе се могло стећи души место. У кога је било добрих волова и вредне момчади он би Бога ради примао у спрегу по некога једноволника или и двоволника али и човека слабе памети па и слабе вајде на раду. Памтим да је тако мој отац био у спрези с неким Ицом више година, који би само умео причувати волове или што послушати, али ништа око плуга или орања није разумевао. Једном им се сломи нешто на плугу и Ицу пошљу кући да донесе кесер. Да

стерпјети от горести срца а Малек син јего оста ту. И рече јему Јелефтерије. О Малше ти вјеси ли о сих 12 пјатков великих. И рече: понеже вижу вјеру христијанску истину хоћу повједати: Ухватили от апостол ваших бјаху људије наши једнога обрјетше у него свиток в нем же бјаху написани Пјатци тија и того апостола каменьем убише и свиток огњу предаша и јест кљатва между нами не повједати вам Христијаном, но понеже и аз Христијанин желају бити . . . и повједа вјех. И паки виде Тарасија и рече ко Јелефтерију повјежд ми, о 12 пјатцјех о их же вопросих тја; он же рече: . . . . . вјем их. Тогда, жидовии возопи гласом велим и рече: тако ми великаго Бога Натанаила, сије неувједано бист во Христијанех, но ти повједа син мој Малех. И јем нож закла сина својего и сам себе. Аз Јелефтерије увједах сије от жидова и не утајих в сердцје мојем но написах вјем Христијаном.

Пјаток перви. Месеца Марта, вон же Адам преступи заповјед божију. —

не би заборавио за што иде научи га мој отац да свим путем виче: кесер, кесер, кесер и т. д. једно те једно.

Кад већ буде близу куће срете га један човек и назове:

— Помози Бог, Ицо!

— Бог ти помогао, одговори Ица па јекне:

— Ух, брате за што ме оно беше послао брата Јова?

— Бога ми, Ицо, не знам, одговори зачуђен путник.

Ица се врати чак на њиву (1 сахат места) да пита за што је био пошао....

Ко с пролећа види: јаре или ждребе, или жутог или плавог лептира, цело лето биће несрећан и слабог здравља.

Пјаток втори. Пред Благовешченије, вон же уби Каин брата својего Авеља, и сеј бист перви мертвец на земли, Адамов син.

Пјаток трећи. Вон же распјат сја Христос на крестје взискати хотја погибшее овча и дух свој испусти во 9 час дне.

Пјаток четверти. Пред вознесенијем Господним јегда потопи Господ Содом и Гомор.

Пјаток пети. Пред Пентикостију, вон же пљениша криди Агарјане и изгнаша их во 5 час ношчи и ту расплодиша сја, во островјех морских.

Пјаток шести. Пред Петров дан, вон же спусти Господ десјат напасти на земљу египетскују рукоју Мојсеовоју нападоша на них пестја и мухи, прузи и гусеници и рјеки их преврати во кров во 5 час дне.

Пјаток седми. Пред Преображенијем, вон же пљениша Калдеане Јерусалим и запустје 76 љет.

А ко види јагње прво од новине биће срећан и радоваће се. И бео лептир предсказује здравље. (Из шабач.).

Ђурђев дан. У очи Ђурђева дне граде се крстови од лескова прућа па се међу на куће, у баште, њиве и усеве, на зграде и на свињце, на станове, да не би преко лета град тукао. (Свуда).

У Крајини нарочито међу Власима у очи Ђурђева дне девојке наберу цвећа и свежу га у ките и те ките намењују на момке од којих се надају вољењу. Ките те у глухо доба ноћи износе на отворено место, на прилику, на кућни кров и ту остављају до зоре, а у зору хите да виде; на којој је кити највише росе, онај ће је момак оне године највише волети. Ово се мора радити тајно да нико не види, а ако ко год види не помаже. За то па-

---

Пјаток осми. Пред Успеније Богородици, вон же изидоша Исмаила Турци јако птице крилате в галијах по мору и пљениша многи страни, изидоша на лице всеа земли.

Пјаток девети. Пред Усјекновеније, вон же усече Ирод Јоана Претечу во 5 час дне.

Пјаток десети. Пред воздвиженије честнаго креста, вон же раздели Мојсеј черноје море жезлом и проведе Израиља по средје мора а враги их покри море во перви час дне.

Пјаток једанаести. Пред Андреовим даном назнаменова пророк Јеремија о втором пришествији Господњу.

Пјаток дванаести. По рождествје Христовје, вон же избијени биша младенци от Ирода царја; тогда убијен бист и пророк Захарије 11 час дне.

И се јест четвероврeмени пјаток. Сего ради велит всјакому Христијанину постити и празновати, Богу нашему слава нинье и присно и во вјеки вјеков, амин".

косни момци вребају те украду те ките, и онда се држи да је девојци и срећа за ту годину украдена са чега она бива веома жалосна.

Неке место разнога цвећа узимају оман траву и с њиме то чине само што у том случају говоре ове речи: „Омане брате рођени, помами тога и тога (кога она жели) за мном“.

Кад дете има (фирциг) русу нека му мајка на Ђурђев дан пре сунца, оде с њим под зову, нека се свуче гола и помокри, па где вода стане одатле нека узме блата и намаже красте рекавши: „која те мајка родила она ти и лек дала“, па по што сунце изгреје нека га окупа и руса ће проћи. (Из шабач.).

У ваљевском округу зове се *руса: пољак* и *зверињак.*

Коње мора глава болети свакад на Ђурђев дан за то што су опасли *зуквицу.* Кад је Богородица хтела родити Христа, пође у зуквицу да се склони од народа, а кад тамо, а коњи зуквицу попасли те их она прокуне да се никад не наједу до на Ђурђев дан па и то да их глава боли. (Из шабач.).

Кад ко спава на Ђурђев дан болеће га глава цело лето и биће грозничав. (Шумад.).

Мртваца не ваља носити преко хатара из места где је умрьо; јер ће град она места потући.

Кад град одвише пада да ће наудити усевима треба изнети све судове — лонце, чанке, кашике, ступу и т. д. из куће на совру и оставити на улици, па ће град одмах престати. (Из шабач.).

Кад запече суша онда се држи да је негде пао змај у околину те с тога киша не пада. У Рготини, у Црној Реци, године 1855 договоре се неколико младих људи из најбољих кућа да терају змаја. Изберу једног за цара и он изиђе на једно место с пушком а они узму мотке и скинувши се голи зашире пољем лупкати у које шта и само ћукати а ништа не говорити те тако као нагнају змаја на цара, који опали из пушке а после се још неколике пушке избаце и тако су као отерали змаја. Власт, доцније, каштигује ове тако да су по десетину дана радили у Брестовачкој бањи.

Неки опет, рад тога, обносе у очи Ђурђева дне око целог свог имања пре Благовести излежено опогодишње пиле са воденичном уставом, коју из другог села раније *украду*. (Из шабач.).

Цвеће ђурђевско кад се у очи Ђурђева дне набере па у јутру, пре сунца, сасуши и стрља, добро је да се шмрче од кијавице (може се брзо осушити над ватром). (Из шабач.).

Младеж и девојке хватају омају (ону воду што прска од воденичког кола) у судове пред вече до заласка сунца; и то бива с неким весељем; па у ту воду метну различито цвеће, које се о Ђурђеву дне може набрати, и младе шуме, и сутра дан купају се том водом: девојке да буду лепог и чистог лица, и да им коса расте, а момци да се не ошугају.

На Ђурђев дан рано пре сунца махом се младеж купа у рекама и ако нема реке, код куће, да их не би преко године шуга напала. (Из шабач.).

На Ђурђев дан се обично рованш стока: оно што се изрезује из уха прима се у суд, пун млека, па се то после просне на какав мравињак. (У Ресави и београд. окр.).

На Ђурђев дан даје се стоци у соли осим других трава, здравца, коприве и млечике. (У Ресави).

Девојке удаваче, које желе да сазнају своју срећу, кад седу да вечерају у очи Ђурђева дне, хукну у први залогај и у последњи па их оба оставе и не поједу. Та два залогаја хлеба и огледало и један ивер метну себи под главу па заспе. Кога ту ноћ усне онај ће им бити суђеник. Ивер се мође место лађе да преброди воду, ако је где преко воде, огледало да се заједно огледају а два залогаја да их заједно поједу, а тако она и намењује кад то све мође себи под главу. (У Нишу а и у Беогр.).

Станаре, да би им стока преко лета доста млека давала, на Ђурђев дан пре зоре узму у музлицу конопац и оду у туђ стан те гледе да украду и помузу туђу стоку и донесу своме стану па у другу музлицу намузу мало млека од своје стоке; сад извлаче уже из музлице, у којој је туђе млеко, и тако, извлачећи из туђега млека уже у своје, држе да извлаче из туђе стоке млеко у своју. Сав тај посао врше оне јашући на вратилу или са свим голе или у самој кошуљи и распасане, а врло ретко која у свом обичном оделу.

У Крајини држе да је доста ако се само може три пут оптрчати око оне стоке од које се жели да се преузме млеко. Од овога белаја људи мажу катраном овце, козе и краве између папака.

Оне које ово раде страхота се боје да не буду ухваћене и обелодањене. Знам два случаја где су две такве ухваћене. (Један је био у Сврљигу а други у Шумадији). Једна је умрла већ а не живи ни човек који ју је ухватио; а друга је жива као и човек који ју је ухватио. Но ту се чине толике заклетве и побратимства, да их не ће да прокажу. Пре неке године ухватили су сељани у Крајини једну и везали је те преданила у селу онако како је ноћу ишла.

Како на Ђурђев дан све живо, што само зна гатати, врача: то други, који не знају тих мајсторија, идући путем све до ручанице добро мотре преда се да не нагазе на какве чини и разна бајања, која се по путовима а особито на раскршћа подмећу.

Кад бухач нападне па купус треба наћи пепела с циганског огњишта и њим посути купус па ће се бухач одмах одселити. (Из шабач.).

На Јеремин дан (1. Маја) пре сунца узме се тигањ, ватраљ и друго које гвожђе па се лупа једно о друго говорећи: „Јеремија у поље, а све змије у море“. (У Сјеници и у Зајечару).

На Јеремин дан и не оре се ни по што да не би слана бйла усеве.

Спасов дан. На многим местима граде онаке исте крстове и стављају на куће и усеве као и о Ђурђеву дне.

Неки до Спасова дне не једу млека, као што други до Ђурђева дне не окушају јагњећега меса.[1]

[1] Не само јести јагњетине него и одвојити јагње од мајке пре Ђурђева дне држе многи да је грехота. И у старије доба се то тешко чинило. Ево једне народне песме о томе:

„Јагњи овце Руговац Станиша
„У некаке војниовске лу́ге.

Кад пак првом окусе новога млека други их поливају водом за врат да би било млека као воде. Кад се што овако првом од године окуша рече се обично:

„На живот и на здравље; на мене водица, на попа грозница, на Турчина болештина“. (У Шумадији).

Коме су деца мрла, не ваља му се окусити ни од каквога новога воћа док најпре не раздели сиротињи од тога новога воћа за душу деци својој; јер ће му деца онога света бити без оброка и све ће плакати и говорити да им родитељи поједоше њихов оброк; и све ће своје прсте гристи место воћака. (Из Поцер.),

„Јагњи овце девет годин' дана,
„А кад било у лето десето
„Дођоше му тридест јаничара,
„Да му узму тридест јагањаца
„Прије лета пре Ђурђева дана.
„Моли им се Руговац Станиша:
„Не узмите тридест јагањаца,
„Да не блеје тридест подојница,
„Прије лета, пре Ђурђева дана,
„А ево вам тридесет овнова.
„Не ће Турци тридесет овнова,
„Веће хоће тридест јагањаца.
„Он им даје тридесет талира.
„Не ће Турци тридесет талира
„Већ узеше на силу јагањце.
„Па кад блекну тридест подојница
„Оне блекну а Станиша јекне.
„Па повика Руговац Станиша:
„Браћо моја тридесет хајдука,
„Што ве храним девет годин' дана,
„Будите ми данас у помоћи.
„Још Станиша у ријечи беше,

Субота у очи Тројица зове се задушна субота. На многим местима даје се тај дан за душу; али ми ћемо тај обичај испричати кад дођемо на зимње задушнице (пред белу недељу).

Тројице се светкују три дана и тада се обично игра и весели или код цркве или негде у селу на познатом месту за скупљање.

Недеља од Тројица до поклада зове се *русална недеља* и ништа се у њу не ради да малој деци не излази *руса.*[1]

Краљице сада играју само по влашким селима (ја сам их године 1864 видео у селу Слатини, у Црној

„Допадоше тридесет хајдука.
„За Турцима пођош' у потору.
„Потераше па их сустигоше:
„Онда рече Руговац Станиша:
„Нете, браћо, тридест на једнога.
„Већ удрите сваки по једнога.
„Оборише тридесет пушака
„Мртвих паде тридесет Турака.
„Одсекоше до тридесет глава,
„Ухватише до тридесет коња.
„Сваки јаше по једнога коња,
„А Станиша кадијина дора.
„Скаче доро тамо и овамо
„А тешка га Руговац Станиша:
„„Стани, доро, пуст му не остао
„„Не јаше те понарен кадија,
„„Већ те јаше Руговац Станиша"
„Тако било па се приповједа.
„Вино пише три бијела дана
„Па хајдуци одоше у гору."

[1] Четврта среда после Васкрса зове се: *средо-руса.* На њу не ваља ни по што радити веле бабе у Прекоморављу.

Реци), но српским селима пак које попови које власт укратише то са свим; а памте и у ваљевском округу старе жене да су ишле у краљице.

Ево једне песме од краљичких песама:

„Лељо, Лељо, мала момо, клела се девојка,
„Лељо, Лељо, мала момо, сунцу на истоку,
„Лељо, Лељо, мала момо, дрену на корену,
„Лељо, Лељо, мала момо, мору на извору;
„Лељо, Лељо, мала момо, вино да не пије,
„Лељо, Лељо, мала момо, цвеће да не носи,
„Лељо, Лељо, мала момо, момче да не љуби.
„Лељо, Лељо, мала момо, па се покајала:
„Лељо, Лељо, мала момо; ја луда девојка!
„Лељо, Лељо, мала момо, што лудо говорим
„Лељо, Лељо, мала момо, ја вино да пијем
„Лељо, Лељо, мала момо, румена би била;
„Лељо, Лељо, мала момо, ја цвеће да носим
„Лељо, Лељо, мала момо, мирис би имала.
„Лељо, Лељо, мала момо, ја момче да љубим,
„Лељо, Лељо, мала момо, милост би имала“.

(Из Алекс.)

Од Тројица у прву недељу падају Петрове Покладе. Од Васкрса па до ових поклада време је кад се *крста носе* и кад највише бивају *преславе* и *заветине*.

Свако село има по један дан кад општински чини богомољу. То се зове: *носити крста*, или: *држати заветину*. Та слава бива овако:

У дан, одређен једном за свагда, скупи се момчад или код цркве или под запис у селу, одакле узму иконе себи на прси па се упараде два и два, напред барјак а за њим свештеник обучен у црквене одежде, и тако иду по пољу од записа до записа господајући

све два и два у глас: „Господе помилуј!“ Под сваким записом,[1] по што га три пута обиђу, чита свештеник молитву а они сви клече; за тим одељу обживак око крста на запису и пођу даље док све записе не изреде. Кад све изреде, врате се на место одакле су пошли и ту их чека ручак.

Још како се крену с места па свуда куд пролазе износе се болесници пред њих те их они прелазе; или мајке износе своју немоћну децу и међу пред крстоноше да преко њих пређу. Држи се да болеснику од тога мора бити лакше.

Уз пут носе и вина у отвореним чутурама и сви су гологлави и иду пешице. (У Моравици, округу ужичком, видех једне године крстоноше међу којима опазих свештеника у одежди на коњу, а докле једни господају дотле други пуцају из малих пушака). Ако кога у том путу сретну, они пуде вином или ракијом из чутура, које носе. Кад се врате на место одакле су пошли, ту их, као што већ рекох, чека ручак и после ручка веселе се и играју до мрака.

На ручку се диже у славу, као и о крсном имену. Један од сељака домаћин је о преслави; он меси колач и готови крстоношама ручак. Кад се дигне у славу онда или свештеник просто зовне онога, који ваља да буде идуће године домаћин те с њиме пресече колач, или се узму три листа међу прсте с нетељкама на више, а с два се одере лист, па вуку тројица и који извуче нетељку с листом, он зна да је за идућу годину домаћин па се стара за то.

[1] Запис зове се закрштено дрво под којим се сваке године чини та богомоља. То се дрво чува као нешто освештано.

Где год више сељака једу печено месо тешко може бити да се не нађе који, да погађа из плећа. Погађа се из десног плећа јагњећег и прасећег и из кокошиње кобилице, а нешто и из свињеће слезине (само за зиму каква ће бити). Озго она чашица на плећу значи кућа и ако није веома дубока кажу да је кућа пуна; ако ли у дну има рупица као убодотина од игле, знак је да ће домаћин умрети. Оне жилице од чашице зову се *улар* и по томе се гледа какви су коњи у домаћина; горњи крај оне кости која је с једне стране из плећа израсла зове се *слеме*. Са стране на плећки имају неке рупице, од којих неке значе *раке*, а неке *колевке*. Ако су рупице тако ниско да се не могу дохватити палцем кад се последњи његов зглавак намести на крај, онда рака или колевка није у кући него у рођи или у селу. Ово све значи ономе чије је бравче т. ј. где се ојагњило и со лизало док није заклано. Широки тањи крај од плећке зове се *поље*. Ако је поље мутно биће војна, ако ли је ведро мир. Месо с оваког плећа не ваља глодати него га очупати рукама и дати ономе који је највештији. Кад хоће и други да гледа не ваља му га дати из руке него спустити на трпезу, па га он сам узме.[1]

Крста се разликују од *заветине*, када се не иде по пољима него се богомоља на једном месту сврши. Ове последње заветине могу да буду и после Петрова дне чак до јесени па и о Младенцима, а крста се носе само за време докле усеви у пољима ничу и расту, а то је *од Васкрса до Петрових поклада*.

[1] Вук, у речнику под речју *плеће* а и данас је свуд у обичају.

Од Ђурђева дне до Петрових поклада сељаци који имају стоке, кољу од недеље до недеље по које јагње или јаре, а преко недеље, ако имају сланине, кувају је с неком травом, коју зову *зеље* и тако једу. Ко нема стоке он пости и на мрску. Сира старог где нестане а новог се не ухвати, ту је врло сухотно.

За чобане или за ђаке добре мајке, каква беше моја, Бог да јој душу прости, у јутру се начини помало млечнице (са млеком и брашном), а за ужину носе сира и проје или богме само лука и хлеба, а некад осим соли ништа се уз проју нема присмочити; али ми и сада запљушти вода на уста кад се сетим ужине, коју је моја мајка мени спремала. То је била танка проји́ца умешена у липовом или ораховом лишћу, жута као смиљ, па кришка мека сира, завијена у лист од рена и спремљена у мој јанцик. Ах, то је била дивна ужина, кад овце на по дне полежу поред воде а ја с неколико чобана у друштву седнем крај извора у дебелу хладу и извадим то све из мојега јанцика. .

. . . . . .

Сељаци и лети на радну дану устају у зору; обуку се; умију; моле се Богу како који зна. Ево за сада једне такве молитве: „Да се молимо Богу милостивоме и благоме Христу, и часноме крсту; и светој петци и светој недељи, Христову васкрсењу, и Богородици, милостивој мајци Христовој. Господе, Господе, на сваком месту сачувај нас Господе: на уранку, на подранку, на беломе данку; на путу, на суду, на свакоме месту, сачувај нас Господе! Помози нам Боже и сва хришћанска крсна имена од истока до запада, што слави хришћански род; ако вас не можемо

по сроку избројати, можемо вам се молити и поклонити свима, да нам помогнете.“[1] После молитве нију мало ракије ко има, па одмах на посао. Обичај је да женскиње мушкињу полива да се умије, али неумивено не сме другом поливати док се најпре само не умије. И кад се умивају прекрсте се два три пута и моле Богу. Мој покојни отац, тада је редовно читао црквену молитву: „Христе, свете истине и т. д.“ Око 8—9 сахата доноси им на њиву, или где су, ручконоша ручак. Није ретко видети: да ова кукавица носи на рамену обрамицу с ручком; на леђи колевку с дететом, а о куку јој је преслица те злехудно нешто преде.

Ово се зове *ручак*, после кога одмах се ради. Око 2—3 сахата од прилике после по дне ужинају шта им је остало од ручка и мало се одмарају у хладу а неки тада и поспавају па већ чак доцне у вече вечерају.

III. Петрови пости.

Кад су ови пости дугачки радују се станаре да што више сира накупе. Другојаче је рђаво чекати зиму.

Па Видов дан износи се све рухо на поље да се види на ветру и свако семе, које је остало не посејано, на сунце да огреје тај дан сунце те да никне до године. (Ово у Ресави).

Ивањ дан. Он пада сваке године 24. Јунија Прича се да је то тако голем светац, да на њега сунце на небу три пут од страха стане.

У очи тога дана чобани и младеж на неким ме-

[1] Чуо од стрине Милице из Врéла у округу ваљевском.

стима пале лилу и бацају око торова у вис. Негде наложе ватру па је прескачу. Лила је брезова или трешњева кора, која се огули и осуши; после се метне у процеп и начини као какве ките па се онда упали. За паљење лиле, осим торова, обично се тражи какво брдо, да се лиле из далека може видети. На Медведник је дивота погледати у очи тога дана: рекао би човек, да се сав упалио од лиле.

Кресове држе различито: једни су о Ивању дне, кад не ће ништа да раде о винограду три дана пре и три после, и то су *вински кресови;* а тако исто и о светом Илији али су ово *поставски* (у које се ништа платнено не кува и не лужи). — У Параћинској кресове зову: *горешници* и варују их о св. Илији.

У очи Ивања дне на све стране иду те беру ивањско цвеће и плету венце, које после мећу на куће, на зграде, у њиве, лукове, на торове и свуда као год и ђурђевске крстове.[1] У те венце уплећу и бела лука па је тај лук после лековит. Њим бабе лече отоке, гуке, а нарочито крајнике, цртајући луком на болесну месту Соломуново слово и говорећи:

„Устук мркоња! ајис беља!“

Још се такве боље лече и чивитом кад се чивитом начини на њима *Соломуново слово;* па се после чивит ногама растрља као да се и боља тако разиђе. (Из Шабач.)

Понегде девојке метну у лопац земље на Ивањ

[1] Готово свуда по Шумадији сељаци имају обичај на који проштац од сваке ограде натаћи по какву коцању од мрцине а најчешће од коњске главе. Рашта? Не зна нико, само одговарају: „Тако се ваља; остало нам је од старих“.

дан и посеју неколико зрна пшенице на на Петров дан гледају како је никла или клијала. Ако су клице савијене као прстен, онда веле да ће се те године удати. Неке опет метну у очи Ивања дне у чашу воде беланце и оставе под стрехом да преноћи, па сутра дан некако по томе погађају хоће ли се те године удати.

IV. Од Петрова дне до Госпођиних поклада.

И у очи Петрова дне, на многим местима, пале лилу. У Старој Србији, у Колашину, зађу чобани у очи Петрова дне по становима те накупе сира, кајмака и друга смока за сутра дан; а наконају траве, која се зове „велико зеље“. Ноћу пак скупе се на једно место па запале лилу и пуцају из пиштоља. Пре сунца поделе станарама оно „велико зеље“ и после се часте цео дан. А окром тога савијају се сирци један за свештеника (у ваљевској), за свако чељаде у кући, и још се и стока сирцима дарива. Сваком говечету или, у кога их је много, бар свакој крави музари и теглећем волу на сваки рог натну по један сирац, који после чобани поскидају и поједу. (Из Шабач.).

Тада су обично у Србији најтоплији дани, а тада стиже доста воћа, те сељаци, поред иначе танке хране а велика рада, највише попадају болесни као граном побијени. С тога они од 1. Јула до 1. Августа готово сваког свечаника не раде бојећи се да им „не нахуди светац“.

Ако на св. Илију грми поцрвљаће се ораси и лешњици. (Из Шумадије).

Св. Илија и блага Марија држи се да су брат и сестра. Св. Илија све пита своју сестру:

— Кад је, сејо, мој дан да се и ја провеселим?

— Далеко је, брате Ико, још веома, одговара му она, докле год не прође тај дан. Јер да он дозна, тако би страшно загрмео, да би се и небо проломило и земља се суноврат стропоштала. (Из Шумадије).

Пада у очи то, што они који славе Ђурђев дан често преслављају св. Илију.

V. Госпођини пости.

Ови се пости најтврђе држе. Ко њих мрси све једно је као да мрси и велике посте. Они трају само 14 дана. Ваља напоменути како у Срба има доста цркава које славе св. *Стевана* (пада 2. Авг.) а има много и црквина куда долазе и болни о том дану лека ради. Не знам од куда би св. првомученик Стеван био тако познат светац српскоме народу. Пре бих упитао да ли се све ово није чинило св. Стевану, сину Лазареву, па у току времена побркана им имена?

Тај св. Стеван зове се у Гружи и у Шаб. „*Св. Стеван Ветровити*“. Ништа се на тај дан у пољу не сме радити. Причаше ми у *Кутлову* да је некакав човек денуо сено на тај дан па ветар духнуо и однео и њега и сено. (Ако се не варам има прича да је силна олуја била кад је Стеван Високи издахнуо).

Кад коме домаћину сташе доста рада а сам не може да га на време сради, онда он зове *на мобу*. Моба се зове на какав светац, кад сељаци не раде себи. Имају светци на које се никако не ради, а имају други на које се може „по нешто“. Бо-

гу се молећи, прегрешити". На оваке последње зове се на мобу. На мобу долази обично младеж: момци, девојке, младе и млађи људи. Рад се врши у весељу и певању. Некад по вас дан свира свирач у хладу и мами раднике да час пре доврше постат па да се ухвате у коло.

Моба и *позајмица* прилике су кад се најлакше сноси тешкоћа пољскога рада; а напротив инокоштина је и мучна и досадна. За то подругљива песма и вели:

„Навал' мобо, ја и моја жена:
„Жена спава, а ја воду носим!"

Ко зове на мобу спрема јела и пића обилно. У вече се враћају кући још веселије него што су били дању. Кад сви дођу кући и поседају, полије им се те умију руке, па домаћин изнесе упаљену воштану свећу и прилепи је на које дрво, окади све мобаре тамјаном а и они се обрну сви к истоку и тој свећи, поскидају капе и ту се моле Богу. Моба никад не седа за вечеру докле се не моли Богу. (У ваљевск.).

После молитве вечерају сви а после вечере играју и веселе се до неког доба ноћи.

Осим оваке мóбе, кад се који инокосан човек разболи а сташу му, на прилику, кукурузи за копање или који други рад, онда ће се сељаци и њему скупити те урадити то *на мобу*, али о своме хлебу и у вече ретко иду његовој кући него свак својој, мањ ако је човек имућан и ако сам жели да му дођу.

О Преображењу (6. Августа) код сваке цркве бива доста света, и махом се посе диње и лубенице на те саборе на продају.

О великој Госпођи (15. Авг.) бивају највећи сабори по нашим манастирима.

Сабори су ови леп појав у српском народу. О годовима кад се иде којој цркви или манастиру на сабор, скупља се света по неколике хиљаде из ближњих и далеких места. Ту се пограде неки вењаци, наложе ватре, те се пече месо, кува кава и точи пиће. Младеж игра у колу; а старији људи ходају, састају се и разговарају о свачему. Ту се гледе девојке, ко има кога да жени; ту се много штошта купи и прода. У вече, у очи самог празника, по који калуђер или свештеник изиде пред цркву те попише имена свима који долазе цркви а та се имена после на *бденију*, и сутра на служби, помињу. Сутра дан, после службе божије, постави се совра и поседају одабрани домаћини те ручају. Кад се диже у славу пуцају прангије и звоне звона. Кад се то сврши онда изнесу икону и пронесу је совром те приложи колико ко милује. Народ се облачи у *стајаће* хаљине кад на сабор иде.

Тај сабор траје само један дан и ону ноћ у очи празника.

Сабори ови бивају: о *Тројицама*, о *Преображењу*, о *Великој* и *Малој Госпођи*, а и о *Благовестима*, и *Цветима*, о *Спасову дне*, о *св. Стевану* (2. Авг. у Љубостињи). У Студеници највећи сабор бива о Краљеву дне (24. Септембра).

Места и прилике за састанке, за причање и разговоре најудесније су на *моби*, у *позајмици*, и (за мушке) *на казану*, а за женскиње *на води*. У новије време на жалост неки се људи сувише вијају *по механама*.

На *мобама* и *позајмицама* су и мушки и женски на ту има и шале и разговора од сваке врсте; *на води*, то је, *на чешми* или *на извору* где захитају воду за кућу, ту се састају само женскиње и ту се казују сеоске новине; заплећу плетке; разашиљу поруке; протурују какве крупне новости и т. д. Многи лонац закрчи без воде; много се и јадно дете опржило док му се мајка *на води* није могла да отргне од таких дивних разговора! На *казану* се не могу видети ни младићи нити женскиње мањ ако донесу што је од потребе. Ту се састају људи у годинама, који знају причати о старини, који умеју гудети и певати, који се разбирају што и у политици, који знају како је српски кнез поручио турскоме цару за то и за то; а он њему опет тако и тако; е, има се о чему ту вас дан а некад и до неког доба ноћи говорити! Свратити на казан само за то да се човек напије ракије није никаква замерка. Казанџинице оживе одмах по што преврну шљиве, а највећи им је јек уз божићне посте; понекад пак пече се ракија од мацарака и чак уз часни пост.

VI. Од велике Госпође до Божићних поста.

Међудневица. (Између вел. и мале Госпође). У ово време травари беру различите траве за лечење, које од тога бивају јаче што се беру у Међудневицу (од 15. Авг. до 8. Септ.).

За болести је Међудневица од зла утицаја: ко се тада разболи држи се или да не ће остати или ће бар дуго боловати.

О *Сековању* (29. Авг.) не пије се црвено вино, нити се једе црвено грожђе, што је слично с крвљу св. Јована, који је погубљен у тај дан.

На крају Септембра месеца, 29. дана, бива *Михољ дан.* То је већ јесење доба; но може да се догоди често да тада буде врло лепо и топло време па се то онда зове: *Михољско лето.* Али за св. Тому каже се: „Св. Тома а снег дома; па после „св. Лука, снег захука“.

На седам дана пред 1. Октобар, кад пада „*Богородичин покров*“, многи сељаци посте, а особито жене, које желе тим урадити да лако децу рађају. Тај пост зове се, као и дан коме се пости, „*Богородичин покров*“.

О Митрову дне се отпуштају и погађају слуге.

За тим од 2. Новембра запашта се св. Аранђелу, који пада 8. ист. месеца. Моја породица заветовала се да пости овај пост од некакве болести, која се зове: *кратељ;* која, кажу, кад човека умори учини да му увек буде једна нога *краћа.* У то време, од Међудневице до божићних поклада, сељаци се готово понајбоље хране. Јединє месојеђе могу за то бити што боље; тек уз њих већ нема никаква воћа, као у ово време.

Ново вино се отаче; овче и козје месо се утови, свиње се поправе; нова ракија може да стигне; сва летина већ је дошла до руке. Управо рећи сељаку су то највеселији дани.

Тада највише бива и *ире́ла*, где је обичај да се сабирају ти скупови.

И ако ови састанци бивају често злоупотребљавани инак им се не може одрећи и једна лепа страна.

Пре́ла почињу од онога доба, од кад ноћи одужају толико да се већ мора и од ноћи откидати ко жели похитати, и трају докле не настану јаче јесење хладноће.

Обично бивају на ведрој и тихој ноћи. Ватра се наложи велика, око које поседају преље. Ту је највише девојака а има и баба и средовечних жена које дођу уз девојке.

Ноћна тишина, сјајна месечина, весео пламен од ватре, неизвесност девојачке судбине — бескрајан небесни свод, окићен милионима звезда — све то помаже да се том приликом разгрева и излива уображење народно. Како је пријатно одоцнелом путнику, кад још пре него би му лавеж паса јавио да су станови људски близу, зачује сложни глас прељских песама које обично две и две на изменце попевају!

А тамо у том веселом друштву, кад се утиша песма, по која бака отпочне страховиту причу о каквој „седмоглавој аждаји“ или о каквом „псоглаву с једним оком“; а нека, сетивши се гробља, на ком је на скоро била, оспе причати „силе вампирске“ и чудеса која се иза гроба догађају и још и још много које шта.....

Ваљало би бити на прелу а да преље за то не знају, кад би то било могуће, па тек онда да се облик тога састанка потпунце појми и схвати.

———

Да речем коју и о томе, како су у старије време вршени и неки сеоски послови и како су бране сеоске старешине.

То ће важити од прилике за време од престанка турске управе у Србији до 1839 године.

Од вајкада се у сваком селу знало по једно место, где би се обично сељаци скупљали ради договора о општинским пословима. Могло је то бити и код кметове куће, али би се они под сухоту склањали само ако би што из неба падало, а иначе су највише под голим небом или под каквим дрветом седели, ве́ћали и пресуђивали.

Кад би за штогод ваљало разговорити се са селом, онда би кмет послао бирова те би сазвао село на то место у тај и тај дан. Сељаци дошавши тамо обично би поседали на гомилице и разговарали би се дељући по какво дрво или куцкајући штапићем у земљу. Ту је и кмет. Ако ко има да се што пре, устао би и гологлав испричао би своју невољу. Причајући он би говорио час кмету: „ето кмете, је ли право тако?“ а час сељацима: „ето, комшије, ваља ли то тако?“ Дошао би и супарник и казао би и он чим се брани. По што би тако били саслушани, кмет би рекао: ето комшије шта велите; чусте шта они говоре. Како је право да им се пресуди? Ту сада свак има право да каже како мисли; али је било домаће васпитање такво, да „не истрчава ждребе пред кобилу“: млађи би се угледали на старије и паметније, па док један рече што други нађу да је право тако им се и пресуди и они се ту пољубе и измире.

Ако је ствар кривичне природе, онда се за мање кривице тако исто ту пресуђивало, а за веће се ишло капетану. Кривца би обично кмет послао по бирову, а капетан задржавши кривца по истоме бирову по-

ручно би да дође кмет са још три — четири одабрана сељака. Кад дођу он их упита: је ли та кривица првина окривљеноме или је још кад тако што учинио; од какве је куће он, поштене или неваљале (и на то се много држало кад се пресуђује); па би му према томе шта ови одговоре и он одсудио да трпи бој или да одлежи у апсу или би га слао магистрату, који би га тако исто осуђивао на бој или у затвор. За злочинства су слани кривци народном суду или кнезу.

И порез и друге дажбе разрезивали су тако на тим састанцима: и у томе је сваком било слободно казивати како мисли да је најбоље на што реку они које село држи да су најпаметнији да је најбоље то се и примало. Формалнога гласања никад није било него се тако узимало да се одобрава оно, против чега се нико не опире.

Кад би селу ваљало да изабере кмета највише је стајало до капетана; али никад капетан не би то урадио без пропита села. То је обично овако бивало. Поставимо да је умрьо кмет у селу Н. и ваља окметити другога. Капетан дође у село на конак; најодабранији људи из села дочекају га. Он говори сад с њима који би био добар за кмета. Кажу му они кога, пробоје му све добре стране, а он, ако нема ништа против, пристане и сутра рано заповеди пандуру те осече и одеље један леп штап. Сабере сељаке на обично место, изиђе међу њих и по што се поздрави и упита с њима рекне:

— Е, браћо, ваш кмет Н. умре, Бог да га прости!

— Умре, господине, одговоре сељаци.

— Шта ћемо, божја је воља, сви ћемо помрети. Он је, Бог да му душу прости, лепо послужио село. А сада ваља да се изабере други кмет.

— Ваља, господине; селу кмет ваља као кошници матица.

— Па ја велим да ће најбољи бити Јован (или већ како буде име) за кмета. На то обично сељаци повичу: „Бога ми баш; од њега бољега нема а и не треба“, па ако Јован не би показао какве важне узроке да се не прими, онда је Јован кмет, и капетан га изазове између људи, пољуби се с њим, преда му онај штап и рече сељацима да им је то кмет и да ваља да слушају његове заповести.

Ако ли сељаци реку, да, на прилику, Јован хоће криво, да је велики низмецијa или тегли својти а има је доста или још каквих узрока наброје, па предложе, н. пр., Стевана, капетан се обрне на оне прве људе из села и ако види да се и они приклањају томе, и он пристане да Стеван буде кмет. Било је у свему томе више патријархалне вере, па се лакше и вршило но сада.

Тако су вршени ти послови док није изашла зелена чоха, протокол, меденица и остала оруђа цивилизације, а сад како бива може се видети лако.

VII. Божићни пости.

(Од 15. Нов. до 25. Декембра).

Гледа се свакојако да на покладе сви укућани дођу кући да покладују заједно ма да иначе многи бораве код стоке по целе месеце. Покладе су весело вече кад се сељаци много часте, и шиљу онима за које знају да су сухотни јела и пића.

Од поклада до св. Андрије (30. Нов.) само је Ваведење празник, за који сељаци знају. На св. Ан-

дрију не раде за то да им звер не би давио стоку. Тек у новије време, како се „званично“ почело настојавати да се св. Андрија слави, као заштитник Србије, тај се дан нешто више светкује.

У очи св. Варваре (3. Дек.) пристави се у лонац или у котао од свакога жита и варива те се скуха све заједно, па се после други и трећи дан то једе. За то се и говори обично овако:

Варварица вари (4. Дек.).

Савица хлади (5. Дек. Сава освећени).

Николица куса (6. Дек.)

То тако скухано жито и вариво зове се *варица*. У вече се варица пристави да се куха, а у јутру се гледа с које је стране наврела те на тој страни сеју жита те године, јер веле да ће тамо најбоље родити. Сад долази *св. Никола* (6. Дек.). Највећи део Срба слави св. Николу. За то ће бити најзгодније да овде кажемо како се слави код сељака.

Свака српска кућа има у години по један дан кад слави и то се зове *слава* или *крсно име*, или *свети* или *свето*. Домаћин се стара и приправља израније чим ће и како ће прославити своје *крсно име*. Пред ноћ, у очи крсног имена, зађе по један из куће (обично који од момчади) по селу и зовне оне куће, које се зову узајмично. Кад дође пред кућу обично скине капу, назове Бога и рече: „поздравио ви се тата (или чика или брата) да дођете до вече на чашу ракије: да се разговоримо и да мало ноћи поократимо; што буде св. Никола донео не ћемо сакрити: дођите, немојте да не дођете“.[1]

[1] Као што Срби не пропуштају никад да поред лица и наличе

Овако се зове где је обичај звати на славу, али има села где се не зову него иде свечару на славу не зван ко год милује.

Кад званице долазе свечару обично назову „добро вече“! и додају: срећно ти крсно име; славио га много лета и година у здрављу и у весељу! Који су познатији са свечаром, или су својта, донесу и по јабуку или гуњу у недрима и дају је домаћину кад му назову добро вече.

Сад сви вечерају, пију, разговарају се, па се и разиђу, а пријатељи из других села ту остају на конаку.

Сутра дан домаћин се рано пожури цркви, ако није обичај да свештеник долази кући да преломе колач. У цркви, по што се сврши богомоља, служба или јутрење, свештеник узме колач, пресече га на четворо, преко доње коре, поспе на оном раскршћу вином, обрне га три пут с домаћином читајући, или појући црквенске песме: *Исаије ликуј* и *свети мученици* па га онда разломе на више, и по што у три маха сркну оба од онога вина на колачу и пољубе колач, пољубе се међу собом и разломе колач са свим тако да две четвртине остану домаћину а две свештенику. Домаћин своје четвртине од колача и жито — кољиво[1] — врати кући, а свештеник опет оне своје задржи себи.

покажу тако и за овај случај има у њих овака шаљива прича: Звао неки на славу, па да би му сваки дошао овако им сладно: „На пољу је зима; огодно је вина; у кући се пуши, а има зла кучка: дођите молим вас, немојте да не дођете“.

[1] Св. Арханђелу, св. Илији не кува се кољиво „јер су они живи на небу“, а кољиво по самој речи као да замењује жртву ономе домаћем богу од старине, место којега дође у хришћанској вери светац.

Дошав кући домаћин се поздрави с гостима (а с којима се није пре видео и пољуби) па их стане служити (гологлав). Тако ће служити до пред по дне, па ако је и сам човек у годинама, он ће онда присести с гостима а дозваће кога млађега од себе да га одмени.

Око по дне *дижу у славу*. То бива овако: Сви устану на ноге, поскидају капе, донесе се она четвртина од колача, (или ако доходи поп кући изнесе се цео колач те се он ту и преломи) и на њу се запали воштана свећа, сви се окаде тамјаном, прекрсте се по неколико пута, па онда домаћин наслужи сваком по чашу вина (а негде се ређају вргом) па напије од прилике овако:

1. „Писмо како знадосмо, а ово да пијемо по чашу вина за тврде славе божје. Где се слава божја помињала и дизала ту и помагала, да Бог да“. Сви реку: „да Бог да! а ако се деси који уме лепо запевати, другде ће викнути:

„Ко није вино за славе божје,
„Помоз' му Боже и славо божја!
„А шта је лепше од славе божје,
„И од вечере с правдом стечене?

Сад сваки сркне по мало вина из своје чаше (или се сви обреде вргом), па се опет допуне чаше и домаћин продужи:

2. Писмо за славе божје, а ово да пијемо чашу вина за часних крста и крсних имена. Да нам да Бог наша крсна имена славити а не заборављати, у име божје. После тога:

3. Писмо за крста и крсних имена а ову трећу чашу вина да пијемо за свете Тројице. Света Тројица да је помоћница свакоме брату Хришћанину: у дому, у пољу, на путу, на мутној води, у чарној гори, свуд да је помоћница, да Бог да".

Ово се говори гласом са свим молитвеним. Сви стоје и слушају као кад се врши свака молитва.

После тога обреде се сви кољивом, прекрсте се, моле се Богу како ко уме па поседају сви и продужи се гозба и разговор. Ту се прича о старим добрим и тешким временима, о српској слави, о јунацима, о светитељима и добротворима народним.

У том разговору ваља неки од гостију да напије у здравље домаћину; па се после пије за здравље *комшија*, па *кумова* и *пријатеља*.

Кад се пије у домаћиново здравље викнуће који особито устресајући гласом:

„Ој, у чије се здравље пије вино хладно?
„Све му здраво и весело било;
„Домаћине све у твоје здравље,
„Бог ти дао и срећу и здравље!

Као последња здравица долази: „по здрављу послађену" при којој се рече: „да послади Бог животом и здрављем, и сваким добром и напретком. Боже дај!"

Други дан славе зове се: *окриље*, *иојутарје*, а у варошима: *патарица*. Тај дан се гости као и први само се ништа молитвено не чини.

Трећи дан зове се: *гостински дан*, или *уставци*.

Тада одлазе гости који су из других места, а комшије и не доходе тај дан.[1]

После св. Николе највише има свечара о св. Јовану (7. Јан.), о св. Аранђелу (8. Нов.) и о Ђурђеву дне (23. Априла).

О св. Николи, као и о другим славама које падају у посте, највећа је част ако има рибе и то махом слане моруне. Нема ли рибе, онда кухају кисела купуса помешанога с пиринчем, па запржена зејтином; пасуља, запржена опет зејтином; и на тепсијама готове, као неко печење, црни лук с пиринчем и зејтином.

Од св. Николе до Божића сељаци светкују: петозарне мученике, материце и оце.

О првима не знам да има каквих обичаја а о материцама (друга недеља пред Божић) овако бива: Материце су женски светац. Све оне жене које се могу звати мајке ваља деци на материце или у очи материца везати, па се онда оне морају откупљивати: орасима, лешњицима, јабукама, сухим шљивама, грожђем с евењака, лепом вечером и сутра дан ручком. Неки вежу од истине а неки само донесу уже па већ оне знају и откупљују се одмах. Ово је обичај породични. Само својтина и ближих познаника деца везују; туђина то не чини.

Како бива с матерама о материцама исто тако бива с оцевима о оцима (у прву недељу пред Божић). Само што оцеви кад кад даду по коју пару

---

[1] Могло би се прочитати, осим онога што има у Вукову речнику, и *Крсно име* у II. свесци мојих Часова Одмора, у Београду 1858. 1—17.

у откуп, а све друге посластице доносе опет жене.

Дан у очи бадњег дана зове се: *Туцин дан.* Тај дан бију се велике печенице и спремају да се сутра могу однети кући и кад треба приставити да се пеку.

Многи (у шабач.) имају обичај да печеницу, место сикиром, убију крупицом соли у чело, па печеничину крв с том сољу измешану дају марви.

Пре сунца на Туцин дан покупе се све столице или клупе за седење, и на таван или у зграду оставе, а тако и ватраљ а одељу се сирове цепанице за чаркање ватре па тек кад полажајник дође за њега се прва столица изнесе и по што он почара ватру угарком од бадњака износи се после и ватраљ. (Ужич. и шабач.)

Од пре су ишла момчад на *Бадњи дан* од куће до куће и певала *коледске песме.* Ево једне такве:

„Ој, хубава Коледо, мала момо, Коледо,
„Духну ветар Коледо, са планине, Коледо,
„Те издуха Коледо, врана коња, Коледо!
„И на коњу Коледо, бојно седло, Коледо!
„И на седлу Коледо, мушко чедо, Коледо!
„И на чеду Коледо, самур калпак, Коледо!
„За калпаком Коледо, кита здравца, Коледо!
„Да је здраво Коледо, мушко чедо, Коледо!

На Бадњи дан пече се печеница, и који њу окреће не даје на Божић никаквој стоци хране, да је не би сналазила несвестица, лудило и бесило. (Шабач.).

Бадњак[1] се осече из јутра пре сунца, али се пази да увек падне к истоку. За тим се донесе кући и прислони уза стреху. У вече унесе се најпре слама у кућу за простирач. Кад се она уноси, оно чељаде, које је уноси, квоче, а деца за њим пијучу и ваљају се по слами. (Из Шумадије).

Кад се већ смрачи и сви се укућани прикупе у кућу, онда једноме мушкарцу даду рукавицу те он изиђе и унесе бадњак. Кад уђе у кућу рече:

„Добро вече, и честит вам Божић!“

„А ти жив и здрав“, одговори с прочеља домаћица посувши га житом, у коме је преко дан стајао први ивер од бадњака.

Сад се бадњак тако наложи на ватру да му дебљи крај прилично премаши преко ватре, како ће се преко њега пжљубити чобани да овце љубе јагањце. У Гружи још овај крај бадњака намажу медом па га деца, рад тога истога, лижу. А који први угледа кад тај крај бадњака прегори и падне, обећају му дати овцу или јагње. (У Параћинској).

На Бадњи дан меси се од стрмна брашна много неких колача. Тако се умеси један као волови у плугу, други као орање; трећи као кошнице, четврти као ситна стока, пети као кокоши и за сваку душу у кући по колач, који се за мушко зове: *кијак* а за женско: *илетеница*. Све се то остави у сито, у коме има свакојакога жита, те ту стоји до вечере. И колач за сутра за Божић умеси се на Бадњи дан. Колач се шара као и свечарски само се не замешује богојављенском водицом већ обичном водом.

[1] Бадњак се у окр. ужичком зове и: *весељак*.

Кад се у вече стану молити Богу онда запале божићну воштану свећу, поред жиже или лојане свеће, па старешина а и остали гледе којему се од чељади не види сенка према тој божићној свећи и за оно држе да ће те године умрети. (Из окр. шабачког).

Кад се у вече стока храни обасипа се житом, ситном пројом и сољу, да јој не би чинилице нахудиле. (Из Шабач.).

Вечерају на врећи а не на трпези; вечера бива лепша, једу и ораха и лешњика само ако где има да се набави. На неким местима једу и рибе да се не би шугали преко године. После вечере поређају све кашике по старештву која је чија у чанку и сутра дан на Божић назе чија се пореметила с места, па за онога мисле да ће те године умрети. (Из Шабач.).

Још се у очи Божића растопи масти у тигању па се сви укућани над њом огледају и на коме не буде главе, држи се да ће те године умрети. (Из Шабачк.).

У Гружи оно уже, у ком је донета слама да се посне по кући у очи Божића, не дреше него сламу извуку из њега а њега рашире око вреће на којој вечерају па сутра маме кокоши у њега и нахране да би оне добро носиле јаја и не разносиле их по махали.

На Бадњи дан и сутра на Божић не даје се из куће ником ништа. (У ужич. крају).

Од св. Андрије до Божића ништа жене не почињу сновати нити људи почињу оснивати какву зграду коју не би могли довршити за то време. За то се

жене журе да до св. Андрије оснују што им после даље ваља радити. (У Шумадији).

VIII. Божић (25. Дек.). Месојеђе.

Још како први петли запевају сваК се жури да по једну или по две пушке избаци. Сад се почињу у кући дизати. Одмах које од чељади оде на воду да донесе јаковне воде за умивање. На воду однесе и жита те је посне рекавши јој: „добро јутро, водице, и честит ти Божић“. Одмах се спремају који су наумни ићи цркви где цркве има. Домаћица одмах замеси чесницу. У чесницу се метне одељак од дрвета белег и за овце, и за кошнице, волове, плуг, за сваку врсту рада и имања, па кад се на ручку чесница разломи да сваком падне по комад, онда у чијем комаду буде ода шта знак држи се да ће тај те године бити срећан у томе. (Ужич. Груж.).

Чесницу покрију жеравицом да се испече па се на жеравици наређа толико угљена колико има у кући различите имаовине и усева (али се ништа не остави да му се не намести угљен) и гледа се који се угљен покрије најдебљим пухором, оно ће бити најберићетније те године. (Из ужич.).

Све се у кући спрема и преоблачи једва чекајући да једном осване Божић. Сва чељад обрежу себи нокте и на пољу под кућном стрехом преобуку се, па те нокте заједно с преобуком коју скину, задену под стреху и оставе. То чине за то, да би се преко године од шуге сачувала. (Из шабач.).

Док не поједу нафору не седају за ручак, а где се нафора не може да добије, ту најпре поједу ле-

сков или дренов пупољак да би били здрави као дрен или као ти пупољци. Да би се и од других болести а нарочито од врућице сачували, најпре окушају од меда, од срца, од бубрешка, од слезине, од цигерице, и од дуње и јабуке, које су печене у печеници. (Из шабачк.).

Пред што ће сести да ручају сви се моле Богу. Кад сврше молитву сви се опет ижљубе у врху бадњака па поседају. Док не ручају не иде се стоци да се она храни а то за то, да не би преко године стока ишла у штету. (Из шабач. а и свуда).

Између Божића не ваља хватати волове у кола, али ако би се на Божић само укошкали у јарам па потерали два-три корака, онда се могу и између Божића хватати и радити с њима. (Из Подибра).

На Божић још многи упале две воштане свеће па сву стоку протерају између њих, а после их саставе и угасе. (Из шабач.).

Да их не би преко године морила љутина, свако по мало гризе оне везе, којом је печеница била везана за ражањ. (Из шабач.).

Да би жито било једро шарају чесницу боцкајући је дреновим дрвенцетом. (Из Поцерине).

Чесница се изнесе врућа на ручак, по горњој кори намаже се медом па се на њу суне једна кашика соли. То се после изреже и остави. Та се со држи да је корисна за марву и лековита за болеснике. (Из Шумадије).

Колач се ломи као и о крсном имену, само што нема кољива и попа него сам домаћин с којим од својих из куће. (У Шумадији).

Полажајника огрћу што се може дебљом поњавом и посађују га на столицу (коју првом сад скину од како је дигнута на туцин дан); посађујући га да седне гледе да га преваре, да му измакну столицу те да се омане и седне на земљу. Поњавом га огрћу да би се тако дебео кајмак хватао по млеку. (Из Поцер.)

Ако је полажајник мушко држи се да ће те године мушка страна бити напредна, а ако је женско, женска. (У шабач.).

Док полажајник не дође (у ужич.) не ће нико ући у кућу. Сам свештеник ако има шта да сврши на Божић, упита: је ли био полажајник (кога ту зову *полазник*[1]) па ако реку да није, онда он нареди те у којој стаји очита шта је имао а у кућу не улази. Полажајник тамо не може бити ко хоће него се зна ко је коме полажајник од више година или је поручено коме нарочито да те године дође.

Кад полажајник у вече полази кући домаћица му метне око врата о лепу повесму колач, умешен као котур, а домаћин му у колач забоде какву пару. У Гружи му се даје десна плећка од печенице и још чарапе или назувице.

Још пред ручак напуне један чанак вином (или ракијом) и медом. У то метну три ораха, а за тим их изваде и намене: на *здравље*, на *плод* и на *род*, па их онда баце у три угла собња. После ручка разбијају их, па ако који буде празан, онда ће та година

---

[1] У селу Рипњу, где сам се ја родио, не веле ни: *Полажајник* ни *полазник* већ *полаженик!* па тако, како чујем, и у Св. Андреји, и у Срему и у Бачкој.

бити несрећна у ономе на што је тај орах био намењен. (Из шабач.).

Да би кокоши дуже носиле јаја и да се не би криле и по махали разилазиле кад хоће да пронесу јаја, повежу их на Божић све у један конац и нахране их тако повезане. (Напред је казано како ово бива у Гружи, а ово је из Шабач.).

Врећа, на којој се ручало први дан, не диже се за три дана нити се чисти кућа. Тек на св. Стевана дигне се врећа и она слама, а и кућа се почисти. То ђубре што се шчисти из куће баца се на какво склоњено место, а од сламе остављају по нешто жене те мећу под кокоши кад их насађују.

Печеница се једе хладна до главе а глава се остави те се поједе на мали Божић (1. Јан.).

У Зајечару и околини бивало је да се девојке скупе у очи Васиљева дне (малог Божића) те напуне котао воде; у њ метну свака по прстен или по који други знак и оставе га да преноћи где год у градини. Сутра рано скупе се опет и доведу једно дете. Оне се скупе око котла и певају неке песме, које казују оваку или онаку срећу а дете на сваку песму завлачи руку у котао и вади по један прстен; па који извади оној је онака срећа каква јој се песма певала кад се прстен вадио. То се зове: *„певање прстену.“*

Мали Божић није на селу велики светац. Меси се истина Василица од пројина брашна, које се после издроби и попари у врелој масти па се по ручку једе. Ово се негде зове: *Масаоница*, а у Ресави се каже: *мечки иовојница!!*

Од Божића до Крстова дне зову се *некрштени дни*. И тада свака нечиста сила има област нахудити човеку, кога би у недоба десила ван куће. А особито нека авет коју зову: *Караконцула*, и којој је радост да нагна кога ноћу стигне на путу да је носи куд она хоће докле петли не запевају па онда она бежи.

Пре 20 година кажу да је у Зајечару био овакав обичај: на Крстов дан (5. Јан.) кад поп иде с водицом по кућама, његов ђак носи два власа вуне, један *беле*, а други *алене*. По што поп очита водицу ђак одвоји по прамен и од једне и од друге вуне и да девојкама у кући а оне њему по цео влас беле вуне који он стрпа попу у бисаге. На Богојављење рано у јутру девојка или најмлађа жена оде на воду те опреде оне обе вуне и белу и алену, али тако да се вретено у води обрће, и од та два конца усуче узицу шарену, *бело-алену*. Док то ради она пева неке песме.[1] Од те узице одвоји се сваком женском у кући уплетњик те њиме косу стеже. То се рече: „*прести косицу*.“ Сад се не впђа више тај обичај.

На Крстов дан (5. Јан.) крсте се ветрови. Ко освоји тај дан духаће највише те године. (У Шумад.)

У очи Богојављења (6. Јан.) отворају се небеса. Ко то угледа добиће што год заиште од Господа. Многи су на опрезу целу ноћ не би ли угледали кад се небеса отворе: Причају како се некакав није могао одржати на зими, на пољу, него промоли главу кроз шипке на прозору па кад види отворено небо похита и место да рекне: „дај ми Боже блага пуну

[1] Немам ових песама а ни оних горе које се певају „Прстену;“ али се надам да ће ми их тамошњи пријатељи послати.

мерицу“, рече: „дај ми Боже главу као мерицу“! У часу глава порасте као мерица и после су, веле, морали исећи прозор те га извадити. (У Шумадији).

У Ст. Србији, на Богојављење, кад донесу водицу, свако стане на сикиру, окрене се на њој три пут и напије те водице, па тек онда једу.

Богојављенска водица чува се и као светиња која чисти све што се опогани и као лек залива се у ухо кога боли и т. д.

Св. Сави многи посте. Тај се пост зове *са̂вица*, а иначе св. Сава није велики светац за сељаке. Но од како је наређено да се тај светитељ слави као патрон школски, готово свака општина школска меси тај дан колач и куха кољиво као на крсно име што се ради.

Од сада настаје време свадбама којих највише бива *себичне недеље*, која се негде зове и *трапава недеља* а негде: *редовна недеља* и *урша недеља*. (У Ресави).

Свадбе. Најпре бива *просидба*, па *ирстеновање*, па онда воде девојку и бива *свадба;* но где се догоди да девојка добегне сама ту бива много простије. Нема она два прва обичаја него само *свадба* па и та бива веома *глува*, као удовичка.

Отац који има сина за женидбу (или старији брат или стриц) кад разбере да има где девојка, која би била прилика за његова сина, и које би кућа била за пријатеље с његовом кућом; и још кад се преко жена извести да је и момак[1] склоњен на то: онда он

[1] Често се прича како у селу старији одређују то не гледајући милују ли се млађи или не милују; и ако се, доиста, може да

узме једнога или двојицу, а може и више, од својих комшија; понесе у торби погачу, на њој какав цвет и чутуру вина или ракије. Уз то ваља додати да мора у кога год од њих бити или пушка или пиштољ један најмање. То су просиоци. Они долазе девојачкој кући, но што су и тамо већ дали на знање да ће и када ће доћи. Улазећи у кућу, ако само веома желе да се опријатеље, просиоци гледају да кућна врата затворе лећима те да тако буде затворена девојка и да одмах пристане.

Обично просиоци долазе у вече.

Ушавши у кућу поздраве се, поседају, поразговарају се, обреде се ракијом па и вечера се постави.

Око пола вечере рећи ће од просилаца који најлепше уме говорити: „Домаћине, брате, ти нас не питаш а ми ти не казујемо што смо дошли! Нисмо ми дошли да једемо и пијемо него да неки посао свршимо, ако је божја воља и ако теби то буде мило!“

— Брате, ја не знам; мислим да ћете казати што сте дошли. Ја сам добру свакоме рад и ако сте с добром дошли, да сте ми добро дошли.

— „Добром, ако Бог да! Ради смо и милујемо да се опријатељимо,у име Бога! Ето брат Јова (или који буде) рад је да узме твоју Марицу (или како јој буде име) за сина, ако буде божја воља и ако ти милујеш.“

У том отац младожењин узме своју торбу, извади погачу, на њој цвет, па је метне на совру и почне

наће отаца веома упорних у томе, ипак ваља казати да се далеко више њих новијају по осећању синовљем, а за то обично дознају преко жена: сами непосредно веома ретко.

дрешити кесу, да на погачу изброји новце, којима ће даровати девојку, и што ће дати у кућу.

Сад ће девојачкога дома домаћин рећи:

— Нека, брате; не мој одмах, док не видимо шта и млађи мисле; знаш, на њима свет остаје. Изишав на поље зовне своју жену или коју од снаха те разбере шта мисли девојка и ако дозна да она хоће а и он није с раскида онда уђе.

Сад се продужи разговор према томе хоће ли се пријатељити или не ће. Ако је рад томе, он удешава тако и беседу, а ако није он је опор и гледа да одгоди за други пут, док му девојка буде спремна и т. д. Ако ли је све склоњено, онда мало доцније изведе који од браће девојку; она зађе те све пољуби у руку. Свекар скине оне дукате с погаче и цвет и да снаси а она њега пољуби у руку; па онда оде. За тим свекар метне дукат на совру даровнице „у кућу.“ Па устану и сви се пољубе и од сада се зову *пријатељи*; а на пољу одмах, још како је девојка дар примила, избаци се по неколико пушака те суседи сазнају да се та и та већ испроси.

После се договоре кад ће прстен, шта ће ко коме дати дара, кад да сврше свадбу и т. д. Па онда проспоци полазе весели и кад се приближе својој кући опале из пушака те и њихови кућани дознаду да нису узалуд ишли.

Од сада свекар купује снаси венчано рухо, које ће она као млада носити; купује за све њезине сестре дарове или ципеле, или по прслук, или по мараму, по какве игле и т. д. Оцу девојачком такође ваља што купити. Купи се и прстен за девојку, канице (навте)

цвеће, игле-перишани[1]. На у дан уречен отиду кући девојачкој као *престојије*, али сад има и жена од младожењина рода те и оне виде прошену девојку. Ту се прочасте, дарује се по нечим, па се враћају весели кући и спремају за свадбу.

Сватова купи колико ко хоће и колико може да дочека. По девојку се полази у суботу и тај дан се и враћају ако је близу, а другојаче ваља да пођу још у петак. Куму и старом свату дужност је да набаве свираче и да плате што ће свирати докле год траје свадба. Сватови неки иду на коњима а неки и пешице. За вођевину обично иду кола с неколиким девојкама од рода младожењина, које ће снаси бити *снѣбуле*. У брдовитим крајевима и млада се доводи на коњу. Код девојачке куће дочекају сватове и поседају их за совру; коњма се да сена; свирке свирају, пушке пуцају, а вођевина се негде у вајату облачи у рухо које јој је сада донето. Кад буде готова, кад се дарови измене, онда уђе брат њезин те је изведе и пољуби у руку све у соври госте па је онда преда деверу, који од сада води о њој бригу. Кад се девојка *изводи* сватови оборе плотун из пушака. Сад већ који од сватова почиње припевати:

„Ко је коњик колане потежи,
А пешаци потеж'те опанке
Далеко је нама путовати.“

---

[1] Ово је све различито према томе какво се у ком крају носи рухо. Н. пр. у ваљевској се купују *перишани*, јер се то ту носи, а у Шумадији јој нижу *кашцу* и *подбрадњик* и т. д. и све друго што младе носе спремају јој тада.

После се већ дижу од совре, раскида се коло, праштају се, пуцају, певају и полазе у највећем весељу.

Кад се већ приближе младожењиној кући, одвоје се двојица, тројица коњика од сватова те ће одјездити до куће као *муштулугџије* и даривани тамо за добре гласе, вратиће се опет пред сватове па с њима ће заједно доћи кући.

Међу тим вођевина не заборави учинити неке чини ради своје будуће среће. Тако:

Да би прво родила мушко дете, не спрема у свој иртљаг игле ни маказа;

Да не би одмах прве године родила, још пре доласка сватова оде на воду и колико година жели да не роди толико пута напуни судове водом па их проспе.

Да би својој дру́ги учинила да се што пре уда, по што венчану обућу обује, своју доондашњу да другарици рекав: „пођи за мојим трагом“.

Да би децу паметну и разборите рађала и да би била лакога порођаја при поласку на венчање све свеске и завеске и чворове па себи раздреши.

Да је не би прси болеле кад почне дете дојити, првог вечера не да се момку додирнути за сисе.

Да би могла своме мужу судити т. ј. да би он њу слушао, гледа да га на венчању ногом очепи;

У путу идући на венчање кад се има да пређе преко какве воде (ма и преко ћуприје) вођевина говори: „пређох воду, не угазих; родих дете, не осетих.“

Кад већ дође младожењиној кући стара се да загледа под стреху кућну, и колико жели да роди си-

нова толико угледа и рогова рекав: „Колико видела (кућних) рогова, толико родила синова.“ (Све из шабач.).

Коло пак игра пред кућом и пева:

Куп' се, бер се, коло, да играмо,
А одавно коло и не игра,
Пред овим двором господским
О, девојко, је л' ти жао мајке?
Нит' ме жао, нит ме' мајка кара. .
(Из Надибра).

или:

Скин' се Јано (или како јој је име) од доброга коња,
Брату си ми коња уморила,
Ниси ми га од оца довела. . .
Нисам му се сама наметнула:
Просно ме и харчно благо,
Докле ме је одвео од мајке.
(Из Ресаве).

или:

Дико, девојко, сиђи са кола
Свекрови редом стоје, дара чекају;
Нек стоје; нек чекају, ја дара немам,
Мене мајка младу дала нисам ни знала;
Дико, девојко, баци јабуку!
(Из ваљевске).

Сад она баци три јабуке у коло. (Ове су јабуке од њезина рода, она их је предала деверу те донео у недрима и сада јој их преда те их она баци) а коло се распусти и сви потрче да хватају те јабуке. Млади тада донесу мушко дете — *наконче* — те га она узме у руке, пољуби га у главу са свију страна, дарује му кошуљу или чарапе и врати га оном, ко јој га је дао.

За тим јој донесу сито пуно жита које она мало просеје у рукама па измахне и баци на кров кућни. Сватови га дочекају и све га издеру у комаде.

Сад тек слази с кола и улази у кућу с два хлеба под назусима и са две оканице вина у рукама (не свуда).

Свекар и свекрва седе у прочељу код ватре. Свекрва веже снаху каницама и обаведе три пут око ватре па јој да угарчиће те сроди да би било слоге у кући и ватраљем мало промеша ватру, па онда она да свекру и свекрви дар какав (по кошуљу, наглавке или назувице).

Сутра дан иду на венчање у цркву, после чега враћају се кући те ручају, веселе се и играју до мрака.

Око пола ручка приказују се дарови девојачки и части сватовске. То обично ради онај који уме најлепше да насмеје. Млада с девером стоји у врх совре иза леђа куму и старојку. Приказивач стане ниже, с бока трпези. Жене доносе редом дарове а он узима у руке једно по једно, диже у вис, и говори од прилике овако: Од наше лепе вођевине ево милом куму танана кошуља, глатка а танка, ако се почеше кожа ће слетети; провукла би се кроз прстен, да је прстен гужва орачица па два да вуку а четири да туку. Кад то изређа онда дода другој жени из те куће а она метне на колено ономе коме је дато; кад све изреди тако онда отпочне част сватовску приказивати на прилику: Наш први комшија Стеван, богат човек, богату и част донео, дебела брава црнога гаврана себи на глас свој браћи на част, а домаћину на поклон, амин, сватови! Сватови, који, док траје при-

казивање части, прекину игру и накупе се у гомилу те „амиинају,“ викну сви у глас: „Амин, амин.“

Ово приказивање доиста може слатко да насмеје, али се и многа девојка из рана жури, да јој дарови буду што бољи, јер јој се и ту може, осем шале, да зарумени образ.

У новије време овим се даном и свршује свадба и у ваљевској Тамнави, сватови се, пред што ће се разићи пжљубе на одлазе свак својој кући, а сутра је *мала свадба* кад полазе *кум*, *старојко* и *девер*.

Девер ваља, после неколике недеље, да донесе снаси *преслицу*. Сам начини ако уме и *преслицу* и *вретено* и што је лепше то му је већа дика; а ако не уме, купи, привеже се повесмо и припреде вретено, купи јој огледало, чешаљ, а богме неки и ципеле; (у Ресави доноси и котарицу за плетиво) па он с мајком или сестром однесе то снаси. Кад дођу пуцају из пушака, после се часте и она их дарива обоје па се опет с пуцњавом врате.

Прве године млади не дају да меси леб у добрим кућама. То чине да се она проведе за своје младости. Младачко рухо носи док не затрудни. За то млада има дужности, које се само од ње истражују. Тако она у вече изува свекра и старије девере, води бригу да им се обућа осуши, и у јутру мора устати рано те је отрти и свакоме спремити за обување. Дужност јој је и прати ноге често свекру и свекрви, само те услуге не сме чинити својему мужу. Њега шта више и не зове ни именом ни како другојачије него само *он*. Старије жене држе да је срамота ако сада која млада свога мужа зовне по имену, а оне

су остареле не зовнувши својих мужева именом. У јутру млада мора устати рано, наложити ватру, донети воде и полити свекру и другима да се умију. У празничне дане ваља да очешља свекра. Да га увек испрати кад полази и дочека кад долази.

Може бити нешто за то што ове свадбе много стају, а друго и с тога што многи девојачки оцеви оклевају с удајом својих кћери у многим селима по Шумадији *девојке саме одбегавају момцима.*

Најпре се договоре и уговоре кад ће и како, па онда дођу неколики момци и приме је те побегну с њом. Ово је стара отмица. Најпре се родитељи срде, а после људи навале на њих и они се стишају и помири. Оваква је свадба врло проста и бива с мало трошка.

Веома често излази да овака девојка не бива срећна удадбом. За то има пословице: „Бегуница пре; бегуница и после.“ Т. ј. побегла к момку па бега и од момка. —

Млада треба да свакоме у кући, у коју је дошла падене име, којим ће га до смрти звати. Тако девера назове: *бра̏ца*, *а́га*, *ми̏лошта*, *господин*, *златоје* и т. д. а заове опет: *краљица*, *кадивица*, *госпо̏ђица*, *сеја*, *сеша*, *шећа*, *дукатинка* и т. д.[1]

[1] И не само мла̏да већ свак, кад има потребу да се обрати непознатоме човеку, ваља према његовим годинама да му рече: деда, или стриче, или чича, или чико, или брате, или рођаче или буразере и т. д; а женскињу опет: ба̏ба, ба̏ко, стри̏на, те̏тка, те̏то, сна̏хо, се̏стро и т. д. Али лицу за које би се по спољашности опажало да није Србин, никад се не би придавала ова имена, него: мајсторе, трговче и т. д. И Турци никад нису ни мушкињу ни женскињу српском обраћали се овим речима, већ

Кад млада убради венац (смиљевац) и обуче се младачки никуд не излази без мараме или пешкира у руци, који обично мење на уста кад говори (то махом и девојке чине). У селу Кутлову у Гор. Гружи, у кући кмета Радоње неваху три четири младе у глас на свака кад зине невати стави пред уста руку с пешкиром као што чини ђакон с ораром кад говори *јектенију*.

О Сретењу (2. Фебр.) каже се да се срело лето и зима.

Од Божића у 9 уторник жене варују да не раде ништа за одело или преобуку мушкињу, то се зове *девети уторник* а ништа више!

После *себичне недеље* долази недеља *задушна*. У свакој кући сеоској умеси се више или мање поскурица и начини свећица у суботу задушну у вече. Сутра дан рано сви устану и моле се Богу. По што се молитва сврши домаћину принесу оне свеће и оне поскурице те он узима и саставља по једну свећу и по једну поскурицу говорећи: „ово за покој душе моме оцу, Бог да му душу прости“; другу: „ово за

према стању човека: кмете, рајо, трговче и т. д. а женама су обично говорили: млâда! макар она била одавно стрйна или већ старој баки: бâбо! а девојкама: девôјко а никад: сêјо!

Ово не треба губити из вида да Срби никад тим рођачким именима нису звали никога, за кога би могли помислити да није Србин, а и не-Срби опет њих нису тако позивали баш и ако су српски прекрасно и знали и говорили.

По томе оно што је у милој простоти нашега патријархалнога, не измешанога живота било наша радост (свакоме се обраћати рођачким позивом), не знам би ли у шумној и пуној измешанога народа столици и сам народ, по поноситости својој, продужио употребљавати и Вираунова потомка звати: брате, а не мајсторе?

покој душе мојој мајци, Бог да јој душу прости"; и тако докле их све не изреди, а за тим узме једну поскурицу и свећу па рекне овако: ово за покој душе свим мојим знаним и незнаним, Бог да им душу прости.

Ово се после све однесе цркви те се свеће запале и поскурице се поједу и разделе сиротињи.

На задушнице сваки своју читулу преда свештенику те му помене све мртве, који су у њој уписани.

У којој је кући било пред задушнице весеље, на прилику свадба, у тој се ништа не меси на задушнице; него се само начине свеће и читула се носи цркви.

У народа има старих читула. У селу Кутлову у Гружи казива ми кмет Радоња, да је сељак један имао читулу којој је било 321 година; па попови, не умејући читати она старински писана имена, псовали га, и он препише само оне мртве од 1840, стару пак читулу баци у ватру!!! У неких Бакрачлића, у ужичком округу, видех читулу, у којој има 1 владика, 5 калуђера, 1 калуђерица, и 9 свештеника осим других покојника.

Задушнице имају троје у години: Једне су у очи св. *Тројица*, друге су у прву суботу пред *Митров дан*, а треће су ове пред *белом недељом*

Још у петак (у источним крајевима) иду на гробље, преливају вином гробове, свештеник помиње мртве; носе јела и пића тамо и деле за душу. Деци, која нису хлеба јела, кухају пирпинач. У суботу пак бива у цркви служба и парастос се чита.

У Шумадији знају само за ове зимње а у источним крајевима Србије знају више за оне друге двоје задушнице.

Прасци, који се опрасе Фебруара месеца (зову га сељаци Сечко) обично имају готове зубе те секу сисе матери са чега не могу да сисају. Ти се прасци зову *сечњаци* и ако им вешт човек не осече те зубе, морају поскапати.

Бела недеља врло се весело проводи. У селу Врéлу причаше ми (2. Фебр. 1867.) да сељаци кроза све месојеђе иду на игру у вече овој или оној кући, који домаћин зовне. Тамо се веселе до неко доба ноћи и граде различите шале, преоблаче се у чудно одело, у медвеђу кожу и друго шта ко уме да измисли само да дружину насмеје. Тада се готово ништа не ради. Сваке ноћи бивају састанци и игре по кућама. Дању се купе на какве оцедне брежуљке где су витлови и љуљашке па ту игра коло, љуљају се, витлају се а старији људи седе, пију, једу и разговарају се.

Сваки гледа да макар мало поигра или се пољуља уз белу недељу јер се то „ваља“ од вештица.

Полазећи на ноћне састанке момци узму за појас по главицу бела лука, по кору хлеба, коју поспу сољу; јер се држи да у те веселе дане свака нечиста сила добије област. (У Шумад.).

Кад се, на беле покладе, већ смири сунце и кад хоће да се разилазе са састанка: онда се старији људи „праштају“ између себе, говорећи „прости, брате; а нека ти је просто. Залазимо у пост као у море: или испостити или не испостити живи“.

Сви се иза тога љубе и разилазе. (У Шумад.).

Вечерају што више могу, а по вечери сва чељад маже себи дланове, сисе и табане белим луком да им не би нахудиле вештице и чинилице; а неки још каде

собу сагоревајући на жару стару обућу што страшно смрди. (У Шабач.).

У околини зајечарској на беле покладе у вече скупљају се Власи на једно извесно место у селу. Ту се наложи велика ватра постављајући дрва да гору усправ како су расла. Ту дође много породица. Свирач свира те младеж игра а бабе којима је скоро ко умрьо, донесу воштаних свећица па их пале и прилепљују за прдак свирачу те их он носи онако запаљене и свира. Ово Власи чине као неко подушје мртвима и зову га: *иривек* или *иривег*.

Од Божића до месних поклада у имућних сељака обична је храна: пастрма говеђа, свињећа или овча с киселим купусом, кавурма, сир; уз белу недељу до скора су јели само бели смок а ко тога нема постио је као и у пост; али су, чини ми се, већ сада почели јести месо као и уз месојеђе.

Мушко сељачко рухо у Србији не разликује се толико једно од другога као женско. Има, до душе, разлика између одела овога или онога краја, али у главноме је све слично. Варошко се од сељачког разликује колико кројем, толико још више крном од које се кроји.

Сељаци носе кошуљу од конопљана платна. Само у Мачви било је памучно платно отело мах; али мислим, како је памук оскупео, да се и тамо мора више носити конопљано а ближе к Церу ланено. У старије време било је и ланена платна више него сада. Разлике су у томе, што је кошуља негде читмана, а негде

просто сашивена, што су јој рукави негде везени, негде само проћесмани, а негде тек просто порубљени. На неким је местима коляр (јака) висок а на некима низак, али су везени и један и други. Обично на рукавима и на прсима се навезу неколики крстаци од црвене рудице. Момачким кошуљама, на неким местима, везе се и зарукавље.

Гаће такође могу бити по дну везене а највише су само проћесмане: везене су махом у дечака.

Чарапе су веома различне и бојом и плетењем, али за страна човека изгледају све једнолике. То је исто и с назувицама. *Чакшире* носе зими. Неке су од враног а неке од белог сукна. Прве су више налик на чакшире варошке, јер им је тур шири, а друге су уже и обично се чарапе назувају на њих а у црних чакшира чарапе се назувају под пачалуке.

Подвезице су и *појасеви* различите шаре, али се могу носити у једном крају и они из другога краја.

Силаји су такође неједнаки: ужички су већи и покривач им је тако велики да се њиме и оружје и много којешта друго може сакрити да не покисне, с тога су увек веома одавречени од прсију. У Шумадији су мањи више притегнути уз тело и некад лепо нашарани златом.

Јелек и *џамадан* готово су свуда једнаки осим боје сукна, од кога су, а тако је и с гуњевима. Само што је крој гуњева и кићење гајтаном различито. У Студеничкој и око Копаоника су већином плави гајтани. У Ужичкој к Соколу има црвених, а у Прекоморављу враних и без многог шарања.

У Прекоморављу и Тимоку носе зими и неку до-

ламу од бела сукна поврх чакшира и зову је *цубе* а лети носе кошуље. На глави носе весове (куповне) шубаре веће и мање — и неке капе од црна сукна скројене (у Старом Влаху), а лети многи носе и шешире сламне или од длаке.

Опанци су најлепши *шумадински* преплетени; у Прекоморављу су просто опутом сашивени на рогаљ и нису ни мало лепи.

Пеленгире носе у планинским крајевима а највише у половини рудничког, у чачанском, ужичком и нешто крушевачком округу. Још носе у Сврљишкој и око Ртња чобани и други људи који иду за стоком по трњу и по роси од козје коже начињене ногавице с чупом на поље окренутом те се тим предохрањавају од росе и влаге и заклањају хаљине од трња. Те ногавице зову се: *скорње*.

Женско одело много је различитије једно од другога. Главна је тачка тој разлици убрађивање главе у жена, код девојака пак мање су разлике.

На женама дакле видимо убрађивање:

а) с коњгом,

б) с весом,

в) с трвељима, и

г) с ручником.

Коњгу носе жене у ваљевском, шабачком, београдском, смедеревском, пожаревачком, крагујевачком, јагодинском и рудничком округу.

У ова два последња округа помешало се и друго ношиво и то у јагодинско Поморавље ушли су већ и *весови* и *трвељи*, а у рудничко *весови*, докле се год на људма виђају *пеленгири*.

Вес носе жене у подринском, ужичком, чачанском, нешто крушевачком и јагодинском, и нешто у рудничком округу.

Трвељи и *ручник* носе се у свим долинама које се стичу у Мораву, у крушевачкој, у алексиначкој, у ћупријској и у долини тимочкој.

Ваља казати да се и *коњга* од *коњге* у многоме разликује. Тако:

Ваљевска је коњга озго равна као тањирић и стоји на врху главе, а обавија се белим убрадачем.

Мачванска стоји за потиоком и изгледа као пола земичке; и она се покрива белим убрадачем.

Шумадиска (око Београда) изгледа као мали лопар, а у смедеревском, крагујевачком и рудничком округу врло је малена и кусно начињена а стоји на среди темена. Ова се никад не покрива убрадачем, него куповном марамом, свиленом или памучном.

Левачка је виша и повијена је нешто напред; на њој се могу да виде мараме и убрадачи.

Пожаревачка доста наличи на ваљевску само је мањег обима и са више накита. Њу и девојке носе у Пожаревачкој, само са неким знацима девојачким.

Коњга у *Влахиња* нешто наличи на левачку, само што је оне привезују преко чела неком пантљиком или марамом која врло ружно изгледа а не покривају је ни марамом ни убрадачем него имају од навезена платна као неку кукуљицу, којом коњгу обуку.

Вес се свуда обавија шамијом и оплетеном косом па се махом то све после забради каквом дру-

обући. Женско мушкоме не сме прећи пут ни по што. Било је а биће и сада кметова у селима који за то каштигују као да би био државни закон погажен.

Жена мушкоме ваља да приђе руци ма оно годинама и млађе од ње било.

Жена ваља увек да устане ма шта радила, кад мушко прође и Бога назове.

У сељака Бога назива старији млађему; стижући стигнутоме; пролазећи стојећему; и никада не сме се против тога погрешити.[1]

Капе Срби скидају само у цркви, кад се моле Богу, кад им ко умре, или кад изиђу пред каквога старешину да се што суде.

У свакој одабраној кући сеоској имају нека правила и забране за оно што ваља и шта не ваља чинити.

Та се правила изучавају самим живљењем и растењем а нити су где записана нити их ко може на један пут сва побројити.

За све оно што је добро да човек у животу ради, рече се само „ваља се“ па је доста; нико више и не пита за што и крошто се ваља, него ради онако како му се вели „да се ваља“.

За оно пак што не треба човек у животу да ради рече се опет кратко: „не ваља се“ па је доста.

На прилику деци се овда онда рече:

„Не ваља се“ да човек једе не умивен.

„Не ваља се“ ходати с једном ногом босом а другом обувеном.

[1] Гледај моје шесто писмо у 51. броју „Виле“ за 1865 год.

„Не ваља се“ убијати мирне животиње, као: жабе, маре бубице и друге.

„Не ваља се“ седети кад се моли Богу.

„Не ваља се“ мрсити у петак (сваки постан дан).

„Не ваља се“ пред старијим седети преметнувши ногу преко ноге. А напротив:

„Ваља се“ скинути капу кад се Богу моли.

„Ваља се“ старијег човека пољубити у руку.

„Ваља се“ ћутати кад старији говоре.

„Ваља се“ дати сиромаху кад проси Бога ради.

„Не ваља се“ прислушкивати кад други говоре.

„Не ваља се“ говорити оно што није истина.

„Не ваља се“ јести меса од марвинчета које је угушено.

„Не ваља се“ наругати богаљу.

„Не ваља се“ дирати у туђе.

„Не ваља се“ под заход сунца спавати.

„Не ваља се“ пити не начете воде т. ј. по што се донесе док се не спусти на земљу да мало стане.

„Не ваља се“ сести окренув леђа ватри.

„Не ваља се“ окретати хлеб у поље на трпези (него к средини).

„Не ваља се“ газити на сугреб.

„Не ваља се“ седети кад старији Бога назива.

„Не ваља се“ сећи питомо дрво.

„Ваља се“ хукнути у нокте који се почеше по грлу.

На коме се има нешто да сашије „ваља се“ да он, докле се то шије, држи какву сламку у зубима.

„Не ваља“ хлеб сећи од себе него к себи.

„Не ваља се“ сејати жито од себе него к себи.

„Не ваља се“ окретати печење од ватре него к ватри.

„Не ваља се“ окушати из лонца по што се налије докле не проврe.

Ако Бог да здравља, потрудићу се да нешто сам, нешто помоћу својих пријатеља и познаника, још више што из народнога живота изнесем на виделo свету. Али то може бити тек по што би ово било наштампано и разаслано неким и неким мојим познаницима у народу, да они у свакој прилици мотре на народни живот и обичаје и бележе их.

II.

Чини, бајања и други народни обичаји „од колевке до мотике“.

У чланку, који ће настати иза ових врста, поређане су многе чини, бајања и други обичаји који су још у снази код нашега народа.

За ту сакривенију страну народнога живота дознао сам нешто тако што сам се родио и дуго живео на селу, а нешто што сам, особито у новије време, неколико пута пропутовао уздуж и попреко сву Србију; па ипак сам дужан захвално поменути г. Данила Ореља, писара у окружном шабачком суду, и г. Косту Недића, учитеља, који ми својски помагаху у овом послу.

Све ове басме ја сам разделио и изложио ево овим редом:

I. Неротка да роди.

II. Док је жена трудна.

III. Да породиља лакше роди.

IV. По што се дете роди.

V. Од падајуће болести.

VI. Кад удари каква редња у народ.

VII. Од црвенога ветра.

VIII. Од грознице.

IX. Кад глава боли.

X. Од врућице.

XI. Од далка.

XII. Од издати (трбобоље, наступа).

XIII. Од урока.

XIV. Од оспа, чирева, мицине (усова), отока.

XV. Од жутице.

XVI. Од улога (костобоље).

XVII. Кад трну руке.

XVIII. Од срдобоље.

XIX. Различито.

XX. Завршетак.

На дну сваке басме забележено је из кога је краја, ако то није напред у тексту поменуто. Где пак више њих једна за другом стоје без тога означења, ваља знати да су све од онуда од куда је последња забележена.

———

гом шамијом да се вес и не види. Над средином чела, на раздеоку косе, задене се у шамију и косу игла с каквим новцем.

Трвељи су два бича косе, оплетена са сваке стране главе, и одебљана уметањем вуне, па спуштена између уха и образа и натраг везана. Сад се на главу намести *превез,* комад откане вунене материје, врло налик на *ручник.* Ако се овај превез наниже парама, што носе младе, он се зове тада: *леденик.*

Ручник је откана памучна крпа, која је удешена као каква капа, која се на глави утврди подбрадњиком па се пружи преко потиока и врата до на плећа. Под њим се коса плете у два бича, па се у потиоку прекрсти и врати на теме. Младе и богате унижу сав *ручник* новцима; поврх њега старије жене повезују шамију, као оно што се у Београду забрађују старе жене.

Осим убрађивања главе има на себи

Ваљевка:

кошуљу, чарапе, назувице, ципеле или опанке, бошчу (кецељу), стражњу кецељу, појасић и канице (навте),[1] намуклицу, мараму на врату и кад је хладно зубун поврх свега. За појасом ножић, а у рукама мараму.

Ужичанка има:

кошуљу, чарапе, назуве, опанке, појас, прежину (кецељу) окованик (каиш), јелек, зубун, бритву за појасом.

[1] Ове често бивају саковане од сребра или чисте срме.

Левчанка:

кошуљу, чараше, цинеле, појас, *завијачу* (сукњу), *скутачу* (кецељу), јелек, мараму око врата, на рукама мерџане које зову *манистра*.

Ресавка има:

кошуљу, чараше, *назувче* (назувице), бео појас, *опрегаљ* (сукњу), канице (појас), антерйцу (јелек), опанке или цинеле, скутачу (кецељу), манистру, обочиће (минђуше).

Шумадинка има:

кошуљу, чараше, назувице, цинеле (или опанке), појас (шири), сукњу, кецељу, памуклију, цоку (то је прсак од сукна), на врату мараму и нешто граната од ђинђуха.

Кад је хладно поврх тога свега обуче се хаљина с рукавима од белога сукна, а које носе зубун, оне је обуку под зубун.

Девојке или носе весове без шамија, као и у Београду, или иду гологлаве. Само у Пожаревачкој весић тако смање и наместе да изгледа као нека круница на глави. На неким местима (на прилику око Пожеге) вес почињу носити девојке још од како се први пут причесте а то је кад им буде око три и по године; а на некима (као у Гружи) тек онда кад се девојка стане бројити као удавача.

Остало им је одело, према адету, готово једнако са оделом у жена.

И девојке и млађе жене никад не излазе у сабор или на какву свечаност без мараме у руци.

У старије време по селима није било соба, него су се сви грејали око ватре. Сад се готово свуда граде куће са собама, у којима сељаци само зими живе а лети и не улазе у њих. Те су собе обично начињене тако да се врло тешко могу проветрити, с тога сељаци беже из њих како само узмогу од зиме. Зими их прекомерно греју. Њихово је најмилије седење око ватре у кући. Ако се угљен одломи од ватре и усправи сам у дубак они држе да ће им доћи гост. (У Гружи).

Било да ватра гори на сред куће, било да је прикучена уз дувар који дели собу од куће, свакад се око ватре зна које је одабрано место, а које је за презирање. Оно место коме су управљени дебљи крајеви од дрва, која се налажу на ватру, зове се *прочеље* и ту увек седи кућни старешина или одабрани гост, а одатле даље око ватре к завали сва су места нижа. *Преклад* или *завала* место је где никад одабран човек не ће сести пити ће га ко ту понудити. Ту, и на саме главње, које горе на ватри сешће само циганке кад дођу да што испросе или излажу.

Над ватром је широк оџак куда дим пролази: у оџаку је мотка верижњача, о којој висе вериге, а о њима котао у коме се греје вода; даље испод тавана обично су мочице за сушење пастрме, о дувару висе по неколике сланине обрнуте кожом к дувару а салом к ватри; где год у углу је полица са судовима, ступа, сланица и друге потребне ствари.

Око куће имућни сељаци имају у авлији више вајата где сваки ожењен задругар ноћива

са својом домаћицом и децом. Ове су стаје као и кућа у југозападној поли Србије покривене даском или шиндром и кровови су високи и стрмени; к истоку пак кровови су нижи и положити а боље зграде покривене су ћерамидом.[1] У вајатима нити има пећи нити се ложи ватра, они су од брвана, и само зими, кад је веома хладно, унесе се у вече по једна цреп уља жара те се мало смлаче.

Спаваће хаљине у сељака су: поњава простирача, у неких по њој простру ирам или ћилимац, јастук и губер или поњава покривача.

Сељаци седе обично на малим троножним столицама; једу са трпезе, из једнога чанка, дрвеним кашикама које им обично цигани граде.

Сељаци се слабо одају на занате. Реч *мајстор* у њих одмах напомиње циганина. Кашике, вретена, дружице, коленике, чункови и друге потребе око разбоја обично им граде цигани. И ковач ће ретко бити Србин. Опет црни цигани кују сикире, мотике, крпе и калајишу котлове, кују сипцире, клепљу и наде р онике и т. д.

У сељака имају неки обичаји са свим одвојити од варошких обичаја, ако им кад кад не буду и противни. Тако, ако би се сељаку разболела жена, редак је ко би сам донео кући воде или замесио хлебац. Он тражи жену у рођи да му то уради, и ако рода нема даће посленика само то да му се сврши. Женино је изути човека и бринути се о његовој

[1] У повије време почели су покривати сељаци, који су ближе води, и цреном своје зграде. Тај покривач може да се види: у Мачви, у ваљевској, београдској и смедеревској нахији.

2. Да му не би чинилице наудиле мере га одмах по рођењу колико је тешко.

3. Да га не би уста болела окрећу му по устима какав кључић и тај после метну на какво место одакле се никад не ће покренути.

4. Ако је жена рада да више не рађа, нека ногама првога детета, кад се роди, затвори кућна врата, па не ће више никад родити.

5. Ако се дете роди на Васкрс држи се да ће му скоро умрети отац и мајка.

6. Кад се прва повојница донесе ваља породиља зубима да начне погачу да би дете на скоро почело јести.

7. Да би дете слатко и облапорно, као курјак. јело провлаче га кроз кожу обрезану од курјачких уста (а та се кожа зове: „курјачки зев“).

8. Да не би левом руком радило, мотре да се десном сисом први пут задоји.

9. Против чинилица, вештица и злих очију постељу детињу и породиљину опасују конопцем, а да би те чинилице, и ако преко те забране — конопца — пређу, нашле смрт, мећу под постељу ножеве, виљушке, или ма шта оштро а најпосле ма шта гвоздено.

10. Да не би дете имало грижу у стомаку мати му првог јутра, по порођају, узме мало сена или сламе из детиње постеље и гризе је.

11. За одбрану од ноћница и других шкодљивих невидљивих нападача каде у вече детињу постељу старом кожом од обуће сагоревајући је на жару, мислећи да на тај смрад ништа не сме доћи.

12. И која лако роди и после порођаја није јој тешко нагоне је да лежи и да се гради болесна кад јој ко страп дође на бабине, да јој не би зле очи наудиле.

13. Која жели да не рађа често нека, кад прво дете почне купати, с ополико прста опроба воду, за колико година жели да не роди, на ће јој бити тако.

14. Ако дете добије вриску или се стане трзати иза сна, каде га говеђом балегом, која је нађена на трну, и са остриженом очином и материном косом, а каде га овако: проносе кад испод пазуха, између ногу, око тела и око главе; још му дају гаравине из мумаказа са зејитином помешане да пије.

15. Од вриске или трзања неке износе дете пред кућу у вече, у дане, кад месец залази и три пут као бацајући га у вис месецу говоре: „Месец за гору а мога Марка (или како му буде име) вриска у гору“.

16. Друге у оваком случају, кад у вече угледају какву ватру гдегод преко воде, узму воде у зелен чанак па, држећи дете у наручју, умачу угарак у ону воду говорећи: „Вила сина жени, и мога Марка зове на свадбу. Ја не шиљем Марка, него шиљем његов плач“. То се учини три пут па се дете запоји том водом, остала се вода проспе или на псето или на мачку и чанак се поклопи те препоћи поклопљен.

17. Да би дете било оштро, као курјак, ушивају му у појас, или у свакидашњу хаљиницу или у амајлију комадић од ока и од срца курјачег.

18. У амајлију против вештица, чиниица или ноћница метну му главицу или чањ бела лука; али тај

лук овако ваља да постане: ваља убити змију прву вијену од године, главу јој одвојити од трупа и размрскати па у њу метнути главицу бела лука од једнога чеља да тако поникне, и тај лук ваља да се метне у амајлију.

19. Да би дете бољи сан имало, док му година не буде ништа из куће, по што сунце зађе, не дају ни у наруч, ни у зајам, нити икако друкче; а ако ко стран омркне у кући мора, полазећи, дати детету сна. То чини откинувши од себе макар најмањи кончић и метнувши га на дете или крај њега с речма: „спавај као ја“. (Из Шабач.).

20. Кад се дете први пут однесе туђој кући па кад хоће да се већ врати домаћица му намаже образе брашном и да му једно јајце и грумен шећера. (У Беогр).

21. Кад се дете извади из корита, у коме је окупано, или се дигне с места на коме је повијано, ваља пљунути онде где је лежало.

22. Мало дете не ваља туђи нити чешати по табанима пре године, јер не ће да расте; не ваља му давати у руке јајце, јер док му се не да јајце оно гледа у своје руке и мисли да су му златне и њима се игра; не ваља га китити цвећем, јер је само најлепши цвет.

23. Докле мало дете не проговори не ваља му давати меса од пилета које није било пропевало.

24. Које дете не проговори на време ваља га запојити водом из клепетуше (меденице).

25. Кад дете не може да спава узме се у вече уста воде, па се умије по очима и обрише стражњим у скутом од кошуље.

26. Ако га боли трбух ваља стући бела тамјана и с млеком материним замесити и дати да поједе.

27. Ко је рад да му дете одмах разговара нека *украде* из циганске торбе комад хлеба и нека да детету да окуси.

28. Или нека му у воденици замеси колач чекалом.

29. Кад мушком детету отеку мошнице каже се да су му клинови. Ваља мати да оде с дететом на ћуприју и свердлом да проврти коју даску и у њу да закуца какав клин. То је детету с тога, што му је мајка, док је била трудна, купила клинове у кецељу и ложила на ватру. За то не ваља никад никакве клинове ложити на ватру, нити обруче, нити дрво стрмоглав налагати (ваља најпре дебљи крај). Јер све то чини да жена не може да роди док се не провуче кроз обруч, који се сам распукао на пуном суду; а и да се дете роди натрашке.

30. У мрсну среду не ваља мало дете купати због краста.

31. Код мале деце не ваља говорити: жаба, јер ће их болети уши. Ако би ко, по незнању, рекао, ваља дете повући за уши.

32. Кад ко милује лепо мало дете он га најзад мало попљује да му не би својим очима наудио.

33. Ако дојиља нема млека онда бајалица дође и обаје басму која се обично баје од урока. За тим узме у завежљај соли а у други траве повратича и то око марве — најбоље око оваца — обнесе а међу тим дојиља код куће пристави у мали лончић јела колико о једном оброку може појести, па ону со и траву повратич, што је бајалица обнела око

I. Неротка да роди.

Узме жена чанак с водом и стане под какву греду или рогове кутње где пада црвоточина, а муж њезин чим тешким удара у греду или у рог те истерује црвоточину, она пак, кад у чанак макар најмања трунка падне, попије то у води; или:

Жена држи чанак с водом уз ватру а човек креше угарке, па по што која варница у чанак падне, онда жена пије ту воду из чанка.

Неке траже у лесковом дрвету, у чвору, црва и једу га.

Неке опет иду на гроб, у који је укопана трудна жена па, гризући на том гробу траву, зову ону умрлу по имену и моле је: да им поклони своје бреме. После узимају мало земље с тога гроба и носе под појасом.

II. Док је жена трудна.

1. Трудна жена не ваља да прелази преко вила, нити да једе зечје месо; јер ће јој дете бити разроко и, кад спава, гледаће као зец.

2. Не треба да слуша како крчи заклано марвинче, да јој дете у спавању не крчи.

3. Ако нагази на крв од закланога брава по детету ће јој излазити црвене белеге.

4. Ако једе пужеве биће јој дете балаво.

5. Ако једе рибу не ће јој одмах проговорити.

6. Ако једе од меса које су тице начеле, излазиће по детету као тичији нокти; а лек ће му опет од тога бити ако се накади на перје од незнане тице.

7. Ако једе од марвинчета које је курјак био појео, на детету ће се отворити неке ране, које не ће зарасти док се не нађе *измече*[1] па се оно испржи и њиме рана не заспе.

8. Ако трудна жена пољуби туђе дете затрудниће на ново (!).

9. Ако се трудна жена купа удавиће се дете, које је у њој (!)

10. Ако трудна жена извади зуб, дете јој не ће дуго живети.

11. Ако жена хоће да сазна: је ли трудна, а другојаче не може, нека у три вечера помокри за вратима секиру и ту је остави да преноћи, па ако сва три пута буде заврћала, трудна је.

12. Трудна жена не ваља да целива крст; јер ће дете, које носи, имати падајућу болест. (!!)

13. Ако је женско радо да нема оно што бива у жена, нека у пролеће, кад цвета ружа, и кад има то на себи, опере себе и залије ружу; не ће га имати чак до друге године, док опет не цвета ружа.

14. Коме скочи на оку јечмичак трудна му је страна: ако је на доњем канку родиће женско, а ако је на горњем мушко дете. (Из Шабац.)

15. Ко трудној жени не да оно што она заиште за јело, мишеви ће му хаљине гристи. А од тога ће се сачувати ако горњи и доњи кутњи праг засече; но ово не ће нико да чини што се мисли да би се

[1] Кад курјак удави сјагњу овцу или скозну козу или стеону краву, он обично извади из њезине утробе пород и скрије у земљу да носи својим штенцима. Ово се зове *измече*.

оно дете родило с расеченом усном, осим ако желе осветити се.

16. Неки дају што им год заиште за јело; али после се бацају за њом чим год, на прилику, крушкама, јабукама, хлебом, сиром и т. д. а то значи да ће јој дете најрадије од тога јести.

17. А ко хоће да се што освети трудној жени баца за њом: угљевље, креч, земљу и друге ствари које се не једу, па се мисли да ће дете од тих ствари најрадије јести.

18. Ако трудна жена украде што док је с бременом показаће се на детету белега као што је украдена ствар и то на оном месту за које се прво она на себи дохвати по што украде. (Из Подриња).

III. Да породиља лакше роди.

1. Раздрешују јој сваки завежљај на хаљинама у које је обучена и косу јој расплећу.

2. По жеравици посипа се зејитин и љуске од црног лука па је тим каде.

3. Поје је непачетом водом из мужевље обуће.

4. Кроз недра пропуштају јој јајце на земљу и за тим раздиру на њој кошуљу од недара до земље.

5. Муж се раскорачи с раздрешеним гаћама, држећи свитњак од њих у руци; а породиља — жена му — три пут му се кроз ноге провлачи, а при сваком провлачењу муж је свитњаком бије по крстима. Неки спусте гаће низа се тако да стоје у њима као у букагијама па жена преко тих гаћа и између мужевљих ногу пролази, а муж је удара по

крстима ма којом венчаном хаљином. (Ово чине кад су сами муж и жена).

6. Муж по три пут дува жени у уста (да би јој било лако као њему), а толико пута и жена мужу, да би муку преполовили. (Но ово се чини а да човек и не зна рашта, јер многи не ће то да уради кад му се каже за што се ваља).

7. Избацују пушку преко породиље да би јој се од пуцња утроба растресла и дете лакше изашло.

8. Ако је, док је била трудна, гледала да се кобиле насу, па да не би као и кобила 11 месеца носила бреме, доводи јој се ждребац, па му она из куће преко прага а из свог крила даје соли да лиже.

9. Провлаче је кроз обруч, који је сам на каквој кацн или бурету пукао.

10. Кад јој нађу напони дају јој да дува у стакло или кроз калем или кроз цеви.

11. Породиља, да би се лакше породила, из уста свога мужа преко прага пије воду. А пије воду и кроз венчане хаљине, и у воду се још меће трава, која се зове: „Богородичина рука“. (Та трава како се метне у воду изгледа као права рука).

12. Неки је лагано ударају по крстима штапом или батином којом је ко жабу отео од гује. Држи се да овакав штап веома облакшава како женама тако и животињи да се растави од порода. (Из Шабачк.).

IV. По што се дете роди.

1. Да би дете било румено и лепо мажу га по образима крвљу од пупка, а по обрвама његовом нечишћу, коју први пут из себе избаци.

марве, у то јело смеша и једе говорећи: „Једем јело лавски, иде млеко кравски“.

Ово ваља да говори више пута а најмање три пута.

34. Неке опет оду на текућу воду, загазе у њу и пребацујући преко себе воду у прегршима говоре: „Овако било хране моме и. и. као воде“. Иза тога поједу мало меса од оних тица што се гњурају по води (зову их гњурци).

35. Кад мати хоће да одбије дете од сисе ваља својим млеком да замеси колачић хлеба, да га испече и да детету да једе. После тога не треба више да му даје сисе. Још ваља иглу чиоду да забоде у кошуљу на недрима стрмоглавице, да би се и храна обастрмила доле из прсију и ваља окренути недра од кошуље на леђа да би се и храна окренула. По што се све ово уради никако не ваља дете опет враћати на сису, јер ако би се то урадило дете би постало таква вештица да би могло једним погледом човека с коња оборити на земљу. (Шабац.).

36. Нову кошуљу мајка не облачи детету докле најпре не пропусти кроз њу жив угљен говорећи: „Да поценаш, и другу да промениш жив и здрав“. (Шумад.).

37. Коме се не држе деца одведе жену, кад је трудна, попу, те жена запали свећу и држи крзницу, па поп сврши крштење као над рођеним дететом. (У Крајини).

38. Да не би мајку болеле прси, ако се деси да јој умре дете сисанче, она на прсима у хаљине детиње забоде две игле чиоде. Кад сандучић с дететом спусте у гроб, помакну га три пут горе и доле

и заклопац сандука не закивају више главе и испод ногу. (Сандук се тај не закива и за то да не би мати даље остала неротка а и да се не би тешко растављала с породом). (Из Шабач.).

39. Кад жену дојиљу боле брадавице на прсима ваљало би зечје масти намазати на ланену крпицу па превити, и мисли се да ће одмах проћи. (У Београ.).

40. Ако се детету не донесе ни једна повојница рђав је знак. Ако је мушко не може се оженити а ако је женско не може се удати докле га мајка, макар да је маторо, не би замотала као бебу па умолила коју пријатељицу, да му донесе *повојницу*. (Из Шумадије).

41. Срби сељаци веома милују да им Бог да порода и свашта чине да им се одрже у здрављу и животу деца, која им се роде. Ево за то једног случаја, који сам узео из акта канцеларије звиждскога среза, у пожаревачком округу.

Ствар није без занимљивости, за то ћу је мало пространије испричати.

Г. *Милија Костантиновић*, парох у селу Кучајни, жали се, 2. Фебруара 1865 године (№ 206), начелнику среза звиждског на *Ивану*, жену *Стојића Јанковића* из Кучајне, и на њезинога побратима *Милана Радивојевића* из Зеленика, да су они *учинили чини* и метнули их у воду под камен на који се стаје кад се прелази преко реке, па је туда прошао његов син и за њим једно псето. После три месеца разболи му се син и умре, а у исти дан и сахат крепа му и оно псето. Поп Милија мисли да су

чини томе криве, па моли да се каштигују *Ивана* и побратим јој *Милан.*

Власт дозове *Ивану* и пита за то. Она одговара, да се њој не држе деца него умиру малена, а њој је жао што порода не може да очува, па је чула да њезин побратим може да учини да деца не умиру и звала га у помоћ те је он чинио те чини али тиме ни она ни он нису никакво зло мислили попи.

Власт је кори што не иде у цркву да се моли Богу за свој пород него по којекаквим вражбинама, које не могу помоћи. Она, на то, одговара: Ја идем и у цркву и молим се Богу свуда, али сам чула да и чини могу да помогну, а мило ме је за децу, па сам звала и побратима Милана; а кад велите да то не помаже, ја не ћу више ни то чинити.

Дозове се Милан. Он каже да „није вражао нити чинио него да је „молио Бога да његовој посестрими више не мори децу“, и верује да је то кадар учинити, јер је више пута пробао, а научио је те чини од свога оца. Сад казује како је то радио:

Кад му је посестрима јавила да је трудна (јер се то не може чинити без трудноће) дошао је он и рекао јој, те је *одсекла једну трску и насула у њу вина, умесила девет колачића од пшенична брашна, метнула уз то и један стари нож* па све то зашила у једну платнену кесу.

Сад оду на јаз од воденице попа Милијине (треба на текућу воду а јаз је био најближе). Ивани он рече те она загази у воду и ону кесицу са стварима метне под лево пазухо а он на обали

остане говорећи лагано: „Помози Боже, Богородице, за што ти се молим; па тако, вели, изређам све свеце од *Млада* Ђурђева дне једне до *Млада* Ђурђева дне друге године“. Ивани сад каже да кесицу спусти у воду а он јој подстави на обали два котла да стане ногама у њих а не на земљу; одатле опет узме је муж њезин на леђа своја и однесе до куће. Тиме се чини свршe.

Милан, даље, објашњава да сипа вино у трску што се вином причешћујемо, нож мење као гвожђе, без кога се не може бити, јер се гвожђем оре, а колачићи, као хлеб, требају будући се хлебом хранимо.

Власт је Милана као онога који распростире празноверје по 4. тач. §. 365. зак. крим. каштиговала са 12 дана простога затвора, а Ивану, као невину отпустила; но ја не знам како овде изгледа г. Милија, као православни хришћански свештеник, који верује да му је син умрьо и пас цркао баш од Миланових чини?!!

По чему су они од њега кривљи?

V. Од падајуће болести.

1. Ако је болесник први пут у ту болест пао поклопе га коњским самаром, па се свуд око њега начини јарак и тај се јарак напуни водом којом се, после, он запаја четири пута. Но та вода не узима се с једнога места из јарка, већ се прва кашика захвати из јарка више главе болесникове, друга испод ногу, трећа спроћу десне а четврта спрам леве сисе, дакле у накрст. Кад се то сврши, ако земља не попије сву воду у јарку, она се исцрпе,

јарак се напуни кучинама па се оне у накрст запале и кад оне добро сагоре с болесника се кошуља од недара до доле раздере и скине, у њу се живо пиле, или, ако нема пилета, јајце замота и тај се обмотак три пут око болесника пронесе, па се онда глоговим кочићем од болесника на страну идући мери и на сваки кочић по један број натраг (од 100—99, 98, или од 50, 49, 48, и т. д.) броји се, а кад се, тако бројећи, већ и 1 изговори, онда се још један пут кочићем измери и рекне: „Ни године, ни болести“; па се на том месту и кочић и кошуља са пилетом или јајетом закопа у земљу.

2. Ако ли то није првина болеснику гледа се, кад је Божић у уторак, те се *украде*[1] крви од девет печеница и на велики четвртак те године гледају да добију макар најмању мрвицу од онога *Агнца*, који се суши и оставља за причешће болесницима преко године, па се та мрва с оном крвљу помеша и даје болеснику. Неки саму ову мрвицу дају болеснику и без крви.

3. Кад сунце или месец помркне, док траје помрчина, ваља с водом и жучем од гаврана танак колачић хлеба замесити, одмах га на врућем огњишту испећи и дати као лек болеснику.

4. Како болесник падне у болест поклоне му главу бакрачем и лупкајући у њ говоре: „Кад ову капу подерао онда и болест ту имао“. За тим оштром

[1] Ово баш треба *украсти*, да нико не види, а то за то да не би зле очи уништиле лековитост. У опште за сваки лек пште се да се справља у тајности. А ако ко нађе на то и запита шта је? Свакад му одговарају: „Пре лек но што ти знаш“. (У Шум.)

бријаћицом пусте му мало крви иза врата, па кад се крв мало усири даду му је на прсту те прогута. (Из Шабач.).

5. Баба Дона из Селачке, у Заглавку, узме у руку: *сри*, *метлу* и *перушку*, па додирујући болнога овако говори: „Болан ми је Петар (или како буде име болесноме), а сретоше га анатемници: глава им као сено (велика), очи као сито, зуби као сри; главом га уплашише, очима га испише, зубима га изедоше. Пишти Петар од земље до неба. Зачу га божја мајка, немитна Богородица, па пита: што пиштиш Петре од земље до неба? Пиштим, вели јој Петар, сретоше ме анатемници па ми снагу строшише, кости поломише, а крв попише: не пишти Петре, не цвили, вели му мајка Богородица, него иди Дони бајалици, нека ти душом одуха, нека ти руком омаше, нека басмом одбаје, нека травом отрује, па ће ти лакнути и заспаћеш као младо јагње на зеленој трави. Петар дође Дони бајалици а она се овако замоли:

„Немитници, недојеници, невенчаници, виле, ветрови и некама — болести (падајућа болест) вама се молим ја Дона бајалица, изидите из Петрове главе, из мозга, из памети, из косе, чела, већа, носа, зуба, усница, чељусти, ушију, из гуше, гркљана, рамена, мишица, лаката, чланака, руку, прста, ноката, грбине, крстина, груди, ребара, слабине, из срца, из црне и беле џигерице, из пупка, желудца, црева, бубрега, мехура, бедре, колена, из цеварика, из ногу, из пета, прста, и ноката, молим се ја вама анатемници, устў, уступите, растурите се, разнесите се, као прах по путовима, као сунце по пољу, као

ветар по гори, као сабор из манастира, као пазар из чаршије; усту! уступите анатемници!“

VI. Кад удари каква редња у народ.

1. Кад каква редња зареди по народу, онда у оној кући у којој се још нико није поболео, разделе ватру од једнога на два места па сви кућани прођу између те две ватре говорећи: „Кроз ову ватру прођосмо, друге се не бојимо“. Или се прелази преко ватре и говори: „Преко ове ватре прећосмо, друге се не бојимо“. (Из Шабач.).

2. Неки опет растегну кучине као велико повесмо на једно коло земље у које сви укућани уђу па се онда кучине на неколико места запале те око њих изгоре. После сви излазе из тога кола и свако рече: „У ватри бесмо не изгоресмо; у болести бесмо не поболесмо се“. (Из Шумадије).

Ово се чини и са стоком кад и у стоку удари помор.

3. У сврљишком крају (а и у Рипњу где сам се ја родио) у оваком случају кучине би се запалиле „живим огњем“ т. ј. ватром која се нарочито тога ради трењем дрвета о дрво произведе.

4. У Заглавку би се сви провукли кроз пробушену земљу где у брегу; један би човек го обишао око говеда и свако би се додирнуло угарком од тога живога огња и чим гвозденим (неком стрелицом).

5. У таком случају ево како неки раде: Из оне куће у којој је болесник пошљу се пре зоре два човека на неко брдашце да нађу два липова дрвета која тару дотле докле се не запале, па онда наложе

од тога ватру. Сад ту дође старац удовац и баба удовица и донесу тигањ и у њему масла које је купљено на Врачеве и то из трију општина. Донесу још и брдила с разбоја и обруч од празне каце. Она двојица што су наложила ватру прокопају кроз брдо рупу како се може човек провући, а она баба на тој ватри зготови у тигању цицвару. Сељаци међу тим сви у својим кућама погасе ватру и пођу сви мало и велико на брдо те се редом провлаче кроз ону рупу а после пролазе између ватре, јер је ова на два места наложена. Ту стоји старац и баба: старац држи угарак па свакога мало по леђима огари, а баба држи тигањ и сваки се заложи оном цицваром. За тим прођу сви кроз отворена брдила и провуку се кроз обруч. Од те ватре сви понесу кући те наложе али се не враћају путем којим су дошли него другим. (Из Подибра).

VII. Од црвеног ветра.

1. Узме баба ватраљ и угреје га па пшеничним мекињама и сирћетом окади болесника и онда маше врућим ватраљем и говори у себи: „Пошао св. Никола на сњем коњу; сњим га седлом оседлао, сњи му колан потегао, сњом га уздом зауздао, сње море прегазно, сњи ветар однео“. Ово по три пута изреди па онда продужи: „Пошао св. Никола на црвеном коњу, црвеним га седлом оседлао, црвени му колан потегао и т. д. црвено море прегазно, црвени ветар однео“. И то три пута. Па онда: „Пошао св. Никола на белом коњу и т. д. бело море прегази, бели ветар однесе.

Устук биче; ту ти места нема; ти да идеш у Галилејпоток,[1] где цркве нема, где попови не чате, где се свеће не пале, где се колач не сече, где ђаци не певају, где говеда не ричу, где овце не блеје, где свиње не грде, где петли не поју, где иси не лају, где нигде ништа нема. Враћах те, врнух те; устук, да устанеш као земља. Црво, црвеницо; румо, руменицо; ти се расцрвени, ти се разрумени. Изгорех ти оца, изгорех ти мајку, изгорех ти брата, изгорех ти сестру, изгорех ти стрица и стрину, изгорех ти ујца и ујну, изгорех те сагорех те: сагорех ти сав род". Па ако је доста зевала док је то говорила држи се да ће бити болеснику лакше. (Из Јагодинск.).

2. У Алексиначкој ватраљ посипљу ракијом са црвеним вином ако је црвен оток а ако је бео водом.

3. Кад је ветар *намерски* узме се метла па се њомем аше по кући и говори се: „о, ти *намерчино* погубих ти оца, мајку, брата, сестру, стрину и стрица". Ово се у три маха говори и твори сваки дан.

4. У Нишу пак овако бају:

„Пошла мајка Богородаца па срела Павла (или како му је име).

— Што ти је синко, Павле?

— Дођоше на мене добри гости, добри гости, невидени црвени ветрови, све врте, свуда болу; него их раздели по води, по гори Галилеји, куд петао не пева, куд кокош не крека, куда пас не лаје, куд пушка не пуца, куд човек не живи, куд пон не

[1] У једној басми (из Београда) да идеш „у Лелеј-гору"; а у другој (из Алекс.) у „Леки-гору".

чати: тамо да идете ви црвени ветрови на студену водицу, на зелену травицу, на црвену јабуку; да сте благи као мед, да сте хладни као вода, да лакне као лако перо, како чисто сребро“.

Ово се говори девет пута на дан, па се спале кучине и барут и онај гар се привије на место где боли.

5. Неке узму ватраљ, угреју га и машући њиме преко болнога говоре: „Васа (или како је име болноме) иде уз поље низ поље, плаче и цвили гласом до неба сузама до земље. Срете га божја мајка, света Богородица и пита: што плачеш Васо, што цвилиш? Васо јој одговори: како да не плачем и да не цвилим, кад ми је ушао црвени ветар у главу (или где га боли) па ми не да ни стојати ни лежати. Врни се, рече му мајка Богородица, и иди Цвети (или како јој је име) бајалици, она је лаке руке, благе душе; извела је тридесет квочака с црвеним кљуновима, тридесет пилића с црвеним ноктима на црвеном буњишту. Квочке ће кљуновима раскљуцати, пилићи ће ноктима разгребати, остаће црвени ветар чист као чисто сребро, а ти ћеш остати здрав као челик и спаваћеш као јагње на зеленој трави. (Из Смедер).

VIII. Од грознице.

1. Болесник узме парче воштане свеће, мало соли, јечма или зоби и оде каквој младој врби па око ње три пут обиђе говорећи: „дадох коњу зоб, волу со, и венчах грозницу за врбицу.“ За тим прилепи свећу за врбу, жито и со проспе под њу па без обзира оде кући.

2. Грозничав просече струк од коприве на једном крају па други крај кроз ту просечотину провуче те се начини као обруч. Тај се обруч обеси над ватром да се суши с овим речима: „Кад се ова жара подмладила, грозница се моја повратила“.

3. Неки преврну троножну столицу па на сваку ногу од те столице поспу по мало соли и лижући ту со с ногу редом говоре код сваке ноге: „С прве ножице од прве грознице, с друге ножице од друге грознице, с треће ножице од треће грознице: ни више ножица ни више грозница“.

4. Неки се попну на кућна врата па возајући се на њима говоре: „Један пут, два пут, три пут, више нит' грозница ухватила нити се ја возао на вратима“.

5. Неки опет, по што их три пута грозница ухвати, засецају секиром кућну греду говорећи: „Засекох један пут за једну грозницу, други пут за другу грозницу, трећи пут за трећу грозницу: ни више грознице нит' засекао гредице“.

6. Неки нађу три струка изникла из једног корена авте (автуге) па од сва три врхове саставе, на земљу их савију и каменом притисну, и испод њих, и кроз њих, провлаче се по три пута. За тим сва три струка одсеку или ископају говорећи: „У три струка посекох три грознице; кад се ова три струка подмладила, онда се и грозница повратила“.

7. Грозница која се одуговлачи зове се *пасјача*. Против ње ради се ово: из каквога суда полије се псето говорећи у часу поливања: „пасјача“! а кад се псето од воде стане отресати, онда се та вода хвата у чанак и пије.

8. Грозница у којој се много жмури а без сна зове се: *чамалица*. Против ње купају се на каквом извору или у виру где често свет долази. После купања оставе ту или коју пару или хаљинку или ма шта с речима: „Ово чамалици“. Држи се да ће чамалица прећи на онога који први ту ствар нађе и узме.

9. Неки опет оно место на дувару, где се у јутру први пут угледа ждрака од сунца, изврте и дају грозничавом да поједе.

10. Има их који и ово раде: нађу жену распуштеницу па она кроз рукав од своје кошуље из својих уста само напоји водом болесника.

11. Неки сливају у какав суд воду низ онај штап или батину којом је ко жабу од гује отео, па ту воду пију.

12. Неки ваде смолу из уха онога човека кога је змија уједала, па је с водом пију верујући да им се никад више грозница повратити не ће.

13. Неки угревају сацак па га мећу у неначету воду и ту после тако угрејану воду пију. (Из Поцерја).

14. У једном рукописном молитвослову који нађох у Конатичкој цркви има овај запис од грознице:

I.

„Тимостаръ, местерамъ, матерамъ, па тое к матерамъ. Ка има оца и сина и свѧтаго дꙋха Амиинь.

II.

„Колею изиде на крстъ и колею распе се и трети день васкрсе и грозницꙋ и всѧкꙋю болѣзнь проиїе (тако) ѿ раба божїа имѧ рекъ вь имѧ оца и сына и светаго дꙋха, Амиинь“.

„Напиши прѣжде сь водомь светыхь богоявленїи: мѣсто льбно рани бисть. Тьмо вьдроузи се дрѣво крьста. акїеже прозебѣ гроздь живота. тебѣ спасе вь наше веселїе. Слава тебѣ. Напиши же се на таноуроу и оу водици сеи сьтвори аноумриизмоу и ѡми образе. И шьдь вь ребра Христова и сьтвори и ѿ сїихь, и да исцїеть чловѣкь, и исцѣлѣеть благодатїю Христовою. Дроуго: вьзми бѣли тимїамь и дафиново коренїе и листїе и вьложи ихь вь грьньць и вьсипли жеравїе и сѣди врьхоу ѡгрьноуѣ' се, и да зинешь, да ти иде дымь вь оуста и оу грьло а ты поглитли дымь, и исцѣлѣеши“.

Примедба: Ово последње узех из Serbische Lesekörner пок. П. Ј. Шафарика стр. 129. и 130., али тога има у веома многим споменицима наше старе писмености.

15. Ухватила Турчина грозница. Он дође да му баба баје; баба се преклиње да не зна ништа. Турчин навали да је бије. У муци бака узме вретено па машући Турчину око главе стане овако мумлати:

„Усејине, бусејине; учао, бучао: око куће без обуће; око сламе, без доламе“. Сад духне и заврши: „иди, бедо; овде ти место није“. Каже прича да је Турчину било лакше.

IX. Кад глава боли.

1. Додирујући у главу говори се три пута:

Ш	А	Т	О	Р
А	Р	Е	П	О
Т	Е	Н	Е	Т
О	П	Е	Р	А
Р	О	Т	А	Ш

Ово су имена нечамогу да буду у човестивих духова, који кову телу.

После тога говори се ово: „Нежид иде путем; срете га анђео Гаврило и упита: куд идеш Нежиде? Идем у човекову главу, да је сваком муком мучим. — Не можеш тамо ићи, но иди у воду. Нежид рече: — Ја ћу из воде у рибу, из рибе у траву, из траве у свињску сурлу, свињу ће појести човек, па ћу опет отићи у њега“.

Запис овај записује се на горњој кори од врућега сомунића. По три таке коре ваља да поједе болесник а лепчићи остају лекару. Ако врућа хлеба не би било ваља га подгрејати; а ако хлеба никако не би било, записује се на врбову или лешкову лишћу, које се после спира водом, коју болесник ваља да попије.

2. У копатичком молитвослову, а и у часловцу у истој цркви находи се ова

„Молитва въ главїꙗ болѣзни.

„Гди Боже нашъ, приклонилъ еси главꙋ на крестѣ покланꙗются всꙗ видимаꙗ и невидимаꙗ, сокрꙋшилъ еси силне главы повинныхъ грѣхми, многомилостиве, ты сокрꙋши болѣзнь главизю раба божїꙗ (имꙗ рекъ) и исцѣли его ѿ немощи и болѣзни главныꙗ ꙗко ты (еси) исцѣленїе да мꙋдръ идетъ (же) нежитъ ѿ морꙗ чермнаго и срѣте Господь его и рече гдѣ идꙋтъ (тако) Нежиде? И рече Нежитъ идꙋ на человѣка въ плоть кости ломити емꙋ, мозакъ измерзати, проливати кровь, очи ослѣпивати, носъ изгнетовати, зꙋбы искоренити. И рече Господь: запрещаю ти Нежите, именемъ моимъ да не дерзнешъ на раба Божїꙗ имꙗ рекъ. Благословенїе господне на его и людїе мои знаменами во вѣки Аминь“.

3. Од главобоље има још неколико молитава али је у свију других садржај ближи к требнику те их с тога не преписујем задовољивши се овом једном. Има ту молитва од зубобоље а има неколико и записа против разних болести. Н. пр.:

Ѿ главе:

„И наместь краннеси, на спавраниеси погрєкє се Христос намъ єсть и воскресє Нєжида изгна изъ главє рабу Божїю (имя рєкъ) ва имя оца и сына и свєтога духа, амиинь“.

„То напиши на кисєлу лєбу нєка єде трипутъ на данъ кадъ заболи глава“.

X. Од врућице.[1]

1. Кости од лисичје главе метну се у воду па се том водом болесник купа.

2. С језика, дланова и табана састругују ону смесу што од ватре постаје па је с брашном замесе, у врућем пепелу мало испеку и дају то псету или мачки да поједе.

3. По постељи болнога ваља посути конопљеног семена да на њему три ноћи спава а свако јутро оно на ком је спавао износити и просипати на буњиште нека га тице разносе. (У свима великим болестима болесник се купа и све важније чини врше се на буњишту (сметлишту).

4. Од прилепљивости врућичине ограђују се тим што добро дувају кад у собу болесникову уђу да их

[1] Негде ову болест зову: терлема, и: трлема.

не би собна пара нагло задахнула а кад излазе ударају петом о праг те као отресају прилепљивост. Докле пак седе у соби код болесника чешће се машају себи под пазухе те онај зној трљају и миришу га.

5. Од врућице се и овако лече: Угреју пун котао воде а у ту воду потрпају што год у кући има гвоздено: ватраљ, вериге, чимбаре и т. д. па болесника том водом купају.

XI. Од далка.

1. Кад месец опада, далачљив изиде у зору на поље кад петли поју, пљује себи у длан, трља по далку и говори: „Петли поју да сване; трем далак да сахне. Сахни далак сад, али немој сав“.

2. Неки стружу ступу, чанак или чутуру трешњеву па оно што се одструже ситно утру и у води пију; неки опет притисну орах својом петом, а дрветом окруже оно место под орахом колико је захватао, па исти орах обесе после над ватром да се суши.

3. Неки од далка ово раде: у потоку или реци нађу место где се вода на више страна разлива па ако се ту десило и дрво које би било почело трунути, дођу, по заходу сунца, стану на то дрво, узму три доста једнака каменчића, натру њима далак и кад један метну на далак реку: „То ти је ширина“; кад други метну, реку: „ово ти је дужина“. Трећим пак куцну у оба прва с речима: „Један, два“ па их сва три пусте у воду, дрво испод ногу отисну у воду па пливајући или, ако је плитка, плазајући се уз воду, говоре: „Камење с далком у воду; моје место низ воду а ја

здрав уз воду". Сад изиду из воде и не обзирући се иду кући.

4. Неки овако готове лек од далка: семе од пепена стуче се и помеша с квасијом и маслом, па кад на ново добро прокисне, маже се тим далак и уз то пије се вода у којој је кухана лубеница. (Шабач.).

5. Ако је далак на десној страни у Алексиначкој овако раде: узме бајалица чађаву сламу, белолуковину и кокошињу поган а такође с ђубрета парче од старе метле. Све то и ватраљ са жеравицом однесе на буњиште где се и болесник одведе. Сад бајалица метне ватраљ са жеравицом испод болесникових ногу а руку с оним стварима пружи кроз његову кошуљу у недра на далак и говори овако: „Шта ћеш ту, *бедено;* овде за тебе места нема; за тебе нема постеље; за тебе нема вечере; ти да идеш у *Леки*-гору. Тамо ти се кућа гради; тамо ти се вечера готови; тамо ти се постеља стере: мекан душек, свилен јастук; сребрна синија, златна паница, медена ложица. Одавде да идеш; овде ти је место опогањено белолуковином, погању кокошињом и чађавом сламом. Ту је и трње глогово. Устани на траг, *бедено*"! Сад оно што је држала у руци пусти на жеравицу те тим окади болесника. Тако се ради по три пута у три реда на дан.

XII. Од йздâти, трбобоље, наступа.

1. „Кад коме душмани преко ђавола учине да га страшно заболи на стомаку", зове се у Прекоморављу *издат*. Да се од тога сачувају у Крајини носе ушивена тамјана, врстолове лике, и „траве од издати". А ако кога снађе издат овако га видају: бајa-

лица окади болесника тамјаном па у место где га највише боли убада лагано ножем црнокорцем непрестано зевајући и шапућући. (Саму басму нисам могао дознати).

2. Неки опет узму траву „издатљивицу“ и нож црнокорац па тим машу око болесникове главе говорећи: „Ето иду седамдесет и седам делија, хоће Петру (или како буде име болеснику) на конак. Петар им каже: не можете код мене на конак, него идите на даљину, у зелену гору коју сретнете“. То се говори три пута и три пута се обреже ножем земља око болесника. Он се накади тамјаном и травом издатљивицом и напоји водом. (Из Алексинач.).

3. Од наступа у пожаревачкој Морави овако се баје:

„Ој чумице, чумице, што си косу расплела, што си лице нагрдила? Како да не расплетем косу, како да не нагрдим лице, кад ме боду црнокорастим ножем. Они мене једним а ја њих с два; они мене с два ја њих с три; они мене с три, ја њих с четири“, и тако до десет иде и три пут се повтори и иза свакога десетог рече се: Усту! а кад се и после треће десетине рече: Усту! држи се да ће наступ проћи.

4. Друга басма од издати овако вели:

„Амин, господе, да је Петру лек из мојих уста и од моје руке, у данашњи дан. Ножем ћу обајати, тамјаном ћу окадити и у гору пратити. Петар нек остане чист као од мајке рођен“.

5. Или:

„Беж' издати проклетнице! за ногу те ухватих, у море те бацих“. (Три пута).

Или:

6. „Амин, амин, бајем у име свете Богородице:

„Пошао болан Милоје (или како је име) горе доле кукајући. У путу се сретне с Калином бајалицом. Бајалица кидиса на његову болест и поче бајати а *издат* наже бегати из костију, из снаге Милојеве“.

7. Ко пати од наступа, струне, трбобоље, нека се напије воде из ступе, нека се три пут преврне преко главе па се после савије и заспи. Кад устане биће здрав. Ступу пак ваља преврнуту оставити да преноћи.

XIII. Од урока.

(Ово се ради и при многим другим болестима).

1. Бајалица метне преда се чанак неначете воде (која има спусти у ту воду и стрелицу — онај камичак за који се држи да из грома пада на земљу —) а на ватраљу узме доста жива угљевља па машицама или врхом од ножа један по један спушта у воду намењујући, т. ј., питајући се од каквих је очију урок дошао: или од плавих, или од црних, или од зелених, па који угљен падне право на дно, таквих очију човек или жена урекли су болеснога. Сад погађа ко је урекао? Док ово ради она машицама маше у накрст по води, као свештеник кад воду благосиља, зева и говори разне басме а најчешће ову: „Иди, бољо, и у гору и у воду, у високе висине, у дубоке дубине, где певац не пева, где кока не какоће“.

2. Ако ово не помогне бајалица има обичај рећи: „оживели су уроци у њему; нисте ме раније звали“.

Сад се још тражи трава „од изеди“. Кад нађе ту траву она најпре намени т. ј. рече: „Кажи ми или си на живот или на смрт?“ Кад је ископа ако види да је месната, цела, језгровита онда је *на живот* и болесник ће оздравити; ако ли буде начета, чисто као суха, шупља, трула и покварена тада је *на смрт* и болесник ће, јео је или не јео, умрети.

3. Бајући деци уроке неке и овако говоре: „Један урок, два урока, три сусрета: отац, син и свети дух. Ако си мушко пукла ти јајца, ако си женско прсле ти дојке“. (Шабач.).

Или:

4. „Урок седи на столици, урочица под столицом: урок уриче, урочица одриче. Бежи уроче у гору, у воду; ту ти место није“. То се рече три пута, лизне се дете језиком и прозевне неколико пута. (У Левчу).

5. У Ужичкој држе „да уроци могу бити двојаки: уроци од милости и уроци од зависти“.

6. У Шабачкој још овако деци бају: „Урок седи на прагу, урочица под прагом; урок уриче, урочица одриче. Урок скочи, урочиће подави“. Говорећи ово ваља дете трљати по челу, по обрвама, опруженом шаком прекрстити га по лицу и повући га за нос цврнутајући му уснама (што се не може да напише).

7. Кад се хоће да изнесе мало дете у вашар, или куд међу свет, онда се пред поласком оно унесе у оџак или у фуруну и рече се: „ако се оџак уреče, и дете се урекло“! За тим се на њему преврне кошуља и намажу га мало гарежем између обрва и по челу. Велики пак, кад пођу међу свет, изнесу из куће неколико живих угљена и пред кућом газећи их угасе,

па један тако угашен угљен узму са собом и кад у вашар дођу баце га опет у ватру да оживи. (Из Шаб.)

8. У Крајини држе да је *урок* и *ирострел* једно. Од тога малу децу гараве по челу и по образима. А ко је већ *ирострељен* гасе му угљевље у води и запајају га том водом, у коју сатру и мало босиљка. Остатак те воде сипају му на руке да се умије по образу, али не сме воду с образа дочекивати на руке него право с образа пада на земљу. За тим притисну болеснику слепе очи палцима, које најпре опљуну и трљају непрестано зевајући и шапућући. Кад се и то сврши лизну га по челу у накрст и избављен је од прострела или од урока.

9. Баба Дона (у Селачкој, у Заглавку) пипајући болесника по лицу прстима и зевајући овако баје од урока:

„Бела тица тичаше, бело млеко пушташе, на бело камење капаше; пукле му очи на плочи ко Петра урочи“.

10. Није само устно предање учило из појаса у појас како се ваља спасавати од урока, него је то чинио и петрахиљ. У цркви конатичкој нађох ове године у две књиге приложен препис разних молитава, од којих ево преписујем овде следујућу:

„Молитва ѡ оуесъ приѕора сиреуъ ѕа ѹроци младенцемъ.

„Господи коже нашъ; царю вѣковъ вседржителие, и всесилие сотворивы всауеская и устроивыи единымъ хотѣнїемъ иже седмерицею ражженую пещь пламень иже въ вавилонѣ во хладъ преложивыи отроки цели

сохранивыи: краѹ и исцелителю душъ нашихъ и покровителю на тѧ надѣющимъ сѧ и тебѣ молимсѧ преткори и прогони всѧкое діаволское дѣйство и всѧкое сатанинское наѹщаніе и всѧкое прихотѣніе и предѣйство, желаніе похотное: и вредъ оѹесъ призора сошедшее ѿ злодѣевъ и лѹкавыхъ человѣковъ ѿжени ѿ раба твоего имѧ рекь: красоты ради или мѹжества ради или благополѹчіѧ ради или ревности ради зависть и оѹесъ призора прешедшее на раба твоего имѧ рек: Ты самъ владико человѣколюбче простри рѹкѹ твою державнѹю и мощнѹ твою крѣпкѹю и посѣщающи посѣти созданіе твое сіе и ниспосли емѹ ангела мира на державна дѹши и тѣлѹ хранителѧ ѩко (да) запретитъ и ѿженетъ ѿ него всѧкій злодѣйственый совѣтъ, всѧкій ѹзъ и призоръ ѿ пакостотворнихъ и завистнихъ человѣковъ дѣемое; ѩкѡ да ѡ тебѣ цѣлъ и здравъ соблюдаемъ со благодареніемъ поетъ тебѣ: Господь помощникъ и не ѹбоюсѧ что сотворитъ мнѣ человѣкъ и паки неѹбоюсѧ зла ѩкѡ ты со мною еси. Ѩко ты еси Богъ державы моѧ крѣпкій властитель, начальник міра, отецъ бѹдѹщаго вѣка. Єи Господи возглаголи рабѹ твоемѹ имѧ рекъ и ѿрѣши ѿ него всѧкій вредь и огнь ѿ оѹесъ призора бывыи и преждереченыѧ всѧ злыѧ вещи сохрани, молитвами преблагословеныѧ и славныѧ владѹницы нашеѧ Богородицы и присноедѣвы Маріи и свѣтовидныхъ Ангеловъ и всѣхъ свѧтыхъ, Аминь“.

XIV. Од оспа, чирева, мицина (усова) и отока.

1. Ако је оспа по језику, онда се само разгрне жеравица, пљуне се у њу па опет загрне. (Из Шабач.).

2. Ако ли се испуца кожа и исперута у Алексиначкој раде овако: Бајалица узме метлу и маше њом из куће на поље говорећи: „Запали се *Перутље* поље! Чим ћемо га угасити? Студеном водицом и зеленом травицом“. То се говори три пут у три реда на дан. Кад бајање сврши узме траву *добричевицу* и запали па је тако запаљену метне у воду те угаси. Ова се трава превија на отоке, а ако боли од хладне воде може се узети и врућа вода.

3. Ко пати од чирева узима леп штапић па се на њему зареже толико зарезотина колико је на болеснику чирева. У сваку зарезотину намаже се мало крвљу или гнојем из чира, и штап се остави гдегод куда много света пролази. Ко тај штап узме прећи ће на њега чиреви а први ће се болесник ослободити.

4. Или се узме онолико ораха или лешњика колико је чирева па се метну у суд, у ком се вода мало узмлачи те се њом болесник окупа и вода и ораси проспу се на место куда пролази свет. Ко узме те орахе или лешњике однеће и чиреве на себе.

5. Или: кад придођу потоци па се вода добро замути болесник се у тој води купа али онако како је казано код далка. (Из Шабач.).

6. Од мицине овако бају: „У мице мицине три брата рођена: један глух, други слеп, трећи хром; глух не чује, слеп не види, хром не ходи (духне се у рану) устук бес! ту ти место није“. То се чини три пут са три различите ствари: перцем, сољу и чешљем. (Из Шумадије)

7. У Алексиначкој мицину зову усов и овако бају од ње држећи у руци перце и чешаљ с речима: „Де-

вет девојака чувају усов (мицину): три неме, три глухе, три слепе. Док неме проговорише, док глухе прочуше, док слепе прогледаше, залете се бесан вук те поједе усова". Док се год баје пипа се брусом у место које боли па у земљу. То се чини три пута на дан.

8. Ако какав оток изиде на здравом месту ваља замахнути секиром на отечено место с речима: „Добро јутро Совија! Јадно ми добро јутро; мене овде нема до у јутру". Сад се засече у какву греду секиром три пута па ће се оток разићи. (Из Ужич.)

9. На сваком отоку ваља начинити Соломуново слово на месту где отиче и рећи: „Устук бика ја ћу тебе свим петорицом (т. ј. у слова је пет углова). (Из Шабач.)

10. Кога нападне ма какав свраб каже се да је нагазио на псећи сугреб. За то свак ко смотри сугреб пљује на њега. А од свраба — сугреба — ваља се потрљати ма којом венчаном хаљином па ће проћи. (Из Шумадије).

11. Од жлезда — крајника — на усековање св. Јована ваља са струка кудељнога, који је још не ишчупан, у један мах руком свући све семе и лишће, које се налази на врху струка; то тога дана осушити и у прах истући, па кад дође болест тога праха на прст пљувачком намокрен са ситним шећером узети и прст у уста увући, па на крају на ком су крајници у три пута начинити крст, и бол ће проћи.

12. Ако жлезде отеку на поље ваља их често трљати пљувачком а у вече кад изиду звезде ваља

изићи на поље и трљајући их говорити: „Вечерас и звезде и жлезде; до сутра ни звезда ни жлезда“. (Из Шабач.)

13. Жлезде које отеку иза ушију зову се у Алексиначкој и око Ниша *заушке*. Ко пати од заушака нека са бајалицом оде на воду и донесе воде у чинији. У ту воду метне се три пута по девет каменчића. Кад се почне бајати узме се девет каменчића па се једним по једним пипа по заушкама и говори: „Зажени се (место удаје се) Ника девојка; дође камени свекар те је испроси, доведе камене кумове, доведе каменитог старојка, каменитог девера, камените сватове, и каменитог младожењу“. Кад се то све изговори баце се оних девет каменова из руке; а други се девет узме из воде и даље се говори: „Устај Нико, девојко; дође ти каменити свекар да те испроси, доведе ти каменитог кума, каменитог старојка, каменитог девера, камените сватове и каменитог младожењу“. Сад се и трећи пут каже то исто и трећих девет каменова спусте се у воду.

14. Баба Дона, из Селачке у Заглавку, овако баје од усова — мицине —: најпре узме у руку девет малих каменова, па пљуцкајући болесника говори овако: „Пошао усов с кросном (вратилом) на војску. Сретне га девет младих девојака па га вратише; сретоше га девет младих момака па га уставише; сретне га Дона бајалица па га устукну: усту! уступе, усове: да си мањи од маковог зрна“.

15. Кога ухо боли нека налије у њега своје мокраће па ће проћи. (Из Шабач.).

16. Од мицине још и овако бају: Бајалица или својим из носа балама или оном машћу из својега уха овлажи свој палац и прст казалац па са та два прста три пут око мицине опшестари и сваки пут по мало мицину уштине, а после сваког опшестарења мицине начини она с та два прста колут на земљи па и земљу божем уштине. (Из Шабач.).

17. Кад се на једну рану наметне нешто друго зове се у Прекоморављу *на̏мета* (2. падеж је на̏мѐти!). Од намете је овака басма: „Пошао путем наметан човек: наметне опанке носи; наметне кајише завија; наметну кошуљу носи; наметну капу носи. Срела га мајка Богородица. Куд идеш наметни човече? Идем да задам Станоју (или како буде име болеснику) чирове, красте, оспу и свакојаку болетицу. Врни се натраг наметни човече, ја сам мајка Богородица: душом ћу духнути, пером ћу махнути, то ће Станоју проћи“.

18. Ако ли се рана подљути и да на зло, то је *по̏дљута* (други падеж каже се: од по̏дљу̑ти). Од подљути је ова басма: „Пошла подљута по песку, убола се на треску. Ода шта јој је лек? Од паднога пера, од благога млека. Лака рана као перо, блага рана као млеко, чиста рана као сребро. Усту! усту! усту!“

Или ову басму:

19. „Потекоше три реке: једна река огњуша, друга река подљутуша, трећа река благуша. Блага рана као млеко ,лака рана као перо, чиста рана као сребро. Не бој се, дете, то ће теби проћи“. (Из Пожаревачког).

XV. Од жутице.

1. Из кошнице, у којој су пчеле саме помрле, узме се саће, од тога се исцеди восак, од кога се начини као чаша па се у њу метне дукат од мираских (од мираза) новаца, и вода се из те чаше, с тог дуката, пије.

2. Други узму жут свилен конац па га обавију себи око врата, а други свилен а црвен конац обесе о црвену ружу у градини. По што тако прође ноћ оду сутра дан ружи и свој жути конац скину с врата и обесе о ружу а с руже црвени скину и метну себи на врат говорећи: „Ружице, Богом сестрице; дај ми твоје руменило; а узми моје жутило“.

3. Неки опет, или за себе или с овим напред заједно, ако је болесно мушко нађу петла, а ако је женско, кокош у које су жуте ноге па те ноге перу и воду ту пију, а многи такву живину кољу и чорбу и месо с ногама од ње једу. (Из Шабач.).

XVI. Од улога (костобоље).

1. Улози се зову кад свуд по костима у телу час на једном час на другом месту боли.

2. Печен или не печен колачић од кукурузног или пшеничног брашна однесе болесник каквом глогу држећи га на оном месту где боли. Тим баш местом, које га боли, три пут дирне у глог, говорећи: „У глог улог, а у тело одлог“. Сад онај колачић остави на глогу да га тице поједу, а он, не обзирући се, иде кући.

3. Од костобоље неки траже кост кроз коју је проникла трава па ту траву једу лека ради. (Из Шаб.).

4. Неки опет од те болести једу бро̑ћ, траву, којом се пређа црвени. (У Шумадији).

5. Кад сева по костима и премешта се на различита места зове се у Нишу и околини: *секавина* или *мамка* (?). Од секавине овако тамо бају: „Секо, секавино; што сецаш, што стрецаш; што вртиш по костима? Машем секиром и сечем те; махнух ножем пресекох те; махнух лопатом одметнух те; м хнух метлом пометох те; устај на помоћ мајко Богородице, милостивна“!

(После се повтори све оно што се говори против црвенога ветра).

XVII. Кад трну руке и ноге.

1. Коме трну руке и ноге нека оно што му трне тре сапуном којим је мртвац окупан, па ће га проћи, или:

2. Нека носи десни брк од рибе сома па му не ће трнути. Кога ухвати грч нека рече: „Моме оцу име Тодор“ па ће грч пустити. (Из Шабац).

XVIII. Од срдобоље.

1. Кад се први пут изиде крвљу на поље ваља оно секиром озго у накрст пресећи па оздо подхватити до земље и преврнути и ушицама секириним притиснути оставивши да тако преноћи. Болест ће престати. (Шабац.).

2. Многи од те болести кухају семе од чешље и пију као тој.

Срдобоља је страшна болест за наше сељаке. Они се ње боје као и чуме; јер их сиромахе стра-

шно затире. С тога много којешта од ње чине, али се ја сада не могу да сетим како управо шта бива. Доцније може бити и томе ћу се довити како год да уђем у траг.

XIX. Различито.

1. Коме досађују протисли сливају му пеначету воду низ велики нож, који је био у војсци и секао турске главе, па том водом запајају га.

Или: саставе се свих пет прста у гомилу па се на оно место где боли, три пут притисне говорећи: „Устук бика! тебе *сја;* ја ћу тебе свим петорицом“; а четврти се пут и притисне боље и као мало заврти.

2. Груди кога боле нека пије воду од брезе кад она у пролеће намезгра. (Из Шабач.).

3. Глисте ко има, нека салије низ мотовило масла и пије па ће се избавити. (Шабач.).

4. Велики кашаљ овако лече: дају ономе што кашље крви од малога пилета, од зеца и од корњаче а добро је јести и месо од корњаче. Малу децу ваља провући кроз повраз од кућевнога бакрача (кроз тељижац). (Из Шабач.).

5. Неки од тога истога кухају ону боцу, што се зове чкаљ (велика бодљикава трава) и пију од великог кашља као тој. (Из Шумад.).

6. Има нека немоћ кад је човек на ногама али је без снаге. Негде то зову *страна болест* а негде *чама.*

7. Од те чаме овако се лече: наставе у јутру бакрач воде над ватру али никако не дају толико ватре да вода проврe; него тако чами до вечера, па се болник том водом купа.

8. Неки опет састављају воду: с девет бродова, у њу метну мало омаје (то је вода која прска од кола воденичнога). Том водом купају болесника и држе да ће умрети ако му се то не уради. (Из Шабач.).

9. Кад здрав човек на један мах занемогне зове се у Нишу *ограма*, јер држе да је ограисао. Од ограме овако тамо бају: „Заспала мајка код Јована (или како му буде име), заспао отац код Јована па притискоше његовога анђела (држи се да сваки човек има анђела на десној руци), анђео се расрди и одлете од Јована. Кад то видеше доњоземци истрчаше и почеше му кидати дирку по дирку од срца, од трбуха, од главе, од уста, од језика и играти се тим. То видеше божји анђели па слетеше с небеса и почеше да отимају и да моле да им дамо да једу и да пију благо, слатко, хубаво. Одобровољише и дадоше: дирку од срца, дирку од трбуха, дирку од уста и дирку од језика“.

Овако се говори три пута:

10. Кад змија уједе, бајалица баје уједено место говорећи: „Земља земљу јела: ни с вактом ручала, ни с вактом ужинала, ни с вактом вечерала; ни са зла човека ни са зле жене. Глогов колац и ражањ колач“. Сад хукне уједеноме у уста и рече: „изиди Марија, зове те кадија“. Ово се чини три пут. (Из Златибора).

11. У помињаном молитвослову Конатичком има овај запис од змије:

„Ꙁемлѧ ꙁемлю полюбила, ꙁемлѧ ꙁемлю полюбила, ꙁемлѧ ꙁемлю полюбила: рогомъ рꙋчакъ, рогомъ

кеуера, рогомъ постеља (3 главе) **не порадъ оне зле жене но порадъ онога доброга човека“.**

12. Ако би ко од једнога видара донео лек за два болесника, не казавши да су два, једноме ће помоћи а другоме не ће. (Из Шабач.).

13. Не ваља се јести из лонца докле не прове, по што би се налио; јер ко то учини не ће се умети бранити на суду.

14. Кад се лонац истави од ватре оно место где је његово дно стојало не ваља онако да зија него га ваља засути пепелом; јер се прича да је ту био мајстор скрио пети јексер, који су Јевреји били наручили да га у главу Христову ударе. (Из Шумад.).

15. Кад коњу мокраћа стане неки га преводе преко које венчане хаљине; или га венчаним појасом опасују; или га кроз венчану хаљину напајају; или узму сламку међу врхове од малога прста и казалца, савијена преко два средња, па пребацују преко коња. (Из Шабач.).

16. Ово чине у Шумадији и овци кад се окрви.

17. Да би пијаници огадили пиће чине ово: ако је пијаница мушко онда од мушког а ако је женско од женског мртваца, кад се он купа, гледају да узму макар најмању кап воде из оне рупе у потиоку. Ту воду помешају у каквом суду с другом. Сад умешају у то ракије, мокраће од ајгира и јежа, па се та смеса кроз рукав од кошуље, скинуте с мртваца, пронесе. За тим се опет у други суд која кап преручи, па опет смеша и пијаници, који свакад бива на даћи, да̂ те то попије а не зна ода шта му је то пиће. Кажу да пијаница после тога

тако заспи да се за дан и ноћ не може да пробуди. По што се разбуди тако омрзне на пиће да не може ни да га примирише.

18. Да би обућа дуго носила чине неки овако: Ухвате мачка па његове шape метну у нову обућу говорећи: „Кад се мачкова обућа подерала, онда и моја“.

19. Да би човек био тврд као гвожђе према сваком нападу, кад нову кошуљу обуче, онда пропусти кроз недра нож тако да он врхом падне у земљу и забоде се. А да би кошуљу он надживео а не она њега, пред што ће је обући стане јој мало петом на јаку те је као тим победи.

20. Да би удесили да нову кућу граде на срећном месту узму четири камена и на четири места метну где хоће да граде кућу и где мисле да ће бити четири угла кућна. Сутра дан гледају има ли што под каменчићима. Ако под сваким нађу макар по најмању животињицу, срећно је место а док то не буде премештају на више места; па ако им се то не јави и од грађења одустану. (Из Шабач.)

21. Неки на том месту оставе да преноћи пуна чаша вина и избројено неколико зрна пшенице. Ако у јутру и чаша стоји пуна и пшеница на броју, срећно је место.

22. Неки затворе стадо оваца у ограду где намеравају градити кућу и оставе их да ту ноће на лепој ноћи. Где оне полежу те преноће, држи се да је најбоље место и ту кућу граде.

(Ово сам видио да ради мој отац).

23. Из завезане мараме или повезена лонца не ваља јести, јер ће се памет завезати.

24. Неки крадом обнесу слепога миша око куће оној девојци коју просе држећи да ће она од тога као слепа поћи за просиоцима.

25. Вода од винове лозе и из траве бујаче добра је женскињу за косу: расте од тога.

26. Кад ко пође на суд, да се с ким пре, нека ишчупа из своје главе на свакога парничара и злобна судију по једну длаку па завезујући је за својом главом нека рече: „Завезах памет Матеји“ (или како је име парничару или судији), ту длаку нека за себе баци и суд ће бити његов.

27. Ко хоће да се избави од стеница нека их неколико накупи у крпу или у кутију какву и однесе где је скуп народа па нека их пусти кад се народ почне разплазити. (Из Шабач.).

28. Ко се пипне прстима под своје грло ваља да хукне у прсте. (Свуда).

29. Своје нокте, по што се обрежу, ваља метнути себи у недра, јер онога света по ноктима се гледа шта је ко радио на овоме свету. (Из Шум.)

30. Кад се дими у кући мисли се да су то мајстори из мржње према газди учинили и то овако: по што слеме кутње дигну, заврте у њега свердао, узет с места на коме ће бити огњиште, па онда куцну озго у слеме те свердао враћен падне опет доле. И тако се и дим враћа од слемена на огњиште. (Из Шабач.).

31. У Крајини држе да се неслога може набацити у чију кућу. Од тога саставе од три брода

воду и узму по три камичка, па том водом окупају оне који су у завади, али их купају на раскршћу. А да би се осветили ономе, за кога мисле да им је неслогу био набацио, у згодној прилици прогледају на њега кроз курјачки гркљан рекав: „викао свет на тебе као на курјака“.

32. Кад сунце помркне у Крајини држе да нека аждаја *Врколак* хоће да прогута сунце. За то истрчи и мало и велико на поље и што јаче могу лупају у котлове, тепсије, тигање, клепетуше и у све што звеку даје те том лупом поплаше *Врколака*, а без тога држе да би он прогутао сунце.

33. Кад се у вече или об ноћ ма какав лептир нађе у кући држи се да је то вештица. Лептира одмах ухвате и сагоре рекав: „Ко ноћас дође у моју кућу и овде сагоре да Бог да ми дошао сутра и хлеба (или ма шта) заискао“. Ко сутра дође тој кући и ма шта заиште држи се да је вештица или вештац. (У Шабач. и Шумад.).

34. Баба Дона из Селачке овако баје ономе, коме су вештице наудиле: узме у руку перушку и црвен конац па додирујући главу, срце, руке и ноге болесникове говори: „Устај, авај, вештице, виле и ветрови; дошли сте да Милану (или друго име) поједете срце и главу; али је код њега Дона бајалица, која вас шиље у гору, лист да пребројите, у море, песак да измерите, у свет, путове да пребројите. И кад се вратите не можете му ништа учинити. Дона бајалица је душом одувала, руком одмахала, и травом растурила. На Милана живот и здравље“. Ово му говори у три реда.

35. Кад преко мртваца мачка, псето, пиле, човек или буди шта живо пређе држи се да ће се повампирити. За то мртваца пажљиво чувају и никад самог не остављају. (Свуда).

36. У Крајини, да се мртвац не би повампирио, забадају му у пупак иглу или три од црнога глога. А да вампир не би живима наудио, узму чиста катрана, обају га, и њиме „крстошу“ врата и трагове од својих кућа, колиба и кошара.

37. Ако гаврани загракћу преко села држи се да то слути да ће у селу неко скоро умрети. За то свак, кад то грактање чује, ваља да рече: „Ту ти глас, а за морем част“.

38. Кад сврака закрекеће пред кућом знак је је да ће кући тој доћи гости или гласи. За то се одмах рече: „Сврачице, скитачице, ако био добар гласак, јоште покрекећи; ако л' био рђав гласак, ухвати се за грло па иди тамо за брдо“. Ако после овога још крекеће добри су гласи, а ако одлети, зли.

39. Кад се ждралови помету па не могу да опораве свој лет држи се да су их зле очи побркале или је неко из пакости изнео пред њих решето те их помео. За то ваља викнути: „У уже ждралови; напред коловођа!“ па ће одмах опоравити пут. (Из Шумадије).

Од хала бају овако:

40. „Биће од саставака, биће од ветра, биће му напрађено, биће нагазно, биће вам ложицу сломио, биће вам каленицу разбио, биће вас чим год увредио, молим се вама: Смиљано, Огршћано, Ка-

лино, Магдалино! да му опростите и лек да му дате". (Из Прекоморавља).

41. Протисли долазе, по мишљењу бајалица у Прекоморављу, од тога, што је болесник радио на какав светац.

Од тога тамо овако бају:

„Амин, амин, господе, лек да буде Павлу моја басма. Биће од понедеоника, биће од уторника, биће од среде, биће од четвртка, биће од петка, биће од суботе, биће од недеље. — Биће секао, биће копао, биће косио, биће врио, биће кола терао, биће макар шта *здетовао*. О, устима ћу бајати, руком ћу узети, у гору ћу пратити. Нека остане чист као сребро, нека буде здрав као од мајке рођен".

42. Кад желе какву болест да врате одакле је дошла овако бају:

„Бајем Павлу да му буде лек. Врћем овај конац; врћем овај траг: нека се врну чини од њега. Ако је од Бога, молим ти се Боже, опрости му; ако је од душмана, нека иде одакле је дошло".

Или:

„Амин, амин. У име свете Богородице! Како је лек из њених уста нека је лек и од мога бајања. Ко ми прати ову болест једном руком, врћем му са обадве; нека она не сме више на мене доћи; врнућу је у глухо доба, у по ноћи". (Из Прекоморавља).

43. Ако двојица умру из једне куће на скоро држи се да ће и трећи умрети, јер га прва двојица зову. Да то не би било ево шта раде: кад мртваца спусте у гроб и почну земљом затрпавати, онда баце

у гроб живо пиле те и њега, као замену за трећега мртваца, затрпају. Неки опет, још док је мртвац код куће, мећу пиле или кокош у сандук, покрију покровом, те тако пиле или кокошка буде заједно с мртвацем у оно време кад свештеник чита опело; по том се обоје поклопи капком и укопа. (У Крајини).

44. Држећи да мртваци могу у гробу ожеднети те с тога излазити из гробова и тражити воде или вина, бар прве ноћи по укопу, остављају по који суд с вином и водом на месту где је мртвац издахнуо. (У Крајини).

45. Тамо се верује да душа умрлога не иде пре четрдесет дана у небо; већ најпре обиђе сва места у која је за живота долазила; још обиђе св. Гору и Божји гроб, па тек у четрдесети дан одлази у небо.

46. Будући да се држи да једномесечићи не могу дуго једно после другога живети, то ево шта раде: ако мртав једномесечник још није укопан, онда дође к њему жив и каква баба закључа споном једну ногу од живога и једну од мртвога једномесечника, па онај живи рече неком свом вршњаку, који ту треба да се дозове: „Примаш ли Бога и св. Јована, да извадиш роба из гроба“? Онај одговори да прима. То се повтори три пута и три пута баба заклапа и отклапа гвожђе. Ако ли би умрли био већ сахрањен онда се оде на његов гроб и за његов крст заклапа се тако исто нога живога и отклапа. Онај живи једномесечник и онај који је примио Бога и св. Јована „да га из гроба извади“,

зову се побратими и живе као да су рођена браћа. (У Крајини и свуда).

47. Док се мртвац из куће не изнесе кућа се не чисти пити се и шта кисело за јело готови, а ако се деси у соби, у којој је издахнуо, на прилику, квасац, вода и друго ниће или хлеб то проспу и баце. Кад се већ кућа почисти онда се заједно с ђубретом баци и метла и никад се више не употребљава. Хаљине у којима је мртвац издахнуо баце где ван села на какав трн да труну. Многи покров за мртваца не секу ни ножем ни ножницама већ оштрим каменом. Кажу да би сечиво, којим би се секао покров остало *мртворезно* (то јест не би се могло наоштрити) па за то не секу њим покров. Ко умре у мрсан дан коље му се *душни брав:* ован, овца или говече. На неким местима душни брав не сме бити вран ован или овца, а коза и јарац никако. Тај се брав коље са запаљеном свећом воштаном. Он се мора сав појести да ништа од њега не остане па ни сама црева. А ко умре у посан дан, душни брав му се коље о четрдесници, На сваку дању ваља да зове само онај човек који је укопнике сазивао.

48. Кад се укопници враћају с гробља кући умрлога, пред кућом их дочекује једно од чељади те полива да се умивају, а друго држи на ватраљу жива угљевља од кога свак, по што се умије, узме по један угљен преметне га из руке у руку неколико пута и преко себе пребаци натраг. Онај суд из кога је купан мртвац, ваља да остане преврнут на месту купања до сутра дан. Стакло, у коме се

однесе на гробље вино и зејтин по што се тим прелије мртвац и оно се баци и разбије о сандук. На оно место где је мртвац издахнуо првога вечера запали се воштаница или кандило, метне се сланик са сољу, комад хлеба и чаша вина, као вечера покојнику, јер се мисли да ће се прво вече његова душа ту повраћати. (Из Шабач.)

49. Смлечној крави, особито ако јој је и виме велико те пада у очи, везују о реп по конац црвене рудице од очију, од урока.

50. Ако псето почне арлукати код куће држе да слути на зло за то га свакад гоне да не чини то. Ако не ће да престане и убију га. Ако туђе псето дође чијој кући па заарлуче домаћи љутито реку: „за газдом“ и терају га одатле.

51. Ако кокош пропева као петао не слути на добро; за то је одмах кољу и једу.

52. Ако свиње почну да грде и да у устима носе различите сламке тамо амо а време је лепо, значи да ће настати мраз или ударити снег. Прича се да је некакав спахија, ходећи по селима, водио уза се хоџу да му гледа у календар и казује какво ће кад време бити. Видећи једном да свиња носи шлам у зубима упита Србина домаћина: „на што то слути“. „На време, ага, одговори овај“. Он погледа у хоџу, а хоџа, мислећи да домаћин само хоће да му час пре оду из куће, погледа у књиге и рече: „Сутра је леп дан вас дан“. Кад сутра сване а снег поврх колена. Спахија каже своме хоџи „батали, хоџа, књиге; влашки крмак боље зна од тебе и твојих књига“. —

53. Ако петли у вече отпочну кукурекати држи се да ће се сутра променити време.

54. Ако патке трче и лепршају се око куће биће кише.

55. Ако се крушац соли зноји и ако со у сланици одвугне опет је на кишу. (Из Шумадије).

56. Ко пати од тишње (протисли, пробади) томе намажу лист духава медом и прилепљују му на место где боли. (Шумад.)

57. Кад се дете проједе па га протера на поље као беланцетом каже се да се *окрупило;* а таква болест зове се *кру́па.* Од тога се овако чини: После по дне, кад дан удари натраг, загаси се ватра на огњишту па се машицама поравни пепео и по пепелу начини се дном какве шољице девет коланаца на пепелу и од сваког коланца узме се на врху ножа црнокорца по мало пепела и у какву шољу успе. Сад се опет пепео поравни машицом и опет се дном шоље начини осам коланаца и од сваког се опет узме на врху ножа црнокорца по мало пепела и у шољу успе а пепео опет поравни. Опет се на ново дном од шоље граде коланца све мање док се дотера до једнога, па се онда у онај пепео, који је с врха ножа сасут у шољу успе мало воде и да̂ детету те попије па ће проћи без икакве опасности. (У Беогр.).

58. У Крајини међу Власима обичај је да болесника кад виде да већ хоће да умре, окупају и обуку у најлепше одело па у том издане. Не учине ли то за живота, онда после смрти нити га купају

нити му што облаче но у чему је испустио душу у оном га и укопају.

59. Ако је умрли старији од 20 година онда му на свако место на кожи где има длака метну кучине те их оном свећом, која му је држана док је издисао, припале да длаке сагоре. Онима од старих људи, за које држе да су били убилци, кривоклетници или иначе зли људи, морају ма где начети кожу. Т. ј. или просеку на табану, или који прст ножни осеку или укуцају велики ексер у потиљак а то за то, да кад им ђаво стане надувати кожу да их повампири да кожа одише и да се не да надувати.

60. Пре него што хоће мртваца да метну у сандук успу у накрст у сандук по мало барута, сумпора и кучина и то се запали оном самртном свећицом а две старе баке штапићима то премећу и нешто говоре докле све не сагори и не угаси се, па се тек онда мртвац спусти у сандук.

61. За мртвацем од куће понесу се два нова чиста лончића: у једноме вода а у другоме вино са зејтином помешано. За ово последње привеже се црвеним концем или пантљиком по један колачић кисела хлеба пшенична. За време опела то стоји испод главе умрлога а после се све код главе у сандук метне и с њиме укопа. Бацајући по грумен земље на мртвога сви га опраштају и по њему поздрављају ко има кога међу мртвима: оца, мајку, брата, сестру и т. д.

62. Пред вече првога дана дођу на гроб оне исте бабе, које су у јутру управљале како да се укопа, и развуку око гроба кучине ланене или конопљане, помешају их са сумпором и барутом па у

накрст запале те изгоре. Кад кучине сагоре оне су већ донеле или пет старих ножева или један нож а четири глогова шиљка, па их онда забоду: нож у груди а два коца преко ногу а два преко руку. То све чини да се мртвац не би повампирио, а и ако се повампири да се набоде на те ножеве или на шиљкове.

63. Одмах сутра дан по укопу која млада девојка из куће (ако има а ако нема мора се најмити из села тек мора бити девојка и то млада), зађе по кућама те свакој доноси воду за четрдесет дана. То Власи зову *помана* (помен).

64. Прве суботе по укопу дају неку дађу, коју зову *помана*. За то се меси четрдесет до педесет колачића од кисела пшенична теста, на колачић се успе неколико скухане пшенице а у то се забоде свећица и то се пред свакога метне. Ту совру благослови свештеник, по том сви седају и једу. Ту највише бива деце. Совра та обично се ставља покрај пута.

65. На четрдесет дана бабе начине барјачић од три боје, вежу га на један штапић, упале три свеће па све три сложе у једну тикву, којој грлић осеку; у тикву се спусти још један колач као просфора, различита цвећа, воћа и др. Сад које мушко дете узме онај барјачић и носи напред а оно девојче, које је носило воду за четрдесет дана, ону тикву накићену и са свећама. За овима иду две бабе, од којих једна носи лончић и у њему вино са зејтином а друга кадионицу с ватром и једно са свим ново празно лонче. Све то иде каквој текућој води. До-

шав води девојче четрдесет пута захвата лончићем воде и просипа уз воду, сваки пут кумећи воду да однесе овај аманет који она шиље као дар оцу, брату, мајци већ ко јој је умрьо, и да поздрави да се онај моли Богу за живе који су овамо остали. Кад девојче то сврши онда оба лончића напуне водом, некако све сместе у тикву, окаде то и тикву са свим тим пусте низ воду.

66. Кад умре човек који се два пута женио закољу му по једну црну кокош и с њим је у сандуку сахране божем да заборави другу жену па да се одмах кад оде горе приволи првој. Тако чине и са женом која се два пута удавала.

67. Кад умре момак или девојка ископа се крушка, јабука или кајсија, која је тек настала на род; па се на сваку њезину грану по пантљика, стриза чохе или црвен конац веже. Та се воћка носи пред мртвацем и усади чело његове главе у гробљу. До гробља, ако је умрьо момак, обуче се која девојка као да ће на венчање и она венце на послужавнику или чему другом носи а прате је до гроба два девера. Она иде за оним дрветом. Кад мртваца спусте у гроб, онда један венац баце на њега а други предају овој девојци која га после носи кроз неко време и ако ни мислила није за тога се момка удавати. То исто чине и с прстенима.

(Ово се узима да су обичаји влашки али много којешта од тога чине и Срби тамошњи).

Завршетак.

Готово свуда у Србији даје се мртвима пет пута за душу. То се зове: *подушије* или *дака*. Ми

ћемо се служити овом последњом речју, јер нам се чини да је она највише позната.

Даћа се дакле даје:

а) кад се мртвац укопа;

б) други дан по укопу или у прву суботу;

в) четрдесетница;

г) полугодница; и

д) година.

Четрдесетница се даје у ону суботу или недељу, која последња пада пред четрдесетим даном од како је покојник умрьо. Ако би баш четрдесети дан падао у суботу онда опет у предњу суботу даје се даћа. Није грехота, веле, дати даћу пре, него је грехота дати је после, почем би покојноме онога света стајала трпеза за леђима, ако би му се даћа дала по што му прође дан.

То исто пази се и у давању полу године, и године.

Није свуд све једнако на овим даћама, али је готово свуда обичај да се у подушије мора заклати *душни брав*, или: *подушни брав*. Тај брав ваља да буде мушкоме мушки а женскоме женски. Коза или јарац никад се не кољу за душнога брава. Не ће ни овцу гаљу или овна гаљка заклати него гледају бело марвинче. И свиња се може убити да је више јела, али по реду *душни брав* или се коље од оваца или од говеда. Само детету од четрдесет дана кажу да и голуб може бити душни брав (у Ваљевској). На неким местима толиком детету ништа и не кољу као душног брава него му само кухају пиринач. (У Алекс.).

О свакој даћи скуха се у лончићу пшенице, која се зове *панахија* и по један из куће однесе у

каквом застругу или чаши, заједно са којом поскурицом и крстаком и воштаницом свештенику, те он учини спомен мртвоме над тим; прелије панахију вином па врати доносноцу а крстак и свеће задржи себи. Кад људи, који на дађу дођу, поседају у совру, која обично бива пружена пред кућом, онда ће, пре него што отпочну јести, сви устати на ноге те се онако у соври стојећи молити Богу, окадити тамјаном и узети по два три зрна панахије говорећи: „Бог да му душу прости; остатку живот и здравље“. Па ће поседати и почети вечерати.

Око совре кућани гологлави служе ракију и по том вино а сваки који прима чашу да пије говори: „Ком је за душу, Бог нека му душу прости; остатку живот и здравље“! па попије. На дађама никад нема велике џаке и жива разговора. Обично се разговарају лагано, и највише причају које шта из живота и последње болести покојникове. Врло често чује се том приликом: „Е, он је отишао на истину, а ми смо на лажи“. „Он не ће к нама а ми ћемо сви к њему“. „Што пре то о мање греха“ и т. д.

У многим крајевима н. пр. у Драгачеву, у Рудничкој, у Гружи и др. обичај је да они који долазе на дађу донесу у торби по чутуру вина или ракије, погачу, ако је мрсак печену кокош, ако ли је пост по чанак тученика.[1]

---

[1] На прилику у Драгачеву, ако је данас мртвац укопан онда ће сутра сви, који се у то гробље копају незвани доћи на гробље и донети у торбама по погачу, по чутуру вина или ракије, печену кокош или тученика чанак на ће сви на гробљу ожалити покојника а после сести и сви заједнички ручати. Тај дан из ожалошћена дома понесу само толико јела на гробље, колико

Који год долази на дању ожалошћеном дому, особито ако је рођак или лични пријатељ покојников бива дочекан женскињем, које расплетено и рушно запевајући и наричући предусрета редом те госте и допраћа до пред кућу.

Кад већ, као што рекох, поседају у совру доћи ће који од комшија и стати под врх совре и приказати све оне прилоге шта је који донео, као што се на свадби част приказује, само без икаке шале, у највећој озбиљности. Он, ставши под врх совре, прима од чељади кућевне торбу по торбу и чутуру по чутуру и чувши од њих чије је шта, говори овако:

— Наш комшија, или пријатељ или већ како му се може да рече, Милоје, дошао је на покој душе нашему брату Марку (или већ како буде име покојноме) и донео ову погачу или чутуру вина домаћину на жалост: да Бог да да му се врати на радост". Сви лагано одговарају: „да Бог да". А приказивач спусти на совру што је приказао и оно се после разилази низа совру пред све који ту седе.

Још приказивач не сврши приказивање прилога а из куће ће изићи и не далеко од њега стати најближа рођака умрломе (сестра или мајка) са расплетеном косом и сва порушена. Рукама се подбочи у појас а главу обично прекриви мало на једно раме.

ће моћи бити доста за саме укућане који тамо оду, а све што комшије тамо поједу и попију то они сами и донесу. Исто тако доносе и кад доцније на друге дање долазе кући покојниковој.

За њом ће пристати колико год има сестара, снаха и других које су му род. А̀ се приказивање сврши, она прва крене обилазити око совре лаганим кораком и запевати из свега гласа дивно наричући за покојником. Нека то тако сложно и жалостиво излаже да нема срца које не би просузило. Сви који су за совром обично гледе преда се; неки плачу, неки божем нешто жваћу а залогај се сам враћа; неки деље какво дрво ножем а сви су утопљени у неку чудну тугу. Кад тако обиђу око совре неколико пута онда ће који од одабранијих људи, или која стара жена узети ону прву жену и рећи: „Доста, Маро, доста сестро! за Бога! божја је воља! И ми ћемо сви тамо; немој гњевити Бога; нека је жив остатак“. Тим се прекине запевка, жене се разиђу и у соври се опет зачује нешто разговора. После тога се већ и дижу иза совре.

Сестре за братом највише иду рушне. На неким местима по седам дана а на неким по четрдесет не плету косе, а рушне иду до пред годину. Рушне док су, не носе никаква накита нити цвећа, другојаче шчешљавају косу, преврћу на себи зубуне или друге хаљине, а негде се (у Чачанс., у Подибру) повезују црном шамијом. Док су год рушне не певају нити играју. Место песме, кад иду у поље, обично, запевају наричући све врлине умрлога. Ова су нарицања пуна лепоте тако да би добитак био ако би се покупила.

Надам се да ћу, ако Бог да здравља, и од тога добавити макар колико.

После завршетка завршетак.

Кад ја једном у Д. Милановцу упитах: колико и како жали жена мужа, одговори ми шаљива једна постара жена, која се више пута удавала, „да жену човек жали онолико колико вре вода у котлу по што се он дигне с ватре; а жена опет човека онолико колико вре јело у лонцу по што се он измакне од ватре“.

ЖИТИЄ ЦАРА УРОША.

од

ПАЈСИЈА, ПЕЋСКОГ ПАТРИЈАРХА.

(1614—1646).

Житија српских господара и црквених поглавара од св. Саве и брата му првовенчаног краља Јеромонаха Доментијана, архиепископа Данила, игумна Григорија, Константина философа и других, коима имена незнамо, драгоцени су споменици књижевности и главни извори повестнице наше.

Ред тих српских животописаца завршује патријарх Пајсије и списано од њега житиє цара Уроша последњи є изданак „дрвета од живота“, поздни производ те врсте старе наше књижевности. Житиє ово не може се истина успоредити ни стилом ни пуноћом факта с неизданим іошт животом деспота Стефана високог,[1] а може бити да и П. І. Шафарик има право, кад каже за Пајсија да є „durchaus unkritisch“; но покрай свега тога мишлях да га треба на свет издати, ако ни за што друго, а оно бар зарад историографиє српске.

[1] О животу овом судим по травестираном житию деспота Стефана у књизи: „Житія святыхъ россійской церкви, также иверскихъ и славянскихъ. Мѣсяцъ Декабръ стр. 262—314.

Неколико речи о писцу и о рукописима, по коима се житиє ово овде штампа предпослаћу самом житию.

По неким списцима србских патриярха био є Пайсиє родом из Задра (Летописи србски за годину 1833 ч. I. Дечански споменици стр. 83.) но у єдном сувременом запису назива се он „Јиљвац“ (Далм. Магазин за год. 1866 стр. 187.). Пайсиє є био ученик патриярха Іована (Д. Спомен стр. 19) с коим се заєдно споминѣ у єдном спомену од год. 1613 као митрополит Новобрдски (Monumenta Serbica к. 558.). Кад се патриярх Іован 14. Октобра 1614 године у Цариграду представи, буде Пайсиє исте године у Грачаници за пећског патриярха изабран: „Tunc ergo collecti seniores magno numero in concilium quippe omnes Metropolitæ et Episcopi et Clerus et Magnates seu Vlasteli et personæ nobiles beneque natæ non paucæ colligentes se in Metropoli Grachaniczensi eligerunt Novobrdensem Metropolitam eumque fecerunt Archiepiscopum seniorem (Nota. Nomen non est expressum sed spatium trium vocum relictum. Pejačević). Из Лѣтописа Ђурђа Бранковића у Архиву II. стр. 29.).

Пайсиє є седио на патрияршком престолу до год. 1646 а те є године 2. Новембра од бивола смртно ранѣн умрьо. (История цркве за учећу се младеж, у Београду 1856. стр. 130.).

О труду и настояню Пайсиєвом око обнове и украшеня првопрестолне србске цркве сведоче надписи на истой цркви (Дечански Првенац стр. 94., 95. и 97.) из рукописних записа (Гласник VIII. стр.

150. XI. стр. 173., Д. Спомен стр. 38.; Гильфердинг: Боснія стр. 168.) може се закључити, да є Пайсие *книголюбив*,[1] а из самог житија и других бележака[2] да є особити „ревнитель ко святымъ“ био.

Шта є патријарха Пайсија, савременика босанског бискупа Томка Мрнјавића[3] побудило, да службу

---

[1] У єдном рукопису врдничком има на краю овай запис:

„Сїю книгѹ слоужбѹ бдєнїѹ ѡбрѣтох вь манастироу раванници свєтаго апостола и Єѹлїста лоукы. Како є била благоучєстиваго и христолюбиваго гюрга дєспота вь градоу смєдєрєвоу при животѣ єго, послѣди принесена бысть вь манастирь раванници, и вьзєх ю из аманета тє ю прєучьтах да се находи и вь нась сїа свєтаа служба; паки ю послахь гдє є и била, и кто оѣє отолѣ отнимати да єсть проклєть и нє благословєнь. и подписах своєю рѹкою азь смєрєны и многогрѣшни Архїєпископь Паисеи пєвєвы лѣта 7149. а ѿ рожаства христова 1641.

[2] Види у римничком Србляку на листу 236.: „Вь лѣто 7136—1628. свѧтыи Сїмѡнъ монахъ (прковєнчани краль) ѩвлаєтсѧ Їгѹмєнъ — ѩвлаєтсѧ свѧтомъ Архїєпископомъ пєвскомъ кѹр Паусєю в патрїаршїи. Онъ же — по ѩвлєнїи въ тои дєнь пѣтєшєстѣїє соткорикъ ко обитєли сопотани — и повєлѣ свєпощномъ бдєнїю быти — и патрїархъ слѹжбѹ совєршавъ повєлѣ мѣсто копати, идѣже свѧтаго ѩвлаєтсѧ гробъ. и ѡбрѣтошѧ кѹвотъ пєнєтлѣнъ“ и т. д. Београдски Србљак лист 12. — Čaplović Slavonien etc. II. стр. 182.; „Nach dem Zeugnisse des Ipeker Erzbischofes Paysie, als der Serbische Despot Johann Branković mit Tode abgegangen war, wurde das Land durch seine Wittwe Helene eine Zeit lang regiert“.

[3] Бискуп овай (од год. 1631—1639) списао є живот св. Саве на латинском єзику: Vita S. Sabæ, in Regiœ sancticatis Illyrianæ fœcunditas. Romæ 1630. и у Боландиста Actis Sanctorum. Antw. T. I. pag. 979.

св. Урошу састави и житиє ово спише, о том нам сам он казує у житию где и изворе наводи,[1] помоћу коих є наложено му извршио.

Оставляюћи другима, да дело ово оцене напоменућу само да є житиє ово писано „**въ послѣдних времена изждна и оусилна ѿ безбожних**“. —

Житиє ово исписао сам из рукописа великореметског од год. 1642, кои є одире у М. Язку био и кои є П. І. Шафарик у познатом чланку описао. Од 32 листа, што их є житиє тада, кад є Шафарик исти рукопис у рукама имао, пунило, испала су три найважния: први, последньи и єдан лист из средине. Празнине те попунио сам из другог Язачког рукописа, кои є с првог не знам када преписан а год. 1748 поновлѣн.

Гильфердинг є у поменутой књизи из житија цара Уроша „по рукописи списаной въ недавнее время — кажется въ концѣ прошлаго столѣтія и хранящейся въ монастирѣ *Шишатовцѣ*“ штампао два одломка: на страни 205. „*Извѣстіе о призренском собору*“, а на страни 233.: „Разказъ объ убіеніи цара Уроша“. Шишатовачки овай рукопис преписан є по свой прилици из Язачког рукописа, єр у овом последнѣм записано є, да є 1755 године ово правило светога и младога цара Уроша дано: „**Ѵестнѣишемꙋ Господинꙋ оцꙋ Кикентїю Поповичꙋ; Архїмандрїтꙋ Шишатовачкомꙋ на прочитанїє и преписанѣ на крема**“.

[1] Гильфердинг назива изворе, кое є „составитель житія царя Уроша“ употребио „хорошими источниками“.

Раковачки од Шафарика под броєм 96 описани рукопис, у ком є и ово житиє Пайсиево увршћено, нисам могао на месту наћи. —

Преписуући житиє ово изоставио сам познате нам летописне белешке, коє са животом цара Уроша у никаквой свези не стоє, а иначе сам по могућству веран био.

Служба св. Урошу штампана є у Србљцима. Канона краєгранесиє є: „**Пансєн недостонии пою тє блаженнє Оурошу**“.

ЖИТЇЄ И ЖИЗ'НЬ.

И повѣсть вь кратцѣ благоуьстиваго и прѣвисокаго и присноупомнинаємаго и храбраго Цара Стѣфана и сина єго, Оуроша младаго цара, и ѡ житїи и ѡ скончаніи єго, и како и коєю сьмрьтїю прѣиде сєго свѣта свєтнаго, и колико пожить и вь коє врѣмє и гдє скончаа; списано мною недостоиным и многогрѣшнимь, иже нѣсьмь достоинь нарѣщи сє Архїєпїскопь Паусєи. маніємъ же прѣблагаго владыкы моєго христа и тому послужившїа прѣчистаа и прѣблагословєнна владичица и Богородица и свєтаго и благороднаго мучєника поиздихом сє начєти повѣсть вь кратцѣ и сь полатиными нашими якоже имаши напрѣдь оувѣдѣти тьчїю да нє ꙁаквєнїю прѣдами єлико постигнути могохомь божїєю помощїю и свєтаго.

Доброе сьдрьжите и испитаньь и вьнѣшнїихь моудрьць писанїе, еда что и ѿ них потребное обрѣщем и что душеньльзно плодствуемь; вьсакь бо хитрьць требує и нѣкыхь сьсуде вь досьвьршенїю устроенїю, подобает же и царици рабыними некыми служиме быти. прїимѣмь оубо рабь истини словеса и злоумышлєнїе ѿложим словеса неуьстїа да нѣ доброту зле потребуем, да не вь прельщенїю простенних хитрословесь прѣложим нь аще и непотрѣбоует пьстрих оумышленїи истина нь вь иже и зле противящим се и льженьмѣнаго разума възраженїю. Сьних потребуемь ѿ сьних оубо научело сьтворим ꙗкоже букву и иже еще требующїим млѣка прикладних христа божїе сьставное слово помощника приздвавше ѿ него вьсако даанїе благо и вьсако дарь сьвьршень даетсе. нетьщеславнѣ оубо и смѣреномоудрїа разума сьнизывше се желаемаго примѣмсе, неко може рече Христось истина славу ѿ чловѣкь прїемлюще. еже оубо тескное и недооумѣтелное езыка моего. И елика вѣдѣхь лѣних се ѡ блажене, ꙗже вище сили моеи научити и немощна дрьзнути ꙗкоже нѣкы бѣданкь и дрьзостикь оуготованїе бѣды сьматрае. Еже сицева дрьзающим аще оубо моуси божьстьвны оньи законоположитѣль еже вьсаучьскаго видѣнїа ѿлучивь себе и житїа трьканьнїа оставль и душезритѣлное оучистивь и ѿсоуду вь боговидѣнїю бывь потрѣбнь еже вь намь бога слова, чловѣколюбное сьньствїе и вьпльщенїе видѣти сподобы се и вь своеи свѣтлости прилагающи наоучень бывь и прѣдстателства ѿ бога вьрвуаемь и своих сьплѣменных наоучает. и ꙗко нѣкогда ꙗвими се вь сань и единою и двами: поуто

ие, реуе, ѕаквенїю прѣдасте. Єдинь господь вѣсть
ꙗко нельжно есть и многы нѣкѣрїемь ѡбьдрьжетсе ѡ
семь мнѣ не бꙋди похвали никоен ради сїа дрьѕꙋвти.
Сїа оубо помышлꙗх ꙗко да не бꙋдꙋть сїа ѿ нѣпрї-
аѕни лекꙗх се о словеси, бо ꙗкже се ѕаповѣды и
сьмышлꙗх ꙗко аѕь грѣшны и нѣпотребнїи смею дрь-
ѕꙋвти сїа, невѣдѣх ꙗко бысть житїе его, ꙗкы смы-
шлꙗх и оусрьдствовахь ѿ срьдца и дꙋше и поискавь
сь вьсакыим оусрьдїемь и подвигомь я єдино изь-
ѡбрѣтох вь лѣтописꙋ срьбскомꙋ, а дрꙋго вь
родословꙋ, и вь хрїсовꙋлꙋ пекскомꙋ, еже
есть и до дьньсь вь пекскои црькви а инa
слышавь ѿ свѣтопоуившихь архїепископь
прѣжде нась бывшихь, понеже о семь велми ра-
учитель бѣхь и имѣх ѡ семь желанїе разꙋмѣти и
оувѣдети: ѿкꙋдꙋ прозебоше срьблы и по уемꙋ. и сїе
вьмѣстих ѕдѣ вь оувѣдѣнїе вьсакомꙋ желающомꙋ,
прилѣжно поискавши реуетсе истинное оубо да нѣ-
когда соугꙋбь подымꙋ подсмѣх: ненаоученїа вьꙋпѣ
и неразꙋмїа лютое. проститже се оубо еже ненаоу-
ченїа сьгрѣшенїа, аще тьуїю несть ѿ лѣности проис-
ходить, имѣти ѿ разꙋма кнуенїе, а еже сь ненаоу-
ченїемь люто и ненавистно и прощенїа вьсако нѣдо-
стоино. Нь ѿ богодоухновенїих пророкь и богонаоу-
чених рибарь и богоносних пастир же и оучитѣл, мое
оубо рѣх нинесоже ꙗкоже рѣхь, сь богомь изложихь
слика сила благодатїю его и поспешенїемь вьсе-
мощнїе царицѣ и светых срьбских господь и оучи-
тель наших. Нь оубо слово кожїе никтоже дальжань
есть тайти, своес ради лѣности, ни сьврикати же

божїє истини. Сице и апостоль къ коринтом пишет: азъ прїехъ ѿ господа еже и прѣдахъ вамъ.

Въ времена же она мꙋчителска — и царствꙋющꙋ ликинїю мꙋчителю северїими и западними странами, еже срьбии есть и т. д. — — —

И оставляєть сина своєго младооумнаго єще юнь вьзрастомь и вьрꙋчаєть влькашиноу скипитръ дрьжави, и клєтвами заклєть непасныти сина єго, дондєже вьзраста достигнєть, и коудєть ѿчьствоу своємоу наслѣдникь, по родоу и колѣноу ꙗко ѿ прѣдєдь томоу бысть. И тако сьвѣщаше и ѡбѣти даше ꙗко не прѣстоупити више рєчєнїи заврѣть. и благоучьстивїи царь стефань ѿрѣшаєтсє сєго свєтнаго свѣта. ꙋбы срьбскои земли тогда и плачю непрѣстаномꙋ и жалость и тоуга и рыданїю не оутѣшимоу. ѡ вєлика надєждо и застꙋпниче срьбскыи: ѡ сирмь оутѣшитєлю и скрьбѣщимь застоупниче, сирмь наказатєлю алчющимь питатєлю, вь бранѣхь побѣдитєлю; оувы намь срьбска вєлика похвало; плачитє горы и лоужна мѣста вса и вса окрьстна страна дьньсь разлоучаєм сє и ктомꙋ єго видѣти не имам.

По прѣтєчєнїи многїимь лѣтомь правєщꙋ влькашинꙋ дондєже храбрь бысть царь оурошь ꙗко быти ємоу .зі. лѣть, толикь бѣ вь разꙋмѣ ꙗко дивити сє всємь, прѣспєваєть дьнь ѿ дьнє вь благости и разоуме старих сьвѣти непрїємаѥ младих же сьвѣти дрьже; того ради исконїи добра ненавидѣи дїаволь вьздвиже рать мѣждоу младємь царємь и влькашиномь и многоу мѣтєжꙋ бившꙋ и распрє помѣждоу ими вь тїє дни. ѡвїи сьпомагатєли царю оурошꙋ и по правдє тако и єсть, а овїи влькашинꙋ по нѣправдє ꙗко бити многоу мѣтєжоу и разньствоу и неправди. ѡ неправедномꙋ соудꙋ и жалость велїа бѣ, понєже сь насилїємь вьсхыщаєть прѣстоль єго по толикои клєтви и завѣщанїи пакы прѣстꙋпника сєбє показа. по толикои доброти сєбє вь ꙗмоу вьрыноу и ровь

изри и еже сьтвори сице вь малѣ и прими праведнимь сѫдомь. И тогда сьбороу бывшоу вь градоу призреноу, вь храмѣ архїстратига силы господиѥ Михаила ѥже ѥсть на рѣкѣ кистрици подь градомь вишє мѣста призрена, сѫе сьѫда ѿ основанїа прѣвисоки царь Стефань и гробници своу сь тѣломь где бысть. Сьбору сьбрав'шу се немалоу и архїепископоу тогда кѵр Данилъ[1] и митрополитъ и епископь и игумень и священоноїнокь и инокь и немало лика благоучьстивїих и вьсь сьнмь срьбскыи иже подь областїю тѣх и соудиль имь валькашинь неповиноваше се глаголе: мнѣ прѣдано ѥсть. И сьборь сь архїепископомь и сь всем народомь: веми да ѥсть на тебѣ нарѫчено дондеже доспѣеть млади царь вьзраста, и нѣгово ѥсть по родоу и по колѣноу; прѣстани валькашинє насиловатн. И многоу мѣтежѫ бывшѫ и мльви; оувы неправедпаго соуда и никако покорити се хотѣ. Тогда патрїархъ сь саборомь рекшѫ: слава тебѣ господи дльготрьпѣливе и многомилостиве, призри сь высоти светыѥ своѥе на ѡзлобленїе люди свои и кнѫдь неправедни соудь, еже сь насилиѥмь вьзымають. И разыдоше се вьждо вь свои и валькашинь раздѣляеть на трїи чести: ѫглеши вьдаеть серезь и нарече его кесара а гонка деспота вь трапѣзонтоу сирече трьноноу, а самь вь срьбскои земли. И тогда благоучьстивая царица сь синомь своимь сьвршають црьковь оставшоую ѿ благоучьстивааго и прѣвисокаго царя Стефана вь чрьнои гори не сьвршена и троудомь и подвигомь

[1] Реч „Данило“ написана є мало црньим мастилом; рекао би да писац није управ знао, ко є за времена цара Уроша патріярхом био па є доцније од ока Данила ставио.

и помощїю пречистые владичице наше и богородице и своихъ прародитель помощїю и ѕастоупленїемь сьвршають црькьвь прѣславноую вь похвалоу и славоу оуспенїе пречистые и прѣблагословенїе владичице наше и богородице и приснодѣвы марїе и до дьньсь именуется урьногорска богородица: понеже царь Стефань великы бѣ основаль и недовршима бѣ, сьмрьть постиѕаеть его; такожде и вь сконїю противь градоу црькьвь въздвиѕаеть прѣславноу, вь имѣ живоначалные троице ѿ основанїа, понеже прѣжде малешна бысть еще ѿ прѣродитель сьздата бысть, глаголюже мироутина и нарѣчена бысть митрополїа прьвопрѣстолна еще при великомь царю Стефаноу. послѣдиже младь царь распространи и оукрашасть всякыми красотами, иконами чьстными, и одеждами и сьсоуди красными, и тоу юсть била чюдотворна икона, еже юсть тросроучица и до дьньсь вь хилїндарскои црькви, послѣдже божїеи попущенїемь и агаренскимь насилїемь разѣорене бысть конаучь, и до дьньсь мѣсто ѕнаемо юсть. И нѣколико лѣть мимо идѣ, и калкашинь расврѣпивсе оукы соудѣ неправедноу и наоучаеть калкашина ратоборца исконїи ненавидеи добра дїаволь и наоучаеть свое слугы убыствѹ. Но нѣкы .х дисхь исходѣть на ловиткоу такоже обичаи имѣахоу; и т..мо конець житїю приемлеть, оубивають его инчимь повинал. Олѣ неправде, олѣ ѕависти, о несытости калкашинове; кол рѹка двигнѹти се може како нѣоусаше. како ли ѕемя сътрьне како и сльнце не помрьче. како ли и въздѹхъ сьтрьнѣти може; космь срдцемь, косою мислїю, косою сьвѣстїю; всако помрачень бѣ оумомь, истѹнилъ памѣти, осльпль бѣ дѹшевнимь очима

ꙗкоже иногда спекꙋлаторь, егда оусекꙋ кожьствьнаго прѣдтечю Їоанна, сиѣ и сиѣ помрачисе оумь. И оукикають праведнаго инчиѣ повинна тамо негда ниже нерожденіе мѣсто зовом соудиѣна. И вечерꙋ гльбокоу быстроу ѿносеть его вь манастирь зовом нови храмь оуспеніе прѣсвѣтые богородице вь подкрилїю града петрича кише нерожденіе; прѣжде нѣнаваше се породїны послѣди наречено бысть нерожденіе третїемь оурошемь стефаномь иже ѥсть вь дѣчани, иже ѥсть дѣдь сего блаженаго оуроша младаго. понѥже обльганїа и навѣти творахоу прѣвисокомоу царю стефаноу на родителѧ его третїаго оуроша и многаа зла подеть ѿ сина своего, бѣганїа оузь и тьмниць и злостраданїа, ꙗкоже и вь житїю его пишеть. Понѥже станиціе сего блаженаго овогда вь градоу петрьчю а овогда вь звечаноу, тамо и конць житїю прїемлѥть ꙗже єдинь господь вѣсть соудбами сиѣе бысть.

Царь же прѣвисокы стефань овогда вь скопїю градоу, а овогда вь призрѣноу, и вь грьчьскои страни серезоу многажди. Ѧ прѣждиѧ да вьзвратиѧ се. и есть при томь манастирѣ реска сьходеніїа сь горы село зовомо шарининкь,[1] и тоу приносеть тѣло царя младаго оуроша ꙗкоже и кише рѣхомь никомꙋ о семь вѣдꙋщꙋ тысмо ѡнѣмь злодеицамь и обытѣланомꙋ настоятѣлю сь канонархомь. И полагають его вь гробници вьнꙋтрь цркве идѣже божьствьна дѣют се, еще ѿ прѣродитель сьтворене соуть. и покрива-

[1] Лукари стр. 63.: „Urosc fu sepelito in tempo di notte in una volta di terra in Sciarenik, villagio di Scopie“. Ранѣ є читао Скареник, а Енгел; Swarenik.

ють плоуомь каменомь ю и ѡпело поцїю сьврьшають никомꙋ вѣдоуцꙋ о семь тькмо калькашиноу и онѣмь ꙁлоденцамь. ѡ калькашине, коуди те испльни сатана и поꙋчи те оубиствоу, ꙗкоже иногда їоудоу на господа своего и оучителꙗ кто тѣ плоучи ѿтнети тѣло праведнаго вь црькви вьноутрь? всако божїемь сьмотреннемь. Но малѣже ꙗвѣ бысть ꙗкоже иногда оубивїи каинь авелꙗ и господоу вьпрашающоу: где ѥсть брать твои? онь же ѿрицасе ꙗко не вѣсть и господь „крьвь брата твоего вьнїеть, вь мнѣ“. тако и семꙋ оутаитисе не могоуть вьскорѣ ꙗвѣ бысть. Мати же плачющїи чеда своего и сьвороу бывши вь царских полать и сьродствоу сьбравшꙋ се и плачю и рыданїю не малꙋ и вьпрошенїю дрꙋгь дрꙋга: что бысть дьньсь? се мати сина ищꙋщи раби царꙗ ищꙋще и по всоудоу ѡбьтицахꙋ ищꙋще и ничто ѡбрєтахꙋ. оубы поужди налѣжещи. царица же великаго и храбраго стефана приходить вь калькашиноу плачемь и рыданїемь и сь полатними и вьпрошаеть: где ѥсть младь царь и что бысть, и камо пойде? И калькашинь глаголе: „ни азь не вѣмь что бысть; аще боудеть порѣвновалъ прародителꙗемь своимь и шль вь светоую горꙋ кто вѣсть“. Мати плачꙋщи и прьси бїющи ѡхождаше и посилаеть до града солоуна и до светые горы и повсоудоу обискавше и ничто оуспѣше вьспѣть вьꙁвратише се. И бысть плачь вь плачю и рыданїю и вьпилю немалоу: оубы что бысть младомоу царю, камо пойдѣ что бысть ѥмоу; и ничто полꙁи бысть. На малѣ же просла се егово неправедно ꙋбиство и еще к томꙋ приложише плачь и рыданїе ѿ сьродникь и ꙁнаемихь и ѡходѣть вь манастирь оуспенїе пре-

светые богородице и кланяшастсе ѿ прѣстателꙗ и вса по тьнкоу сказоуєть и оувѣрик се и оумоли прѣдстателꙗ ѿкрити ракоу и видѣти и тогда горша жалость бысть и рыданїе и кьпаю и лобизаєть и царскою дїадимою тѣло ѡблагаєть и оуброусомь покрываєть лицѣ єго и кь малѣ живота себе не лиши. ѡ жалости лютїе и неоутѣшимїе. И кьздвизаєть ю прѣдстатѣль и оуурѣждаєть дꙋховними бесєдами, єдва нѣкогда оутѣши се славꙋ богоу кьзданє тако изволившоумꙋ по їѡвоу: ꙗкоже господеви годе бысть тако и бысть, и коуди имѣ господнѣ благословено ѿ нинѣ и до вѣка. И єдва некогда оутѣши се. и нико ѡ семь неоувѣдѣ: боахꙋ се валькашина. Ѡнже раздѣлиє власти ꙗкоже и вище рѣхомь: оуглєшꙋ кесара серѣзꙋ а оу трьновоу гонка а самь кь срьпскои земли. И мало днемь миношедшꙋ, божїе сꙋдби кто изчьсти можєть єже неправедно содѣїаше убиство. кь то самое лѣто воздвизают се агарени из прекоморя на калиполѣ и вьселници тамо бывають богꙋ поноустившоу неправеднаго ради убїєнїꙗ и отꙋдь походить на андрїꙗнок градь и приемлють єго и покꙋшаютсе на срьбскꙋю землю прити. и слишавь сїе кесарь оуглєша кь граде серезꙋ о прехожденїи измалтєнь и посилаєть ка кралю валькашинꙋ братꙋ своемꙋ вьзвѣстити емꙋ сице: радовати се братꙋ моемꙋ кралю валькашинꙋ и господи вьсегда здравствꙋи ми на многаꙗ лѣта: и разꙋмно ти бꙋди, ꙗко прешли сꙋть агарени кь калиполь и ѿтꙋдь кь дренополь и тако слишиль покꙋшают се и на срьбскꙋю землю". Краль валькашинь слишавь нимало вьнѣть ни надеждоу поиска ѿ Бога по своиль велехваленїемь: „а что єсть измалтєнь

можемо ихъ на конских копитах разнети“ не оупова на бога сьтворшаго и не помоли се съ сльзами не въздьхнв съ оумиленїемь ꙗкоже бѣ иногда видѣль ѿ превисокаго и храбраго царя Стефана, ꙗгда ополчи се на оугре и вьшьдь въ цьрквь житую Архиепископїю и падь прѣдь икономь спасителевомь съ сльзами молꙗше се ѿ топлоти срьдьчнїе: Господи Їисусе христе истини боже нашь, не посрами насъ за име твое светое прѣдь симь поганимь ꙗзикомь оугрьскимь, нь дарви намь крепость и силв, ꙗкоже иногда даровалъ ꙗси родителю моемв на бьлгари сице и зде пособствуи ми и помощникъ мнѣ бвди на сьпротивники моѥ и да посрамет се и погибнвть, ми же оукрѣпим се силою твоею; си господи не посрами насъ великодароватеаю и сило невидимаꙗ и непостижимаꙗ, помилви насъ аминь. Ꙗгда слишаше оугри царя Стефана пришьствїе бегв еще се и многи въ воде истопѣше и некїихъ мьчю прѣдаше а нїи едва оугонѣзоше и съ стидомь въ свои възвратише се. Тако господь славить славѣщих его! Что такова дѣеши ѡ блъгарине кралю, не подобаше ли ти прѣжде молькнїе глаголи къ богв глаголати ѿ теплости срьдьчнїе, ꙗкоже видѣль ꙗси нь надѣеши се на человѣки прьстнїе, ꙗкоже и самь ꙗси, не слыша ли когда блаженаго давида Ꙗлми пророка: не оупоканте на кнезе на сини человѣчьскые, въ них же нѣсть спасенїа. Что дѣеши ѡ блъгарине и ни мали ѡ семь вьнѣть по своимь велѣхвалнїемь и непокорствомь повелѣваеть вьскоре воемь сьбрати се и посилаеть къ братоу кесароу вглеши готком бити и место нарекь, идеже стати се имать обои. И воемь сьвькоупльшим се и бысть ристанїе,

и вьпль ꙗко ꙁемли трести се, коникь и пешець, и прѣходѣть до мѣста рекомаго ѹрьмѣньскы лоѹгови, близь андрїана полꙗ дьнь хода и поколиже ꙁокомо мостарь послѣди имѣнока се мѹстафа паша кѹпрїа. И тоѹ негда сьвькоѹпаꙗютсе окон, окїи ѿ срьбскїе ꙁемли Оѹгасше ѿ грьчьскыих предѣль и бивають вон доколѣнїи и прѣписѹють колико их ѥсть корити се сь агарени, и обрѣтають ѡрѹженосних коникь ꙗко бити негда ѯ вон и колиже. Ны соудби божїе неисѹтѣни сѹть и бысть вѣселїе много и радость и винопитїе и ꙗстїа и вьсако неоѹправленїе и неоѹрѣжденїе. И слышавь агаренскы начелникь о пришьстви вльканина крала сь силою многою и вь нѣдоѹмѣнїи бише велицѣмь и оѹжасе немалѣ и сьвѣщаше се дань дати и посилають ѡꙁбранїе свое ходатае вь вльканиноѹ: „стави нась ꙁде прѣбывати и мы боудемь ꙗко и рабы и дань дами ꙗкоже хощеши“. И приходѣть ꙗкоже ходатаніе сьгледати и оуходити и мирнїе дани оустрои-ти, и пришьдше до мѣста идеже вон бехоѹ немали и проклети агарени оуходеть и сьгледають и видеше же неоѹправленїе и раꙁноходѣще и пїани лѣжеще ꙗкоже воемь безглавномь и никакова оуправленїа; и вьскорѣ вьспеть вьꙁвратише се вь своемоѹ их начелникоѹ и повѣдоѹють имь вса неоѹправленїа и нѣстроенїа и раꙁнохожденїа и пїанства, и глаголють дньсь наше боудеть; и подвиꙁают се вси агарени единодѹшно, и приходеть до мѣста идѣже бехоѹ вон неоѹправлени и вьнеꙁапоѹ нападають на них. онiже ѡ семь нѣ ведѣще, оутроѹ глькокоѹ соѹщоѹ и раꙁбивають вое срьбьскые и бѣ чюдо ꙁримое, гнѣвь го-

сподьнь на них нападе и страхованїе и беганїа, єдинь дроугаго прѣдкарахꙋ, нинь иного не постиꙁахꙋ, бегоу еще се и оустрьмише се вь беганїю божїемь понꙋщенїемь неправеднаго ради оубиства. Аще не би господь понꙋстиль како бы могли д҃ тисоуще и .ф. вои ѡдолѣти седмь десетимь? Неправеднаго ради оубиства сїе бысть и рати бывши и нестроенїа вьнѣꙁапоу и бѣше чоудо невидимое толико вои ѡрꙋженосцїих вьнѣꙁапꙋ вси раꙁбїени быше божїемь понꙋщенїемь и многїи вь рѣце погреꙁиꙋше ꙗкоже и виде рѣхомь ꙗкоже иногда Фараонь гнѣвомь божїемь гонимы. Єдини бѣгоу еще се, дроуꙁѣх вь поракощени ѡбѣдоше, и многа троупїа падоше, множаши же вь рѣце погреꙁноуше, ꙗко и самомоу валькашиноу тоу ꙋдакою измѣнити жикоть свои, и множьство вои сь нимь ꙗко ни памѣти смоу остати вь живых, ни гробь емоу ꙁнаетсе и до дьньсь. Правѣдним соудомь божїемь, исии чашоу юже налїа и ровь изри и вьпадѣ вьнь, еже вьсеа вь скорѣ и поже. Ѡ нѣситости валькашиноке; и ꙁлаго права и лꙋкавомоу сьмислоу; ѡ ꙁлаго произволенїа и ꙁависти, и високооумїа и своеволства и малоꙋмїа. Аще и лини младаго цара сего свѣтнаго свѣта, нь тьмо вьдваратсе вь ранскїихь жилищих, сь лики мꙋченичьскїими и сь своими прародитѣли, и прѣподобнїими и тѣло его вь црькви чьстно прѣдлежить и до дьньсь творить исцѣленїа сь вѣрою приходѣщїимь на похвалоу и чьсть прародитѣль своих и на оукрашенїе сьродствꙋ своемꙋ, и на оукориꙁноу невѣрнымь; валькашинь же бысть поꙁорище оклано вь калѣ и рыбамь и птицамь сьнѣдь и ни

гробь емꙋ ꙁнаетсе:[1] погыкѣ памѣть его сь шоумомь; правѣдьнь соудь божїи. И тако тамо погыкають ꙗкоже и прѣдписахомь и оукаꙁахомь и бише вь расхвисии; оувы нѫжди, оувы ꙁанꙋщенїе. И агарени вьꙁкрашьютсе вь андрїаноу градоу сь повѣдою и радостїю, паки же вь скрьби и тѣсноти: ѡкїи брата желаше окїи родитеаѩ, окїи чеда своа нїи сьродство свое, и бысть вопль и плачь и рыданїе ꙗкоже рахиль плакаше чедь своихь сще и ꙁде слоучи се и слицѣ вь поракошенїе ѿвѣдоше сь срамомь искꙋповахꙋ их, а елини оугонеꙁоше и вь доми придоше, дрѣхли и посрамлени показывающе главами дрꙋг вь дроугꙋ: оувы нами глаголахоу. Оуглѣша же ꙗко бысть вь рати и вьдають емоу раноу лютоу, и вегоу стсе и крьвїи тѣкоущїи и нѣми ѡбеꙁанїа ни хлѣвини, нь никако имы где главы подклонити нь некы хлыми вьꙁнѣдь и падаеть сь коня и тоу приходить емꙋ коньць житїю, дꙋхь богоу прѣдасть и погрибають его свои слоужьбини и гробь его и до дньсь ꙁнаемь есть и нека чюдна ꙁнаменїа показоуеть и чловѣци белѣги ставеть; тѣложе его ѿносеть некы иноци вь ѡбытель, еже ѿ него сьꙁданомꙋ ѿ основанїа близь сереꙁа, исцѣленїа творе, а гробь емоу бысть више

[1] Лукари стр. 63.: „Vukascin fu portato a sepelire nella rocca di Susciza, poco in giu dalla sepoltura d' Urosc imperador; — Dufresne стр. 64.: Illius corpus ad sanctum Demetrium, in Susciczam Rasciæ oppidum perlatum, juxta Urosio regis postremi tumulum reconditum est: Uggliescæ vero ac Goici cadavera, minime reperta sunt. По карловачком Летопису (в. у Шаф. л. 61.): „**чрьковь светомоу Димитрїю оу соушицѣ кѡнь сконїа сьтворише Мрнавчевић.** Задужбина та и данас постои. (В. на Хановом крокию).

харманьаїє и до дньсь каменїємь ѕнаємо єсть.[1] Потомь сьбырают се оставши срьбли и нщоуть кого на прѣстолѣ поставѣть кралємь. Понєже ѿ благоѹьстиваго и христолюбиваго плѣмена неманина не имѣ тко: оста лоѕа бесплодна, ѿ оуроша нѣ бысть ѹеда, понєже младостьнь бѣ. Пакы сьвѣщаше поставити кнеѕа Лаѕара и посилають вь босноу ѕань, понєже бѣ вьѕєль Милиц҃ѹ благоѹьстивоу госпождоу ѿ вльканових сьродникь, ꙗкоже имаши по малѹ оувѣдѣти. И да оувѣси сьродство ѕде да скажоу вьпрѣкы да нѣ невѣрствїємь ѡбьдрьжи се слиши и раѕоумеи тѣмєль срблємь: Єрє по раѕдєлєнїи єзикь имѣновани сѹть срьбии ѿ нѣкоєго Єлєна иже Єладоу насели и вь станотворєнїи раѕмѣшени быше єзици и ѡтолѣ проѕва се срьбинь и ѡтолѣ мимошьдшѹ многолѣть, Аитусть царь — — —

оборено, ꙗко и црькьномоу троуꙋ пасти конаѵнѣ, и киталище кисть разбоиникомь и скотомь и пльно гноа соуще, ꙗко нѣкрѣпи о семь ни комоу. Ив ксемощна царица и владиѵица всемь намь помощница и покровитѣлница и застоупница нѣостави тако сїю ѡбитѣль ив ꙗко иногда вь црькви нѣѡрисцѣ ѵюдо показавши и распадши храмь сицѣ и молбою моуѵеника оуроша и своих прѣродитѣль, ꙗко да нѣ конаѵнѣ заблена боудоуть и пакы благоѵьстивѣи лозѣ на послѣдакь обьновити се; тько бог славить славѣщїих его. И вь то сьмо врѣме приходить некои пастирь, никомоу вѣдомо ѿкоуду бысть или кыих родитѣль или плѣмень, тьѵїю сказоуе себе ѿ окуа пола и приходить вь село шанковице близь манастира, плаѵе и рыдае и моле се прїити и сьпомощи смоу, еже црьковь поѵистити и ѡтрѣбити и гной изрицоути. И приходѣть ѵловѣци сь женами и дѣтми на многїи днїи и поѵищають црьковь а кемерь црьковни пропаль бѣ и оутолик се мало пакы вьнїе и глаголе ѵловекѡмь: прїидѣте и сьпомозите изети мощїи светаго оуроша младаго цара, и роугахоу се емоу ꙗко некоемоу уродивомь и небреженїемь ѿхождахоу и глаголахоу: ꙗко изьоумил се ѥсть и невѣроуемь смоу: ѿ коудоу онь вѣсть младаго цара и колико лѣть отогда ѥсть и где онь быль ѥсть? пакы плаѵе и моле ихь: азь вѣмь где есть; и роугахоу се емоу и поношахоу и глаголахоу дроуг вь дроугоу шьдше да видимь мощи светаго уроша, роугающе се; и пришьдше вь црьковь бѣ дьнь недѣлны и сьбирають се околна села и быкаеть сьборь немаль и вьзьши: прїидѣте и сьпомозыте, и вьздвизаеть камень

великь ѿ гроба вьноутрь цркве, и ѡбрѣтоше мощїи красїе, растворенїи испоущае воніе благооуханїе ꙗко дивити се всемь и на многь чась забывше се, невѣрїа ради едва нѣкогда вьзбноувше и вьзкавше: господи помилоуи и прости нашемоу невѣрьствїю; и изымають красїе мощи ѿ боку земли и сьбраше кости все испльнь воніе благоуханїе и ѿносеть ихь на рѣкоу шаренинуку ѡмити их, понеже ѿ многа времена вь тимени земльнѣмь биле соуть и ѡмикають их и сьбирають все и вьносеть вь цркновь и тоу слоучише се некои рукодѣлци и сьтварають кивоть красно ѿ дрѣва ѡрахова и вьлагають мощїи вь кивоть испльнь благооуханїа и красоть ꙗко дивити се всемь; и вь тоу нощь наче вьпити онь пастирь: оувы мнѣ ꙗко ѡсталѣ соуть мощи вь реце и вьси поискавше оусрьдно и ничто ѡбрѣтоше; пакы вьпїе и ѿврате рекоу нимо и вьси прилѣжно поискавше и обрѣтоше едїнь зоубь испадноуль беше и вси прославише бога и ставише на мѣсто свое и по всюду просла се чоудо прѣславно всакь оумь оудивлае слишещих, и вси стицахоу се на прѣславное видение и из далечные страны прихождахоу на исцѣленїе и здравїе полоучахоу приходеще сь вѣрою. И приходѣть вь архїероу тогда соущоу вь митрополїи новобрьдскои градоначци кир Василїе моужь добродѣтелнь и чьстьнь и кротости испльнь, аще нинь такови и испросеть ѿ него писанїе и ѡповѣдоуюють емоу о вещи бившои и оудивль се ѡ семь и рекь: благодаримь господа, и подавь нимь писанїе сьпоможенїа ради христїанѡмь на обновленїе цркви, и пакы и сьмь походить всесвещенны митрополить виниресусины видѣнїа ради и поклон се

светомоу хвалоу въздасть богоу такова видѣвъ въ послѣднїа времена, богоу тако изволившъ и светомоу; и походѣть по всюдъ милостиніе ради и приходѣть въ мѣсто рекомо ꙗнѥко и тоу нѣкои благовѣрны христїанинъ зовомъ Їѡва жиковнѣ и ктиторъ быкаѣть и оусрьдїе велїе имѣе въ семоу храмоу матере божїе и въ новоꙗвленомоу светомоу и ѡбеща все обновити елико мощьнъ боудѣть, и приходить въ манастирь заноустевши и некрегоми никыми и начнѣть обнавлѧти црьковь съ оусрьдїемъ и съ иными ктиторы црьковь обнавлѧють, и разьѡбореное съзыдають, и плоуомъ покривають, и вноутрь оукрашають и славословїю быкшоу и братїа съвькоупляютсе, и ктиторы околни съпомагають и прилогъ твореть: овїи никїе, нїи ливади, дроузи пасиса и маинѣ и остали по силѣ елико тко мощнъ ѥсть; и доволно бысть обытѣли на крьмоу и оукрашають иконами и книгами и одѣждами. Но нѣконх же временѣхъ више речены онъ пастирь невѣдомъ бысть и до днесь. Что имам рѣчи нѣкое съмотренїе бысть божїе, ꙗкоже господь глаголѥть въ ѥвангелїи: неможеть градъ оукрити се крьхъ гори стое ни свѣщникъ подъ споудомъ нъ на свѣщнице, да въходѣи свѣть видѣть. Сице и о семъ блаженемъ оурошъ младомоу царю съкрьши се; неѡстави его господь въ тимѣни земльнѣмъ остати, нъ на послѣдакъ ѡбьꙗвивъ некоимъ страннымъ пастирѣмъ на извѣщенїе иновѣрнымъ ѥретїгом а на похвалоу прародитѣлѥмъ своимъ и всемоу срьбскомъ родоу, на чьсть и славоу а иновѣрнїимъ на ѡбличенїе и оукоризноу сице ѡ семъ бысть.[1]

[1] У реметском рукопису забележено е: Лето господне 1705.

И въ гредоуща лѣта .ѯрг--тїє егда бысть обьыкаенїє светомоу, и тогда рати бысть великои на коудимскои страни, глаголюже ꙗнок,[1] и то лѣто сьжизаюнь мощи прѣкрасные и чюдотворнїє светаго Сави срьбскаго, некоимь бегомь, наоучениємь дїаволскымь, иже искони добра нѣнавидѣи и приходить въ сердарꙋ синань наши, арьбанасинь соущи тоу пришль бѣ зимовати въ бельградоу и ковь наносить и окальгаеть и глаголеть: вѣроують тоурци светомоу савѣ, и крьстетсе; и посилаеть сердарь оулаке, и приходѣть въ манастирь милѣшекоу вьнѣзаноу, никомоу ѡ семь вѣдоущꙋ и поимоуть ракоу светоую сь мощми и ѿносеть въ бѣльградь чюдотворикїє и прѣкрасные мощи и сьжеже ихь ѡхь мнѣ грѣшиом на полю крачаревоу, мѣсеца априла к҃з дьнь на светога симеона сьродника господня и свещено моученика. Тогда знамѣнїю некоемоу бывшоу боуры вѣтрьнои, и градно каменїє, ꙗко дивити се многемь, и едва оугонѣзноути въ свое доми.[1] Бысть светитель и преподобнь и еще въ животѣ желаше моученичьскы вѣнць вьспрїети, и нѣлиши его господь и вѣнцемь моученичьскыим оувѣзе се и потолѣ раты выше великїє и нѣстроенїа и до дньсь. По нѣконх мимошьдших врѣмень мнѣ смѣренномꙋ и многогрѣшномоу ꙗкоже и више рѣхь, ꙗки ми се единою на сьнь, и изложих емоу тропаракь, и кондакь.

месеца Маїа 11. прїиде светыи царь Оурош въ монастир ꙗзакь; принесень бысть от монастира нероднмаꙗ, ꙗже есть въ срьбскои земли и тои прѣнесеи бисть Монахом Христофором више писаниаго лета.

[1] По Ѣ. Даничићу град Ѣур у Мађарской, а по Вукову речнику Ансона.

[2] Види у римничком Србљаку у житию Симона монаха на листу 237. ово исто место о сажизаню мошти св. Саве.

пакы ѿ любови и оусрьдїа приходихъ поклонити се, и пакы ми се ꙗки глаголіе: „поуто мѣ ꙁаквенїю прѣдасте“, и дивих се на многъ ꙋась ꙋто имамъ сьтворити о семъ азъ некѣжда недооумѣю се, ѿ коудоу научити. Пакы по божїю изволенїю еанко ми господь разоумъ подасть, поиздих се и сь полатними научех стихары прьвѣе малои всуерны сь пророуьскыми и ина по рѣдоу; канонъ смѣшанъ, прьвїи Богородици, потомъ пророкоу, таже и светомоу, вса по редоу, ꙗкоже подобно ѥсть славословїю быти и вденноу слоужбоу сьставихом, ꙗкоже имаши оувѣдѣти. Не вѣмъ азъ грѣшни и нѣпотребнїи, бити ли оугодно пророкоу и светомоу. Єдинъ господь вѣсть. Молюже ви и оувѣждаю вась оци и братїѡ и чеда, аще что боудеть погрешено, любо въ коеи стихири или въ коеи крсти или въ коемъ словѹ, исправляите а не кльните господа ради; понѣже неписа дѹхъ светыи ни мѹжь светь но рѹка грѣшна и дѹхъ оуниль въ последна времена нѹждна и ѹсилна ѿ безꙁкожнихъ. Єдинъ господь вѣсть тьчїю ѿ ѹсрьдїа и любови сїа научьтах вашои любви, ꙗко да благодать божїа бѹдеть сь вьсеми вами и бѹдемъ мы едино стадо и единъ пастирь, и ꙗко томѹ подобаеть слава чьсть и поклонѥнїе отцѹ и сынѹ и светомѹ дѹхѹ и нынѣ и присно и въ вѣки вѣковъ аминь.

Не имавши при руци за времена, да би могла доћи на своє место, мећемо овде іош ову примедбу:

У єдном Србляку манастира Шишатовца записано є: „Ко времѧ Їгѹмена Кѹрїона Їеромонаха придоше въ Нашъ Монастырь Шишатовацъ скатѣишїи Патрїархъ Сербскїи, кѹр Наусеи и преосвещеннѣишїи Митрополитъ Бѣлоградскїи и Сремски Авесалом л. 7140—1631 месеца окт. 3. день и кишерсуеными Патрїархъ Наисеи своерѹчно написа повѣсть к'кратцѣ с. Стефана Шиманичьа деспота Сербскаго, а кондик монастырски и книгѹ светаго Стефана ѿнесе с' собою да пренише ꙋ Цароставникъ нексыи“.

Исписао

Іларіон монах.

Прилози к историји српске књижевности.

Спремио за штампу по рукопису 16-ога в.

Стојан Новаковић.

Заједнички је резултат свију историка, да је просвјета у староме периоду наше историје углед на сувремену византијску просвјету са свима слабостима њенијем, да је правац у ње религиозан као и у цијелој сувременој Европи; заједнички је резултат, да у старом периоду наше (разумијевам наш народ на истоку само) историје нема управо праве књижевности. Могу ли се назвати тим именом само историјски и богословски списи макар били досјели до превеликог развитка, кад се зна да они постају не себе ради него од спољашње побуде, јер требају религиозном животу и јер религиозни живот не може да се не обзире на државу кад у њој живи?..... Може ли се назвати именом књижевности радња књижевна у којој нема поезије, тога првог цвијета самотворне свијести човјечије?..... И могу ли се назвати тијем именом само дјела рађена по туђим угледима не изнесавши нигдје ни у облику ни у погледу ниједну особину свога народног живота, који је, усред дуге једноликости у висини развитка, ипак обилат разноликошћу склопа свога?..... Далеко би-

смо више стајали да су наши стари могли дотјерати барем до побожне поезије каква се разви у Далматинаца и Хрвата: али ко зна да ли није томе криво то, што вијек хуманизма и ренесанса западнога затече нас у очајној борби за живот и за народност своју, којој паде на жртву сва снага ума у енергичној борби и поезији, и која натјера руке књижевничке да мјесто скромног пера понесу крст пред борцима за народност и слободу. Књижевност спаде на голо преписивање старијех трудова, а цвјетно вријеме књижевности Немањићске које даде светога Саву, краља Првовјенчанога и свијетлога Доментијана, нађе мјесто даљега развитка, прилике које не могаху донијести ништа друго него опадање. Јесмо ли дакле могли имати праве књижевности?.....

Да ли се интерес изучења кога периода књижевног мјери по интересу насладе коју даје образовану читаоцу?..... Може ли се ком времену узети право да буде изучено, ма како му рђав правац био, ма како малене резултате донијело?.... Онијем ријечима напријед и овијем питањима овдје, ја бих само рад одбранити стару књижевност од сувремених пријекора, од пријекора који не пазе на прво историјско правило, да историја мјери свако вријеме његовим рођеним мјерилом и ако јој је *суд* самосталан. Особине стила и језика без свега тога могле би саме собом бити довољне за изучење старина књижевних. А усред највеће једнакости у правцу с византијском књижевношћу не можемо ли се увијек надати инансама наше народности, не можемо ли у животима наших светаца и поборника црквених тражити праву

мјеру религиозне девоције у нашем народу; у ситним приповијеткама из побожнога живота не можемо ли потражити стакла којим да провиримо и у социјални живот и свезе његове у оно вријеме? А поврх свега, хоће ли књижевни суд о старинама нашим моћи бити цио, ако не имаднемо у потпуности издане па свијет те старине наше?.....

У прилог овијем мислима износим и ја пред свијет овај свој труд, на којем не мислим стати. Као прави почетак томе труду могао бих споменути чланке у Гласнику XXI *Службу и живот св. Ђурђа Кратовца* и *Нешто о кнезу Лазару;* овијем се само настављају ти послови, а у колико се од сад прилика дâ, и даље ће. Наше овдашње библиотеке поред све своје сиротиње имају нешто блага које нити је описано ни на свијет изнесено, а и једном и другоме крајње је вријеме данас, кад народном животу постаје све већа потреба у истинитим и јасним бојама познавати своју прошлост баш за то, што му се будућност у снажном развитку бурним корацима примиче. Да проговоримо дакле посебице о овијем споменицима.

Житиѥ и жизнь прѣподобьнаго отьца нашего Їоакꙋма Сарьнадапорскаго[1] може постати врло важно за историју наше старе цркве. До данас не знамо ништа шта је било прије светога Саве у нашој цркви, нити нам би познат који светац из прећашњих времена, а у животу Јоакима Сарандапорског стоје ове ријечи: **По томь же ѥ**

[1] На другом мјесту пише се та иста ријеч **Сарандапорь.** Које је правилније?...

малоу врѣмени миношьдьшоу и томоу родоу вьсемь оть житиѧ прѣшьдьшоу, вь дьни Маноила цара грьчьскаго, глаголѥма Багрородьна, хотѣ Богь прославити своѥго си оугодьника, обновити свстоѥ мѣсто ѥго, нѥ сьтрьпѣ бо на многѣ крыти сѥ свѣтильникоу подь соудомь вьжигающоу. Види се дакле из тих ријечи да је Јоаким живио прије још, кад му се у дане цара Манојла спомен и светиња из заборава подизаше након цијела нараштаја једног (**томоу родоу вьсемь оть житиѧ прѣшьдьшоу**). А цар Манојло Комнен владао је од 1143—1180. У то дакле вријеме **хотѣ Богь прославити своѥго си оугодника.** Кад се сјетимо да је наш Немања, од којега нам почиње државни живот и црквена историја, владао послије 1159 и споредимо то с ријечима мало прије споменутим, не остаје нам никакве сумње да је светац Јоаким живио заиста прије Немање. А гдје је живио светац и одакле је? Рукопис одговара овако: **Прѣподобьныи отьць нашь Їоакимь подобѥ сѥ Игнатию богоносьномоу, оустрьмивьшѥ сѥ ѩко ѕвѣѕда многосвѣтла оть ѕапада кь вьстокомь приходить кь страны горы поустыни Осоговьскыѥ.** Стоји даље да је у те планине најприје дошао у некакав **Градьць.** У самијем планинама Осоговскијем светац се настанио у **Бакиноу долоу**, на ријеци **Скоупицѣ**; али како нека никаквих рјечника ни згодних етнографијских дјела о тим мјестима не знамо гдје су. Довољно да су близу **Градьца.** Али је и Градаца било више. Један је Стефан Немања узео од Грка, за који Даничић (Рјечник из књ. ст. ријеч **Градьць**) мисли да је био ондје гдје се послије подигла Гра-

чаница. На пошљетку ко зна јесу ли се икако и сачувала та имена до данас? Ми дакле можемо толико докучити да су ова мјеста на источним странама Косова поља. Али у овом је рукопису **Їоакимъ** главни светац, о њему се највише говори, а помиње се још светаца. Говорећи подуже о вјери и о посничком животу по пустињама рукопис прелази овако на своју ствар: **Къ сицевыхъ оубо ꙗвише се новоподражателие и таковаго житиꙗ ревнителие, чюдьныи и истиньныи новопросвѣщеныи отьци наши и поустыньножителие небесьныи чловѣци и земльныи аггели, дроузи Христови: Їоань и Прохоръ, коуньно съ Гавриломъ, съ ними же прѣподобьныи отьць нашь Їоакимъ. Чьстьнаꙗ четворица, богонзьбраноие съдроужьство, троудолюбьныие дѣлателие Христови изъньдьнимъ раломъ вѣры браздоу въздѣлати и сѣꙗти сѣмє доуховьнаго, ꙗко да сторичьствоуюци класъ пожьнють, плоды добродѣтѣльныие Христови принесоуть.** Много ми се чини као да се у овим ријечима хоће да каже да су та четворица први људи од нашега народа који се дадоше на калуђерство. Јован је пустињично на гори Книшави, која се помиње и у животу св. Јована Рилскога; Прохор је боравио у пустињама Врањанскијем на ријеци која се зове *Пшина*. J. G. v. Hahn Reise von Belgrad nach Salonik Wien 1861. може нам и допунити рукопис и обавијестити нас о мјесту. У том дјелу (стр. 48) налазимо цијел одјељак о *манастиру светога Прохора*, који се зове по истоме овом светом Прохору о коме говори наш рукопис. Манастир тај стоји јужно од Врање и најзнаменитији је у Старој Србији послије Грачанице.

Стоји на лијевој обали ријеке Пшине (Хан је пише Ptschinja) у узацкој долини, на правом манастирском мјесту. По легенди, пише Хан, живио је тај свети Прохор најприје у једној пећини која је високо врх манастира, и ту и данас показују људима његове стопе у камену. Позније је живио на једном мјесту преко пута од пећине на којем сад стоје развале од некаке цркве, и на пошљетку се повукао у долину гдје је и преминуо, а гроб му је у једној стијени која је дно цркви његовој. Црква је малена и нема никакве архитектонске љепоте, а знатна је тијем што је на цркви назидана четвртаста кула, широка колико и црква; на најгорњем кату те куле има мала капела. Некад је то била кула за стражу. Црква је исписана животом свечевим а међу владаоцима ктиторима исписан је и кнез Лазар који је озидао chalkidicum цркви. Међу околним становницима манастир је и данас у великој части. И сами Арнаути из окола поштују га и по хришћанском обичају доносе своје болесникe и полудјеле на видање. Тако га из тога поштовања ни хајдуци никад не нападају. — Трећи *Гаврило*, дошао је у **Лѣсновьскоую глаголѥмоу гороу — и тоу ѥмоу сьѕда се храмь вь име архистратига Михаила**. Лѣсново је и сад село близу Кратова на Злетовској ријеци, негдје близу граница нашега крушевачког округа. То је дакле све на источнијем границама старе Србије, и кад се сјетимо да је Србији хришћанство с црквеном књижевношћу дошло с истока и да ови свеци спадају баш у оно вријеме којему је ваљало ако не што више а оно барем спремати оне стихије из којих

се под Немањом и светим Савом могла развити радња књижевна и црквена, онда се можемо домишљати ко су могли бити ови свеци.

Толико за попуну недовољнога стила који нам је сачуван у томе животу. Ја држим да ће вјештачко око наћи тамо доиста вриједних ствари, а радујући се што тако можемо знати за те свеце да су из времена у којем смо сиромашни именима свијетлих људи, препоручујем легенду љубавницима овијех ствари.

Пријећи ћемо на *Живот Јована Рилскога.*

У „Видову дану“ од 1863 године бр. 11 и 12 наштампао је Ђ. Даничић своју лекцију о књижевности богословској у Бугара од XI—XV вијека у којој говори баш о животу Јована Рилскога, и то по овоме истом рукопису. По томе и ми говоримо што нам пристаје у овај чланчић.

Јован је Рилски на гласу међу свецима словенскога рода. Он је живио на крају IX-ога и у првој половини X-ога вијека; манастир Рила био је у старо вријеме на гласу готово као Света Гора а налази се од града Софије на југ, код Дубнице. Живот овај његов дјело је патријарха Јевтимија и налази се у више рукописа. А то је дјело и штампано; штампано је први пут у Кијеву 1671, а послије је по рукописима који се налазе у Бугарској штампано и овдје у Биограду, године 1837. Штампала су га два калуђера рилска: Неофит и Јоасаф. Али су га штампали не онако како су нашли у рукописима, него онако како су од скора Бугари — по несрећи као и ми — почели у цркви читати

и пјевати, — не језиком црквеним својих старих него језиком црквеним руским; штампали су га само за садашњу црквену потребу, која се — по несрећи — и у Бугара као и у нас разликује веома од потребе која је науци. Тога ради ово дјело ако и јест штампано, опет за науку вриједи толико колико и да није штампано, вели Ђ. Даничић.

Али није тога дјела писао само патријарах Јевтимије који је живио у другој пол 14-ога вијека. Има у њему и један додатак у коме се пише: како су мошти Јована Рилскога пренесене из Трнова у манастир Рилу. Тај је додатак у рукопису из којега се овдје штампан Живот Јованов састављен уједно с дјелом Јевтимијевим, а то није свуда — и тај додатак је **сьписань послѣдьнимь вь дни цѣхь Владиславомь граматикомь.** Каке је народности био Владислав?.... О томе не знамо ништа поуздано, само се види да је Владислав живио на сву прилику у другој половини 15-ога вијека, и знамо да је осим овога о чему ми овдје говоримо писао 1479 год. *Минеј или Панегирик рилски*, у ком је збирка живота бугарских и српских светаца. (Види Historija hrv. i srb. knj. од V. Jagića. I. 199. стр.) Ђ. Даничић у поменутом свом чланку суди, да је са свијем слабо ово дјело Јевтимијево, а за Владиславов додатак говори: да је тако описао ово преношење Јованових кости да се тешко може мислити, да га није сам гледао. Живио је дакле јамачно кад је то преношење било, а оно је било године 1469. Владислав у своме чланку описује само мали дио из историје Јована Рилскога, али како се разликује од

Јевтимија. Описује ствар врло просту — ствар, која по себи није трајала неколико дана, али колико важних историјских ствари јавља из најближега времена, — ствари везаних за овај догађај који описује! Што год говори све му је у лијепом реду, све говори с достојанством и с топлим осјећањем. За само ово дјело ваља му признати, да је био и разуман и учен човјек.

Што ми ово дјело мећемо овдје међу прилоге к старој српској књижевности, чинимо поглавито за то, што је писано језиком те књижевности. Ако за први дио његов можемо узети да је само посрбљен словенски језик, за други и не знамо каквим је дијалектом словенским најприје био написан, као што не знамо за Владислава, је ли био Србин или Бугарин. Али поред тога обојега и поред заједничке старе књижевности наше и њихове цркве, у старо вријеме долази у прилог интересу за чисто српску књижевност и то што се у животу Јованову спомињу многе наше ствари. Сам филологијски интерес који се налази у овом српском рукопису брани нас од сваког зазора. Што се тиче начина штампања у томе смо се држали онијех истих начела, која смо разложили пред „Животом и службом св. Ђурђа Кратовца“ (Гласник XXI. 101—103). Једну особину можемо споменути, а та је што понегдје долази ѣ, али са свијем мјесто српскога ь без свезе са старим својим значајем. Ваљда је то од туда, што је рукопис преписиван из бугарскога. У осталом ја сам свуда задржао ь. Иначе овај се рукопис карактером не разликује много од онога. Што смо мислили

да ваља оставити ради тога да се види како је писан оригинал, оно смо метали под бројеве на дно странама, и мислимо да се по тим додацима лијепо може видјети правопис оригинала. Да споменемо још и то како у библиотеци Српскога ученог друштва има један рукопис на хартији из новијега времена у ком су бесједе и животи светих. У њему има и Живот Јована Рилскога, али скраћен и сухопарнији, књижевном вредношћу далеко ниже испод овога. Рукопис је тај писан негдје на границама између Србије и Бугарске, јер је језик помијешан, и заведен је под № 22. Осим тога има и у Светој Гори један рукопис о Животу Јована Рилскога, гл. Петковић Обзор атон. древн. 61. стр.

У Биограду 1867, Јула.

I.

ЖИТИЈЕ И ЖИЗНЬ ПРѢПОДОБНАГО ОТЬЦА НАШЕГО ЇОАКИМА САРЬИАДАПОРЬСКАГО. БЛАГОСЛОВИ ОТЬЧЕ!

Царьствоуюшоу господоу нашемоу Їисоусоу Христоу и обладаюшомоу небесы и землею и морем, проучею вьсакою тварию, и надь вьсеми соушоу, царь сыи царьствоуюшимь и господь господьствоуюшимь, единь имеје бесьмрьтие, егоже сила непостижима и дрьжава непремѣнна, иже ради милосрьдие безмѣрьные милости своеје изволивь оть светые дѣвицы Богородице вьпльтити се и на землю прити, хоте свободити человѣчьскыи родь оть лютаго моучительства

диаволѧ и тьмою невѣдѣниѧ сирѣѵь прѣльстию диаволею сьдрьжимыѥ своимь божьстьвьнымь свѣтомь просвѣтити и вь разоумоу показаниѥмь вьсѣхь наставити, ѩкоже и самь негдѣ вь свѣтѣмь еванѣгелии велегласьнѣ вьзываѥть, глаголѥ: азь ѥсмь свѣть мироу и ходеи по тьмѣ не имать ходити по тьмѣ нь имать животь вѣчьныи; — иже и вь истиноу пльтию сь чловѣкы поживѣ, по вьсемоу намь чловѣкомь оуподобль се кромѣ грѣха, и волѥю пострада ради чловѣчьскаго спасениѧ, пропѣть бысть и жльчи сь оцьтомь напоѥнь и оумрѣть и третии дьнь вьскрьсе, и по вьстани ѩки се оученикомь своимь апостоломь, мирь даѥ имь; по томь вьзиде на небеса и сѣде на о десьноую отьца, ѩкоже вьпиѥть пророкь Давидь: вьзиде Богь вь вьсклицновении и господь вь гласѣ троубьнѣмь! — и пакы и по вьзнесении видѣниѥмь огньныхь ѥзыкь ниспославь светыи свои доухь на светыѥ своѥ оученикы и апостолы обьостривыи ихь дарованиии доуховьными и благодѣтельствы и пославь ѥ вь вьсь мирь: наоучите, глаголѥ имь, вьсе ѥзыкы и крьстите ихь вь име отьца и сына и светаго доуха, вь троицоу ѥдиносоущьноую и неразьдѣлимоую, и вь ѥдино божьство и господьство. И та Богоу поспѣшьствоующимь многыми знамениии и чюдесы напльнише вьсоу вьселѥноу божьстьвьнаго проповѣданиѧ, оть глъбокыѥ прѣльсти изь тьмы невѣдѣниѧ чловѣкы изимающи и вь свѣтоу благоразоумиѧ приведеше и сыны Богоу по приуестию и наслѣдьникы небесьнаго царьствиѧ тѣхь оустраняюще. Нь оубо иже изь наусла прысьно завидѣ спасению чловѣчю врагь, не вьзможе кротьцѣ трьпѣти оть зависти растрьзаѥ се и Христови имени

проповѣданию отъ свѧщеныхъ ѥго оучениѥ по вьселѥнѣи обьноснмоую и распространѧѥмоу, гонѣниѥ акиѥ вьздвиже на Христиѧны, безаконьныи моучители иже томоу вь вьсѣмь оугаждающе, и ради неучьстиѧ хотѣ поколѣбати вѣроу благоучьстиѧ исповѣдавьши отьца и сына и свѣтаго доуха, троицоу ѥдиносоущьноую, исщедьно и безъ милости моукамь прѣдавати разлиучьнымь: истиньны же раби Христови, подобьници страстемь ѥго, любовию Христовою распалѣша се оусрьдьно по Христѣ изволише оумрѣти, моучителѧи соуровьство обличити, мироу же православиѥ проповѣдати, глаголюще дроугь кь дроугоу: приде дьнь спасениѧ, приидѣте братиѥ, дѣланиѥ Христови иже нась ради крьвь свою излиѧвьшомоу, и ѩко аще по Христѣ оумрѣмь, пакы живи боудемь о Христѣ ѩкоже рече апостоль: прысьни воини цароу вь бранехь показоуюють се. И тако множаше се моученикь множьство ѩкоже рече древлѥ Богь кь Авраамоу о Иаи и тѣхь: боудеть сѣмѥ ихь ѩко звѣзды небесьныѥ, и ѩко пѣськи иже вьсбрани мора. Сими же тако изволивьшими ревьновати моученика ради вѣньць нетлѣньны страданиѥмь вьспрниеше, инниже пакы любовию оуставь сьхранише и ѥще кь инщиимь миловаииѥмь, кь вьсакомоу непаметозлобьни ѩвише се, дроузи же постомь и молитвами изноурающе плоть свою, исходеще оть мира урьиьучьстковати себѣ вьдавьше, вь горахь и поустыиѧхь живоуще, вь молитвахь и сльзахь молеще. Кь сицевыхь оубо ѩвише се новоподражателиѥ и таковаго житиѧ ревьнителиѥ, чюдьныи и истиньныи новопросвѣщеныи отьци наши и поустыньножителиѥ небесьныи чловѣци и земльныи аггели, дроузи Хри-

стови, Їоанъ и Прохоръ, коупьно съ Гавриломъ, съ иными же прѣподобьныи отьць нашь Їоакимъ. Ѵьстьнаѧ ѵетворица, богонзьбраноѥ съдроужьство, троудолюбьныи дѣлателиѥ Христови изьшьдьшимъ раломъ вѣры браздоу въздѣлати и сѣяти сѣмѥ доуховьнаго, ꙗко да сторнуьствоующии класъ пожьнють, плоды добродѣтельныѥ Христови принесоуть. Светыи же прѣподобьныи отьць нашь Їоанъ, ꙗкоже реѵе пророкъ Давидъ, прѣвитаѥ по горамъ ꙗко птица, и ꙗкоже горы высокыѥ ѥлеиомъ сиѥ и ссмоу блаженомоу изволи се на гороу възити высокоу, ѥже обыкоше ѵловѣци зкати Синаꙗ и тамо съвьдараѥ се и прилѣплѧѥ се ѥдиномоу владыцѣ и Богоу, ѥдинъ ѥдиномоу прѣдьстоѥ и съвесѣдоуѥ, наѵе мѣры оудроуѵаѥ себе постомъ и молитвами и низоу леганиѥмъ и въсеношьнымъ стоꙗниѥмъ и много же отъ бѣсовъ искоушаѥмоу и великыѥ бѣды и напастеи приѥмлющоу. Сего ради съподоби се великымъ даромъ отъ въсѣхъ владыкы и Бога, ꙗко и светомоу Їоаноу Богословоу къ нѥмоу приходити и божиѥ ѥмоу повѣдати глаголы. Светыи же прѣподобьныи отьць Прохоръ инчимъ же не подобе[1] се поты[2] Їоановоу хотѣ по въсемоу подражатель ѥмоу ꙗвити се и желаꙗ ѥмоу себе[3] полоучити, молꙗше се Господеви глаголѧ: наставі мѧ, Господи, на поуть твои правы, да вьнидоу къ ольтароу божию и къ Богоу веселещомоу мѧ — и иныѥ пѣсни Давидовы. Къ поуть шьствоуѥ поѥ глаголаше; семоу же прѣподобьномоу съмотрению божию постигьшоу въ поустынѧхъ враꙗньскыихъ на рѣцѣ глаголѧемѣи Пшина, тоу ѥмоу

[1] подобѣ — [2] поути? — [3] себѣ.

изволи се постьничьскоѥ и равноаггельноѥ житиѥ сьврьшити, добрѣ и богоугодьно подвизавь се, сь миромь желаемомоу Христоу вь небесьныѥ обитѣли вьсели се. По прѣставлении же сего блаженаго светиѥ его мощи дивьнаꙗ и прѣславьнаꙗ чюдеса сьтварають даже и до дьньсь. Тогда же нѣко ѥмоу оть благочьстивыхь царѣ повелѣвьшоу въздвигноути храмь прѣподобьномоу вь ниѥ светаго великомоученика Христова Георгиꙗ. Светомоу же прѣподобьномоу отьцоу нашемоу Гавриилоу достигьшоу вь Лѣсновьскоую глаголемоу гороу, и сь тамо добрѣ подвизавь се и житиѥ добродѣтѣльно сьврьшивь, сь миромь почи о Господи И тоу ѥмоу сьзда се храмь вь ниѥ архистратига Михаила. Сь же светыи прѣподобьныи отьць нашь Ꙗковь подобе се Игнатию богоносьномоу, оустрьмивьше се ꙗко звѣзда многосвѣтла оть запада вь вьстокомь, приходить вь страны горы поустыни Осоговьскыѥ, имѣѥ сь собою хранителꙗ и водителꙗ аггела божиꙗ, вьселꙗеть се тамо Богови ѥдиномоу и себѣ винoу вьмѣнꙗѥ моле се сьподобити се ѥмоу, желаемоѥ полоучити. Иже прьвѣѥ вечероу бывшоу глъбокоу приходить вь домь нѣкоѥго болꙗрина вь тои странѣ соуща, благовѣрьна и богата зѣло, вь селѣ нѣкоѥмь обычьнѣмь сице зовомѣмь Градьць. Вь нѣмь же црьковь бѣше мала зданиѥмь. Вь нѣи же прѣподобьныи пришьдь и сьтворивь молитвоу сѣде прѣдь црьковню полоучити. И пришьдьшоу выше реченомоу болꙗриноу вь црькви обрѣте того сѣдеща. И оть нѣго приѥмь благословениѥ, и начеть коупьно бесѣдовати сь нимь. И вьсприѥмь слово прѣподобьны рече вь нѣмоу: се вьса тебѣ, брате, ꙗвѣ исповѣдоую, ꙗко многѣми троуды

дошьдьшоу ми до здѣ; слышахь бо ꙗко вь странахь сихь и горахь Осоговьскыихь инокомь сьвьдвлати се зѣло прикладьно ѥсть, паче же хотещимь ѥдиньствовати и Богови искрьно работати, се оуко азь ꙗко невѣждаѥмь ѥсамь и поути не сьвѣмь, ꙗко хотещоу ми тамо ити и желаѥмаꙗ своꙗ полоучити, и о семь ськазжи намь извѣстьно. Болꙗринь же вьсе ѥмоу опасьно сьповѣда ꙗже соуть истина, ѥще же показа ѥмоу и мѣсто ꙗже подькрилаѥ горы Осоговьскые при рѣцѣ глаголѥмѣи Скоупице, вь нѣкоѥмь оть тамошьнихь потокь соущихь, ꙗже обычьнѣ зоветь же се призваниѥмь Бабинь доль. Иже, аще волиши, рече, чьстьныи отьче, по вьсемоу тоу ѥ мѣсто таково, и по воли твоѥи боудеть ти вь оугождению; ѥсть бо вь мѣстѣ томь пещера такова и зѣло испьщрена, обаче мѣсто ѥсть стрьпитно. Прѣподобьны зѣло сладьцѣ болꙗрина сьвѣтомь вьспрѥмь, и славꙗше Бога и прѣчистоую Богоматерь, ꙗко тако изволиши ме несмѣренаго наставити и полоучити ми таковаго прѣбываниꙗ мѣстоу и проче животь мои ськоньчати вь заповѣдехь господьнихь, вь молитвѣ и постѣ, вь сльзахь и бьдѣнии, алчуи и жеждии, и вь наготѣ и вь зимѣ и вь вьсакомь трьпѣнии и злострадании, ꙗко да прѣшьдь маловрѣменьноую сию плачевьноую жизнь сьподобимь се небесьныихь благь полоучити, избавити ми се страшьныѥ оны и несьтрьпимыѥ гиѥны. И ты, вьселюбьзьныи о Христѣ брате, вьспомиꙗи любовь божию и приходи вь нашемоу сьмѣрению дондеже сьжительствоуѥть доухь мои вь тѣлесѣ мрьтвьнѣмь, ꙗко да и тебе благыи Богь, великыи дародатель, своимь милосрьдиѥмь, благостию

обогатить. И прѣбысть тоу даже до за оутра оутроуже(ноу) бывшоу. Бьставь изнде прѣподобьныи оть мѣста того, иде вь поуть свои радоуе се и поюе славе Бога глаголе: обрати се доуша моя вь покои твои, яко Господь благо сьтворить тебѣ; и пакы ськазжи мнѣ Господи поуть твои вь ньже поидоу яко вь тебѣ вьздѣхь доушоу мою. Пришьдь на мѣсто идѣже бѣ емоу оуготовано оть Бога, вь мѣстѣ глаголемѣмь Сараньдапорь; и тоу прѣбысть вьса лѣта живота своего, подвигомь добрымь подвиза се, троуды различьными оудроучае себе, честными вь Богоу вьздыханьми, бесчисльными колѣнопрѣклоненьми, непрѣстанными вьсеноцьными стоньми, неоусьньными молитвами и топлыми сльзами Богови сьбесѣдоуе дьнию и нощию. Сего ради великымь даромь сьподоби се оть вьсѣхь владыкы и Бога, яко оть человѣкь доухы отгонить. Егда же приближи се врѣме прѣставлениа его, тогда по сьмотрению божию придоста два человѣка оть горы вь немоу. Онь же видѣвь я и рече имь: Что вина пришьствиа вашего вь нами, братие, понеже разоумѣю вась зѣло печалию сьдрьжимые. Она же глаголаста емоу: Имѣхомь отьче обычаи исходити вь горѣ сеи ловь ловити ради, понеже есмы житиемь слабы, и вьсегда божиею помощию ловь обрѣтали есмо; вь сие же врѣме многыми дьньми троудихомь се, ничесо же полоучихомь, тыи пакы вьзвратихомь се. Прѣподобьны же милосрьдовавь о нихь и рече: Чедьца, врѣме яко вь вечероу есть, прѣбоудете вь нощь сию здѣ и тако отпоущоу вась сь миромь. На оутриа повелѣвь имь оуклонити се прѣждиаго поути, ни показавь имь противоу све-

томоу изити въз осонноу страноу, изити врьхоу горы и оть тоудоу ити въ домь свои. Она же приеше заповѣдь оть светаго, изидоста въ поуть, ꙗкоже повелѣ имь прѣподобьныи. Пришьдьшимь же имь врьхоу горы обрѣтоста себѣ лов довольно, радоующе се славлꙗхоу Бога глаголюще дроугъ къ дроугоу, ꙗко молитвами светаго подасть намъ Богъ испльнити желаема, и възврати се ѥдинъ къ светомоу и повѣда ѥмоу ꙗко молитвами ѥго дасть имъ Богъ лов довольно. Прѣподобьны же благословивъ ихъ и отпоусти ихъ съ миромъ, рекъ: неослабьно приходита къ мнѣ посѣщениꙗ и благословениꙗ ради. Они же приемьше молитвоу и благословениꙗ оть светаго идоста въ домь свои радоующе се. И оть толѣ бысть има въ домохъ своихъ въсакъ доволь, изобильно имоуще. Не малоу оубо времени прѣшьдьшоу, пакы чловѣка она приидоста къ прѣподобьномоу видѣти ѥго, и благословение хотеще оть нѥго приѥти обрѣтоше ѥго прѣшьдьша оть здѣшьнихъ къ вѣчьнымъ обитѣлѥмъ (тако пише) и зѣло быста въ скрьби и печали о прѣставлении ѥго. Но обаче божиѥмъ промышлениѥмъ въсакомоу чловѣкоу възбранено бысть възисковати светые мощи прѣподобьнаго; тьчию чловѣка она прихождаста къ чьстьномоу светаго гробоу, приносеща коупьно ѳимиꙗмъ и свѣщи на просвѣщение прѣподобьномоу светомоу отьцоу. И тако неоусьпно твораста въсе дьни живота своѥго. По томъ же не малоу времени мимошьдьшоу и томоу родоу въсемъ оть житиꙗ прѣшьдьшоу въ дьни Маноила цара грьчьскаго, глаголѥма Багрородьна хотѣ Богъ прославити своѥго си оугодьника, обновити светое мѣсто

ѥго, не сьтрьпѣ бо на многѣ крыти се свѣтильникоу подь соудомь вьжигающоу, или градоу врьхоу горы оукрыти се мнѣщоу. Кь дьни тыѥ бѣше ѥреи нѣкнемь Ѳеодоръ, вь странахь Овьчепольскыихь, вь вьси зоковлѣи Осмирдолѣ. Сьпроужьницѣ бо оть житиа ѥи ошьдьшоу Ѳеодороу же вь келицѣ недооумѣни бывьшоу, помышлаше вь себѣ опасьно сьматраѥ, желаше бо поревьновати житию иноучьскомоу, ѩкоже и бысть, слово же прѣдиди[1] ськазеть о семь. Имѣше бо выше реченыи Ѳеодоръ сестроу своѥго си родителѧ, и вьставьши приде кь ѥи и вьса ѥи о себѣ ѩвѣ сьтвори, ѥже хотещоу ѥмоу чрьньчьствовати. Благоразоумьна же она жена ѩко слышавьши Ѳеодоровы таковыѥ глаголы скрьбию сьдрьжима бѣше, нь обаче вьсако пооущаше[2] ѥго ѥже послѣдоваше таковомоу поути, оуткрьждаѥ ѥго, ѩко мати о чедѣ сьболѣзноуѥ бѣше, глаголѥ: Чедо, аще быхь вѣдѣла могоуща те сьтрьпѣти вь молитвахь и вь бьдѣни, вь альчни и жежди и быти тебѣ тихоу и кротькоу, смѣреноу же и послоушливоу и кь вьсемь благоувѣтливоу, независтливоу, нь паче братолюбьноу негрьделивоу, непаметозлобьноу, несквасникоу, нелихомьцоу, кь оубогымь милостивоу и податливоу паче же и нелицемѣрьноу, — таковы бо соуть добродѣтѣли хотещимь иноучьствовати. Слышахомь бо ѩко нѣсть вѣра ѩкоже христиѧньскаѧ и чинь ѩкоже иноучьскыи. Сего ради подобаеть ти таковы поуть изобрѣсти и доушоу свою многѣми кь Христоу желани[3]

---

[1] Тако пише, а смисао није јасан. [2] ?

[2] Врх *и* стоји ˜. Да није за знак да је *ѭ* ?...

привести и спасти и инымь быти ходатаи къ спасению. Ѳеодоръ же благыи сьвѣть оть матере своюе тьщательно послоушавь и наче слова скорѣюе дѣло въсприемь, остави миръ и миродрьжителиа, теуаше ꙗкоже реци ꙗелень въ врѣме жетьвьно къ источьникомь водьнымь. Такожде и сь разгорѣвь се любовию христовою, хоте желаемоюе полоучити. Въставь же приде въ горы Осоговьскыюе на мѣсто глаголемоюе Сараньдапоръ. Кѣ бо слышаль о прѣподобьнѣмь отьци Їоакимѣ ꙗко въ томь мѣстѣ изволи се емоу постьничьскоюе и равноаггельноюе житиюе сьврьшити, тогда же и сь молитвами светаго хотѣ въдворити се и иноучьствовати на мѣстѣ томь. Пришьдь же пакы въ домь свои въ зети хотѣ ꙗже соуть емоу потрѣбьнаꙗ, матери своюи въса бывьша повѣда. Семоу же тако бывьшоу, възлежецюу емоу и спецюу приде къ немоу въ сьнѣ прѣподобьныи отьць нашь Їоакимь и глагола емоу: Ѳеодоре, камо есть шьствие твоюе? Онь же ꙗко страхомь сьдрьжимь отвѣща: Господи мои, слышахь о светѣмь отьци нашемь Їоакимѣ, еже живьшаго въ подькрили горы Осоговьскыюе на мѣстѣ глаголемѣмь Сараньдапоръ, того же светыими молитвами и божиюю помощию и мьнѣ худомоу и грѣшьномоу изволи се на мѣстѣ томь, и молитвами его Богь и наше стопы исправить къ дѣланию заповѣдии божиихь. Светыи же пристоупи къ немоу, знамениемь крьстьнымь знаменавь его и възьмь изъ пазоухы своюе сьсоудь малъ ꙗко позлащень, и начесть оумывати роуцѣ своюе и помазовати емоу главоу и по лицоу и по роукамь, такожде и прьси, благословивь его рекь: Иди, чедо, сь миромь, божиюю

благостию хранимь. Кьспрсноукь же Ѳеодоръ оть сьна своюго и разоумѣ какоко видѣниѥ и благословениѥ бысть ѥмоу, и прослави Бога и светаго и не повѣда никомоу ѩже видѣ. И пришьдь пакы на мѣсто выше реченоѥ и вьселе се тоу глаголаше: се покои мои вь вѣкы вѣка, здѣ вьселю се ѩко изволихь, ѥго и иныѥ достохвальныѥ благодарныѥ мольбы вьславь Богоу, сльзами лице своѥ омоунивь. И обрѣть нѣкоѥго моужа богодьхновена и доуховьна и прѣклонивь ѥмоу выю свою и тако сь страстьми и похотьми отьѣть власи главы своѥ и наречень бысть Ѳеофанъ. И бысть прьвыи игоумень вь мѣстѣ томь; божиѥю же помощию и молитвами светаго сьбра се иноць множьство. По малѣ же врѣмени выше реченыи игоумень Ѳеофанъ начеть здати прьковь вь имѣ светаго отьца и сьбра вьсе иже на потрѣбоу зданию прьковьномоу и бѣше помышляѥ вь себѣ о сьвршении прьковьнѣмь. Приде же ѥмоу вь помысль ѥже вьспоменоути постьниуьскыѥ троуды и болѣзни прѣподобьнаго отьца, вь гробѣ положенних светыхь ѥго мощеи. Не вѣдѣше бо мѣсто идѣже лежаше прѣподобьноѥ тѣло ѥго, вь сокроушении срьдьца начеть молити се: Господи мои, светыи отьче оугодьниче божии, нѣсьмь достоинь грѣшьныи рабь твои таковаѩ помыслити или провѣщати твоѥмоу прѣподобию, нь обаче ради своихь си светыихь и чьстьныихь молитвь не прѣзри нась грѣшьныихь моленних, обьлави намь своѥ благооутробиѥ, покажи вь нищимь богатоѥ своѥ млованиѥ (тако), отвьрзи намь некрадомоѥ ськровище, светыѥ прѣчистыѥ своѥ мощи, ѩко да видѣвьше прославимь прославльшаго те, и большоу вѣроу и вещьше дрьзно

кенїе покажи и намъ твоіеи свѣтлости. Абіе вь томь часѣ ꙗко мльнии обдстають свѣть, ꙗви се гробь идѣже лежааше прѣподобьноіе тѣло ꙗго, вьздвиже се землꙗ и окроужи се мѵро благооуханиꙗ цвѣты разлиѵьны. Зѣло се пристрашьнь бысть игоумень и вьси соущии сь нимь, ꙗко облакь свѣта осиꙗ ихь и вьси вь оумилении пришьдше припадахоу сь любовию, и топлыими сльзами обливающе себе, покланꙗюще се ѵьстьномоу гробоу и прьсть оть нѣго своима роукама вьземлюще и сь сльзами мѣшающе, достохвальные пѣсни Богови вьсылающе и ꙗгоѵоу оугодьникоу, свѣтлые вѣньцы плетоуще, вьпиюще и глаголюще: Радоуи се поустыньно вьспитѣниіе; радоуи се инокомь божьствьноіе оудобрѣниіе; радоуи се похвало прѣподобьнымь; радоуи се свѣтило незаходимаго сльньца; радоуи се болещимь враѵю и нищимь обогатителю; радоуи се иже вь бѣдахь скорыи помощьнуе; радоуи се ꙗко оть запада вь вьстокомь прѣтекль ꙗси на просвѣщениіе доушамь нашимь; радоуи се ꙗко горы и врьтпы Осоговьскыіе благоразоумиꙗ испльниль ꙗси, поустыню градь сьтворилъ ꙗси; радоуи се ѵловѣкомь спасителю и бѣсомь прогонителю; радоуи се ꙗко вьстекль ꙗси вь вѣуьнымь обителиемь (тако) и вышьнꙗаго Иѥроусалима достигль ꙗси и аггельскыіе ѵины оудивиль ꙗси; радоуи се молитвьнуе и ходатаи вь Богоу о вьсѣхь рабѣхь своихь; радоуи се ꙗко вьса соущаꙗ несоуща вьмѣниль ꙗси и гыбноущиіь негыбноуща измѣниль ꙗси своими выше ꙗстьствьными троуды[1]; радоуите се вьсе окрьстьныіе страны

[1] Пише троудыи, и често тако їи за и.

Кога похваљајуће таковаго нашь свѣтильника даро-(ва)вшаго, радоуи се небесныи чловѣче и зѣмльныи аггеле Їоакиме прѣбогате! Кыи оумь чловѣчь по достоинию вьсхвалити те можеть, или кые пѣсни вьспѣти твоюмоу прѣподобию. Нь о прѣподобьне отьче, не оскоудѣи моле се о рабѣхь своихь, ако да и мы грѣшьни прѣшьдьше маловрѣмеьноую соуѥтоу вѣка сего тепла молитвьника те обрѣщемь вь дьнь соудьнии оу вьсѣхь владыкы и Бога. Таковые достохвальные надгробные похвалы вьспѣше братиа сь игоуменомь прѣподобьномоу.

По ѥвлении же чьстьнаго гроба црькве сьвршенѣи бывьши сь братиами игоумень слоужааше божьствьнѣи црькви вь славоу и похвалоу прѣподобьномоу отьцоу. Малоу же врѣмени миноувшоу приде светыи вь игоуменоу вь сьнѣ и глагола ѥмоу сь вьсакымь потьщаниѥмь донти изьети мощи ѥго оть гроба, понеже прѣдь велиимь мракомь прѣжде осмихь лѣть прѣставлениѥ моѥ бысть. И глагола игоумень вь светомоу: Господи мои, вьсакымь потьщаниѥмь хотѣль быхь сьврьшити тобою повелѣна, нь обаче страхомь сьдрьжимь ѥсьмь и не смѣю дрьзноути на таковоѥ дѣло оть чловѣкь окрьстьныихь, паче же и оть кнезь мѣстьныихь, нь аще повелить твоа свѣтлость призвати ихь ако сь нимь вьзмемь светоѥ и нетлѣньноѥ твоѥ тѣло. И глагола ѥмоу светыи: Не вѣси ли, ако аще быхь хотѣль таковымь чловѣкомь прѣдати себе, по чьто тебе привель быхь оть иныѥ[1] обитѣли, нь тебѣ глаголю: Отложи страхь и вьсакоу

[1] Пише ни'иїе, као и на другим мјестима чешће.

нєчаль и мьною тєбѣ повелѣна сьтвори вь скорѣ, ꙗко да вьсакь пришьдь сь вѣрою кь мьнѣ, азь сь любовию єго приимоу и да никомоу же вь помысль приидєть єже именовати себє ктитора вь обитѣли моєи, азь бо самь хоцоу быти ктиторь мѣстоу моємоу. Игоумєнь же таковаꙗ завѣщанїꙗ свєтаго вь нєбрѣжєнїи положи бокзїи ради. Малоу же врѣмєни минноувьшоу приидє пакы прѣподобьныи кь игоуменоу и глаголаꙗ ємоу сь гнѣвомь: Єщє ли тако прѣбываєши сьдрьжимы волєю прѣслоушанїꙗ и никако повинноуєши се моємоу повелєнию, или хощєши видѣти надь собою зѣло страшьнаꙗ видѣнїꙗ и искоушєнїꙗ; азь бо вь силѣ[3] Христа моєго надѣю се ꙗко да избавлю тє тамошьнїє вѣчьныє моукы: здѣ ли ми нѣсть мощьно оть чловѣкь тлѣньныихь? Вьставь иди вь гороу и покажоу ти дрѣво на оустроєнїє ковьчєга мощємь моимь. Игоумєнь же и нє хотє повиноути се и вьставь иде вь гороу, и показа ємоу дрѣво идѣже соуть три кладѣньци, тако бо зовєть се мѣсто то: Трикладѣньци. Оутроу же вьставьшоу вьста игоумєнь оть сьна своєго и иде вь гороу, и обрѣте дрѣво идѣже показа ємоу свєты, и прослави Бога и свєтаго отьца и сьтвори кивоть ꙗкоже повелѣ ємоу свєтыи. Сємоу же тако бывьшоу повелѣ игоумєнь сьбрати се вьсѣмь братиꙗмь вь црьковь, бьдєнию вьсєнощьномоу сьвръшити се. На оутрнꙗ же вьставьшє сь литиєю и сь свѣщами и кадилы поюще и славословєще дошьдьшє прѣчистаго гроба изєшє свєтыє чьстьныє мощи прѣ-

[1] Пише с и л є, те не знам за цијело да ли је accus. по народном или loc. по старом: може подијети обоје.

подобнаго отьца и положише вь кѵворс, сь великою ѵьстию и славою прѣнесоше и положише вь црькви сьзданѣи вь име светаго отьца. И пришьдьше сь оусрьдиемь и любовию и сльзами топлыми обливавше себе лобьзаахоу светые мощи поклаиающе се, и прославише великаго дародателя владыкоу Христа, давшаго имь таковоую благодѣть. И ѥлици прихождаахоу слеки и недоужьни, доухы нечистыми сьдрьжими прикосновениемь светаго вьси исцѣлѣвахоу. Кысть слоухь по вьсѣи земли тои оть дивьныхь и прѣславьныхь ѵюдесехь светаго и прѣподобнаго отьца; людии же начеше приходити вь светомоу на поклонение прилосеще свѣще и тимиань на просвѣщение светомоу.

Вь тые же дьни бѣхоу нѣкотори вельмоужи три[1] братиа, иже обладахоу землею тою, и слышавше о прѣподобнѣмь отьци Іоакимѣ ꙗко великаꙗ и прѣславьнаꙗ ѵюдеса сьтварають светые мощи его, юнѣишаꙗ же два брата вьставше приидоста сь дарьми на поклонение вь светомоу, и приеше благословение оть светаго, вьзвратиста се вь домь свои радоующе се и славеще Бога. Старѣиши же брать диаволимь наваждениемь начеть гнѣвати се и глаголати: оть коудоу и каковь ѥсть мьнихь ть иже таково продрьзание сьтворивы, и обрѣтьше се таковые светые мощи наче же вь дрьжавѣ моеи, ть же безь боязни дрьзноувь вьзети ихь менѣ же не вѣдоущоу, томоу же о семь никомоу же оть нась вьзвѣстити хотещоу, нь обаче нѣсть ли ми лѣть вь своихь сыи ѥлика хотещоу

[1] Пише вель'моужїи трїи.

ми творити да твороу и никомоуже єсть мощьно вьзбранити о семь. Таковаꙗ гнѣваѥ се глаголаше, нь обаче праведьнь соудь божии, єже рече пророкь: пролѣи на нє гнѣвь[1] свои и ꙗрость гнѣва своѥго, да иметь ѥ, боудеть дворь ихь поусть. Малоу же врѣмени мимошьдьшоу оумреть болꙗрина оного сынь; бысть вь печали многѣ, ꙗко оутолити се гнѣвь ѥго, єже сьвѣщаше на игоумена. Миноувьшимь же дьнемь .м. по сьмрьти сыновьнѥи пакы поущень бысть дьяволомь на гнѣвь, єже хотѣ вь безьчьстиѥ положити игоумена и изьгнати ѥго оть обитѣли своѥ. Пришьдь оубо болꙗринь сь гнѣвомь и обрѣте игоумена прѣдь црьковию сь братиꙗми часовы поюща, чюдьно нѣкако не истовѣ се бѣше на игоумена и братию глаголѥ: По чьто тако, калогиере, дрьзноуль єси самовластиѥмь обьдрьжимь таковыи сьвѣть сьвѣщати и безь боꙗзни єже изети мощи светыѥ, мьнѣ же не вѣдоущоу паче же вь дрьжавѣ моѥи соущоу; по чьто тако сьтвори[2] и ꙗко безьчьстиѥ дрьжавоу мою повиноуль єси? Не вѣси ли ꙗко вь области моѥи никтоже єсть соупротивлꙗѥмы се, ты же дрьзноуль єси досадити дрьжавѣ моѥи?... Многа ина гнѣваѥ се глаголаше. Послоушаи, болꙗрине, оувѣри се и не гнѣваи се вь соуѥ, рече игоумень, ꙗко три крати[3] открьгохь се не сьтворити таковоѥ дѣло, нь обаче самь светыи сь великыимь запрѣщениѥмь повелѣ ми сьтворити се, и сьтворихь, и изехь мощи светыѥ сь страхомь. Чьто мене и тебѣ, чловѣче, се здѣ светы єсть, ѥмоу же хотѣно творити да творить. сице же и самь єси здѣ,

[1] Пише гнѣвь — [2] пише сьтворїи. — [3] кратїи у оригиналу.

ѥже ти[1] ѥсть хотѣно творити, се азъ междоу вами ѥсьмь. И то слышавь болѧринь и отложи ѩрость гнѣва своѥго и злонравие лица своѥго измѣнивь, скоро притече вь врьковь и поклони се светомоу и радостьнѣ облобызавь светые ѥго мощи, и оть игоумена прощение прошаше приѩти. Игоумень же прощению и благословению сего сьподобляѥть. По семь сьвръшивьшоу светоую и божьствьноую литоургию вьшьдьши вь трапезоу вьзвеселише се довольнѣ. По вьстани же оть трапезе болѧринь приѩмь прощение оть игоумена и оть братие и вьсѣдь на конь свои ити[2] вь домоу своѥмоу. Дивьно же сьмотрение божие и чюдо светаго бысть. И начеть конь ѥго страшити се и скерѣпѣти[3] и повръже ѥго на землю и вьнезапоу позѣ ѥго ськроушише се, сего ради ѩко да безьчловѣчьно (ѥго) насилование ѥго на нинь облѧчить се.[4] И сьтворивьше носила и отнесоше ѥго вь свои домь. По малѣ же времени мимошьдьшоу, ѥдиномоу оть рабь вьсьнѣ: Шьдь, рече, рьци[5] си господиноу своѥмоу: принеси дары вь светомоу отьцоу, ѩко да приимеши исцѣление вь .и. дьни. Повѣда же рабь господиноу своѥмоу, ѥже рече ѥмоу светыи вь сьнѣ. Ѥгда же оуслыша болѧринь слово таково оть раба своѥго и тако вь скорѣ повелѣ вьзети оть имѣниѧ своѥго: прьвѣе коня иже бѣ ѥмоу болезнь нанесль, ѥще овьце .н. и волы .в. и повелѣ господинь отрокомь своимь нести[6] ѥго вь светомоу отьцоу, коупьно

---

[1] ты у оригиналу. — [2] итїи у оригиналу. — [3] скѣренети у оригиналу. — [4] Не знам да није погрешка мјесто облѧчить се. — [5] рци у оригиналу. — [6] нѣсти у оригиналу.

же и сь дары. Глаголлаше: Господи мои и светыи отьче, прости мене грѣшьнаго, прости моие ксзьчловѣчьноие насилованиие иже вь вѣдѣнии[1] и неразоумѣ сьгрѣшихь. Миноувьшимь же осьмимь дьнемь молитвами светаго болещии исцѣлениие полоучи.

И еще хощемь вьспоменоути о чюдеси светаго. И екклисиархоу соущоу иже быти вь монастыри поставленоу сь братиими оть игоумена, бѣше обладаие црьковию и приносимоие злато сьблюдаше, и вьложи емоу дияволь вь помысль иже вьзимати отаи оть злата црьковьнаго по малоу и ськрывати, ако испльнити емоу нѣкои скоудѣльникь. Егда же видѣ его испльнена, вьзьмь погребе его оу гоумьна иже именоуеть се светаго отьца. Приде же светыи вь снѣ кь игоумеиоу нощию и веде[2] его сь собою на мѣсто идѣже бѣ ськрьвено злато выше речеными екклисиархомь и повелѣ емоу копати. Егда же начеть копати и обрѣте скоудѣльникь исльнь злата и рече светыи кь игоумеиоу: Сие злато ськры здѣ екклисиархь твои, вьзимаие отаи по .к. или по .г. бѣле, нь кь томоу да не вьнесеши его вь црьковь, понеже есть проклето; нь имо же хощеши его растоуи. За оутра же шьдь игоумень единь на мѣсто то, оувѣдѣ тихо те истиньно боудеть иваиие емоу или прикидѣниие. Обрѣте иакоже повѣда емоу светыи. Призвавь же екклисиарха того приведе и на мѣстѣ томь повелѣ емоу копати, онь не хоте[3] начеть копати, изе ськрьвено злато и видѣ иако обличи се дѣло его, паде прѣдь ногами игоумеиоу просе прощениих. Злато

[1] вѣдѣны у оригиналу. — [2] вѣдѣ у оригиналу. — [3] хотѣ у оригиналу.

же хотѣ пакы[1] възвратити въ монастырь. И рече ѥмоу игоумень: Показавы мене сие мѣсто, ть повелѣ не възвратити се ѥмоу въ томоу въ монастырь понеже нѣсть благословено.

И пакы светыи ѩвляѥ се бѣ глаголе въ игоуменоу: да вѣси ѩко въ послѣдьнѩѩ времена грѣхомь одолѣвьшимь чловѣчьскаго рода многоу православию и благоучьстию прѣставьшоу, оть насилованиѩ безъбожьныхъ Агарень многа мѣста въ запоустѣние боудоуть, и светыи монастыри оть славословиѩ оумалькноуть и тѣлеса светыхъ многа прѣнесена боудоуть оть своихъ обитѣлии, и на нѩ мѣста имають наслѣдити. Азъ бо надѣю се въ силе[2] Христа моѥго и прѣчистыѥ ѥго матери, мощи моѥ не имають прѣнести се оть мѣста сего, ни храмь мои боудеть въ запоустѣние. Иногда же пакы праздьникоу приспѣвьшоу прѣподобьнаго отьца вечерьнѣѥмоу пѣнию съвръшаѥмоу, ненавиде иже добраѩ диаволь хотѣ испльнити своѥ злоѥ оухыщрение, вьложи брамолоу междоу двѣма братома въ црькви соуще священикома, и велицѣи свари бывьше помеждоу ихъ, изьшьдьшимь же имь изъ црькви, припаде ѥдинь въ дроугомоу просе прощение и показати съмѣрение. Ѥдинь же оть обоюхъ разьгорѣвь се грьдостию въ оумѣ, въспрнемь паметозлобие, иже ѥсть въсакоѥ злобы начело, не въсхотѣ показати образъ съмѣренѩ, нь абие съ гнѣвомь отиде. Бьдению же съвръшаѥмоу брать иже ѩростию съдрьжимь, изъ црькве вьнезапоу напрасьно видѣ себе низьвръжена въ доль ѩже ѥсть о десьноую срь-

[1] Стоји пакыи. — [2] силѣ у оригиналу.

квн. И бысть млька не мала и притекьше сь свѣщами братиꙗ оть высоты падьшааго брата, и обрѣтоше ѥго сѣдеща, инчимь же невреждена, и поѥмьше ѥго изведоше здрава. Вьси прославише Бога и светаго отьца творещаго таковаꙗ дивьнаꙗ и прѣславьнаꙗ чюдеса. Пакы же имѣꙗше оуставь игоумень таковыи сь братиꙗми, ѥже постити се вь понедѣльникь и срѣдоу и петьк до вечера. Вь дьни же тыи отходещиимь имь вь гороу вьждо потрѣбы ради своѥи, многи же оть нихь оть тамо обрѣтающихь се овощиꙗ и отаи сьнѣдахоу глаголюще: ꙗко нѣсть грѣхь о сеи, понеже овощиѥ ѥсть. Авви же се игоумеиоу светыи вь сьнѣ глаголюще ѥмоу: Но чьто тако прѣнебрѣгль ѥси о братии и о вьсакоиь исправлѥнию ихь, извѣстьно не испитоуѥши ихь вь каковѣмь заповѣди и прѣданию сьжительствоуюють, понеже мнещиимь се имь быти вь пощении и вьздрьжании они же отходеще вь гороу и обрѣтаѥма тамо овощиꙗ ꙗдоуть. Не вѣси ли ꙗко ꙗже оть нихь не сьврьшаѥма прѣданиꙗ доуховьнаꙗ вьси оть роукоу твою Бог изищеть? Таковыѥ глаголы слышавь игоумень оть светаго, много наказавь братию и запрѣщениѥмь оутврьдивь оть таковаго безьчиниꙗ проче оудалити се повелѣ. Бѣше же ѥдинь оть братиѥ бѥлаарь и ть диꙗволимь наваждениѥмь, завистию лицемѣрьною много сьдрьжимь, паче же и вь братии же нелюбьзьнь бѣше, многаꙗ ськрываѥ бѣше оть потрѣбь монастырьскыихь, паче же и виньномоу питию вьдаль се бѣше безь времене, нѣкоихь изобрѣть подобьныхь себѣ таковомоу бесчиниꙗ. Сего ради вь велико безьчоловѣчениѥ пришьдь ꙗко мнѣти себе вь вьсемь достовѣрьна строителꙗ, окаꙗныи же свою сьвѣсть по-

правь и ꙁависти исплѣнивь се начесть ѥдиномоу оть свещеникь стоужати обличаѥ и глаголѥ: ꙗко оть обрѣтаѥмаго имѣнїꙗ отаи вьꙁимаѥть — своѥ брьвьно вь очїю своѥю не оуꙁрѣвь, иномоу же малоу соучьцоу позавидѣвь. Глагола ѥмоу свещеникь: Коть, брате, да обличить вьсакомоу дѣла своꙗ и свѣты отьць да соудить ѥждоу нама, мене же ꙗко вьса обрѣтаѥма вь вамь приношоу, Богоу сьвѣдоуштоу; обаче ты вѣси, брате, ꙗже глаголѥши. Кѥларь же мнѣꙗ нѣчьто добро сьтворити и таковаꙗ творе, и абиѥ праведьнымь свѣтаго обличи се ꙁлоба ѥго и напрасьно начеть бѣгати вь гороу, братиꙗ же ѥмьше ѥго и сьвеꙁавьше крѣпьцѣ. Приде же свещеникь и начеть вьпрашати ѥго, аще чьто вьꙁель ѥсть оть имѣнїꙗ. Тогда кѥларь ꙗко не хоте обличаѥ себе: Азь вьꙁехь, рече, сего ради таково отмьщеніѥ и соудь свѣтаго себѣ исходатаихь. Бѣше бо ѥмоу измѣнѥно лице и ꙁѣло грозьно, хотѣхоу бо братиꙗ привести ѥго вь црьковь и молитвы творити о нѣмь, и не можаахоу четырьми крѣпьцѣ дрьжеще ѥго привести вь црьковь. Ѥдва сь ноуждею привлѣкоше ѥго до потока ꙗже ѥсть прѣдь црьковию. Онь же вьпиꙗше братии: Чьто ме троуждаѥте оканааго сь силою влѣкоуща, ꙗко ками четырьми сьдрьжимь ѥсьмь ноудещи ме ити напрѣдь, сьꙁади же ꙗко вьса страна исплѣнена ѥсть иже ме пакы вьꙁвращають. И оставише ѥго на мѣстѣ томь крѣпьцѣ сьвеꙁавьше, ѥдиного оть братии поставивьше ѥго блюсти. Прочии же вьꙁвратише се на дѣло своѥ. Оставьши же брать сьномь побѣждень бывь и оусноувь. Ть же отхапавь ꙁоубы своими оуже имь же бѣ обеꙁань, избѣже, и дошьдь до камене

великаго идѣже поуть исходить против црькве и тоу себе низьврьгь, и кь томоу не можаахоу его обрѣсти. Многи бѣхоу о томь страхомь великомь сьдрьжими. Кь та же врѣмена бѣше тишина велика по вьсеи земли, люди же кь сьмирении многѣ животь свои проваждающе прихождаахоу оть вьсѣхь странахь на праздьникь светаго отьца. Приде же нѣкыи чрьньць оть Келеса града, именемь Арсение. Бысть же сьврьшити вьсеношьномоу пѣнию и славословию. Времени же мимошьвшоу[1], на поклонение светыхь мощеи приходеще же вьси сь оусрьдиемь и любовию и теплыими сльзами коупьно же и сь свѣщами и ѳимиаиомь оусрьдно лобызаахоу светые мощи прѣподобьнааго отьца. Пришьдшоу выше реченомоу чрьньцоу и томоу облобызавшоу прѣподобьнаго светые мощи и нѣкако чюдьнымь оухыщрениемь отан вьзеть единь оть малыхь прьстеи и обѣщание твораше кь срьдьци си яко да сьтвараеть паметь светомоу отьцоу и положивь кь оуброусѣ своемь кь кивоурѣ никомоу не вѣдоущоу. Егда же на оутриа изьшьдь изь црькви вьси отходеще кьждо кь своа си радоующе се и хвалеще Бога и светаго, тогда же реченыи Арсение послѣжде вьсѣхь изиде имыи собою светаго мощь, пришьдь же на мѣсто еже есть прѣдь црьковию начеть колѣбати се яко оть пиханьства обьоуродѣвь, хотѣ его светы вьзрьноути кь доль. Единь же оть братие кь слѣдь поиде и рече емоу: чьто есть, брате, и по чьто тако колѣбаеши се. Онь же стоудомь и срамомь одрьжимь вьса исповѣда. И глаголаа емоу

[1] Пише мимошьвшоу, а врх ьв стоји надметнуто д.

брать: Скоро възврати, чьто ѥси възелъ пакы остави, ꙗко да не чьто зло не постраждеши. Светыи же въ нѥмоу въ сьнѣ прииде и рече ѥмоу: Кьто ѥси ты иже тако дрьзноувы окрасти оть мощеи моихъ; хотѣхъ оуко на тебѣ показати страшьно знамение, нь обаче милосрьдовахъ о тебѣ, понѥже обѣщание сьтворилъ ѥси ꙗко вьсегда паметь сьтварати ми въ животѣ своѥмь, сего ради сьтворихъ ти кротость, иди прочеѥ съ миромь. Арсение же прослави Бога и светаго, идѣше въ поуть свои радоуѥ се. Азъ же, братие и отьци, ѥлика възмогохъ оть малооумиꙗ нашего навыкноути и извѣстьно испытати оть дивьныхъ и прѣславьныхъ чюдесѣхъ светаго и прѣподобьнаго отьца и поустынножителꙗ, Їоакима съ вьсакымь вьниманиѥмь и потроуждениѥмь сьписахъ, проучитающимь быти на пользоу и светомоу въ славоу и похвалоу. Менѣ же грѣшьномоу и сиꙗ сьписавьшомоу молитвами светаго сьподобити ми се въ дьнь соудьни полоучити вѣчьныхъ благъ о Христѣ Їисоусѣ господи нашемь, ѥмоу же слава и чьсть и дрьжава съ прѣсветымь благымь и животворещимь доухомь твоимь, и нынꙗ и прысьно и въ вѣкы вѣковъ аминь.

II.

Житиѥ и жизнь прѣподобьнаго отьца нашего Їоана[1] Рыльскаго[2], въ нѥмь же и како прѣнесень бысть въ Трьново. Сьписано Єѵѳимиѥмь патриарьхомь трьновьскыимь; на коньци же слова и о обновлении светыѥ обитѣли[3] ѥго иже въ Рылѣ и како пакы прѣнесень бысть отъ Трьнова въ тьжде славьныи монастырь Рыльскыи, сьписано последнимь въ дньцѣхь, Владиславомь граматикомь. Благослови отьче![4]

Въ лѣпотоу оубо кто намь поносиль бы ꙗко не тьчию о добрыихь лѣнивѣ имоущимь и нерадивѣ нь и завидещимь ѥдинопламеньнымь добрыихь причестию, аще мльчаниѥмь блаженаго[5] Їоана житиѥ прѣшли быхомь и не въсацѣмь тьщаниѥмь по възможьномоу намь написано ꙗкоже начельнообразьныи образь прѣдложили, иже добрыѥ желающимь и ревьноующимь добродѣтели на пась и сице прѣжде иныхь пользы въсходещи. Обильно[6] оубо подражаниѥ имоущоу, за ѥже въ нѥмь въсѣхь добродѣтелѥи сьтеченна, не малоу же обаче могоуще иже на нѥ възирающе при-

---

[1] Іоан'на. — [2] Рылскаго. — [3] обытели. — [4] Пошљедње ријечи, од сьписано почињући, додате су на страни ситнијем црвенилом. — [5] блажен'наго. — [6] обыльно.

ложити пользоу. Доволно бо таковоѥ боудеть житиѥ не тьчию иже сь многъмь троудомь по стопамь послѣдьствоующимь великомоу ономоу къ подобьнѣи възвѣсти славѣ приближьшихь се богови нь и иже въ малѣ оубо томь житию подражавьшихь. Доволнь..... (нема или једног или више листова; није нагинирано, па се не може знати.) ..... телѥ отьцетимь, лоучьшихь пользоу оставьше. Аще оубо дольнимь и тлѣющимь поне[1] мало оумомь вьнималь бы божьствьнѣиши сьи моужь и о нѣчесомь земльнѣмь творилъ бы попечеѥниѥ. Въ скорѣ того мнмотеци хотѣхомь паметь и забьвеніа оть сласти глъбинамь; ѥльма же прѣдреченаѥ вьса долоу оставль горьнѥмоу вьнимаашє отьчьствоу свободьномоу и безбѣдьномоу и твьрдомоу, и вьсацѣмь образомь тьщаше се обьщаго постигноути отьца и сьдѣтелѧ. Моужда и намь ѩже о нѥмь оть чести сповѣдати. Ѩже бо иже прѣжде нась о нѥмь нехытрѣ нѣкако и гроубѣ сьписаше, сиѧ мы по лѣпотѣ ѩкоже ключимо ѥсть оусрьдьно сьповѣдати потьщахомь се, извѣстьно вѣдеще ѩко ѩже о отьци повѣсть, веселити обычѥ боголюбьзьныхь доуше и къ ревности подвизати лоучьшои.

Блаженаго оубо сего родителиѥ благоучьстиви[2] по вьсемоу бѣхоу, Бльгаре же родомь. Рожденниѥмь и вьспитаниѥмь вьси[3] глаголѥмыѥ Скрипо въ прѣдѣлѣхь соуще срѣдьчьскыхь, ѥже сь Срѣдьць въ прѣдѣлѣхь европинскыхь ѥдинь соущь оть славьныхь и нарочитыхь градовь. Въ тои оубо вьси прѣбывающе, благоучьстиви оубо соущемь житиѥмь, милостиви же

[1] поне. — [2] благоучьстивы. — [3] вѣси.

нравомь. Быше двоимь отроучетомь отьци. Оть нихь же єдинь єсть чюдьныи сь Їоань. Кьспитань оубо бывь оть своихь родителєи добрѣ, и бѣ повиноуіє се тѣмь вь вьсемь и дальжьноую вьздаваіє чьсть. Крѣмени оубо не малоу прѣшьдьшоу и родителємь єго оумрьшємь, и ть бѣ вь страсѣ господьни выноу, оть црькьве никако отстоупаіє, послоушаіє божьствьныхь словесь и свещєнаго оучєниа, ꙗкоже дрѣво насаждено при источьникохь водьныхь. Пѣщи же завистию одрьжими лѣнивы соуще на благоіє, досадами и оукоризнами того облагаахоу, лицемѣрьна нарицающе и непотрѣбьна до коньца мирьскаго прѣбываниꙗ. Кь сихь оубо томоу соущоу оумышлаіеть сьвѣть благь, растачаіеть соущꙗ того вь роукы оубогыхь и отдаіеть и кєсарови кєсарева, ꙗко да бєзь забавлєниꙗ божиꙗ богови дати вьзможеть. Богь же, рекыи оть тьмы свѣтоу вьсиꙗти, рекы и Авраамоу иногда: изиди[1] оть земліе твоіє и оть рода твоіего и приди вь землю вь ню же ти азь покажоу, ꙗвляіеть се и семоу подобьнѣ, ничьмь же мьнѣіє онѣхь глаголь семоу вѣщаіє, показавь ємоу и мѣсто идѣже томоу благо оугодити вьзможеть. Вьзьбноувь оубо оть сьна и расмотривь силоу видѣниꙗ распалаіеть се ꙗкоже єлєньь источьникомь водьнымь, вьороужаіеть се на мысльнаго голиꙗта ꙗкоже Давидь. Приємлеть по древьниєи повѣсти камєни три: вѣроу, глаголю, и надѣждоу и любовь, облачуть се вь брьніє правьды, вьзлагаіеть и шлємь спасєниꙗ, божьствьныи покровь, отиємлеть ваасн сь страстьми и похотьми, шьдь вь монастирь.

[1] изыди.

И мало нѣкоѥ тамо врѣме прѣбывь, ради обоучениꙗ, оставлꙗѥть ѕемльнаꙗ ѕемльныѩ и непельныѩ прьсть, исходить мира и миродрьжьца, ничесоже ино вьѕьѩ разве ѥдиноу одеждоу кожаноу, приде вь показаноую томоу гороу, и сьтварь малоу оть храстиꙗ колиноу, бѣ тоу, прѣбываѥ пощениѥмь, и бьдѣниѥмь оудроучаваѥ тѣло: — се оудалихь се бѣгаѥ, поѥ сь Давидомь, и вьдворихь се вь поустыню, и чаꙗхь бога спасающаго ме оть малодоушиꙗ и коуре. Вьздѣваѥ прѣподобныѥ роукы безь гнѣва и сьмоущениꙗ, ничьто же вь снѣдь имы разве быланѥ травьноѥ, ѥже ѕемлꙗ скотомь прозебати обыче, и водоу, юже нескоудьно источьници истакають. Скоть быхь оу тебе[1] вьпиѥ и азь выноу сь токою! Кто оубо сказати вьзможеть того ихь же тогда твораше троуды! ни бо то самоѥ быланѥ поустыньноѥ до ситости[2] приимаше, нь мало ѕѣло и скоудьно и се по ѕахождении сльньчьнѣмь. И водоу же такожде ѥлико вьноутрьнꙗꙗ прохладити. Сльѕьны же пакы того источьникь кто по достоꙗнию извѣстить; вьсеношьнаꙗ же такожде стоꙗниꙗ и колѣнопрѣклонениꙗ, множицею бо преобразоующіе себе. Бѣси прихождаахоу звѣрен различьныхь образы оустрашити и отгнати того хотеще, нь доблии непоколѣблаѥмь прѣбываше тѣхь вьѕьными ꙗкоже нѣкыи камень твьрдь, вьсеприхоудещеѥ на нь вльны разбиваѥ[3] и отражаѥ, или истиньнѣѥ рещи: ꙗкоже адаманьть не ѥть бываше никаковѣмь желѣзомь.

Времени же не малоу прѣшьдьшоу прѣходить оть тоудь вь ино мѣсто, идѣже пещероу обрѣта тьмь-

---

[1] тебѣ. — [2] ситостьи. — [3] разбываѥ.

ноу зѣло и мрачьноу, тоу вьселяѥть се, прилагаѥ троуды вь троудомь и вь желанию желаниѥ, сьлагаѥ ꙗкоже любодѣльнаꙗ пьчела медовьныѥ сьты[1] и полагаѥ вь ськровищихь срьдьчьнихь. Вь сихь оубо томоу тоу соущоу сынь брата ѥго отьца и матере, оутанвь се, приде вь поустыню идѣже прѣподобьныи прѣбываѥ вь и много троуждь се ѥдва вьзможе того обрѣсти. Блажены же изь далече того гредоуща оузрѣвь, мнѣше мьчтаниѥ[2] се быти, на молитвоу себе[3] вьдасть, пришьдь оубо онь и на лици падь, прошааше благословениꙗ приѥти; онь же истиньно се быти вѣровавь а не мьчтаниѥ. Благословению того сподобль вьпрашааше пришьствиꙗ виноу. Онь же ꙗже о себѣ вьса вѣдома творить моужеви, абиѥ[4] приѥть бываѥть имь. Лоука же семоу бѣше прозваниѥ. Того оубо зре прѣподобьныи сь собою соуща ꙗкоже нѣкы кѣдрь иже вь Ливанѣ множеть се благодарьствьныѥ богови вьзьсилаше пѣсни. Вьноу речено ѥ оно вь оустѣхь имы незлобивы и правыи прилѣплꙗхоу се мнѣ. И бѣ сь нимь вь поустыни ꙗкоже ꙗгнѥ незлобиво истиньнымь пастирем пасомо; ꙗкоже дроугыи Авель или Исаакь прѣдтѣчю вь вьсемь подражаѥ иже оть младѣньства вь поустыни вьспитанаго.

Нь чьто иже иногда дьньница, ныꙗ же тьма грьдости ради быти наслѣдовавь иже землю и море потрѣбы и велеи открьзыи[5] на небеса оуста своꙗ, рекыи: положоу прѣстоль мои на облацѣхь, и Богоу подобьнь вышнѥмоу. Срьдыи и велерѣчивыи врагь не могы трьпѣти добродѣтѣли и подвигы моужа, испльни

[1] сѣты. — [2] мѣчтаниѥ. — [3] себѣ. — [4] абиѥ. — [5] тако пише.

се ѕависти, ѕаѵеть болѣзнь и роди безаконие. Отходить оубо вь иже по пльти светаго братоу вь образѣ нѣкоюго вѣдома, обрѣтаеть его печалию дрьжима и естьствьными желаи стрѣѵема и недооумѣюща о лишении отрока и глаголеть емоу сицевые глаголы: И иже твоеѥ старости подьпорь и твоего домоу наслѣдьника, твоего сѣмене плодь, иже матерьнеѥ оутробы и твоихь нѣдрь ѡтрока лишивыи, Іоань ѥ твои брать, поищю бо ть само пришьдь и твоѥ отроѵе вьѕьмь, имать оу себе[1], еже аще не вь скорѣ шьдь вьѕмеши, ѕвѣрсмь сладькаѩ боудеть снѣдь: обрѣшеши же се и ѵедо оубивы[2], не сь оусрьдиемь вьѕискавь то: греди оубо, греди, дроуже, и покажоу ти мѣсто, и ть вь скорѣ шьдь, вьѕми своего сѣмене плодь. Сиѩ оубо ѩко онь слышавь, облѣѵе се вь ненависть ѩко вь ризоу и гнѣвьныи обьемлеть его облакь, ѵьто не глаголе и ѵьто не дѣе на неповиньнаго. Поемь оубо его диѩволь вь поустыню ведѣше оуѵе и распалѧе того вь оскрьбленню моужа, и ѩко бань бывьше мѣста, показавь емоу пещероу изь далеѵе, абие отиде. Онь же оубо шьдь вь показаное мѣсто, обрѣтаеть светаго, и ѵьто не сьдѣѩ тогда на нѣмь досадами и оукоризнами облагае, какогира и прѣльстьника того нарицѵе и до коньца мирьскаго прѣбываниѩ недостонна, и древеса и камениѩ на нь поемлае вьсаѵьски и оубити начинае. Нь ѵьто оубо кротькаго владыкы кротькыи оученикь стоѩше мльѵе и инѵесо же отноудь отвѣщае, вь оумѣ реченое хране, азь же глоухь не слыше и ѩко нѣмь не отвръ-

[1] себѣ. — [2] оубыив.

ꙁаѥть оусть своихь. Вьсхытивь оубо сь гнѣвомь и криꙋаниѥмь оть оумилѥна гласа отрока и вь мироу гредѣше, вь мироу, скврьньнѣи блоудьници, вь нечистоты и скврьни вьсакыѥ матери, отрьжь того оть горы божиѥ, горы тоуꙋьныѥ, горы, вь ниѥ же благоволи Богь жити вь ниѥ.

Ꙗко оубо сиꙗ блаженыи видѣ и коварьство диꙗволѥ разьсоуди то быти, нечали того обьѥть облакь и сльꙁами себе обліꙗ, вьпадаѥть на лици моле се и глаголѥ: господи, рекыи, призови ме вь дьнь печали твоѥѥ и избавлю те, избави ме нынꙗ, владыко, призри на ме милосрьдьнымь си окомь и оужени срьдьца моѥго печаль и сьтвори сь мною ꙁнамениѥ вь благо, ꙗко благословень ѥси вь вѣкы аминь. И по молитвѣ сѣдѣше скрьбе[1] и тоуже о лишении[2] отрока, боꙗше бо се ѥда како вь мирь томоу отведеноу быкьшоу сьпаѥтеть се вь житенскыхь печалехь. Нь чьто оубо творить Богь иже дѣти оставлꙗти вь нѥмоу приходити повелѣвы. Глаголѥть и ꙁдѣ отрока отьцоу аще и не глаголы нь вѣщьми остави дѣте прити вь мнѣ и не брани ѥмоу: таковыхь бо ѥсть царьство небесьноѥ. Томоу оубо ꙗко идоущоу поутемь, ꙁмиꙗ[3] сѣкноу отрока и абиѥ кротькыма дланьма того сьмрьть вьсприѥть. Сиꙗ оубо отьць отрока видѣвь недооумѣꙗше чьто сьтворити, обаче вьꙁвраще се вь прѣподобьномоу сь стыдѣниѥмь коупьно и сѣтованиѥмь, повѣдоуѥть, ꙗже на поути прилоучьшаꙗ се. Онь же томоу погрѣпсти того повелѣ и вь своꙗ отити, ꙗже и сьтвори. Прославивь оубо прѣподобьныи Бога доволно

[1] скрьбѣ. — [2] мјесто лишенни. — [3] зъмїа.

о семь, бѣше проѥе безь печали. Прѣбысть же тоу вь тои пещерѣ дванадесете лѣть инѣдинного покои тѣлесьнаго имѣе, троуды вь троудоиь и болѣзни вь болѣзнемь прилагае.

Сиа же диаволь зре не прѣстаиаше вьсаучьски того оскрьбляе овогда оуныниемь овогда же лѣностию еже егда и страховаиьми, многажди такожде и привидѣиьми. Ив адамаиьть доушею Іоань никако же есть бѣваише того бьзиьми[1]; обидоваше же пое яко пчели сьть и разгорѣше се яко огнь вь трьнии и именемь господьнимь противлахь се имь. Дьнемь довольнемь прѣшьдьшимь поемлеть[2] вьселоукавыи сь собою бѣсовь иькь вь образѣ разбоиникь, и соурово на светаго пришьдьше бише[3] юго немилостивьно и рѣюще и влѣкоуште отьгнаше его оть мѣста, запрещьше не вь томоу смѣати[4] приближити се тоу. Оиь же и вь семь[5] своего владыкы гласоу повиноуе се бѣ, велещомоу: аще гоиеть вась оть града сего, бѣгаите вь дроугыи, не оть града вь градь, иь оть поустыие вь поустыию прѣходе; отходить оубо вь иио мѣсто разьстояние не мало имоуще, и тамо доубь велеи по древьнемоу ономоу Авраамоу обрѣть вьселяеть се вь иь. Иь оиь оубо подь амьврински-ымь троицоу чюдьнѣ оучрѣдивь отьсылеть, сь же здѣ мысльнѣ приемь самого того вь троици покланяемаго вь себѣ имѣяше живоуща Бога, никако же оуныває, иь прьваго правила своего крѣпьцѣ дрьже

---

[1] бьзьиьми. — [2] Често еуфонично л после лабијала растављa се ь: поемьлеть. — [3] быше. — [4] Бугаризам, мислим е͡а изговор бугарски од ѣ. — [5] сѣмь.

се. Нь чьто оубо творить иже вьса на пользоу твореи, ꙗкоже древьлѣ вь поустыни одьжди манноу людемь и альчющеѥ испльни благь? Сиѣвымь образомь и здѣ творить. Повелѣ бо земли израстити сланоутьки вь прѣпитаниѥ светаго и бѣ питѣѥ се тѣмь, тѣлесьноую немощь по малоу оутѣшаѥ и оутробьноую скоудость испльняѥ, прѣходе оть силы вь силоу, и вьсхождениꙗ вь срьдьци полагаѥ, сльзьныѥ истѣкаѥ источьникы и напаяѥ доушевьныѥ бразды, и класы добродѣтельныѥ процвитаѥ.

Богь же, рекыи изь тьмы вьсиꙗти свѣтоу и таинаꙗ тьмы ꙗвѣ твореи, не вьсхотѣ на многѣ ськрьвеноу быти градоу врхоу горы стоѥщоу, нь благоволи того ꙗвити добродѣтель. Пастыремь бо тогда близь негдѣ пасоущимь ꙗко же иногда онѣмь иже при Христа моѥго рождьствѣ, и овьчаль благопокорьнѣ вь пажити прилежоущимь, напрасьно оустрьмивьше се, бѣгоу се ѥше не по поути[1] нѣкоѥмь обычьнѣмь нь беспоутнѥмь вьсаучьски по поустыхь и жестокыхь и необичьныхь мѣстѣхь. И пришьдьше до мѣста идѣже бѣ прѣподобьны сташе. Пастыремь оубо вь слѣдь женоущемь и тѣхь оуставити не вьзмогьшемь приходеть и ти идѣже овьце сташе, и светаго видѣвьше оудивише се. Кьто и оть коудоу и кыимь образомь само[2] приде вьпрашаахоу, житиѥ же твоѥ и отьчьство оть коудоу? Моѥ оубо житиѥ по апостолоу на небесехь ѥсть, отноудоу же спасителя чаю отвѣщаваше, отьчьство же вышьнии Иѥроусалимь. А иже здѣ мене отьчьство вьспитавьшеѥ и градь не ваше

[1] Написано је поусти, погрешком. — [2] Да није сьмо?

есть разоумѣти, обаче ѥльма здѣ обрѣтьше се ѥсте достоинь напитати вась поустыньною пищею, и поселѣ нынь въсти отъ тоу възрастьшаго сланоутька. Они же възыньше ѩдоше въ сытость. И ѩко отпоущени быше отити, ѥдинь нѣкыи отъ нихь шьдь отаи, вьстрьже сланоутька довольно и радостьно теуаше въ слѣдь дроуговь, и ѩко же тѣхь постиже и бывьшеѥ показавь, сьтекьше се они растрьгоше ть отъ роукоу ѥго. И ѩко отврьзати науеше зрьномь, храниа инуесоже обрѣтоше, и абиѥ раскаѩвьше се, възкративьше се и блаженомоу възвѣстише, прощениѩ просеще сьдѣѩнымь. Онь же прощению тѣхь сподобляѥть рекь: Сице, о уеда, благоволи вьсе сильныи господь ѩко да здѣ възрастають и здѣ истьщаниѥ приѥмлають. Они же уюдесе исплньше се въ своѩ отходеть хвалеще и славеще Бога о вьсѣхь ѩже видѣше и слышаше сказоующе по вьсѣи странѣ оно и въ окрьстьныхь вьсехь. Нѣци же отъ христолюбивыихь изволише ити въ светомоу и благословениѥ отъ ѥго полоучити. Моужь же нѣкыи доухомь неучистымь отъ многь лѣть сьмоущаѥмь ѩко оузре сихь идоуще, послѣдоуѥ бѣше тѣмь, хотѣ прѣмѣнити се отъ недоуга. И ѩко пьприца ѥдиного близь светаго бывьше, абиѥ сьстрѣсе ѥго доухь неучистыи и падь валѩаше се вьпиѥ и глаголѥ: огнь опалѩѥть ме и не могоу напрѣдь поити. Они же сьвезавьше ѥго влѣуаахоу съ ноуждею и падьше на землю прошаахоу благословениѩ полоучити. Онь же прошениѥ исплньивь вьпрошааше пришьствиѩ виноу. Ти же ѩже о себѣ сказавьше повѣдоують и ѩже о бѣсноующимь се припадающе и просеще того отъ недоуга прѣмѣнити. Нь Їоань никако же на се надѣѥ

се бѣ нь на Бога оживлающаго мрьтвые и нарицающаго несоущаѧ ꙗко соуща. Не нашеѥ мѣры, чеда, глаголѥ, се дѣло ѥсть, не нашеѥ мѣры: Бога же ѥдиного ѥсть ѥже бѣсы изъганѧти, и мы бо чловѣци подобострастьныи камь ѥсмы, и тою жде обложени немощию. Послѣдоваше бо и вь семоу владычьнѥмоу гласоу велѣщюмоу: ѥгда вьса сьтворите повелѣнаѧ камь, глаголите, ꙗко непотрѣбьни раби ѥсмы. Они же изь лиха належаахоу молеще се; ꙗко оубо тѣхь видѣ прилежьнѣ належоуще и неослабьно того приноуждающе, сльзами себе обланѧвь падаѥть на землю и изь глѣбины срьдьца вьздьхноувь: Боже вь троици свѣтѣи, рекь, поклаѧнаѥмыи, сьтворивы вьса видимаѧ и невидимаѧ, ѥгоже вьса боють се и трепещоуть, помилоуи тварь свою и не даждь, владыко, семоу на дальѣ моучимоу быти не нашеѥ ради правьды нь ради твоѥѥ благости и щедроть твоихь: вѣсьмь бо достонь, блажене, именовати твоѥ прѣсвѣтоѥ име моими нечистыми и скврьньными оусты; обаче на твою надѣꙗвь се благость, тебѣ призываю на помощь, самь бо сь блѣтвою обѣщаль ѥси оусты рабь своихь пророкь не хотѣти сьмрьти грѣшьникоу. Сего ради припадаѥмь ти вьси и мили се дѣѥмь: оуслыши нась сь небесе свѣтаго твоѥго, ꙗко благословень ѥси вь вѣкы аминь. — Сице оубо томоу помоливьшоу се, абиѥ бѣсь изиде оть чловѣка и здравь бысть вьсь и славѧше и хвалѧше Бога. Соущии же сь иньмь ꙗко сиꙗ видѣвьше оужасомь сьдрьжими бѣхоу и множаишоую вѣроу стежаше вь светомоу, и молѧхоу ѥго ꙗко да сь иньмь прѣбывають, онь же не попоусти, наказавь же тѣхь прилежьнѣ и оть тоу соущаго сла-

ноутька доволнѣ оуурѣдивь вь своѥ отпоусти, ѕапрѣтивь имь не вь томоу смѣѩти прити вь нѥмоу. Они же вь своѥ вьѕвратише се сьноутьшьствьника и благошьствиѩ сь собою имѣѩхоу иже иногда бѣсноующаго се.

Славѣ же оть толѣ по вьсѣи странѣ тои прошьдьши о нѥмь, хваѩхоу Бога вьси и многоу любовь и ревьность вь нѥмоу стѧжаѩхоу. Доблии же Іоань ѩко сиѩ бывающаѩ оувѣдѣ, вьставь отиде оть тоудоу, чловѣчьскыѥ славы боѥ се, паче же до конца ненавиде, божьствьнои же наипаче прилеже и сладостьнѣ вьспѣваѥ, мнѥ же ѥже прилѣплѧти се Богови благо ѥсть и полагати на Господа оупованиѥ моѥ. И обрѣть оубо камень ѕѣло высокь абиѥ вьсходить, ѩкоже боговидьць иногда на Синаискоую, вьходить вь невьходимыи мракь боговидѣниѩ. Приѥмаѥть и сь Богомь писаныѥ скрижали, не вь томоу на скрижалихь каменьныхь нь на скрижалехь срьдьца, сльѕами омакаѥ камень и вьсеощьиыими бдѣнии и вьздыхании вь сто троуды плоде. Ѥдинь ѥдиномоу бесѣдоуѥ и льгькыма крилома вь небеси шьствиѥ творе ощьиыи прѣтрьпѣваѥ мраѕь и дьневыи варь. Неоусьпьноѥ же око сице того доблѥстьвьнѣ трьпеща ѕре, силоу томоу невидимо и крѣпость подаѩше.

Ненавиден же добраѩ добра (диѩ)воль не сьтрьпѣ на многѣ толпкоу доблѥсть моужа нь поѥмь сь собою легеонь бѣсовь соуровѣ на светаго приидоше, чьто не дѣюще и чьто не твореще: биюще[1], пхающе и влачюще. Абиѥ сь камене сьврьгьше отходеть вьса-

[1] бьюще.

чьски мрьтва того мнеще и никако же жити хотеща. Леже оубо тамо доблии Їоань стеніе и прѣнемагаіе тоужаше и глаголаше къ себѣ: въскоую прискрьбьна іеси, доуше моа, въскоую сьмоущаіеши ме; оуповаи на Бога, ꙗко исповѣмь се іемоу, спасеніе лицоу моіемоу и Богь мои. И вьставь пакы на камень въсхождааше и прьваго правила своіего дрьжааше се: вышьнаго положи прибѣжище себѣ. Призираіеи же на землаю и творе ю трести се призираіть сь выше милостивьнымь окомь на своіего оугодьника, и аггелоу своіемоу заповѣдавь іеже приносити іемоу пищоу на кьждо дьнь. И бѣ проче и на нѣмь испльнаіемо писаніе: хлѣбь аггельскы ꙗде человѣкь.

Къ сихь оубо и сицевыхь томоу соущоу слоухь о нѣмь ꙗкоже прѣдь рече се прохождааше, іелико и цароу ꙗже о нѣмь слышати и въжелаіи быти. Благочьстивомоу бо тогда цароу Петроу бьлгарьскаго царьства хороугьвы дрьжещоу и въ Срѣдьць тогда пришьдьшоу и ꙗкоже о прѣподобьнѣмь слышавьшоу, посылаіеть моуже зѣло хытры ловьце, числомь ꙗко деветь, на възисканіе светаго; заповѣдавь и не възкратити се аще того не обрѣщоуть. Они же заповѣсть оть цара приіемьше быстрѣіе неже слово Рылоу достизаахоу. Въ многы оубо дьни тамо обьшьдьше и ничесоже обрѣтьше прѣнемагаахоу гладемь и не дооумѣюще бѣхоу, ниже пошти къ цароу смѣюще, ниже альчьни по поустыни скитати се могоуще. Обаче страхь прѣмагааше глада, и не прѣстаꙗхоу ищоуще. Поздѣ же нѣкогда обрѣтоше мало нѣкоіе зналсніе и тѣмь прѣбываніте моужа достигьше благословеніе прошаахоу приісти оть нѣго. Ть же благословенію тѣхь

сьнодобль, вьпрашааше пришьствиꙗ виноу. Они же томоу ꙗкѣ вьса творѣть. Ꙗко оуко доушевьнымь окомь тѣхь провиде на петь дьни альчьни соуще предлагаѥть тѣмь трапезоу и любьзьно оучрѣди. Иже во петь тысоущь оть петихь хлѣбь насытивы насыщаѥть и здѣ деветь моужи оть ѥдиного хлѣба. И, о чюдо, ꙗко тамо довольно оукроухь осташе, и здѣ поль хлѣба оста оукроухь.

Сиꙗ оуко они ꙗко видѣвьше вь оудивлении выше и иже ѥдинь не доблѣти хлѣбь помыславьше, си по насыщении поль хлѣба оставише и вьзвратьше се вьса ꙗкѣ царю ськазаше. Божьстьвьною оуко ревьностию раждеть се царь и радости обьеть ѥго облакь, течаашe ꙗко ѥлень вь жетьвьные часи вь источьникомь водьнымь, поѥть во сь собою иже томоу любьзьнѣишеѥ; быстрѣ вь горѣ течаахоу. И дошьдьше рѣкы глаголѥмыѥ Рыла обрѣтоше камень велен, высокь зѣло и жестокь и вьсьма неоудобь шьстьвьнь, и не вьзмогьше напрѣдь поити вьзвратише се. Абиѥ же на дроугоую вьсходеть гороу высокоу, юже Киншавоу обыкоше окрьстьныи тоу звати, и оть тоудоу показоваахоу ѥмоу гороу и камень идѣжь прѣподобьныи живѣше, и не вьзможе тамо царь поити стрьмьнины ради и жестости мѣстьныѥ. Нь абиѥ посылаѥть два отрока ихь же зѣло любаше, моле и призываѥ того ꙗко благословению сьнодобити се, зѣло во вь сласть желаашe ѥго видѣти. Отрока же ꙗко абиѥ ꙗко речноѥ оть цара приѥмьше, вь скорѣ тамо шьдьше и светомоу ꙗкѣ твореть. Онь же не вьзможьна сиꙗ быти глагола, обаче, чедьца, рьцѣта царевн, рече, троудь оуко твои и предложениѥ ꙗко кадило благо-

вольно богови принесоше се и приети быше, ты оубо вь скорѣ отиди отоудоу понеже мѣсто оутло есть, да не како неуьто не науаемо постраждеши, ты же и иже сь тобою; нашоу же худость не вьзможеши видѣти вь нынѣшьнии вѣкь, вь боудоущии же и зѣло дроуг дроуга оузримь, и радости оноие неизреченые насладимь се, аще достоины плоды покаяниих оть соудоу отьслемь. — Неуальнь оубо вельми бысть царь мне неуьто велие погоубль, отиде сь многымь сѣтованиемь и скрьбию. И абие вь царьскаих шьдь посла пакы вь немоу злата не мало, вьвоупѣ же и овощиих разлиуьнаих, инокомь клоуниаих, ради благословениих, посылаеть оубо и писание, глоуще сице:

Вьсеуьстьномоу отьцоу Іоаноу поустыньножителю Петрь царь. Слышахь твоеие доуше боголюбьныи правь и поустыньноие вьселение и невещьстьвьное и аггельское прѣбывание, вьвоупѣ же и еже оть мира коньуьное оудаление, и вельми твое вьжделѣхь видѣти прѣподобие и твоихь медоточьныхь насладити се глаголь, не малоу оть твоего зрѣниих мнѣвь приподити пользоу. Ельма желание богатьства и соуетьнаих слава, вьвоупѣ же и сласти не оставляеть насъ иже вь мори сего соуетьнаго валающихь се житиих, вьзникноути вь свѣтоу чистааго и невещьстьвьнаго прѣбываниих; помрачише бо се наши доушевьнѣи (тако) очи неуалию и метежемь иже вь мирѣ. И се нынь яко оть сьна нѣкоего глъбока вьзьбноувь вьсхотѣхь твою светость видѣти. Ельма и сеие благодѣти лишихь се окаяныи ради множьства моихь грѣхь! Молю се и припадаю твоемоу прѣподобию отрадоу нѣкоую оутѣшениих вь намь послати и неуали простоудити зноиь;

вѣсть бо, вѣсть твоѥ прѣподобиѥ ѥлики боуре мира и метеже и облаци царьскаѩ обоуревати обыкоше срьдьца.

Прѣклони се оубо блаженыи Їоань вь молѣнию, вьвоунѣ же и постьнуьскымь снѣдемь, вьзвышениѩ сламаѩѥ рогь, вь ѕлатоу же никако же, извѣщаѥть ѥмоу сице:

Благоуьстивомоу и самодрьжьцоу бьлгарьскаго скуптра цароу Петроу оубогыи Їоань. Прошениѥ твоѥ вьсе испльнити не польѕьно намь ѥсть. Обаче вѣры ради твоѥѥ и оусрьдиѩ, вь иже намь ключимыихь испльняѥмь оуже, и постьнуьскыѥ оубо снѣди приѥмлю, ѕлато же твоѥ самь имѣн. Ѕѣло бо врѣдеть таковаѩ иноуьствоующихь, изредьнѣѥ же иже вь поустыхь и неоутѣшьныхь мѣстохь прѣбывающихь; вь уьто бо и потрѣбоуѥть та иже хлѣба вь сытость никогда же приѥмлѥи, ниже самыѥ воды вь погашениѥ жѣжди: намь бо ѥже жити Христось и ѥже оумрѣти приобрѣтениѥ. Твоѥи бо дрьжавѣ и таковымь сиѩ ключима соуть, обаче ниже ты, иже дньднимою обложены, дльжьнь ѥси вьсихь оуслаждати се. Речено бо ѥсть: богатьство, аще течеть не прилагаите срьдьца. Аще бо и писано ѥсть: дрьжава цароу богатьство; нь вь ороужиѩ и воѥ истьрѧвати, а не на своѥ сласти, вь оубогыѩ же паче и нищимь, вь нагымь и безъкровьнымь. Тѣмь же, аще хощеши са ѕемльными и небесьноѥ наслѣдовати царьство, боуди щедрь, ѩкоже отьць нашь небесьныи щедрь ѥсть. Не оуповаи на неправдоу и на вьсхыщениѥ не желаи, боуди кротькь же и тихь и благопристоуьнь вь вьсѣмь. На вьсѣхь отврьсты твоѥ имѣи оуи, да проливаѥть

се на вьсѣхь твоѥго милованиꙗ масло, да не оуѣсть шоуица твоꙗ чьто творить десьница твоꙗ, да исходеть нищии радостьии оть твоѥе полаты, кнѣзи же твоѥ похвалы на ѥзыцѣ да носеть, да сиꙗеть свѣтлостию добродѣтѣлѥи твоꙗ багреница, чеда же твоꙗ да соуть вьздыханиꙗ и сльзы, паметь же сьмрьтьнаꙗ да посѣщаеть выноу твои оумь, боудоуще же царьство да мьутаеть нелѣностьно твоꙗ мысль; валꙗи се подь ногама матере твоѥе црькве, припадаи оусрьдьно и крьхь прѣкланꙗи, то ѥ прьвопрѣстольникомь: ꙗко да царь царьствоуюшихь и господь господьствоуюшихь, видѣвь таковоѥ оусрьдие, подасть ти ꙗже око не видѣ благаꙗ и оухо не слыша и на срьдьце чловѣкоу не вьзидоше, ꙗже оуготова Богь любещиимь ѥго.

Царь же ꙗко сиꙗ проучьть мнѣше се велие нѣчьто приѥти и любьзьнѣ то любьзавь[1] имѣше то вь нѣдрохь, ꙗкоже нѣкоѥ многоцѣньноѥ ськовище, честьмь проучтаниѥмь сего мльвы мирьскые отганꙗаше тьмоу.

Прѣбывь оуко блаженыи Їоань на томь мѣстѣ вьсѣхь лѣть .з. и четыри мѣсеце инѣдиномоу часоу разлѣщение или оуныние подавь, нь вь ревьности паче ревьность и вь оусрьдию оусрьдие прилагаѥ и просто реши вь старьчьсцѣмь вьзрастѣ юношьскоѥ показоваꙗше тьꙗние. Мнози оуко вь нѣмоу прихождаахоу недоужьные своѥ приносеще и молитвами ѥго здравы тѣхь приѥмлюще отхождаахоу. Славѣ же не малѣ по вьсѣи земли тои прошьдьши, мнози добродѣтѣльномоу ѥго вьзревьноваше житию и жити сь нимь изволише, и вь прилежещимь крьтнѣ црьковь

[1] Пише: и любьзнѣ тѡ лѡб'завь.

сьздавьше, обитель сьставише, научьника имоуще и пастыра прѣподобьнаго. Онь же добрѣ пасы своѥ стадо и многы къ господоу приведе, и велика и прѣславьнаѩ чюдесь сьтворь къ глоубокоую доснѣ старость. Ако оубо своѥ ѥже къ господоу отхождение разоумѣ, на молитвоу себѣ обрати и топлые сльзы оть очию изливаше и колѣнѣ на землю прѣклонь, Коже. глаголааше, вьседрьжителю, прими ме грѣшьнаго и недостойнаго раба своѥго, и сьчетаи ме ликомь изьбраныихь твоихь, ничьто же бо на земли благо сьтворихь, блаже. Сего ради молю твою благость повелѣти тебѣ юже прити аггелоу благоу ако да не възбраньнь ми боудеть вьсходь оть лоукавьствиѩ доуховь — и, господи, въ роуцѣ твои прѣдаю доухь мои, прирекь — абие въ роуцѣ божии прѣдасть доухь, поживь нѣгдѣ даже до седмдесеть лѣть и тоу своими оучеником погребень бысть.

Времени же оубо не малоу прѣньдьшоу благовоние бесчисльноѥ исхождааше. Ако оубо ракоу отвьрьзше, видѣше тѣло прѣподобьнаго цѣло вьсачьски и вьсакоѥ тлѥ никакоже причестьно, благовоние же испоущающе и вьсѣхь въ божьствьноую ревьность подвижоуще. Славословию же обычьномоу сьтвореноу бывьшоу съ чьстию прѣнесоше светые ѥго мощи въ славьныи градь Средьць, и положени быше въ цьркви светаго евангелиста Лоукы. Послѣ же сьздана бысть цьрьковь въ име ѥго и въ нѥи положени быше чьстьные ѥго мощи, дивьнаѩ и прѣславьнаѩ твореще чюдеса.

Многоу же времени мимошьдьшоу въ царьство цара грьчьскааго кѵрь Аньдроника оугрьскыимь воѥмь

сь своимь ихь краљемь прѣшьдшемь и грьчьскоую
ѕемлю даже до Срѣдьца поплѣнившимь и вьса подь
поѕѣ покорьшимь, иже и мощи прѣподобнаго сь
собою вьѕьмьше вь скою страноу отнесоше. Бѣ бо
слышаль тои[1] краль о дивьнихь и великихь прѣ-
подобнаго чюдесехь, иже и повелѣ чьстьные его
мощи и положити вь градѣ глаголемѣмь Остриѕгомь,
и тоу прѣславьнаѩ и дивьнаѩ сьтвараахоу се чюдеса,
и вьсакь недоугь и вьсакоу болѣѕнь оть чловѣкь
отгонеше, слоухоу же по вьсѣи странѣ онои прошь-
дшоу и вьсѣмь тамо сьтѣкающимь се. Ненавиден же
добраѩ диѩволь, не сьтрьпѣ на многѣ славити се
прѣподобьномоу; нь невѣрнѩ стрѣлою срьдьце епископа
града того оуѩѕви, и не хотѣше никакоже на покло-
нѣние принти прѣподобнаго мощемь, глаголѩ, ни-
какоже сего прѣподобнаго вь светыхь обрѣтати. Не
тьчию же, нь и инѣмь вьѕбраниѩше ѩже принти на
того поклонение. Азь, рече, вьсе светые извѣстьно
сьвѣмь, и никакоже сего сь светыими онѣми обрѣтаю.
И абие божиимь соудомь праведьнымь брьѕдоу ѩзы-
коу приѩть, и бѣше нѣмь вьсачьски и никакоже вѣщаѩ.
Вьси же, иже сие видѣвьшеи чюдо, страхомь обьети
бысте и бѣ помаваѩемь и, ѩкоже древьныи онь и
чюдьныи Ѕахариѩ арьхиѩрѣи, родитель прѣдтечевь,
ѩко оубо вь себѣ быв и виноу таковаго неглаго-
ланиѩ расмотривь, и разоумѣ ѩко невѣрнѩ ради ѩже
вь светаго сие пострада, вь скорѣ вь рацѣ светаго
притече и топлыми сльѕами тоу обливѩ и честыми
вьѕдыханьми срьдьчьное ськроушение показоваше.

[1] Тако пише мјесто тьи.

Божии же оугодьникь и Христовь вь вьсѣмь пособьникь Іоань не вьсхотѣ того на многѣ томити; нь вь скорѣ ѥзыка ѥго оузы раздрѣши и благо глаголь на того пакы оустрои. Онь же сиѥ ѩко полоучивь, благодареніиа испрѣстаньна вь Богоу и того оугодьникоу вьзьсыловаше. Сиа же вьси слышавьше и видѣвьше, множаишоу вѣроу и оусрьдиѥ вь светомоу показоваахоу. Многаа же и иная дивьная и оужасьная чюдеса вь земли оугрьсцѣи сьтвори, ѩже не оставляѥть нась врѣме по редоу вьса ськазати. Ако оубо сиа вьса по дробьноу увѣдѣвь краль, страхомь и оужасомь обьдрьжимь бысть, и златомь и сребромь ракоу прѣподобьнаго оукрасивь и чьстьныѥ ѥго прилежьнѣ облобызавь мощи, сь великою чьстию пакы вь Срѣдьць тыѥ вьзврати, и вь црькви иже вь ниѥ того сьзданои тѣхь положь вь лѣтѣ .sxqe. иньдиктионь .є.

Не многоу же врѣмени мимошьдьшоу вьнегда благоволи Богь обновити бьлгарьскоую дрьжавоу и вьздвигноути по писаномоу рещи падьшоую се сѣнь, обѣтьшавьшоую грьчьскыимь насиліемь. Вьздвиже рогь бьлгарьскааго царьства при благочьстивѣишимь цари Асѣни, иже вь светѣмь крьщеніи именовань бывь Іоань. Сь оубо хороутвы царьствиа ѩко прѣиемь вьсе бьлгарьскыѥ грады падьшеѥ се добрѣ оутврьди и обѣтьшавьшеѥ обнови и на грьчьскоѥ добрѣ опомсавь се царьство, покараашe окрьстьныѥ страны, грады же и вьси, ѩко оубо до Срѣдьца дошьдь, и сего подь собою покори, и прѣславьнаа и бесчисльнаа прѣподобьнаго чюдеса слышавь абиѥ вь того чьстьнѣи црькви оустрьми се и прѣподобьныѥ светаго чьстьнѣ облобызавь мощи. Мнѣше се нѣкоѥ многоцѣньноѥ ськро-

вище обрѣсти. Радости оубо многые испльнь се и веселиꙗ доуховьнааго, сьвѣть сьвѣща благь, большеѥ ради ѵьсти и оутврьждениꙗ своѥго царьства, прѣнести мощи прѣподобьнаго отьца вь свои прѣславьны градь Трьновь; и абиѥ посьла вь патриꙗрьхоу своѥмоу кѵрь Касиланю, соущоу томоу вь Трьновѣ велицѣмь градѣ писаниѥ велѣре сице:

Вьсе ѵьстьномоу божию архиѥрею кѵрь Касиланю и доуховьномоу отьцоу нашего дрьжавнаго царьства. Божиимь хотѣниѥмь ꙗко приидохь вь предѣлы сиѥ и срѣдьѵьскыи постигохь градь, ѵьстьныѥ мощи прѣподобьнааго отьца Їоана поустыниѥ рыльскыѥ жителиꙗ обрѣть, ѵюдесьми исцѣлѣни испльнѣна, мнѣхь се оть радости по вьздоухоу ꙗкоже лѣтати. Славѣ бо многѣ о нѣмь вьсоу сию страноу испльньши и дивьнаꙗ и прѣславьнаꙗ творещоу исцѣлениꙗ, не тьѵию оубо здѣ нь и вьсоу оугрьскоую дрьжавоу оглашише. Силь оубо тако имоущиль соуди мысль дрьжавьнаго нашего царьства приити твоѥи светости здѣ сь вьсѣмь твоимь причьтомь црьковьнымь и сь подобающею ѵьстию, ѥже прѣнести сиѥ ѵьстьныѥ мощи прѣподобьнааго отьца вь прѣславьныи царьскыи нашь градь вь похвалоу вьсего црьковьнааго испльнениꙗ и вь оутврьждениѥ нашего дрьжавьнаго царьства.

Сиꙗ ꙗко божьстьвьныи слышавь светитель вьзрадова се доухомь, и Богоу благодарьстьвьноую вьздасть мольбоу; и абиѥ вь скорѣ вьсь сьборьныи сьбра причьть и вьса прѣдреченаꙗ тѣмь ськаза. Они же топлымь оусрьдниѥмь и горещею доушею вьса вь сласть приѥше и вьси ѥдиномысльно оусрьдьно оустрьмише се, и ꙗкоже нѣкоѥ многоцѣньноѥ ськровище вьсхы-

тити хотеще, вь скорѣ сь своимь патриарьхомь и оучителемь Срѣдьць достигоше. Благоучьстивыи же царь Іоань Асѣнь вьса иже на провожденіе светаго учьстьнѣ оуготовавь, патриарьхоу вьса вѣроучи, оставль томоу .т. моужьстьвьныхь воинь на провожденіе светомоу. Самь же потьщавь се сьнѣшьнѣ вь свои царьскы приде градь и цьрьковь научь здати вь ime светаго, вь славьнѣмь градѣ Транезици. Патриарьхь же вьзьмь учьтеніе прѣподобьнаго мощи, сь вьсѣмь причьтомь цьрьковьнымь поутьнаго исмаше се шьствіа, радоуіе се и славе Бога. Сь ними же бѣше послѣдьствоуіи игоумень обитѣли прѣподобьнаго и вьси соущи подь нимь мьниси. И ако оувѣдѣ царь патриарьха приходеща, вь скорѣ на срѣтеніе его изиде на мѣсто глаголюмое Крьстьць, сь вьсѣмь своимь сигклитомь, и учьстьнѣ лѣбьзавь светаго мощи остави тоу тѣхь прѣбыти на седмь дьнии, доньдеже сьздана бысть цьрьковь. И тако тоу освещьше учьстьнѣ положише вь нѣи прѣподобьнаго мощи вь лѣтѣ .ѕѫг. иньдиктионь .гі. идѣже и многаи лежещи лѣта разанчьнаи исцѣлениа твораахоу вьсѣмь иже сь вѣрою вь ними прирыщоущи. Слѣпи бо приходе вѣрою просвѣщаахоу се, слоуки исправлѣахоу се, нѣми быстро и благоглаголивѣ бесѣдоваахоу, недоужьные оть немощи вь силоу прѣлагаахоу се, бѣсьни исцѣлѣваахоу и вьси вьсакыими болѣзни одрьжими притичующе, здравиє приемлѣахоу.

Нь иже иногда шетавы се на сьздателя вьсаучьскыхь и за грьдость отврьжень быв и прѣисподьнѣи тьмѣ прѣдань и самь сын тьма, лоукаваго ради прозьволеніа быв подвиже прно рати и неоу-

строєнїꙗ по вьсоудоу ис-кони ѵловѣѵьскааго спасенїꙗ врагь и сьмиренїꙗ ратьникь сатана проклетыи. Прѣславьнаꙗ сиїе и прѣдивьнаꙗ ѕнаменїꙗ и исцѣлєнїꙗ оу прѣподобьнаго рабы о врѣмени множаишемь бываємаꙗ ꙗко видѣ, и на прѣподобьнаго же множае оть испрьва ꙗко паѵе ѕло помьнѣ и враждьбьнѣ отноудоу дыхаіе гнѣвомь лютомь и горькою ѕавистию до коньца оуꙗѕви се, и не вь томоу оутрьпѣти сиꙗ могыи, обыѵьныихь своихь и погоубьныихь ратосьстроєнии оть соудоу абиє касаєть се оуже.

Врѣмени бо по сихь мимошьдьшоу не малоу и грьѵьскаго царьства скѵптроу изнемогьшоу проѵеіе и до коньца смѣривьшоу се, попоуштєнїємь же божиимь и ими же того соудьбы недовѣдоми, исмаильтьскомоу родоу вьсоу вьстоѵьноую и южьныіе страны сь Асиєю покоєвавьшоуже и пообладавьшоу, достиши же и вь Макєдонию, и тоу подь собою вьѵиникьше сьраженїємь крѣпьѵаишеіе брани. Срьбьскыіе воіе иже тогда вь Макєдонии соущеіе до коньца вь ниеи побѣждьше при рѣцѣ тако нарицаємѣи Марица, на срьбьскоіе абиіе оустрьмляють се наѵельство, иже и сьраженїю бывьшоу лютѣишоу на мѣстѣ глаголємѣмь Косово. Падеть оубо по срѣдѣ рати лютыи насильникь иже сихь наѵело имѣіеи, достоиноіе вьзмьздиіе своіего безбожиꙗ скорѣишеіе вьспрїємь, єже ѕлѣ и неподобьнѣ варьварьскоую свою отвръши доушоу, оть срьбьскыихь воин напрасьно по срѣдѣ разбоꙗ живота лишить се. И тако проѵеіе грѣхоу прѣвьзьшьдьшоу оуки нашихь ѕьль, подьдаиию тѣмь срьбьскаꙗ оустраꙗсть се ѕемлꙗ. Малоиь же по сихь и бьлгарьскыіе оудрьжавьше прѣдѣлы. Ꙗкоже нѣкоторою хоудо гнѣ-

ѕдо, тако и сь ѵюдьнѣишимь онѣмь градомь, вь нѣмь же ѵюдодѣнвые ѵюдотворикаго отьца сьлежаахоу мощи некротьцѣ коупьно и безѕбожьнѣ ѥмлють се коньства, пакы плѣнованиа ѵеста и крьвопролитиа на кьждо дьнь же и крѣме сьдѣловающе, ѕлобьное тѣхь стрьмлѣние никомоу же оть ноудоу вьѕьбранити могоущоу, вьсѣмь и вьсоудоу браньными сьраженьми прѣдѣлавающемь и свѣтлые на нихь поставающемь побѣды. И симь оубо сице бываемомь и ѩже онѣхь ѕломоу по вьсоудоу и нагоубьномоу распростирающоу же се и оудрьжавающоу, многы страны и вьси коупьно сь ѵьстьными монастыры же и божьстьвьными храмы огнѣмь растѣвкаеми, коньѵьномоу оть соудоу прѣдаше же ѕапоустѣнию. Тогда же и сего богоносьнааго отьца светѣишиа обитѣль соущиа иже вь Рыльсцѣи поустыни, вь нѣи же поустыни и страдальское оно и постьниѵьское прѣподобьныи, невещьстьвьное же и аггелское, вь пльти прѣбываѥ, прѣпроводи житие. юже добрѣ ѕѣло и благолѣпьнѣ же послѣжде прѣвьѕорьныи онь кѣсарь Хрѣлиа, образомь же иноѵьскыимь нареченыи Харитонь монахь, вь славословие божие и вь ѵьсть прѣподобьномоу оть основаниа вьздвиже и сьѕда, пороушивьше, се коньѵьнѣ ѕапоустѣ. И прѣбысть сице вь ѕапоустѣнии лѣта довольна; а ѥже како по сихь и которымь образомь пакы та Христовою благодатию обьнови се и на прьвоую свою вьстоупи добротоу и благолѣпие, ѩкоже оубо имать и до дьньсь, слово оуже ѩвити хощеть.

Бранемь проѵеѥ ратьнымь по врѣмени многѣ оумалькноувьшимь иже прѣжде бьлгарьскые сьдрьжаахоу страны и людьскымь нестроительнымь кещемь вь

тишиноу прѣложивьшимь се, моужие нѣци оть ихь же вь мирѣ соущихь, благоговѣнии и благородьии по родоу соуще, Бльгаре же родомь, при Кельбоужди на селѣ живоуще ꙗко двою пьрнцоу нѣгдѣ или множаꙗ, саномь свещеньства оукрашени и вь чиноу чрѣды своюе прѣдь Богомь прѣдьстоюще, ꙗкоже древле Ꙁахариꙗ онь, иже прѣдьтечевь отьць, жрьтвы бесквьньные Богови приносеще, о себѣ же и о людьскыхь невѣждьствихь сьжительнице своюе вь господоу прѣдьпославьше и мирьскыихь вьсѣхь изьмѣньше се и благоюе Христово иго на се вьспринемьше и множаꙗ страхомь божиимь оумилавьше се — вь поустыню рыльскоую вьселише се, образь и подьписаниие добродѣтѣльнаго жительства собою вьсѣмь ꙗко по тѣхь бывающе вь троудѣхь и подвизѣхь обоучавающе себе прысьно, и вь трьпѣни многѣ, вь молитвахь же пожидающе и пѣнихь, вь постѣ и проучитании божьствьныхь словесь и проунихь таковыихь, ихь же нѣсть ми лѣть вь нынашьнюе сьписовати врѣме, иного оупражнениꙗ опасьнѣишаго о семь трѣбоующоу. Бѣхоу же оубо си трие числомь и братиꙗ соуще по пльти, сыновє же иже добрѣ ꙁѣло светительствомь оупасьшаго вь дьни они словесьноюе стадо Христово иже вь Кроуньницѣ, блаженѣишаго ꙗпископа кѵрь Иꙗкова, оть нихь же овь оубо ꙁнаменнюемь нарицаше се Їоасафь; овомоу же именованиие бѣ Давидь; иномоу же Ѳеофань. И сии бо трие вь прѣдречеиоую пришьдьше поустыню ꙗкоже рече се, селитвоу свою вь нюи сьтворити хотеще и се не ꙗдиною же абие ни вь коупѣ, нь дроугыи по дроуꙁѣмь пришьдьше и вьсѣ и ꙁданиꙗ монастырьскаꙗ опровьгьша се обрѣтьше и раꙁорена

до конца развѣ церькве тьчию єдиноє и мирьга. Кьса акие Богоу посьнѣньствовавшоу имь оть основаниа пакы въздвигоше и сьвершенѣ та исправивше и наздавше благолѣпьнѣ оукрасише многые троуды и подвигы о нихь показавше и иждитиа иждивше, и не тьчию же собою сами и иждитиемь своимь, и сь елико иже о тѣхь послоужьноє имоущими обьщею всего монастира братиєю сиа оуправише, нь и приданиемь нѣкыихь боголюбьзьнѣнишихь моужен. И прѣжде же всѣхь присѣщениемь бывшимь и помощию благоучьстиваго господина и новаго ктитора светѣи обитѣли бывша кѵрь Георгиа, иже и вьсе недостатьчьноє монастырьскыхь зданеи красьнѣ и зѣло изредьнѣ оуправдьшаго.

Вь сихь же оубо и таковыхь тѣмь соущемь и множаіє, єще вь троудѣхь и дѣланихь монастырьскаго градежа оупражнаюшимь се, вѣсть нѣкаа ненадеждьна радостьнѣиша же обаче вьнезаапоу приходить вь нимь, и тѣмь слоухы истиною огласнивши веселиа многаа и радости доуховьные испльнаіеть доуше ихь. Прѣзвитерь бо нѣкыи именемь Иаковь, града Филипова иже вь Тракии протопопа сын, имѣє же вѣроу велию и любовь вь прѣподобьномоу отьцоу и поустыньномоу свѣтильникоу Їоаноу, пришьдь вь нимь вь монастырь, повѣдоваше имь иже о прѣподобьнаго чюдодѣивѣи раце. Тои оуже тогда вь Трьновьскои архиепископии сьлежимѣ пронзьмити се глаголе, и се и томоу самовидьцоу быти извѣствоуюшоу. Тамо томоу глаголюшоу потрѣбы ради нѣкыие сь своимь митрополитомь шьствовавшоу и свешенымь мошемь прѣподобьнаго поклоньникоу бывшоу и честь

нѣкоую оть нихь вь благословеніе себѣ оть тамо соущихь клирикь испросившоу. Таковаи же ꙗко оуслыша оубо иже обитѣли настоюи тогда чьстьнѣиши по истинѣ вь иеромонасѣхь кѵрь Давидь и проуеіе о Христѣ братьство, доушею зѣло вьзрадоваше се и бѣхоу проуеіе прилежьнѣіе того испытоующе о томь. Їоасафь бо, иже тѣмь прѣдьнаучельствовавыи прьвѣіе и научело и основаніе добродѣтели вь нихь положь, старѣиши сын настоющомоу тогда по пльти брать, вь господоу оуже ошьль бѣше, времьноую измѣнивь прысьно прѣбываемою и нетлѣньною жизнию. Та же пакы по малѣ оубо времени се и дроуги вѣстьникь пришьдь вь нимь, и тожде подобьнѣ повѣдоваше имь, ꙗко и томоу такожде глаголюшоу по нѣкоіемь прилоучаю вь Трьновѣ бывьшоу и светаго чюдотворикоую ракоу своима очима видѣвьшоу и ꙗже о нѣмь изьобрѣтьшоу вьсе. Сии же и ієще не имоуще оутврьжденъ помысль сьвршенѣ о томь, аще ꙗко вь истиноу сиꙗ сиіе боудеть, повѣдоуіемымь вь коньць вѣры не можаахоу іети, даже бо дотоли никакоже слышали бѣхоу или разоумѣли по истинѣ чьто, аще єдиначе ієще рака прѣподобьнаго вь Трьновѣ єсть. Времьнемь множаишимь забытиꙗ глѣбинамь вѣщи прѣдавьши се и паче же бывьшихь ради неоустроіении и метежи градоу вь времє ієгова приєтиꙗ варьварьскыимь нахожденіемь ієгда того прѣдасть Богь вь роуцѣ врагь ради нашихь грѣхь и соущаꙗ вь нѣмь светаꙗ и чьстьнаꙗ иꙗ инамо напрасьно расхыщаемаꙗ отьносиꙗ быкаахоу, и се нѣкамо тогда отнести се мнеіе. Не могоуще же оубо о слышаныхь ꙗкоже рече се вьвѣрити се до коньца, и хотеіе извѣстити се о тѣхь

ꙗже истиньна боудеть, посылають абиѥ брата нѣкоѥго оть обитѣли[1] тамо, иже бѣше вѣдокь земан тои, запороучиньноу ѥмоу изьвѣстьно о вьсѣмь изьобрѣсти и быти томоу самовидьцоу прѣподобьнаго мощемь, да, ѥгда пакы вьзврати се оть тоудоу вь нимь, ꙗже видить и ꙗже разоумѣеть опасьно тѣмь ськазеть. И ссмоу оубо сице бывшоу и посланомоу о вьсѣмь испытьнѣѥ по заповѣданомоу изьобрѣтьшоу, и вь тѣмь скорѣѥ вьзвративьшоу се и симь истиноу вьсоу изьвѣстивьшоу. Спѣхомь многѣмь и тьраннѥмь абиѥ благоучьстивѣи[2] царици кѵра Марии о томь оповѣдоуѥть, на селѣ тои тогда прѣбьвающои, вь нѥмь же и жилище оубо своѥ имѣяше та, стадии же малыми Сѣрьскаго отьстоѥщи града, вь полоудьньнѣи оуже клонѣщи се странѣ, вь коунѣ же и молеть[3] тоу и вѣдеть не небрѣжительно быти тои, да прѣподобьнаго оть оноудоу свещеные прѣнесоуть се мощи вь того светоую обитѣль иже вь Рылѣ, и о семь мьздѣ келицѣи оть Бога тои на небеси прѣдьлежати рекьше. Благоучьстиваꙗ же она и боголюбиваꙗ царица таковаꙗ оть нихь оуслышавьши и множаѥ паче раученнѥмь божьстьвьнымь оуказивьши си доушоу, молѥннѥмь ихь прѣклонивьши се, повелѣваемоѥ вь дѣло произвести скорѣнше тьраше се. И оубо по врѣмени клоунимѣмь оу самодрьжавьнаго бывьши великаго Амирѣ Моамѳа строѥщаго тогда царьствиꙗ скѵитры и цареви о семь бесѣдовавьши ꙗко много и прѣизлиха дрьзновение оу него имоущи надежде (имоуще)[4] не погрѣ-

---

[1] обытѣли увијек. — [2] благоучьстивѣи. — [3] Стоји молеть. — [4] Стоји сувише, написано по други пут.

нивьши искомоѥ полоучеть и писмена о семь повелительная къ соудии трьновьскомоу оть царьскыѥ въсприемьши дрьжавы, ѥже съ въсѣмь спѣхомь подати се тѣмь искомоѥ, къ себѣ тѣхь призъвавьши, въ роуцѣ симь абиѥ въроучаеть. Они же сиѧ ꙗко въсприемьше оубо тьщательнѣѩше и ѥлика скорость къ монастироу възвращають се, и съборь сътворивьше проучеѥ иже хотѣахоу за светаго понти, обьщиимь сьвѣтомь въсего братьства и игоуменовѣмь повелѣниѥмь нареждени бывьше къ Трьновоу отпоущають се. Бѣхоу же оубо они по именованию сии: иеромонахъ кѵрь Ѳеофанъ, иеромонахъ кѵрь Варлаамъ, и братъ Кѥласиѥ, прѣзвитеръ Ѩоанъ иже оть Бѣльѵина и проѵии нѣции.

Постигьшимь же посланымь царьстьвьнѣишаго града бльгарскаго Трьнова и соудии царьскаѧ въдавьшимь писаниѧ повелѣвающаѧ ономоу скорѣише дати поустыньнымь моужемь поустыньнаго свѣтильника Ѩоана[1], даѥть се абиѥ тѣмь въ роукы оть многь желаемоѥ тѣми ськровище, ѥмоу же не равьностоѧтельно нитьтоже оть ихьже въ мирѣ. Метежоу и мльвѣ о семь не малѣ въ градѣ сьтворьшоу се оуже даже до трехь дьнеи граждаиомь не дадещимь никако же светаго изъ града изнести до нели же соудии оутоливьшоу народь, царьскыми заѩвѣщании крамолѣ коньць сьтвори быти. Они же съ многою оубо ѵьстию прѣподобьнаго въсприемьше ракоу и многоцѣньными понакидами сию опрѣтавьше, и мѵры благоконьными облагоконивьше на оутрѣ и проѵеѥ изъ града изити того ꙗвлѧхоу се.

[1] Пише Ѩоан'на.

Слышавь же нѣкоторыи моужь оть славьныихь града того имоуще сь собою светаго и вь тоу нощь безь сына прѣбывь, имѣяше бо на обѣ очи свои болѣзнь велию и вьсма свѣта не видѣ на многы дьни, повелѣваеть отрокомь своимь ꙗко да ведоуть его вь арьхиепископию вь светомоу, братиамь же по заоутрьнемь славословии хотещимь изити. Предваривь тѣхь выше реченыи моужь молькою великою молить и глаголеть: пожьдите ме отьци свети до за оутра, ꙗко да отиою божьствьноую лутоургию и параканьсь вь ние светаго. Они же сложивьши се вь егоковоу прошению и пожьдавьше до времена божьствьные слоужьбы, и тако начеше пѣти лутоурьгию, моужоу же светоие, и вьсего себе обливаеь сльзами и доне́лиже не доврьшити се божьствьнѣи слоужьбѣ, вьсь здравь бысть; тако вьзврати се вь домь свои, славе и благодаре Бога и егова оугодьника. Они же приведьше подьвьрьмьноие и ракоу светаго вьзложьше на ние, абие изидоше изь града, никомоу же проваждающтоу тѣхь, тьчию малѣмь нецѣмь оть нищихь и оть иноуьствоующихь же такожде. И вь ть же оубо дьнь вь чась шестыи приидоше до нѣкыие рѣкы иже нарицеть се тѣми людьми Росита. Рѣка она вельми наводьнивьшиа се бѣше, испльнивше бо се вьсѣмь ложи своиемь. Тѣмь же о томь велиа скрьбь обдрьжаше, ꙗко не могоуще рѣкоу прѣити, и сице вь недооумѣнии соуще вьнезапоу ꙗкоже нѣкоторыи дымь благооуханьнь и вьсе мѣсто оно испльни ꙗко на два часа. Они же приемьше дрьзновение и вь рѣкоу вьшьдьше носими молитвами светаго вь поуть свои идѣхоу радоующе се и веселеще.

Приближающимь же се имь къ Никопольскомоу градоу и хотещемь оуже въ градь вьнити оусрѣтають тѣхь вьнѣ града ꙗко ньприщи двѣ нѣкоторыи вельмоужь вельми христолюбивь, иже имѣꙗше велию вѣроу къ светомоу тако и съ проучими колꙗры[1], и коупьно съ ними вьшьдьше въ градь и въ ѥговыхь полатахь бывьше и ракоу светаго вьнесьше въ молитьвьныи ѥго домь, идѣже и свѣщи многы вьжежени бѣхоу и дымь благооуханиꙗ ѳимиꙗмьнаго и съ нимьи ароматы. И по семь божьствьноую слоужькоу съкрьшивьше светыхь тайнь Христа Бога и въ име светаго въ цркоковь вьшьдьше и въ домь пакы възвращьше се, прилежаниꙗ множаишаго сподобише се, трапезѣ готовѣ соущи и испльнена вьсакыхь обилии; и тоу безь мала вьсь градь събра се, съ женами и дѣтьми оть мала ихь даже и до велика, веселеще се и поюще пѣсни божьствьныѥ. Славьномоу ономоу моужоу прѣдстоещоу къ отрокы своими, главы имоуще непокрьвени и никакоже вьсхотѣвьшоу сѣсти на столѣ своѥмь даже и до ѵетвьртаго ѵаса нощи. И тако проѵеѥ пироу съкрьшивьшоу се, кьждо въ своꙗ ихь разидоше се. За оутра же оубо вьставьше и пѣсни обыѵьныѥ отпѣвьше и вьсакь оньствию оуготовальше, пакы нѣкотораꙗ малька и цоукь слышааше се, вьсемоу градоу оуже събравьшоу се къ опровождению светаго, и пакы ꙗкоже възрише, рѣхомь оть ковьѵега светаго ꙗви се благооуханиѥ много и оть толи по вьсе дьни и нощи не прѣста тоѵе благооуханиѥ.

---

[1] Поред овијех редова пише са стране дуж листа а по пријеко према словима: Богдань жоуилу.

Семоу же оубо сще бывшоу прѣдьвьспоменоутыи онь выше реченыи вельмоужь носещихь ракоу прѣподобьнаго вельми поуть и одаровавь и потрѣбьными прѣоудовавь ꙗже бѣхоу вь трѣбоу поутеви; онѣмь же на обычьное носило вьзложьше светаго и сь прочими тако болѧры проваждааше сихь даже и до рѣкы глаголемыѥ Осма, и тоу светаго обьемьше ракоу и многыми сльзами обливавшоу сию, и тѣмь обычьное поклонение вьдавьше, вь свою вьждо ихь вьзвращаахоу се, лица своꙗ имоуще обзирающаꙗ се вь онѣмь. Сии же на прѣдлежещии оубо поутьшьствие прострѣвьше, славеще Бога по малихь абие дьнехь вь Срѣдьчьскыи и славьны постизають градь и вьнесьше ракоу вь великыи храмь светаго великомоученика и побѣдоносьца Христова Георгиꙗ, идѣже и светыи краль онь иже Баньскыи словомыи лежить Милоутинь. И тоу ꙗкоже бы на ѥдинь одрь вьзлещи светыма и соугоука благооуханиꙗ отьдыхающа вь оудивлѥние вьсѣмь. Градь вьсь абие сь свѣщами и кадилы сьтече се вь нима. Оутроу же оуже бывшоу сьвѣть бываеть тѣмь, ꙗко да вь монастырь пришьствие ихь ѥже вь светынимь ськазоуть, послание вьдавьше ѥдиномоу оть слоужитель своихь имоуще сице:

Чьстьнѣишомоу вь священоннокохь, намь же отьцоу и игоуменоу священыѥ обитѣлꙗ прѣподобьнаго и богоносьнаго отьца нашего Їоана поустынии жителꙗ иеромонахоу кѵрь Давидоу и почемоу о Христѣ братьствоу, мьньшии вь инокохь Ѳеофань и сь братиꙗми. Радовати се о господи и да оувѣсте ꙗко изидохомь оть прѣдѣль европинскыихь и ѥсмы ныне вь Срѣдьчьскомь градѣ, и здѣ хощемь прѣбыти петь или

шесть дьни и тако къ монастыроу шьствиѩ ѥти се. Да о семь потьщано боуди вашеи светости ѩко да сь подобащею ѵьстию въ срѣтениѥ светаго изидете и молите о насъ.

И абиѥ посланьникъ отпоущень бысть.

Онѣмь же оубо полоуѵающимь покои шестодьневьноѥ въ градѣ ѩкоже оуже и реѵе се прѣпроваждающемь врѣме оть вьсѣхь славимомь и поѵитаѥмомь соущемь. Жена же нѣкаѩ[1] оть богатыихь тоу, твораше ковѵегь светомоу оть дрѣвесь не гинющихь цѣною соуща пѣнеземь стомь. И въ новоу ракоу положивьше светаго, моужь тоѥ жены[2] давь .г. златьникъ и коупивь свѣтлоу поѩвицоу покрыть ковѵегь светаго.

Седмомоу же оубо наставьшоу дьневи и обыѵьнымь оуже славословиѩмь оутрьнаго пѣсословиѩ сьврьшивьшимь се, оувѣдѣвьше жителиѥ града ѩко хотеть двигноути се сь светымь и коупьно вьси сьбравьше се сь женами и дѣтьми въ црьковь, сьвѣть творахоу междоу собою ѩко да светомоу провождениѥ сьтвореть, свещенници въ одеждахь свещеныхь сь свѣщами и кадилы: пѣцни же оть народа не даѩхоу, глаголахоу бо: боимь се ѵедь агареньскыихь зависти, да не нѣѵьто ненадеждьно сьдѣють намь; и оугодьнь бысть вьсѣмь сьвѣть сь. И тако сь народомь двигьше светаго, множьство коньникь, избраныихь моужь, дроузии же народи пѣши, множаиши же оть ихь боси, сь

---

[1] Према овијем редовима по пријеко стоји написано: ктиторица.

[2] Према овијем редовима по пријеко стоји написано Георгіє ктиторь.

женами и дѣтьми, и сице проваждающоу тѣхь вьнѣ града, ꙗко на ѵстыри пьрнца сь сльзами и сь вьпаемь прирыдоуще и лобызающе ракоу светаго, ꙗкоже бѣ на носилѣ, глаголахоу: отходиши оть нась дивьныи отьѵе, нась же сиры оставлаеши ꙗкоже прѣжде и пръ . . . . . вьзвращахоу се, кельмоужие же сь свещеници и иноци шьствие твореще до мѣста Лѣшьница напрщаемо, и тоу тѣхь оугостивьше, и обычьныи мирь вьзьмьше, вь своꙗ идѣꙗхоу, дроузии же оть нихь сь онѣми идѣхоу даже и до монастыра. Оть толи же начеше носити светаго на своихь раменохь сь носещаго и даже до толи обычьнаго подьꙗрьмьника сьньмьше.

Слышавьше же ѵловѣци оть окрьстьныихь страньнришьствие светаго и сьвькоупльше се на рѣцѣ глаголемѣи Гѣрьмань вь нѣкоторои вьси близь монастыра ꙗко дьнь и поль шьствиꙗ, жьдаахоу его тоу. Оувѣдѣвь же игоумень и братиꙗ, ꙗко приближаеть се светыи, двигь се сь соущими подь ними иже вь обитѣли свещеници и диꙗконы, вьзьмьше свѣще (и кад)ила и тои вьси выше реченои при рѣцѣ ѵьстьнѣ оусрѣтаеть, и на мѣстѣ прѣбьше томь дьнь и нощь покои полоуѵающе. За оутра же зажегьше свѣще и кадила и молитвѣ бывьшеи самь игоумень сь своими свещеници вьзьмь мощи светаго идѣꙗше прѣдь ковьчегомь веселе се и поеще ꙗкоже древаꙗ богоотьць Давидь. И сице идоше пѣши сь вьсѣми народы даже до горы великыѥ, и тамо бывьше подь горою повелѣваеть игоумень да сѣдьше вькоусеть пищоу да не нѣции изьнемогоуть не ꙗдьше, глаголе: И тако вьлегоше народи по травѣ зеленѣ ꙗкоже при Христа моего ѵю-

десехь нѣкогда. Многа бо бѣше на мѣстѣ соущи и тоу ѕнамение сьтворише вь ниме светаго, идѣже и до ныни на вьсако лѣто вь дьнь памети светаго трьжьствоують уловѣци на мѣстѣ томь. Таже оть тоудоу вьставьше придоше вь метохь монастырьскыи ѕовомы Орлица, и вь црьковь светыхь апостоль соущоую на мѣстѣ тоу, юже бѣше иногда самь ть настоен обитѣли тогда кѵрь Давидь оть основаниа люботроудьнѣ вьздвигноуль. Ѕа оутра бо бѣ праздьникь врьховьныхь апостоль Петра и Павла. И тако сь народы трьжьствовавьше и дьнь поуьтьше Богови благодарьствьноую вьздаюше хвалоу, за оутра же вьставьше, иже есть .а. июниа мѣсеца, и пакы игоумень сь свещеници и сь епископомь кѵрь Їосифомь иже бѣше и ть сыи емоу по пльти брать, вьзьмь ракоу ношаашє. Народи же послѣдьствоваахоу пѣши, ѕовоуще: Господи, помилоуи даже до самого моста иже есть выше метоха. Оть тоудоу пѣщи оть народа прѣемьше светаго и вь скорѣ оть тѣхь невидими выше, паче бо брьзыихь еленен или орлова лѣтаниа течааахоу, и не яко носеще светаго, нь носими светынмь невидимо. И послѣдоваше сие чюдо паче иныхь чюдесь. Они же вьсѣдьше на коие и гнавьше вь слѣдь вьсходеще и нисходеще, не можаахоу постигноути светаго ни оуима оуѕрѣти, яко и многѣмь глаголати оубо: чьто хощеть быти се дивьноие и прѣславьноие чюдо. Моужие же иже светаго носеще едва вьзмогоше оудрьжати ракоу сь троудомь, и тоу дожьдаше тѣхь, и оть тоудоу оубо двигьше се и мало походивьше яко на поль пьприща тькмо оть того мѣста, и се абие оусрѣтоше тѣхь братиа вьса иже вь монастыри сь

иконами сь чьстьными древесы, на мѣстѣ зовомѣмь Крьбица, нижаіе сьстадиа водамь великимь идѣже обѣ рѣцѣ сьстаюють се великѣи. И тоу сьвькоупльше лик ь ѥдино и пѣвьше пѣсни божьстьвьные и лобьзавьше света[1] и дроуть дроуга, обьщьнѣ вьси коупьно оть тоудоу вь монастырь постигоше, и светаго вьнесьше вь црьквь сь многою ѥго чьстию и сь псальмопѣниѥмь на оуготованѣмь ѥмоу положише мѣстѣ, вь лѣтѣ .ѕиоз.[2] иньдиктионь .в. мѣсеца їоуниа .л. дьнь. И тако вьсеноцьноѥ бьдѣниѥ сьврьшивьше и дьнь поучьше вьчинише на вьсако лѣто творити агрипинию вь .а. їоулиа мѣсеца и пѣти паракласъ на вьсакоую седмицоу вь дьнь четврьтька.

По семь же пакы посылають вь благочьстивои царици кѵра Марии вѣдѣниѥ о светомь и тѣхь поутьномь шьствовании. Проучьтьши же царица посланиѥ и оувѣдѣвьши пришьствиѥ светаго, и вельми вьзрадовавьши се и сь благородьными своими вь нимь вьписоуѥть благодарьстьвьнаа писаниа глаголюци: Благодароу Господа Бога моѥго, ѩко вь дьни наше бысть вьзвращениѥ мощемь светаго; и тоу вьдаѥть посланикоу понавицоу свѣтлоу вь ѥже поставити сию на кѵрь светаго вь хвалоу Богоу и вь чьсть прѣподобьномоу и тоѥ вьсегдашьниѥ вьспоминаниѥ.

И сиа оубо сице о сихь оть начела даже до зде. Бывають же оубо лѣта по ѥже прѣнести се прѣподобьнаго свещенѣишимь мощемь оть срѣдьчьскыѥ митрополиѥ вь Трьновь Асѣниемь[3] царемь бльгарьскыимь даже до настоѥщаго .сод. лѣть. И вь то же оубо

---

[1] светаа. — [2] Т. ј. 1469. — [3] Пише Асѣнемь.

лѣто разлучьнаꙗ чюдеса быше светынмь, и вь дьнь же памети светаго многи же ѣлѣше (тако) оть доуховь нечистыхь оть двадесеть лѣть моучими и множаѥ, и жены нѣкоѥ законьныѥ своѥ моуже изьоставльше моужде ради тоѥ и пакы по оздравени кь своимь моужемь вьзвратише се. Таковаꙗ же исцѣлениꙗ и до нынꙗ бывають светынмь иже сь вѣрою приходещимь кь нѣмоу вь славоу Богоу. Сицево же оубо имѣ прѣнесение достохвальнѣнии отьць нашь Їоань оть прѣславьнаго града Трьнова и оть землѥ загорьскыѥ кь того славьныи монастырь иже вь Рыльсцѣи поустыни соущии. Великоѥ вь истиноу вьсего мира свѣтило. Вѣрѣ забрало и оуткрьждение, поустыньнаꙗ красота и иноучьскоѥ оудобрение, Богоу и се нѣкако строенѣ сьдѣлавьшоу и благоволивьшоу сиѥ тако быти, ꙗко да и западьныѥ пакы страны бльгарьскыѥ того пришьствиѥмь освѣтеть се и на лоучьшаꙗ наздають. Нь, о прѣучьстьнаꙗ главо и благости светаго доуха испльненаꙗ, спасово сь отьцемь обитѣлище, прѣдстоѥ оу прѣстолѣ вьсѣхь цара и ꙗсьно наслаждаѥ се светоу единосоущьныѥ троице и херовимьски сь аггелы вьзглашаѥ пѣснь трисветоую, велико неизьслѣдованоѥ дрьзновение имѣѥ, моли се вьсемилостивомоу владыцѣ спасти твоѥ сьродьникы, единородьны ти ѥзыкь, Бльгаре же и Срьбле и помози дрьжавьнымь господамь нашимь, и покори имь вьсепротивьныѥ врагы подь нозѣ ихь, вѣроу непорочьноую сьблюде; грады наше оуткрьди, мирь вьсь оумири; глада и пагоубы избави ны; оть нападаниꙗ иноплеменьныхь сьхрани ны; старыѥ оутѣши, юныѥ наказни, безоумьныѥ оумоудри, вьдовице помилоуи, сироты застоупи, мла-

дѣньцє вьспитан и вьсє люди своє сьхрани оть вьсѣхь напастєи, и вь дьнь страшьнаго соуда шоуєє ны уєсти избави, и сь десьными овьцама молитвами си сьподоби, и слышати блаженыи онь глась оть владыкы и Христа: Приидитє благословєни отьца моєго, наслѣдоуитє оуготованоє намь оть сложєнїа мироу, ꙗко томоу подобаєть слава, уьсть и дрьжава вь бєсконьчьныє вѣкы.

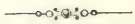

КРИТИКА.

I.

Године 1866 изишла је у Новом Саду књига: „Последња деспотица смедеревска. Изворна драма у пет радња. Написао Лаза Телечки“.

За оваква дела критика није никад доцкан дошла, па ма и после толико година. Литерарне погрешке никад се доцкан не обелодањују, јер оне с временом све више излазе на видик. С тога ће и најбоља критика оставити много и потомству, да на критикованом делу нешто допуни и поправи, па за то мислим, да и после године дана нисам много изштетио с критиком, коју пуштам у свет. На њу је сад истом дошао ред.

Но пре него што се упустим у само критиковање дела, мислим да ми је нуждно споменути, да никакав писац и поред највећег усиљавања не може са свим сакрити своју индивидуалност, дакле ни критичар, те тако се надам, да ће ми над обичним читаоцима узвишени опростити, ако се можда у нечем с мојим мислима и осећањима не подударе. Истина је обично и *овде* у среди, а ту је мучно погодити.

Моја је намера, да у овом делу одкријем и мале и велике ма́не, што и мале ма́не по себи могу дело у целом тако нагрдити, да га из списка ве-

штачки производа избришу. *Једна* само црта на живопису погрешно повучена, покварише цео карактер.

Теорија је у вештини постала из вештачки производа, и по томе допуњује се непрекидно, нити ће се и кад моћи написати тако подпуна теорија у каквој вештини, да би се могла пренети на сваки вештачки производ. Дух је човечији у своме напредовању тако рећи безконачан. По овоме мислим, да ћу овом критиком бити од користи не само г. Л. Телечком у поправљању и усавршавању његове драме него и другим на овом пољу вештацима, што ће се моћи од подобни погрешака сачувати.

Шекспир је највећи драматик до данас, па му опет критика нађе велики мана и у самим важнијим драмама његовим. Но не само ма́не — критика нађе и њему, као и свима другима, извор, из ког је црпео своје *дивне* карактере — да се не би помислило: вештак ствара *све* из себе, без угледања на туђе дојакошње вештачке производе и без дубоког размишљања.

II.

Да би ме читаоци лакше сватили и разумели, ставићу напред кратак историјски нацрт споменуте драме.

Јелена је остала после смрти својега мужа Лазара II., сина Ђурђа Бранковића, Смедеревца, на влади са своја два сина, Стеваном и Гргуром. Но Јелена је Гркиња, те због тога је нерадо гледају на престолу. Уз њу стоји војвода *Абоговић*, про-

слављен јуначким делима, те с њим Јелена дели скврну љубав, као позната и пре тога блудница. Осим тога има она у двору мужевљево копиле, Шишмана, као дворника свога. Овај Шишман, по својим црним делима црњи од ђавола, да би осветио своју преварену матер, узпламтио је гњевом противу Јелене и њени синова, мучен јошт и властољубљем, те им почне спремати пропаст. Да би лакше постигао своју намеру, почне лукаво бунити Абоговићеве пријатеље противу деспотице, разпаљујући у њима мрзост на њено тиранство и на њен блудни живот, на глобљење народа, па и на раскалашан живот њени синова, од покварене грчке крви, а у исто време дражећи их на избор Абоговића за деспота. Да би заметнуо свој траг, опада Абоговићеве пријатеље и Абоговића Јелени као издајнике, што су наумили да њу с престола збаце и Абоговића на исти попну. И саме синове раздражио је противу матере и противу Абоговића представљањем њиовог међусобног блудног живота и представљањем опасности, која им грози од Абоговића, што ће им од отца остављену круну преотети. Пошто их је све тако завадио, те је букнуо међусобни рат; пошто је Абоговића, као бунтовника али победитеља, у Смедерево на веру домамио ради помирења, те га ту погубе — пређе на страну бунтовника, као токорсе осветник Абоговићев, а овамо је позвао турског цара, да тако поцепану Србију освоји и њега за учињену му услугу деспотством обдари. Но пре него што је турска војска заузела Смедерево, погине

Шишман у бој, а Јелена пребегне у Угарску са синовима. То је цео драмски склоп.

Кад драмски певац узме вештаство из историје с познатим историјским лицима, он се мора те историје придржавати, нити му је допуштено, да историјским лицима подмеће *противне* карактере. Ко би н. пр. смео Милошу Обилићу, Краљевићу Марку и др. дати карактер страшљивца?

Но ако се ипак таква историја не подудара с особитом драмском мéтом, коју је себи певац поставио, онда одступање од историје у допуштеним границама мора бити такве природе, да нам богато накнади историју, н. пр. необичним јаким карактерима, леним и необичним заплетом, великом катастрофом и т. д.

Сад да видимо, да ли је наш певац оправдао одступање од историје.

У нашој историји каже нам се, да су у то време заиста биле две странке у земљи: једна се страшила турске силе, па је мислила, да ће наћи спасења, ако се буде придржавала Турака и Абоговића, брата великог везира, (као што неки историци мисле) који је јошт за живота Лазарева био српски војвода, а друга се придружила удовици Јелени, уздајући се, да ће моћи одржати своју самосталност у савезу са суседима противу Турака. Абоговић влада у граду Смедереву, познаје своју снагу и слабост Јеленину, па јој даје у даној прилици осетити своје властољубље и своју надмоћност.[1]

---

[1] Осим Цароставника, који говори, да је Абоговић владао заједно с Јеленом и Стефаном, братом деспота Лазара, сведочи нам и

Јелена га зовне на гостбу, па га везана пошље Угрима као заточника, уздајући се, да ће тако поцепане Србе опет спојити. Но султан не пропусти ову удесну прилику, дигне војску и дође под Смедерево, где му грађани изађу на сусрет и предаду градске кључеве. Том приликом падне султану у руке и сама Јелена, а по кратком времену заузме сву Србију.

Оваква жалостна Јеленина кончина била би згодно драмско вештаство већ и сама по себи, без велики други придатака, који би катастрофу више за срдце спремили и учинила је занимљивијом. Јелена ова, увиђајући највећу опасност у неслози Срба у оно доба, кад је турска сила сваког тренутка претила, да Србију као валовито море поплави, труди се, да раздор уклони, па мислећи, да ће то најпречим путем постићи, ако Абеговића, као главу противне јој странке, с пута уклони, мора се као слабија послужити лукавством и преваром. Но овај је корак само ускорио катастрофу, те упропастио и њу и земљу.

Није ли ово племенита борба, која својом несрећом свакога у срдце дира? Смедерево паде у руке давнашњем злотвору издајом, без капље крви, и сунце слободе и независности српске залази на свагда, а Јелена, која је ту смрт својега народа хтела да уклони, пада Турчину у руке као робиња

црква, њиме сазидана, у селу Д. Каменици, у књажевачком округу, у којој је сачувана његова живописана слика с крупом на глави поред подписа „Деспот Михаил“. (Види Гласник свезку XXI. стр. 26.).

са својом децом.[1] Зар то није трагично? Није ли ово било доста за развитак подпуне драмске радње?

Кад сравнимо ову *историјску* Јелену са Јеленом у нашој драми, не можемо се уздржати, да певца не запитамо: зашто је без нужде и без драмске потребе онако окаљао деспотицу? Зашто је представио као блудницу? Каква га је нужда нагонила, да у дело уплете Јеленину *љубав*, па ма ова и не била онако скврна? Зар лубав према земљи и народу, и брига за спасавањем његовим није племенитија и претежнија с драмскога и моралног гледишта, него и најчистија љубав међу драгом и драгим? Кад *оваква* деспотица најпосле пропадне са своје погрешке, коју би и *ми* у таквој прилици учинили, не ћемо ли је од свега срдца сажаљевати? А ко сажаљева онакву деспотицу, која се због туђег наговора са својим заљубљеником завађа и најпосле од већине народа *презрена*, после изгубљене битке и после спаљени дворова земљу оставља и у Угарској прибежиште тражи? Не ћемо ли се таквој блудници пре светити него је сажаљевати?

Да је Јелена у нашој драми представљена као права *блудница*, уверићe се читаоци из ови речи:

На страни 4-ој вели о њој војвода Твртковић:

„Та куга је Бог да уморила,
Те јој грчка уста онемила,
Да са речма ласкавима више
Не заврће мозак јунацима!
Од како се на престо попела

[1] Што је Јелену касније султан одпустио, то драмском жалостном свршетку на позорници ништа не смета.

Кучницу је од двора зградила
За гиздаве љубавнике своје".

На страни 7-ој вели о њој Твртковић:

„Са свим га је (Абоговића) заплела у мрежу
Што му згради *од ласкавих речи*,
Полубаца кужних и погледа
Милостничких из притворна ока".

Али ово није ништа према ономе, што њен рођени син о њој говори, пошто му је Шиниман одкрио њену љубав са Абоговићем:

„Зар јој живци срца смежурана
Јоште нису блудом изнемогли,
Већ још одјек дају, кад их речца,
Из ласкавих уста испуштена
Или поглед похотљивог ока
Проголица?" (страна 51.)
Па сада ме још чудо спопада,
Да та жена, *од које се гнушам*,
Не роди ме луда и наказна,
С лицем жабе ил' једка гуштера!
Од куда је из *проклетог крила*
Измилити 'ваки човек мого".

Може ли се штогод уђе рећи о својој матери?

За чудо ми је, како је певац заборавио, да је драма највиша школа ради поучавања и поправљања нашег, кад нам овакве гадне појаве, на штету нашој историји, без сваке невоље пред очи ставља, да се не зна, да ли је гора мати, као блудница, или синови као измет људства, и то они синови, о којима историја не зна ништа? Морал је пречи од порока, и где овај у обштем закону правосуђа божија не налази своје казни, своју пропаст, изравнање са вишим правосуђем, ту он не заслужује ни спомена

у драми. А како се блудна *Јелена* изравнала најпосле с виним правосуђем? Да ли признаде гдегод своју погрешку, своју заблуду и праведно страдање? Нигде.

Но овакво одступање од историје чинило се певцу врло мало. Јелена није имала синова, већ кћери, а певац јој даде синове *Гргура* и *Стевана*, који су били синови Ђурђа Смедеревца, дакле њени девери.

Кад певац измишља лица, он им измишља и *имена*, да не би с историјом долазио у судар. Али то нашем певцу ништа не смета; он преврће историју по својој вољи, као да је целом свету непозната.

Но најпосле да му допустимо и *ту* слободу; да прегоремо историјску истину за љубав кратке позоришне обмане — питам, да ли је та историјска мана нашла оправдања у певчевом плану, у драмском заплету, у траженом ефекту и т. д.?

Да видимо, какви су то синови.

Стеван и Гргур проводе своје време у безпослицама, у ноћном весељу; то су синови одпадници, који се дижу на матер своју, који се отимљу за владу, који матери о глави раде.

Јакшић.

Разноси се од ува до ува
Да у двору твоме деспотскоме
Раскошност је грдна овладала,
Какве јоште до данас не беше, —
Но за време младога Уроша.
Зна се и то, да млади кнезови
У неслоги међу собом живе,

Да на тебе сваки час се дижу,
Да су горди, никога не штују.....

Јелена.

На мене их неко наговара,
Залева их отровом омразе,
Против своје рођене матере;
Већ ме не слушају — матер своју. (Стр. 33. 34).

На страни 52-ој вели Стеван Шишману, осим мало пре изписани опаки речи на матер:

„Ал' тако ми Бога и поштења!
Ни ја не ћу више лудо презат',
Нити ће ми рука уздрктати,
Кад је дигнем, да то чудовиште
Са престола српскога уклоним!“

На страни 78-ој, приликом дељења Србије вели Стеван Гргуру:

„Ја ти казах, шта код мене важи
Име њено (материно); докле ћемо гледат'
Да се она на престолу шири,
Викајући непрестано за нас
Да смо јоште млади, недозрели
Да примимо очевину своју;
Тек да она власт у руци има
И да може само безопасно
Страст'ма својим угађати?
Хоћу своје право да уживам,
Пак на оца рођеног устаћу,
Ако ми се на пут стави!
Ја господар, ја сам деспот србски!
И круну ми мојих прадедова
Мора дати, ил' ћу овом руком
На силу јој са главе скинути“!

А на страни 88-ој продужује се препирка због деобе ове овако:

Стеван.

Зар си моро ти на свет изићи?
И без тебе мој покојни отац
Имао би сина?

Гргур.

Зар ја питем од тебе милости
Кад захтевам своју очевину? —
Бре почуј ме, ма да с' и старији,
Баш ни недаљ уступити не ћу,
Од праве ми половине,
Ма је моро сву поканат' крвљу!

Стеван.

Јогунпцо, трзај одма мача,
Па да њиме очинство делимо!

Гргур.

Ха, и оћу надувено псето!
Бар ако ти глава сад одлети
Остаће ми и земља и круна"...

Красна деца! Зар с оволики врлина не заслужују и мимо историје живота драмског? Та ми и онако мало имамо овакви узора у историји, па зашто их не би измишљали? Зар нам је историја мало окаљана оваквим карактерима, те да је морамо још и опаким измишљањем попуњавати и народ тровати?

Вреднија је *једна* узвишена, морална црта, него стотина овакви изрода, овакви природни чудовишта у драми и на позорници. Ал' то се зове у нас смишљати, историју допуњавати, вештину драмску богатити и круг јој ширити.

Но да видимо, да не буду ово *главни фактори* у драмској радњи, који катастрофу ускоравају и целој радњи за покретало служе?

Буна је у земљи букнула због Абоговића с једне и због Јакшића с друге стране поред своји присталица. *То* су главни фактори (осим Шишмана), а сви су други више или мање споредна, подчињена лица. Буна би дакле без њи онако исто букнула, као што би се без њи у другим околностима и поред они исти фактора стишала.

Али Јелена бајаги жртвује милостника свога, Абоговића, због *њи*, љубав материна бајаги одржава победу над скврном љубављу, те с тога постаде Абоговић од љубавника прави бунтовник, отмичар венца и престола.

Залуд невац подмеће моралне побуде *онаквој* Јелени. Која ће блудница жртвовати свога милостника деци, *блудница* велим, а не мати, без велике и тешке невоље? — Осим тога, ако је у њој могла такву унутрашњу борбу разпалити љубав материна, зар су ту морали бити *синови?* Зар нису то могле произвести и *кћери*, те да се историја не квари? — Најпосле њени синови нису овај заплет својом *радњом* и *борбом* произвели, те да нам се представе као главни фактори, као узроци, који су катастрофу произвели и ближе је крају довели. У осталом ово Јеленино пожртвовање за љубав својој деци тако је неприродно представљено (као што ће се на своме месту показати), да је према важнијем наведеном фактору могло са свим изостати. Властољубље и тежња за *спасењем своје земље у часу крајње опа-*

сности много је претежније на драмском мерилу у оваквој историјској драми, него материна љубав, која је могла и *поред* они главни побуђења само као подпомажуће средство остати.

Најпосле морао је доћи, противу историје, и *Шишман*, копилан деспота Лазара II., ова наказа болешљиве фантазије, ова пагрда у моралном свету, ово страшило у пределу поштења и побожности!

Какве је замке Шишман свима силео, видили смо напред у кратком нацрту, а овде ћу изнети на среду само његову најцрњу страну, по којој не би никад требало, да на позорницу дође.

Он своје злочинство води с *планом*, да би се докопао престола; због њега је букнуо међусобни рат, због њега су пале небројене жртве, и то га ни најмање не потреса; због њега је Гргур у Једренету изгубио вид. Кад се тај Гргур ослепљен вратио натраг; кад је жалост све у около потресла: *Шишман* се и ту не само *претвара*, већ нас својом безбожношћу тако потреса, да у нама преоблађује огорчење и роптање на промисао.

Јелена.

Ох, ко ће ме те непзвесности
Опростити грозне? Ти, Јакшићу?
Ал' ти око у сузи огрезло...
Истина је дакле? Ви плачете?..
Зар ја немам суза у очима?...
Зар већ нема срца у грудима
Овим више?... Ил' су сви извори
Влажних суза веће усанули
Од жестине јада големога?...
Ох, Гргуре, сине!.. ко је теби

Ископао очи — изчупо је,
Раскино је срце ми у грудма!...
(Приђе му и пригрли га срцу).
Теби Турци очи ископаше,
А мене ће суза ослепити!...
Онемио ко је измислио
Грозно дело да т' с њиме нагрди!...
Ослепио, ко се усудио
Руку дићи, да безбожну мисо
Ту на теби сврши!" (страна 162.)

После овакве појаве, *Шишман*, место да одврати лице од таквога позорја, од онога Гргура, кога је *он* у такву несрећу бацио, те да се и неотице покаже она искра природне доброте, која и угушена пороцима и безакоњем, опет у известним тренутцима пробија кроз челични оклоп неваљалства, излази као победитељка, као осветница у виду гриже — Шишман велим и у таквој прилици не само нема никакве гриже, већ нам својим претварањем и хулом на Бога силом намеће мисао, да је невац с оваквим драмским лицем све на коцку бацио, па због изгубљеног рачуна све и проиграо.

„Пуцај срце од жестока бола,
Цепајте се груди моје верне;
Лијте сузе ... слијте се у грлу,
Нек' у мору вашем утопи се
Душа моја, да не живим више,
Да не гледам оваку неправду!...
Одлазите ви побожне мисли,
Које досад руководисте ме,
Јер у Бога више вере немам,
Кад овака недела допушта!
Прав'те места накленом ђаволу,
Нек' намећу он ми господари,

Њему ћу се од сада клањати,
Кад Бог више за нас и не хаје!"

Овакав карактер производи у *свакој* прилици *огорчење* у нама, што се и *такво* створење провукло у свет преко природнога рачуна, а у *оваквој* прилици морао би и зликовце довести до беснила. Његова хула на Бога понавља и у нашем крвавом срдцу оне исте мисли: да нема божја правосуђа, — кад видимо, да се такав зликовац може јошт без казне ругати слабомоћном Богу.

На што овакви карактери? Од користи не могу нам бити никад, већ ако нису због тога, да нас увере, како млади људи, без познавања света, по самој својој лакој природи, размичу границе сваком појму; како се само у преувеличавању себи допадају, мислећи, да су у томе показали своју женијалност.

Залуд су онолике критике написали различни учени људи — наши неки писци као да не ће да знају за њи, што женијалност сама из себе ствара, па и све критике пакнађује.

Чим нам је дакле оправдао писац, што је с историјског земљишта сишао и оваквим измишљеним карактерима не само историју, него и драму изкварио?

III.

У свакој драми највећу пажњу заслужује: *главно лице и основна мисао.* Ако се у великом заплету не може познати главно лице; ако је основна мисао погрешна, или ако је погрешно изведена и кроз

цело пропраћена: онда је све пропало, и у таквој драми показују нам се и најлепши други украси (ако их има), као лепо одело на наказном тѣлу.

У нашој драми мучно је погодити, које је главно лице. По наслову књиге рекао би сваки, да је *Јелена;* али се то у драми не види, што јој радњу преотимљу Шишман и Абоговић. Никакво лице, ма колико оно било важно ради постизавања предпостављене драмске мете, не сме се својом радњом толико истаћи, да на главно лице заборавимо. Док Шишман у овој драми без престанка ради на извршивању својега умишљаја; док Абоговић, као стожер у целој радњи, готово до самог свршетка подстиче радњу то једне то друге странке — дотле се Јелена својим повлачењем показује као споредно лице другога реда, и оно мало радње што предузима, губи се у споредним предметима приватна живота или у противним поступцима према потреби. Место да се сва радња концентрише у њој, излазе нам други на позорницу као фактори.

Каква је основна мисао у нашој драми? *Борба Јеленине љубави према милостнику са љубављу према својој деци*, у којој ова, подкрепљена јошт и властољубљем, одржава победу.

Пре свега морам приметити, да деспотиц, која има велике синове, која старијем сину већ предаје *владу*

„Од данас ћеш са мном делит' владу,
Од данас си ти деспота србски!
Ти Гргуре, мезимче мајчино,
Буди брату увек десна рука" и т. д.

не приличи страстна љубав; но кад је већ та погрешка учињена, а ми ћемо се усилити, да је себи много млађу представимо.

Њена је љубав *неморална;* али је невац с тога и *казнио,* те је изгубила и земљу и владу.

Јелена је жртвовала свога милостника деци својој, да би им сачувала престо', дакле покорила се вишој дужности. То нам казује она сама на страни 45-ој.

„Ха, мати сам!... Љубав ме занела,
Помрчала памет заборавом...
Страст проклета преотела груди,
Успавала бољу половину
Срца мога, те матерња љубав
Поче бледит', венут', нестајати
Испред блеска страсти ове нове,
Што ми пљени и забуни душу!...
Рај овамо, окићен сластима
Свих блаженства.....
. . . . . двери своје
Отвара ми широм; — а отуда
Бледа дужност укоченим оком,
Као авет са онога света,
Строго гледа матер заблуђену!...
Ох, тај поглед савести пакосне
Издржати дуже већ не могу...
Нека буде; ја га се одричем...
Одричем се Бога и живота...
Ма препукло срце у грудима.
Ја се враћам ево деци својој;
Нек ми буду накнада губитку...
Од себе ћу њега одагнати,
Бегаћу од њега, ко што човек
Избегава кугу....
Ал' из срца њега избрисати,

Где пламтећим словма урезано
Име му је — не могу, не могу!..“

Но да видимо, колико се можемо у ове речи поуздати.

Да би Јеленино пожртвовање било право и подпуно, нуждно је, да не само љубав остане у пуној својој снази, те да се види, како је Јелену победа скупо стала, јер пожртвовању даје цену величина жртве; него и да се види, да је сама *дужност* Јеленину љубав савладала и из крвавог срдца изчупала.

Да су се горње речи Јелени подкрале у *самоћи*, онда би можда веровали, да их је „*бледа дужност*“ и „*пакосна савест*“ из срдца изгонила; али кад видимо, да се Јелена одриче Абоговића у самом *оном* тренутку, кад јој Шишман представља Абоговића као издајника, као отмичара круне њене и њени синова

„За престолом Абоговић грамзи,
То је цељ му, *ти* му никад ниси...“

— онда морамо посумњати, да то пожртвовање нема своју основу у *дужности* према својој деци, већ у страу, да јој Абоговић не отме круну. У овоме утврђује нас и каснији поступак Јеленин.

На страни 55-ој пише Абоговић нешто од Јелене с нестрпљењем:

„Па на што би даље одлагали,
Што се данас може извршити?
Тек да срце верно мучиш,
Подстичући жеље му уморне
Голицањем са ласкавим збором!“

Ако је то била *рука,* коју је Абоговић од ње искао, као дар своје према њему љубави — зашто се то не би *јасније* у драми показало? На што мистификације онде, где се иште највећа јасност?

Шта му на то одговара деспотица? Да ли га је као жена, коју материне дужности за *децу* везују и која га је мало пре деци жртвовала, без свакога околишења, одбила, показавши му природну провалу, која их због тога раставља? Да ли је свога милостника са сузама у очима упућивала на свој мучан положај, на своју дужност према деци, према упокојеном владару, па и према народу? Да ли нам је у таквој борби своје дужности са слабошћу својега срдца, у борби, у којој је забола нож у своје срдце — да ли нам је, велим, у таквој борби и неотице измамила сажаљење? — Ништа од свега тога. Она само продужује *рок* Абоговићевој жељи, и на прекор Абоговићев:

„Пази добро, да ладноћа твоја
Не оштети цвеће, жељно сунца,
Па да цвеће како не увене“.

између осталога просто одговара:

„А леденост, за коју ме кориш,
Тек је блага, ко зора у мају;
Ништа неће теби наудити,
Јер на штету никако не смера“.

а одма за тим, и сама не зна како, уплеће Абоговићево издајство, *али с каквом штедњом!* Јер на питање Абоговићево:

„Али зашто мучиш ме прекором,
Кад га никад јоште не заслужих!“

одговара му:

„Није прекор, само *опомена*,
Коју драга љубавнику даје,
Кад му срце *на неверу смера.*
Ох, кам' среће, да т' корети могу!
Кам' те снаге у меканој души,
Да т' укори за намере худе
Које носиш против љубазнице?
Ха, склањај се испред ока мога,
Да ми срце верно не отрујеш
Погледима својим *притворничким!*
Ил' остани, остани до века,
Да се сита нагледам те дивна —
Или иди, одлази од мене,
Јер неверство у грудима скриваш".

Ко не види у овим речма, да деспотици није до озбиљног растанка са својим драгим? Ко не види у овим речма нежну, али *увређену* љубав, која опет с кривцем тако благо поступа, као с месечаром на крову? Зар ту није и сувише обелодањена слабост женска у љубави, она слабост, која *на своју децу заборавља?* Где је ту она *бледа дужност*, која на мерилу љубави претеже?

Према оваквој изјави своје увређене љубави на *један пут* окреће кожу наопако, и казује нам, како је свог милостника жртвовала *својој деци?*

Залуд подметање племените цељи, као да је, *савешћу* пробуђена, дошла к себи. те драгог жртвовала *дужности* и љубави према својој деци, кад се јасно види, да је ту одржало победу *властољубље*, а ту није требало никакве борбе. Јер где милостник за круном тежи, ту већ нема љубави, и

Јелену је морала напрасна промена, наступивша мрзост и освета место дојакошње љубави, излечити. — Где је ту *пожртвовање?* Невац је хтео једно, а овамо испало друго:

Amphora coepit institui; currente rota cur urceus exit?

Чим је Јеленину љубав замутило Абоговићево властољубље, одма и пожртвовање губи своју праву цену. Који милостник иде за тим, да својој милостници отме престо, тај је заиста није волео, и таквога ће дрâга најлакше прегорети.

Пожртвовање дакле Јеленино није право ни подпуно.

IV.

Пошто смо овако оценили цело с историјскога и општега драмскога гледишта, да пређемо на појединa лица, те да видимо, каква су и посебице и у склопу.

1. Карактер Јеленин.

Може бити да ћу се некима учинити и сувише строг, ако рекнем, да сва главнија лица у овој драми, осим једног Јакшића, нису из живота позајмљена, да су неприродна и да више или мање не одговарају драмском склопу и драмској мети — али истину не ваља крити. Тако је пре свега Јелена у љубави неприродна, као владарка неразборита, а као мати сувише попустљива и у неким приликама одвише ладна.

Да је Јеленина љубав *неприродна* уверићемо се најбоље из њени поступака и недоследности.

Видели смо мало пре, да је Јелена презрела (да не рекнемо *жртвовала)* Абоговића.

Чим је Шишман поколебао онакву страстну Јеленину љубав према Абоговићу? — Голим *опадањем:* да „Абоговић за престолом грамзи“, без свакога доказа; јер у целом његовом разговору нема другог факта, који би подкренио мисао, да Абоговић заиста за престолом грамзи, осим једног, како је Шишман, прикривен иза стуба, слушао ове Абоговићеве речи:

„Видесте ли кнегињу, господо?“
Рече данас својим присталицам,
Смешећи се подло и лукаво; —
До који дан чудо ће је снаћи,
Док јој дође момак са сватови
Накићени мачем и топузом“.
Божић на то гро'том се насмеја“. —

Јелена је до овог тренутка имала тврду веру у Абоговићу, који је за њу толико пута своју крв проливао, нити је и најмања сенка на његову љубав пала.

„Светитељу сјајни срца мога,
Сунце јарко на ведроме небу
Осећања мојих — слико мила
Из цветнавог раја снова мојих —
Љубавниче драги и једини —
Како на те од свуд наваљује
Злоба, пакост и ненавист клета,
Да т' окаља блатом вероломства,
Да т' изгони из груди ти верних!“ —

а сад на један пут свој „*рај*“ ногама погази. Могу ли такве ништаве речи, *без свакога предходног испитивања и уверења о неверству, онакву љубав из срца исчупати*, онакву веру у Абоговића потрести? — Како је могла Јелена поверовати Шиниманови речма?

Кад говорим о доказима и уверењу, мислим, да ме читаоци разумеју, да такво уверење не мора бити поднуно, као што га ладан разум иште. Таква страст има свој особити ареопаг. Дездемонин рубац, нађен бајаги у рукама измишљеног милостника, довољан је, да произведе грозну, а у исто време тужну катастрофу.

Абоговић јој се, поводом прекора њена, правда:

„Престо? — Никад њега не зажелих,
Нит' помисли на њега, госпођо“. (стр. 61).

и она опет остаје при своме уверењу, без свакога колебања у души својој. Она дакле жртвује свога милостника и сама не зна за што, а нама соли памет, да је због љубави према својој деци учинила:

„Оде — оде! — збогом срце моје!
Од сада те јад оставит' не ће. —
Децо, децо — за вас то учини
Мати ваша! — Одрече се срца,
Бога и живота свога!“

Због самога *голог подозревања*, а особито после онаквог правдања Абоговићевог, не може се љубав на један пут тако поколебати. Природа не би била природа, кад би се њене узице тако лако кидале —

она природа, која се на том љубавном путу и најјачем разуму и најјачој сметњи смеје и руга.

Најпосле, природна љубав иште, да се на рањеном срдцу и после учињене жртве дуго ране позлеђују, да страдаоца тиште и победу му горчином напајају. А каква је Јелена? Пошто је Абоговића из срдца изчупала, нигде не показује, да ју је та борба *скупо стала*, да јој је њоме животу, као из ране извученом стрелом, последња нада одтргнута.

Оно неколико речи на страни 178-ој:

„Кнегиња га тајно
Још једнако цени и поштује“,

почем не чујемо из уста Јеленини, већ Јакшићеви, у часу, кад се Абоговићу уваћеном о глави ради, морамо пре узети више као знак мржње Јакшићеве и његове освете, него као сушту истину, као један узрок више стра'овању, те да би га само час пре са света уклонили, да не би како из њнови руку умакао.

Само на једном месту (стр. 165) Јеленом изговорене речи:

„Ох, просто му никада не било,
Што превари срце ово верно“ —

могле би нас у нечем задовољити, да нису изговорене на онаквом месту, у онаквом времену и у онаквим околностима, које се никако не слажу с онаквом изјавом, као што ће се на своме месту показати. Све је то мало и лако на мерилу, којим меримо чуства и афекте, којим морална дела оцењујемо. Па кад видимо, да је Јелена ту љубав лако

жртвовала (предпостављајући, да је то учинила за љубав својој деци), не ћемо ли и о самој љубави посумњати, о оној љубави, која се и *поколебана* сама собом утврђује, па и потиснута на бојном пољу опет се и опет враћа ради своје победе?

Овакав поступак Јеленин могли би само онда одобрити, ако би предпоставили, да је њену љубав из срдца потисла мржња и освета прёма Абоговићу, што је њену љубав (као што је она мислила) презрео, па за круном јој грамзно; али у таквом случају опет би морала Јелена *дёлом* показати, да за осветом жедни. Но таквога дела нема у целој драми. и ако нам Јелена на страни 125-ој обриче, да ће у освети својој починити чуда:

„Ох, освето,
Црна кћери разјареног неба,
Сиђи доле са престола свога,
Зали срце женско са отровом
Слатким твојим, у кам га претвори
Неосетљив, обложи га ледом
Немилости твоје,
Нек' отврдне мека женска крвца,
Топли зрачак благог милосрђа
Да с' не косне срца леденога! —
И најмању слабост у грудима
Твојим дахом отровним загуши;
Мушком снагом оснажи ми руку
Женску ову, па да се одсада,
Место везом ситним на ђерђеву,
Са оружјем смртоносним бави,
Док освету извршену види
На мрскоме издајнику!“ — [1]

[1] Ја нерадо сравњујем сличне мисли у два певца, те да покажем, како је један од другога украо, па ма то била само *једна*

Јелена се и у другој радњи својој показује као неприродна драга.

После изговорени речи:

„Иди, одлази од мене,
Јер неверство у грудима скриваш“

пошто увређен Абоговић напрасно оде с претњом:

„Ха, вере ми, ја с' кајати нећу,
Ал' ти ћеш се покајат' кнегињо!
Љубавника више видет' нећеш,
Али мене — мене ћеш видети!“

Јелена, истина, остаде тужна, али прилично мирна.

Буд се Абоговић *на празно* нашао увређен, те разкинуо своју љубав — место да је у оним јеленинним речма познао праву, силну, не поколебљиву љубав, помешану са нешто владалачке сујете, као што мора бити — туд се и Јелена показује, као да

слична мисао, као што то чине неки наши критичари Такве се мисли могу код двојице подударити са свим случајно, као што је н. пр. љубаван разговор Ромеа и Јулије у Шекспиру са свим сличан нашој народној песми:

Зора зори, петли поју,
Пуштај ме, душо, да идем!
Није зора, већ је месец,
Поспавај, јагње код мене!“

Зар је ове мисли Шекспир из наше народне поезије, или је наш народни певац из Шекспира украо, кад је известно, да је Шекспир толико исто знао за наше народне песме, колико су наши народни певци знали за Шекспира. Тако би наши критичари за горње стихове рекли просто, да су из Шекспира украдени, и ако им је само основна мисао са шекспировом сродна Ево ти шекспирови стихови, па ко воли, нека их сравни:

Макбетовица.

Амо, амо, дуси нечастиви
Са вашима мислима убијства,

је нову метаморфозу претрпела и тело променила, те подноси изненадни разстанак са својим драгим *без свакога упрепашћења*. Друга би на њеном месту пребледила и уздрктала, видећи шта је од себе учинила, што није с већом штедњом споменула свом драгом, шта о њему клеветнички језик говори, — а она га одпушта без свакога узтезања, ладна као каква кокета.

Не тражимо од деспотице, да Абоговића *у том тренутку* задржава, да му се правда, да га приклања као обична драга, јер то јој неби допустило њено достојанство, њено увређено женско осећање, па и огорчење због лудоглавог абоговићевог поступка — али иштемо од женске природе, иштемо од *драге*, да нам по *одлазку* абоговићевом исповеда, како јој тешко пада растанак.

Овако оцењујемо њен поступак према *наведеним*

Свлачите ми сву природу женску,
Пуните ме од главе до пете
Сву крвавим оним свирепствима;
Ви сгусните моју црну крвцу,
Заградите пута покајању,
Да до срца то не допре како
И не згоди својим оштрим жалцем,
Те ми црну намеру помете,
И с намером дело не помири.
Чујте мене, о ви давитељи,
Где год били с невидљивим телом,
Па несрећу смерајућ' природе,
Улазите сад у груди моје,
Те узмите млеко за жучину."

Превео: Милош Светић.

стиховима, у којима се јошт огледа љубав прва, силна, неповређена као што смо и напред показали приликом претресања основне мисли.

Ал' је то било у плану певчевом, да се Јелена одрече Абоговића, пак се Јелена *морала* одрећи. Јадна љубави! Ако се твоје свезе доиста тако лако кидају, онда је природа учинила највећу лудост, што је најлепше доба нашега живота теби посветила.

Ако је Јелена доиста без свакога изпитивања и уверења о издајству абоговићевом могла тако лако љубав из срца потиснути као што смо већ једном споменули, онда је није никад ни познавала, и све оне речи о њеној љубави биле су сама лаж и лукаво притворство.

Кад се о најјачој, а у исто време о најплеменитијој страсти овако олако говори, без свакога изпитивања и познавања људске природе, онда нам мора цела драма изгледати као играчка, као детињарија, пискарање без цељи у оној струци вештине која се, искуством и знањем кроз векове пропраћена, попела на врх свију вештина.

С овим писам хтео рећи, да и ми морамо јошт сад да стварамо онакве узоре у драмској вештини, као Енглези и Немци; почетници јошт су далеко од мајстора, нити се може детињство прескочити. Али кад допуштам степене у напредовању, не могу допустити назадак и неатост у испитивању. Допустићу, да невац у *извршивању* својега плана погреши, што га је можда овде или онде изневерила стварајућа духовна сила; али да овако грубе погрешке противу природе чини, то неће нико допустити.

Ма с које дакле стране сматрали заљубљену Јелену, морамо казати, да је неприродна, и да тако није могла радити у оним околностима.

Овакви неприродни црта у јеленином карактеру има и сувише. Тако је н. п. познато, како је Јелена клеветним речма шишмановим *поверовала*, да Абоговић жедни за круном, те га због тога као милостника одбацила; а кад јој касније, у II. делу, на страни 99-ој Шишман казује:

„Ох, кнегињо, гују си отровну
У недрима својим одгојила.
Ко ти с' јучер до земље клањаше,
Гукајући о љубави верној
Као голуб својој голубици,
Издајица постао је данас
И на теби и на домовини.
Та куга га, Бог да' уморила,
Видео сам, да то голуб није,
Но да граче гавран прождрљиви.....
Абоговић за кнеза се дао
Извикати, те сад јури с војском,
Сакупљеном и с брда и с дола,
Управ амо белом Смедереву,
Да те стера са златна престола,
Па да тело његово простачко
На немањин престо се посади.“

Јелена томе гласу не верује:

Абоговић? — И он издајица?
Та лаж то је; — црна лаж је само!“

Од куд *сад* те тврде вере, да јој Абоговић не може бити издајица, кад га је пре због поверованог издајства одбацила, дакле огорчила? Може ли тако радити разумна жена?

Но то је јошт у малој мери; да видите јошт веће недоследности у карактеру. На такав разговор долази и Јакшић, те јој и он казује, како Абоговић иде с бунтовном војском, а Јелена јошт не верује, већ их куне, што такве клевете доносе на Абоговића:

„Та што небо доле несурва се,
Па да *скруши црне клеветнике*?
Што се земља црна не раствори,
Да прогута *лажне те гласнике*,
Што од *Бога проклетника праве;*
Што анђелу рогове натичу
И ђавола силом од њег чине,
Што с' бацају измишљеним гресма
На праведног, као црним блатом,
Желећи га силом окаљати! —
Како рече? Шишмане говори,
Ко је тај издајник?

Шишман.

Абоговић!
Одавна сам то ти напред казо.

Јелена.

Ха, та *лаж је;* а лаж слушат' нећу! —
Чуј, Јашкићу, теби ћу вероват',
Како велиш? Ко је тај издајник?

Јакшић.

Абоговић, проклето му име! —
(Јелена оће да клоне; Јакшић је привати).
Но, шта ти је, висока кнегињо,
У лицу си ко смрт побледила?
Помозите — помоз'те, господо!“...

Није ли штета за оно време, што се око ови речи потрошило? — Сад јој је Абоговић *анђео*, сад

јој је Абоговић *Бог!* — Може ли што неприродније бити? Зна ли та Јелена шта говори и шта ради?

Сад да видимо Јелену као *матер.*

Ако је природа у љубави према Абоговићу заблудила, може бити да је матер на правом путу одржала.

Јелена је после битке с Абоговићем послала у Једрене сина Гргура, да од султана иште помоћи. Док су тамо Гргура осленили, њу обузме жалостна слутња, што јој се дете тако дуго не враћа, те се са свим туговању преда.

„Срце ми је туга преотела,
Бледа страва румен разагнала
С ојађеног лица:
А глатко ми чело с тешке бриге
У боре се скупило дубоке,[1]
Те ми образ прерано остари;...
И коса ми већ белит' почиње...
Ал' све нека! ... тек да њега видим,
Мог мезимца ... моје чедо драго...
Да г' пригрлим на љубеће груди,
Пак би с нова увелом образу
Безбрижна се румен повратила!“...

После овакви речи јави јој се из ненада Гргур, који је њено туговање у прикрајку слушао:

„Мати — мати ... ево т' сина твога!“

Шта мислите да је од превелике жудње онако болна мати у овом тренутку радила? Мислите можда, да је од радости *пала,* или с вриском сину притр-

[1] Цео тај пут у Једрене и натраг јамачно није ни онда трајао *два месеца*, а Јелени за тако кратко време тежка брига *ископа дубоке боре* на *глатком* челу! — Risum ne teneatis?

чала и пригрлила га? То би било сувише природно, пак би нас опоменуло на *обичну* жену, а певац је можда хтео, да нам покаже све саме необичне карактере, а кад су *необични*, мислио је ваљда, да морају бити и *неприродни*.

Његова Јелена од силног афекта *неможе да притрчи* сину; па да би нам била у томе стању разумљивија, разлаже нам речма своје осећање, своју жељу:

„Ха, Гргуре!... Јеси ли се, чедо,
Повратио мајци из туђинства?...
Оди!... Притрчи ми срцу брижном!...
Сваки тренут закоснења твога
Тисућу ми радости укида...
Сваки корак, којим се приближиш
Мајци својој, по један ми живот
Натраг враћа!... Ох, не стој ми не стој!“

Нису ли ово детињарије? — Разлагање афекта није ништа друго, већ слабљење његово у нашем срцу, који би нас онако уједињеном снагом потресао. — Афекти се овако никад не појављују, те с тога се на Јелену *љутимо*, слушајући јој залуд просуте речи, место да нам као мати сузу из ока измами.

После речи:

„Радост ми је ноге приковала
Земљи црној; притрчат' не могу
Да прекратим вечност, што од тебе
Твоју мајку дели!“

син јој тако исто проводи игру с речма бомбастичним, задржава ток радњи, која би овде имала *бурно* да тече, те да нас 'обрани, да нам неда прибрати

се, да никаквој другој мисли неда у срце продрети, да неби замутила главну импресију:

„Да притрчим?... куда ћу?... камо ћу?...
Ох, да могу ноћцу прејурити
Која дели од љубави мајке
Сина јадног!... Ох, да могу грдну
Помрчину разгонит' светлеком
Звездом љубави матерње!“

На што оволике речи? Та сама мисао, да ће му мати од туге можда свиснути, (почем је слушао туговање њено за њим и почем је сам себе због некадашњи поступака према њој корио) кад га види без очију, мора му у грлу угушити речи, и само их кроз плач две три пустити. Зар неби било доста и матери и нама оно неколико последњи гргурови речи:

„Долетио б', мајко,
Ал' не могу; јер ја те невидим,
. . . . . Ја очију немам.“...

Али то јошт није доста. Јелена жели да нам покаже кулминацију своје неприродности, па нам и даље у самим безпослицама представља своје туговање:

„Ха! шта рече? Шта изусти јадан!
Ох, Гргуре, не титрај се с мајком...
Не играј се тако са светињом
Љубави матерње!.. Ох, порецн
Ту лаж црну из млађаних уста,
Што т' измисли недозрелост твоја,
Тек да мучиш срце материно!“

Гргур.

Камо среће да порећи могу
Ту истину ко лаж црну?!.. Ал' не!..
Истина се порећи не даје!

Не издаје ли овај разговор као оно на парлаторији, где су људи летвама и преградама разстављени? — Ако је Јелени радост ноге приковала, те не може приступити сину, шта задржава *сина* да матери не приђе? Ополики пут од Једренета до Смедерева могао је прећи с вођом, а два корака до матере не може да учини?[1]

Мати се већ уверила о грдној несрећи, која јој је „драго чедо“ снашла, па место да се преда изливу својега туговања у нарицању, у кукању, које и најтврђе срце потреса[2] — она се препемаже и брбља којешта:

„Је л' сан ово, пл је црна јава?...
Ал' не.... сан је!... Та сан је то само!
Да је јава, мртва бих лежала,
Укочена, бледа;... а срце ми
Још у грудма ево куца!... Сан је!...
Страшан сан је само!... Јер ето вас
Где стојите укочени, бледи...
Ни око вам на лицу не трепће,
Ко прилике страшног сновиђења!...
Да је јава, до сад би се давно
Угушила у језеру суза,

---

[1] Ваља знати, да је вођа био *ту*, а не на страни, но то је невац јамачно заборавио, као што је сметнуо с ума, да мртвога *Стевана* сленог с позорнице уклони, да га ту не затеку: *Јелена, Јакшић, Стеван и Шишман.*

[2] Као што је на пример нарицање сестре батрићеве у „Горском венцу.“

Што би јади срцу изцедили....
Сан је дакле... то сан бити мора!“...

Од куд јој у таквом тренутку времена, да *мери* лица, која око ње стоје, да види, како су сви *„укочени, бледи“* и да *„им око на лицу не трепће,“* као да су *„прилике страшног сновиђења?“* Ово би могао рећи *други*, који би нам о овој појави причао а не мати, која сама страда.

С афектима је чудна ствар! Ма колико се различно према различним условима изражавао говор њиов, опет има у свима једна тајна жица, која се у свима срдцима одзива; опет има у свакоме известна мера, коју несмеш прекорачити. *Једна* кап више бачена у пуну чашу, превршиће је, и све друго биће у залуд бачено. Срдце ти је наше као *виолина*: ако за длаку, тако рећи, уватиш више или ниже, већ ти је глас *погрешан*, и прозујаће поред ува с противним упечатком.

После даљега туговања, пошто је Шишман сву кривицу бацио на Абоговића:

И свему је Абоговић кривац!...
Он доведе нас до ове нужде,
Он нас баци у невољу тешку,
Те с' гушимо сада у сузама!“...

да видите чудо од матере, да чујете, па да се камените, какве мисли падају матери на памет у часу онакве жалости:

Јелена.

„Јест! ох, јесте... он је свему кривац!
Некада га као Бога штовах,
Рај ми беху груди му витешке,
Кад на њима тијо наслоњена

Ко кроз санак бајни слушала сам
Ласкаве му речи о љубави
Неизмерној, жаркој... Ал' сад видим
Лаж његову, лаковерност моју....
Ох, просто му никада не било
Што превари срце ово верно!"

То говори деспотица, то говори *мати* пред синовима, пред толиким сведоцима у часу горкога туговања и преварене последње наде у турску помоћ! Може ли бити веће безсрамности, веће неприродности?

2. Абоговићев карактер.

И абоговићев карактер није ништа бољи од јеленинног, јер и Абоговић као *милостник* ради противу природе, као *државник* ради *неразсудно*, као *родољуб* показује се *дволичан*, као *јунак* појављује се *слабомоћан*, па најпосле неразсудно и умире.

а) Абоговић као милостник

Абоговић се враћа с бојног поља увенчан сјајном победом над злотворима; деспотица, његова драга, спремила му је сјајан дочек, и излази му на сусрет, пуна љубавног огња и нестрпљивости. На речи абоговићеве (стр. 15).

„А ти прими ево срце моје,
Које т' штује као Бога свога,
У замену за твоју захвалност."

одговара му *Јелена* у заносу:

„Штује, велиш само? — Зар не љуби?
Ох, говори, да л' не љуби? кажи!

Абоговић.

Та љуби те, госпо, љуби; — веруј!

Јелена.

На кол'ко ме љуби? кол'ко, рецн? —

Абоговић.

А зар тражиш мере? — Онда створи
Нов свет себи, с безкрајношћу
Од овога већом, на нек буде
Та безкрајност нова мерило ми
Осећања мојих!
Да ми видиш пламен у срцу мушком,
Што га твоје очи запалише;
И да видиш своју слику бајну
Над олтаром, што ти га сагради
Љубав моја у срцу пламтећем,
Да т' ко Бога штује, те да једном
Речи мојој поверујеш!" и т. д.

Пре свега морам приметити, да ово двоје заљубљени овакву исповест казују не у *самоћи, без сведока*, као што то сама стидљивост и љубавна мора по својој природи пште, него *јавно*, у дворишту јеленинoг двора, пред Шиниманом, Божићем, Дриновићем и Твртковићем.[1]

Овакву љубав на јавном месту жигоше највећа безстидност или крајња непажљивост невчева на *место*, да ли и у колико одговара овом или оном разговору, овој или оној страсти. Ако је дакле *Јелена*,

[1] Да не би ко год помислио, да су ова лица можда тако удаљена била, да овај разговор нису могла чути, — морам приметити, да је не само Твртковић, кад се Јелена појавила, своје другове опоменуо:

„Деспотица иде; добро паз'те!"

него да је и Божић, чувши разговор јеленин с Абоговићем, у себи рекао:

„Ох, ти змијо, — утворо проклета!" (15).

као слабија женска страна, која нам је још пре тога као *блудница* описана, заборавила, на *коме месту* изјављује своје осећање — зашто се *Абоговић*, као војвода, не одржа у границама пристојности, стида и подчињености?

Но као *неприродна* љубав није ни чудо, што је у изјавама не руководи природа.

Природном љубавнику не би ни пало на намет, да у *оваквој* прилици *уверава* деспотицу о својој љубави, кад сад томе није време, сад, после дугог растанка њиовог.

На страни 56-ој вели Абоговић Јелени:

„Ох кнегињо, ја сам тај изданак,
Моју љубав, ко што сад називаш,
Већ толико пута заливао
И појио сузам' из очију“.

Какав је то јунак, који својој драгој исповеда, да је толико пута за њом *плакао?* Како је могла Јелена волети оваквог *плачљивог мекушца*, да у њему налази свој рај и пакао:

„Он је мени више
Него љубав и него блаженство;
Живот ми је, биће, рај и — пакао“ —

кад је познато, да женске по самој природи воле мушку тврдоћу него женску нежност, воле мушку опорину него женско мекуштво и преврталивост.

Како се овај мек карактер слаже с оним цртама опора страовита јунака, које нам је сам Абоговић на страни 17-ој на себи описао:

„На што ми *јунаштво*,
На што слава с крвавих бојева,

На што *мишца снажна, окорела,*
На што *поглед очтар, смртоносан,*
Од ког стреис проклети душмани,
Кад засевне из ока мргодног?
Кад оружјем тим победит' не ћу
Никад тебе!"

Оваквом јунаку не приличи љубав разнеженог, размаженог каквог *момка*, каквог ветрогоње из *салона*, већ љубав озбиљна, а опет бурна, уздржљива и мушка, а опет огњена, љубав у делима, у пожртвовању, а не у речима и у плачу, љубав од прилике *отелова* у Шекспиру.

На страни 4-ој вели Божић, као прави пријатељ Абоговићев:

„Оно око, *што се је навикло*
На бојноме иолу као муња
Просипати ватру.....
. . . . . сад му поглед
На женштини виси; *она мишца,*
Која с' никад с мача не скидала,
Сада баца драгани пољубце".

На страни 15-ој вели му Јелена:

„Ал' да нема таког војсковође,
Разборитог, мудрог и јуначког,
Који с боја увек дому своме
Са победом враћат' се навикао". —

Из ови и други речи види се, да Абоговић није више *млад момак*, већ *зрео човек*, а зрелом човеку не приличе сузе у љубави, што им је природа извор у таквој прилици затворила, штедећи их за друга племенита осећања.

Кад писац прида какву црту свом драмском лицу, он мора добро пазити, да та црта одговара

свима другима цртама. Писац не сме никад да заборави, шта је где његово лице рекло и радило, јер према томе мора се и друга његова радња касније управљати. То је она врлина, којој се дивимо у карактерима од велики драматика.

А како је у нашој драми, видели смо; но за доказ још један пример: на страни 40-ој Шишман описује Јелени Абоговића овако:

„Та природа лепшег створити га
Није могла!.....
Око љупко, а поглед умиљат,
Кад с' насмеши, мислиш зора пуца,
Раскошно му небо окитило
Милинама цео створ спољашњи“.

И ако ове речи теку из уста *лукавога* Шишмана, то опет морамо мислити, да је у *овој* прилици истину, мало улепшану, говорио, почем му није било до тога, да га Јелени *омили*, већ да га *омрази* представљањем његова рђава срдца.

Кад ово *љубко око*, *умиљат поглед* и *милине* у створу спољашњем сравнимо са описом на страни 17-ој, дакле са *оштрим и смртоносним погледом* и са *окорелом мишцом*, онда морамо мислити, да је певац заборавио, шта је казао на споменутој 17-ој страни.

Но неприродност абоговићевог карактера још се већма показује у даљој његовој радњи.

Јелена га опомиње, да ће је изневерити, да ће јој круну преотети, па је после одбацити као „какву изношену одећу“. — Абоговић се правда, да на престо' није ни помишљао, да је она

„једина цељ живота“ његова — па на један пут, без свакога за то спремања, без сваке предходивше борбе, одриче се своје „љубазнице“:

„Хвала т' госпо, у добри час ти ме
На ништавост моју опомену! —
Ха, вере ми, ја с' кајати не ћу:
Ал' ти ћеш се покајат', кнегиньо!
Љубазника више видет' не ћеш, —
Али мене — мене ћеш видети!“

Место да су га јеленине речи о издаји као гром поразиле; место да је у том одсудном часу све употребно, те да деспотицу увери о својој невиности, и да јој измами тајну: ко га је тако оклеветао — он је се најлакше одриче, као да му није никад горео љубавни „*пламу срцу*“, као да је није никад „*као Бога штовао*“.

Наш певац морао је узети *обичну* љубав из грађанскога живота, где су обоје на равном степену људски односаја, где се дакле и *јогунство* често у љубав уплеће, те и најслађе часове отровом својим загорчи, па кадшто и сам живот прекида, — али оваква љубав у многим знацима не подудара се са љубављу Јеленином и Абоговићевом. Јелена је *деспотица*, на јошт у *оном* времену, а Абоговић само *војвода*, и кад се *владарка* толико понизи, да с војводом својим дели љубав, онда том војводи прођу кроз срдце *сто ножева*, кад се опасност појави, да са свог *неба* на земљу падне.

Ни с овога дакле гледишта не може се оправдати абоговићев поступак, а јошт мање с гледишта праве природне љубави у последицама њеним.

После оваквог напрасног разстанка не чусмо ни једне речице абоговићеве, која би нас, бар у часу усамљености, опоменула, да је у том пустошном срдцу некад сијало сунце из јелениног ока; не чусмо ни један уздисај, да се из груди подкраде, те да нас опомене, да је борба била велика и опасна, док је онај идол с престола збачен. — Каква је то љубав? Какве су то природе?

б). Абоговић као државник.

Видели смо, како је Абоговић детињасто проиграо јеленину љубав, коју је могао *најудесније* употребити за властољубиве намере, да их је имао, и које само назиремо из *случајно* бачених речи:

Ја с' кајати не ћу:
Ал' ти ћеш се покајат', кнегињо![1]

Пошто је као неприродан милостник морао уступити плетки Шишмановој, видимо га на другом пољу, опет као *туђе* оруђе, на пољу опозиције, као извиканог деспота, те да дану му власт извојује противу некадашње своје драге.

Његови пријатељи, који су једва дочекали, да га виде одтргнута од јеленине љубави, те да га на престо попну — морали су му одкрити своју

[1] Писац није хтео да нам представи у Абоговићу властољубца јер то никаквим карактерским цртама на њему није показао, док се није са деспотицом раставио и докле га нису војводе са својим присталицама за деспота извикале. Због тога и сматрам ове речи, да су само случајно из пера испале, не имајући никаква предходна основа у владању абоговићевом.

намеру, да ће га на скупштини[1] пред његовим двором избрати за деспота.

Какав се показује Абоговић у овој прилици?

Партаје се грде као пиљарице, једни не ће деспотицу, већ Абоговића, а други браће Јеленина права. На ту вику дође Абоговић:

„Шта је ово? — каква је то врева?
Зар је дотле непослушност мрска
Већ нарасла, да у моме двору
И пред мојим очима
Холу главу своју разбацује?
Зар сте с' крви тако зажелили,
Да вам очи веће засленише,
Те хоћете жеђу своју љуту
Мрком крвљу браће једнородне
Да згасите? — Опаки породе!
Зар ни толко не живи поштења
У срцу вам, да бар моје дворе
Не каљате крвљу братовљевом? —
У корице са жедним мачима! —
Ти, Божићу, повод свађи кажи“.

Овде се Абоговић будн, као да не зна, зашто су се скупили и зашто се грде; љути се, што се међу собом кољу, те траже, да жеђ своју загасе крвљу браће једнородне, а кад чу, да њега желе

[1] Од куд се ова скупштина *у дворишту абоговићева двора* скупила, и то од *обе* партаје, абоговићеве и јеленине, није нам познато. И ако није била права скупштина, то се опет опoлике војводе, опoлика властела с обе стране није могла скупити *случајно*, без ичијег позива, а то нам се нигде не каже. Кад се какво место у драмској радњи промени, онда морамо знати из даље радње и узрок, који је томе предходио. Овакве ситне ствари не би требало ни спомињати, кад би им наши писци поклонили своју пажњу.

за деспота, онда му *иде* у рачун, да се крв једнородне браће пролива. Кад му се Јакшић показа у тој прилици као жесток противник и бранилац јеленини права, мислите ли, да је као мудар државник покушао, да разборитим речима обе партаје сложи и од проливања крви одврати, што им у предстојећој опасности од Турака треба слоге и преки лек; да Јелена не одговара потребама народним; да ће земља неизбежно пропасти, ако се таквом неразсудном управљању с народом не стане на пут и т. и.? Боже сачувај! Ево да чујете, како уме Абоговић и непријатеље да задобије, и како жели избећи грађански рат до последње нужде:

„Шта то рече! (вели он Јакшићу) — коме ти то зборишь!
Ал' почекај, слуго Јеленина,
Преломићу ја твоје јогунство;
Бичем ћу те, исто, нагонити,
Да се мораш мени поклонити,
И кнегиња она хола твоја.
Што ме јучер с презрењем одбаци!
Ко презире кнеза вишеславског
Хоће платит' са својим животом".

Каквом се чаролијом на један пут збрисаше у срдцу она племенита осећања, онај племенити гњев, што се брат на брата диже? Какве су то војводе, које се пред новоизбраним деспотом претичу у речи, које без свакога страопоштовања не дају деспоту доћи до говора? Какав је то нов деспот, који овакву гадну свађу слуша, пред киме сви у глас вичу, место да сви муком умукну, те

да се само *његова* реч чује? Због овакве показане глуности и слабости право му каже Јакшић:

„Подла раго простачкога рода!
Та да имаш само капљу једну
Племените крви оца свога
Не би данас бунтовником био.
Твоја мати кад те је зачела,
Мора да је глупога простака
У постељи својој загрлила;
Јер глупост ти твоја доказује,
Да с' простаку од срца одпао“.

На овакву погрду Абоговић *ништа не говори*, а пошто се Јакшић са својима уклонио, размеће се с претњом:

„Ха, ово ћеш платит' ми, Јакшићу!“ —

Овакву гадну поругу може само *кукавица* да поднесе, а јунак радије губи главу, ако не може другчије да одбрани своју част. Док би други на његовоме месту Јакшићу све зубе у грло сасуо или би у двобоју и сам погинуо — Абоговић прелази брзо с Јакшића на деспотицу, и куне се србском вером, да ће се за то *презрење љуто осветити* — као да може бити за њега веће увреде од оне, коју му је Јакшић нанео.

„Ха, ово ћеш платит' ми, Јакшићу!
Ево вам се кунем србском вером:
За презрење охоле кнегиње
И поругу њених удворица
Љуто ћу се осветити!“ —

Лако је иза грма стрељати, лако је освету вршити у буни, у крвавом рату, где се за новог деспота тисућама крваве; али тиме не опра ону црну

љагу подлости и страшљивости. Онакве речи и у *четири ока* изговорене распаљују срце до беснила, а *нов* деспот, који би требало, да у свакој прилици покаже своје достојанство, *пред оноликом светином* одужује се простом претњом.

Слабомоћан и подал човек, који се служи туђим рукама, не познаје границе својој освети, и тешко оном, који му падне у такве осветне руке. Своја рука вреднија је него стотине туђи руку за стишавање гњевнога срдца. Такав је и Абоговић. Немоћан, да се Јакшићу *сам* освети, мало му је што ће у таквој освети *стотине* пасти, већ треба, да и *„деца у мајчиној утроби пропиште“*, треба да *„Србија постане пустињом“*:

„Мач осветни раздора крвава
Нека с нова суне из корица,
Нека тлачи мало и велико,
Нек' растури дворе и кућишта,
Нек' разори њиве и усеве —
Нек' пропиште деца у утроби
Мајке своје, нека свет уздркће,
А Србија пустињом постане“.

Ова се претња касније и испунила, и абоговића савест не запита: чиме ћеш одкупити оволике жртве? вреди ли твоја увређена љубав (стр. 74), твоје властољубље оноликe несреће, у коју ће цела земља пасти?

Но кад га је већ оваква представио, зашто му не сачува тај карактер до свршетка, зашто му не даде јачине и постојанства, те да нам срце зањ придобије? — Овакав страшан осветник гњави и убија немилице

„Пут му каже дим од села наших,
Пиштајући јаук деце слабе
И стењање умирућег војна
У ранама и у крви својој!
Тињајућа гаришта траг су му.
Усирена крвца од јунака,
Које сабља бунтовна покоси“. (стр. 100).

док има изгледа, да ће све незгоде савладати и деспотицу с престола збацити, ал' кад га изневери нада, што му краљ босански одрече помоћ и што је султан пошао с јаком силом на Србију, онда се као вук облачи у овчију кожу, онда му се пробуђује оташтвољубље, онда оће за народ да се жртвује! Зар раздор и међусобно клање нису били по Србију и пре тако исто опасни, као и сад? Зашто његовом властољубљу није сметало проливање братске крви *пре* добивене прве битке, која га је осмелила, да пође на Смедерево, већ *сад*, кад виде, да ће му сав труд бити узалудан, што ће их Турци тако поцепане најлакше савладати? Зар пре тога није било Турака, који би на Србију зијали већ само сад?

Абоговић може *децу* обманути с оваквим моралним наказама, ал' не људе. Пошто се Кир Јања уверио, да му неке облигације ништа не вреде, он их *поклања*, да учини добро дело.

Но најпосле да му допустимо, да га је сад *известнија* и *ближа* опасност поправила, а поправци није никад време за живота протекло — опет питамо: зашто он *сам*, побеђен већом предстојећом опасношћу, побеђен оташтвољубљем, не поиска мира од деспотице, ради спасења земље и народа, у толико више, што би као *победитељ* искао мира,

дакле не као *понижен*, него је чекао, да га деспотица на помирење позове, те тиме га на предстојећу опасност опомене?

Да чујете саме његове речи:

„Ал' чиме ћу дочекат' Турчина? —
Данас сутра биће на граници!
Зар раздором и неслогом мислим
Да одбијем прождрљивог звера,
Који веће чељусти отвара,
Да прогута кукавну Србију?“ (стр. 168).

Лепе мисли, само штета што су доцкан просинуле у таквој глави, као блудном сину правила мудрости после проигране младости.

Па шта ради, да постигне ово помирење? Иде лудоглаво у очевидну своју пропаст.

Пошто је писмо прочитао, којим га деспотица зове на помирење, роди се у њему најпре *сумња:*

„Но ако је ово позивање
На помиру тек ново притворство
Нова мрежа освете очајне?! ...
Не, ја нејдем њима!“

а мало после, бајаги због Турака, вели:

„Морам ићи! — То Србија иште.
Нужда њена, — нужда је и моја,
Та за њу ћу и последњу капку
Крви своје радо источити! ...
Нека буде смрт известна тамо —
Идем ... идем! ... Та спасења народ
Изчекује од Абоговића,
Од њег' тражи мелема за ране,
Што проклети раздор зададе му,
И он ће му наћи изцелења,
Ил' ће ладну смрт загрлит' вољно!“

Залуд га Божић одвраћа од таквог предузећа, представљајући му опасност, која га очекује од јеленине преваре, залуд му побија разлоге, да се сад доцкан нада, да ће одклонити од земље проклетство

„Које нас је — на жалост је тако! —
Тол'ко крви већ јуначке стало;
Ал' шта, ако са овим кораком
Још учиниш горе? ... Раздор клети
Још већма ће разиламтити срца
И распирит' страсти разузданe,
Ако тебе несрећа погоди ...
А бојим се ... ја се јако бојим"...

све то не може да задржи Абоговића, да не иде на помирење, што бајаги *жели*, да буде жртва. Ко му то не ће веровати?

„Захтевају л' крви"

(вели он на страни 172-ој.

Ево срца, нека га распоре
У беснилу своме, па нека се
Мојом крви жедни већ напоје....
Крв народа тек' да се сачува;
Требаће нам, Божићу, што прије!"....

Абоговић је велики фарисеј! Све те лепе речи сад већ ништа не вреде, као огртач после кише.

Али ајде и да му верујемо, да су му ове речи пиле *од срдца;* опет се не можемо да уздржимо, да га не запитамо: мислиш ли себе да жртвујеш лудо, на што чиниш толики пут, кад те то може много лакше стати! Убиј се *сам* у признавању своје кривице, пак ћемо те још и сажаљевати. — Ал, како му не паде на памет, да би свом народу као

велики војвода у овој несрећи, у рату с Турцима, био од много веће користи са својим животом, него кад би се озлојеђеној партији бацио у руке, да га као зверови разтрзају? Да се такво помирење није могло никако другчије постићи, већ да се он жртвује, као некада *Кодар*, онда би му такав корак урачунали у моралну заслугу; ал' овако га сматрамо као лудост, као безумље. Зашто пође *сам* непријатељу у руке? Зар се то помирење није могло постићи на неком *трећем* месту поред многобројни пратилаца с једне и с друге стране, већ у Смедереву? Није ли ово други Гетеов Егмонт? Ко ти га сажаљева, кад га тако у клопки уваћена непријатељ убија? — Нико?

3. Јакшићев карактер.

Од свију карактера најчеститији је Јакшићев карактер. На њему *једном* нема никакве мане, што је у онаквом вртлогу узколебани страсти остао *сталан, непоколебљив* и веран својим начелима, што је до краја катастрофе издржао све ударце као јунак, као најчеститији војвода, као веран син своме оташтву, и кад је видео, да све пропада, није хтео да преживи несрећу својега народа

„Све је већ пропало! (вели нам он),
Хајд', Јакшићу, сад у бој најљући,
Јер и теби ваља данас мрети,
Кад последњи часи Србији куцну!"

По кратком времену враћа се из боја рањен:

„Овде ће ми живот да с' угаси,
Који беше Србији посвећен!

Ох, Србијо! твој над већма тишти
Срце моје, него што ће душа
Да остави уморено тело!...
Са тобом сам, Србијо, живео,
Са тобом ћу ево и да умрем!
. . . . . збогом ... збогом
Земљо мила мојих праотаца". ... (Умре.)

Лепо нас је писац задовољио, што је саставио два противположена карактера на свршетку, што највећи патриот Јакшић у боју убија највећег издајника и зликовца Шишмана. И ако у обштој погибији падају и патриоти и издајници, опет је правосуђу учињена накнада, што је добродетељ над неваљалством одржала победу, што је Шишман морао пасти од руке Јакшићеве.

Судећи по другим карактерима овде споменутим и неспоменутим, који не носе на себи знаке дужега размишљања, испитивања и сравњивања, већ саме случајности, жао ми је, што не могу изузетну врлину у Јакшићевом карактеру приписати особитој певчевој пажњи. Међу тим хвала му, што нам је ону горчину онако лепо засладио, и сваки ће му се радо хвалом одужити, кад види, да се тај Јакшић у свима приликама показује себи доследан. Тако н. пр. кад Гргур у часу очајања и највеће опасности предлаже, да ишту помоћ од султана, он је *један*, који се томе као патриот и као разуман човек противи:

„Зар Турчину да се у наручја
Бацамо ми сами? — Та он једва
Чека само тај тренутак згодни,

Да се на нас свом силом окрене! —
Паз'те добро, шта сада чините;
Султан ће нам вољно сад помоћи, —
Ал' та помоћ скупо ће нас стати!"

Оволико разлагање не би било нуждно, кад не би било и такви писаца, којима критика без оваквог разлагања не би била од користи. Па опет сам избрао само она места у драми, која су, као по себи важнија, јачим, одликујућим цртама ма́не на себи показала; јер *мањим* манама местимице показаним не би било краја у претресању, као што је н. пр. уплетена појава са сленцима, Осман-пашино владање приликом ослепљивања Гргуревог и цео тај акт ослепљивања, описивање Косова поља у невреме и т. д. и т. д.

V.

Најпосле морам споменути и неке погрешке у стиху и језику, које већ не би требало ни у једној књизи да нађемо.

Коме данас од књижевника није познат прелом у стиху, који помештен са својега места на друге квари ток и ритам у стиху? Па кад овај прелом налазимо уредно употребљен у свима нашим народним песмама, по самом уву, без сваке теорије, зашто не би још с већим правом захтевали од наши учени неваца, да на ово правило никад не забораве?

Петочлани трохејски стихови имају, као што је свакоме познато, прелом после другога коленца. Ако овај прелом падне на неудесно место, дакле у

половину речи, онда је сва спољашња лепота овом стиху поремећена.

А какав је прелом у овим стиховима:

„Већ ме|не слу‖шају,|— матер|своју“ (стр. 34).
„Не о|бузда‖нима|, жељу|зачну“ (стр. 56).
„Гргу|ра у‖био? —|Само|зато“. (стр. 84).
„У свет|оту‖рише,|да про|сећи“ (стр. 85).
„Раздо|ра, не‖слоге|... Освр|ни се“ (стр. 184(.

Овакве погрешке већ се не могу сматрати као случајности, него као небрижљивост певчева.

Осим ове веће мане у стиховима упало ми је у очи скраћивање стихова, тако да су стихови место обични 10 слогова добили само 8 па и 4 слога у сред тока говора.

Скраћени стихова са пуним смислом грдна је множина у овој драми, па зато ћу само неколико навести:

„Но из тог се зло изродит' може,
Зло велико!“ (стр. 33).
„Да учиним, што би памет строга
Осудила после“. (стр. 35).
Зар је дотле непослушност мрска
Већ нарасла, да у моме двору
И пред мојим очима,
Холу главу своју разбацује?“ (стр. 67).

Оваква скраћивања стихова појављују нам се међу другима подпуним стиховима као какво спотицање после лепога хода. Зар се и такве маленкости не могу избећи?

Зашто наш певац онако грубо греши противу граматички утврђени правила и противу језика:

„*Буктајући* пламен у грудима
Њиним младим нека тајна рука
Подстакњује“. (24).

„Ком по ваздан само песму *пои*“ (41).
„Кам те среће да т' *корети* могу!“ (59).

„*Викајући* непрестано *за* нас
Да смо јоште млади“. (78).

„Овим ћу ти мачем у гркљану
Угушити тај глас *крештајући*“. (82).

„Брат на брата свога
„*Устануо* са мачем у руци“? (89).

„Што *проведех* бдијући над синовма“. (93).

„*Гукајући* о љубави верној“. (98)

„*Пиштајући* јаук деце слабе“. (100).

„Љута гуја није *отрована* (ваљда *отровна?)*
Ко ја што сам“. (153) и т. д. и т. д.

Најпосле ваља мотрити и на уподобљавања, на преносе и фигуре; ваља се невцу придржавати правила о њима; а не да скаче с брда у долове и обратно.

Каква је ово поетска рйза?:

„Кад вам срце, грлећ' се са страст'ма
Необузданима, жељу *зачне*,
Не чекате, да *сазре* у вама
И дубоко корен да ухвати;
Но још док је у *танкој чаури*,
Недозрела, *бледа*, и тек *машта*
Пламене љубави, која би се

По довољном *брижном неговању*
Из *чауре* после изродила,
Напушћате, да с' *одма прогризе*
И измили на зрак непознати,
Те угине у првом дисању
Необичног, пламенога зрака!"

Молим читаоце, да пажљиво прочитају ове стихове, те да се увере, како може фантазија страшно заблудети, па и разум са собом одвући.

Најпре се жеља уподобила *семену*, почем се каже, да се *зачиње*, и после се лепо у том облику продужује уподобљавање, почем се каже, да жеља *сазире*. С тим је сад свршено; али не певцу — он се од сазревања враћа на *корен*, од корена прелази чак на свилену бубу, на *чауру*, а чаури је жеља *недозрела* и *бледа*. После овога претвара се жеља у *машту пламене љубави*, а та машта претвара се опет у *чауру*, у *лептира*.

Зар оваквој фантазији не треба подрезати крила?

У Београду, месеца Октобра 1867.

Ђ. Малетић.

Писмо писано митрополитом црногорским Савом митрополиту московском Платону 1776 год. Фебрара 26.*)

Іаснѣ ѿ Бозѣ Преѿщеннѣйшїи владко мнѣ во Хр҃тѣ Братъ
І Гдр҃ь.

Слишно по всѣй є҃уропи, и вл҃ѣхъ приходитъ ѿв вашемъ Бг҃оразумїй и Попеченїй ѿ Ст҃ыхъ црквахъ и ѿ православїи радуюсѧ душею. Того ради дерзаю ваше Преѿщенствѡ ѹ҃трудитъ ивамъ, донести ѿ ѿбщемъ народу Славено Сербскомъ: который ѿбретаютсѧ подтѧшкїй и несносній Іарамъ Іга тѣрецкагѡ попущенїемъ Бж҃ескимъ Грѣхов ради нашихъ: и несамо ѿ себѣ пишу вашему Преѿщенству но ѿ всѣхъ архїереѡвъ вѣднїихъ которїй сосузами и совоздиханїемъ Просатъ, ст҃ѣйшїй Правителствующїй Сѹнодъ: Бг҃а ради правосудїѧ просимъ:

Архїерей Самоковскїй.
Архїерей Іштинскїй.
Архїерей Скопскїй.
Архїерей Новопазарскїй.
Архїерей Нишкїи.
Архїерей Ужичкїй.
Архїерей Бѣлградской.
Архїерей Босанской.
Архїерей Херцеговачкой.
Которїй вси Изгнанїй и лишенїй своихъ пр҃етоловъ. И

[1] Ово сам писмо нашао у Витанској семинарији у оригиналу. Оно се чува са другијем писмима митрополита Платона која су му писана од разни лица иза границе. Ја сам се старао онако преписати га као што је у оригиналу. Знаке препињања писам метао, а тако исто ријечи под титлама писам хтео допуњавати. Потпис имена митрополита Саве, у колико је се могло, — вјерно сам списао — подражавајући његовом писању. Налази се ово писмо под № 48. Ђакон Живоин Јовичић.

скитаются пр҃той горой, а̑ иный заточенїй на различная мѣста и никакова епархїа неимѣетъ своего природнаго архїерея Сербина: Но вси изгнанїй и своихъ прет҃олокъ лишенїй неправосудїемъ Константинополскагѡ Патрїарха и ихъ синода: а̑ наихъ мѣстѡ вкзведенїй Грекїй чтѡ ѹ̑ вся правила Ст҃ыхъ апт҃оловъ и ст҃ыхъ ѡц҃ъ никаковой правъ неимѣетъ мѣшатся Патрїархъ Константинополскїй, ѹ̑ Сербскїй Нацїѡнъ ёще тѡ ѿ первагѡ Ст҃ытеля Савве Прот҃ыля Сербскагѡ како се мощно изобрестъ ѹ̑ кайтъ, То естъ сѹлтанске Секретарїе.

Того ради вси вишеписатїй архїерей Просять Сосолзами, Ст҃ѣйшїй Правителствѹющїй Сѹнодъ. Бога ради и единовѣрїа, и единоаѕїчїа и единокровїа Сами: Соболѣзнѹйте по-Братїй Своей изгнани и не волни и лишенныхъ своихъ Пр҃етолокъ неправосѹдїемъ Патрїарха Константинополскагѡ и йхъ Синода чтѡ против всѣхъ правъ цр҃ковнїйхъ дѣлаютъ и Пришорти Ст҃отатствѡ кѹпѹютъ. Воздвигните Прет҃олъ Падшїй Сербскїа Архїеп҃копїй которая ѿ грековъ всякагѡ Бл҃голѣпїа лишена неправедним сѹдомъ Константинополскагѡ Патрїарха и йхъ Синода.

Вси вишеписатїй Бѣднїй Архїерей припадаютъ к' тронѹ ёа Величет҃ва Хрт҃ѡ любици Со слѣзами и воздиханїемъ милости просять. Крѣпкая Стражѡ Хрт҃овѣй цр҃квїй. Помози Бѣдним, и йзгнанимъ и лишенимъ своихъ престолѡвъ. Тебѣ Бг҃ъ воздвигаѡ на толъ Требисочайшїй Престол и покорїѡ варварскїа Їазики. И мирно цар҃тво ѿградїѡ. Їсилѹ Мѹдрости и крѣпости даровалъ. И повсѣй вселѣнѣй Пр҃ославилъ.

Прав҃ославная Правосѹдная великая Гдр҃ня Ёкатерина изли фїалъ Милосердїа своегѡ нанасъ бѣднихъ архїерешкъ Сербскихъ, Тебѣ имами по Бозѣ застѹпницѹ.

Застѹпи насъ при порте что греки неби мѣшалисъ ѹ̑ Сербскїй нацїѡнъ: тимъ насъ вѣчно одолжишъ.

Мы на колѣна дневнѡ и нощно вѹдемъ Бг҃а молитъ ѿ Бл҃агочестивѣйшей Самодержавнѣйшїй великой гдр҃нѣ Імператрицѣ Ёкатеринѣ Алексїевнѣ: и ѿ Бл҃говѣрномъ Гдр҃ѣ великомъ кнѧзе Паѹле Петровиче и ѿ Бл҃говѣрной Гдр҃нїй великой кнегини Надалїй Алеѯїевнѣй, что милостъ Бж҃еская небый пре-

сѣкма тѣю кровъ цр҃твовать доскончанїа Свѣта: Православный Бж҃їй Архерею Платоне: ежели Бг҃ъ возлаг҃олетъ во сердци ея величаства: ѿ свободитъ ѿ Грековъ Пр҃естолъ Сербской архїепк҃пїй Пекк҃ской: Той и мѣетъ ѹ вашей имперїй архимандритъ Ст҃о почившагѡ Патрїарха Касилїа Беркича которой прошлїа рати извѣгли вроссїю а Бл҃аженнѣйшїй Патрїарха ѡкончилса. ѿнъ архимандритъ аувавѣмъ Годань Бѹдетъ за престолъ Сербскїй Бытъ архїеп҃кпъ, вси Сербскїй архїерей ѥгѡ примѣтъ срадостїю да знаетъ тѹрецкой Іазикъ и гречаской онъ, Природїй Сербинъ да знаетъ и ѡбреде здешне просимо его послатъ.

Ѥже ли Бл҃оволитъ: ея величаство и Ст҃ѣйшїй Синодъ да подпишется во вѣчнїе роди бытъ емѹ и Понема Бѹдѹщимъ Под Ст҃ѣйшїй Правителствѹющїй Синодъ всероссискїй: и да никаковой архїеп҃кпъ Сербской неможетъ поставитса Без ѹпросѹ ея величаства и Ст҃ейшагѡ всероссискагѡ Синода. А ежели нѹжда бѹдетъ за престолъ Пек҃ской да можетъ Битъ рѹсской архїерей архїеп҃кпъ пек҃ской Пеединокровїю и ѐдиноязичїю.

Из того вобрема ратная Можетъ силнѹ крѣпость и мѣтъ россїа: ѿ Сербскаго нацїѡна: какъ то имѣли аувстрїйскїй иМператори вовсякой рати Спортою.

Томѹ радостни Бѹдѹтъ вси вси Сербскїй архїерей и весъ Сербская нацїѡнъ, и на томъ подпишѹтся Срадостїю: Мнѣ брѹцѣ предатѡ ѿ всѣхъ архїерешвь Славено Сербскихъ. Какъ найстаршемѹ и никаковой власти неподлежащемѹ Смоими Черногорскими народи.

Для того премѹдрїй и златоглаголивїй Платоне Бж҃їй архїерею спомощаствѹйте и ѡсвободите ѡве вѣдне архїерее ѿ Грековъ: россїй свременомъ заплатитса кровїю ѿ нацїѡна Сербскагѡ, чтѡ есть найдражайше.

Изчерпїа гори ва катедралной нашей Митрополїй Цетине 1776. Февраля: 26.

Впрочемъ ѡстаю смоимъ глѹбочайшимъ почтенїемъ Івсегдашнею преданостїю на вѣки пребѹдѹ вашегѡ Преѡщенства мнѣ во Хр҃тѣ Брата и Гдр҃а.

Митрополитъ Скандаркискри Чрьногорски и приморски
САВКА ПЕТРОВИЧЬ.

ТРИ МОЛИТВЕ.

Из српскога рукописа Требника XV стољ. износимо на свијет три молитве:

1) О постављању цара, 2) ћесара и деспота и 3) кнеза (патрицијa).

Ове три молитве (или правије, три начина — чина) преписате су из рукописног српскога требника, писаног на памучној артији, у првој половини XV. стољ. који се чува у „Московской Синодальной Библиотекѣ“ под № 307. Потребно знање о овоме, за Србе врло знатном требнику о о свему ономе, што је у њему, казато је у прошлогодњем (1866) Гласнику у свески XX почињући од 136—156 стране, гдје су из овога требника напечатане двије староставне *управо српске* молитве. Ове садашње три молитво (или „чина“) о постављању цара и т. д. нијесу управо измислили и написали срби, него су од ријечи до ријечи преведене с грчкога језика и налазе се у познатом Евхологиуму Гоара, склопљеном од различитих старинских грчких рукописа (*Ευχολογιον* sive rituale Graecorum etc. Jac. Goar editio secunda, Venetiis, 1730). Управо прва молитва у томе издању налази се на стр. 726, друга — на стр. 730, трећа — на стр. 731. Пријевод, — судећи по језику и његовим формама, како су написане и све остале ствари налазеће се у томе требнику, — мора бити да је остварен у Србији около времена кад се појавио овај спис т. ј. около XV стољ.[1] Мора се мислити, да су ове молитве срби читали у црквама, кад је у томе била потреба,

[1] Правије би, чини нам се, било мислити, да су ове молитве преведене први пут, кад се у њима имала потреба.

Превођач.

што показује и промјена у наслову друге и треће молитве грчких званичника и дужности, за позната званија у Србији. Друга молитва на грчкоме језику употребљавана, кад се поставља „кесар, новелиссим и куроналат": у пријеводу рукописа српског — за постављање кесара, деспота и т. д. власти; трећа молитва на грчком језику — за постављање *архонта или патрикија*: у пријеводу — у збору (кад се назначавају на дужности) кнежева, хотећих примити велике власти од цара.

I.

МОЛИТВА НА ПОСТАВЛЕНІЕ ЦАРА.

По ѿвльченіи хо́те сь бг҃омь цр҃твовати. вь всѐ цр҃ьскые ри́зы кро́мѣ дїадими и҆ стѣ́ми[1] ѿдѣвае́тсе (си́мь оу҆во́ на а҆ндимин'си прѣжде поста́вленѡ́мь.[2] и҆же стои́ть на а́мвонѣ[3] Се́го прѣжде стои́ть оу҆во́ па́трїа́рхь. прѣдстои́т же и҆ хо́теи вѣнчатисе цр҃хь. Дїа́кѡнь гл҃ѥть дїа́конства:[4] прѣвосщ҃е́нникь прѣклане ѥ҆го̀ гла́вѹ мо́литсе си́це.

Мл҃итва:

Гдⷭ҇и бе на́шь. цр҃ь цр҃твоу́ющїимь. и҆ гь господствѹ́ющїимь. и҆же са́моуи́ла пр҃рка и҆збра́вь, и҆ ра́ба своего̀ дв҃да. и҆ помаза́вь ѥ҆го̀ цр҃а, над лю́дїи своих ї҆и҃ра́ль. ты̀ ни́ѭ оу҆слы́ши ма́теніе на́ше недо́инныхъ. и҆ призри̇̀ ѿ ст҃го жи́лища твое́го. и҆ вѣрнаго ра́ба своего̀ ѿсицѹ̀, і҆ѡ҃ре, ѥ҆го́же вл҃гоизво́ли вьста́вити цр҃а над людми твои́ми ст҃ї́ими. и҆хже сте́жа чⷭ҇ною (си)[5] кръвїю ѐдинорѡ́дналаго твое́го си́л. пома́зати сподови ма́сло́мь[6] ра́дости. ѿблѣци ѥ҆го̀ си́лою сьвы́ше. поста́ви на гла́вѣ ѥ҆го̀ вѣнець ѿ камене чⷭ҇наго. да́ри ѥ҆мо́у продльженїе дн҃и. да́ждь вь десницѹ̀ ѥ҆мо́у скѹ́питро сп҃се́нїа. поса́ди ѥ҆го на прѣстолѣ пра́вды. и҆ ѡ҆гради ѥ҆го си́лою[7] ст҃го твое́го дх҃а. оу҆крѣпи̇̀ мы́шцѹ̀ ѥ҆мѹ̀. покори ѥ҆мо́у в'сѐ варва́рскы языкы. вьсѣ́ки вь сердце ѥ҆го̀ стра́х твои. и҆ вь съгрѣшлю́ющїимь про́щеніе[8] сьвлю́ди ѥ҆го̀ вь непорѡ́чнѣи вѣрѣ. покажи ѥ҆го̀ тврьда хра́нителїа ст҃ѣи твоеи̇ и҆ сь-

вор'нѣи цр҃кви правилъ[9] ꙗ҆ко да соудитъ людмъ твоимъ въ правдꙋ. и нищїимъ твоимъ въ соудъ. и сїсѣтъ сїны оубогыхъ. и до҃инъ бы́ти[10] нѣкомꙋ ти царт҃вїю. Кзглаш[11]. ꙗ҆ко твоа є҃ дрьжава и҆ твоѐ ꙗ҆є҃ царство и҆ сила и҆ слава ѿтца и҆ сина и҆ ст҃го дх҃а, нн҃ы и҆ при.

И҆ по а҆минѣ вьзи́маетъ дїадимꙋ и҆ сапогы па́трїа́рхъ[12] и҆ да́етъ их вистїа́рꙋ[13] а҆ще ли ꙗ҆є҃ хо́теи вѣнчатисе, сїнъ царевъ, и҆лѝ дъщи, и҆лѝ жена: не да́етъ дїадимоу ни сапогы[14] вистїа́ревы: нъ цареви прѣдлежитъ та҃ па́трїа́рхъ, зна́менавъ:[15] царь же вьзла́гаетъ та҃ вѣнчаваю́щомоусе. И҆ глаголющꙋ па́трїа́рхꙋ: ми́ръ вьсѣмъ: дїа́кѡнъ: гла́вы ва́ше гдⷭ҇и прѣклони́мъ: сщ҃ен никъ моли́тсе. сїце:

Тебѣ є҆ди́ного царя вѣкѡм[16] и҆̀же зе́мльноѐ царство ѿ тебѣ прие́млѣтъ. прѣклони[17] вы́ю сь на́ми, и҆ мл҃и́мтисе владико вьсѣх. сьхра́ни є҆го̀ под кровю́мъ. оутврьди є҆го̀ царствїе оугодная творити тебѣ вьсегда̀ то́го сподоби. вьсїа́и въ дни (чит. во дни)[18] є҆го̀ пра́вдꙋ, и҆ мно́жьство ми́ра. ꙗ҆ко да́ въ тишинѣ є҆го̀, тихо и҆ безмльвно жи́тїе пожи́вемъ. въ всакомъ бл҃гочьстѣ и҆ чистотѣ. (Кьзглаш:)[19] Ты̀ бо̀ є҆си царъ ми́роу и҆ тебѣ сла́воу вьзсила́мо.

И҆ вьзи́маетъ ѿ а҆ндиминса сте́мꙋ[20] па́трїархъ: и҆ дрьже ю(ꙗ҆є҃) съ со́вѣма рꙋ́кама, вѣнчаваѥ є҆го гл҃ѥ: въ и҆̀мѧ ѿца и҆ сн҃а и҆ ст҃го дх҃а. И҆ сїа̀ оубо̀ бы́ваю́тъ є҆гда царь вѣнчавае́тсе: є҆гда̀ же ли сн҃ъ, и҆лѝ дъщѝ сте́мꙋ не вьла́гаетъ патрїархъ: нъ ра́ю̀тъ ю царꙋ, и҆ ѿнъ вѣнчавае́тъ их. И҆ а҆ще ꙗ҆є҃ же́на хо́теи вѣнчатисе:[21] вѣнчавае́тсе на а҆вгꙋсталїи и҆ а҆ндиминси[22] а҆ще ꙗ҆є҃ мꙋ́жь, вѣнчавае́тсе на̀ а҆мвонѣ вели́кыѥ цр҃кве:[33] и҆ причещае́тсе прьвосщ҃ениникꙋ: (чит. прежде освященныхъ)[24] и҆ покла́нѧе́тсе скꙋптрѡ́мъ, трїи.[25] Пото́мъ: гл҃ѥтъ па́трїа́рхъ: Сла́ва въ вы́шних бо̀у, и҆ на земли̇ ми́ръ, въ ча́цѣх бл҃говолѥ́нїе. гщ.[26]

Ѡ цр҃цахже[27] прѣд поста́вли́етсе та́мо на тра́пезѣ сте́ма. И҆ стое́щꙋ цареви и҆ па́трїа́рхꙋ. вьво́дитсе. царица ѿ прѣносима:[28] и҆ прѣдстое́щїи та҃ па́трїа́рхꙋ: покрьвена мафѡ́рїѡ́мъ:[29] И҆ дїа́кѡ́нꙋ гл҃ющꙋ дїа́конства[30] гл҃ет, па́трїа́рхъ: молитвꙋ ѿже и҆ над цара: прѣтва́рае тьчїю гл҃ы на женꙋ. Є҆гда̀ ѿве-

дѹ́ть ю[31] и҆ ѡ҆крі́ваю́т мафѹ́рь: и҆ прости́раю́ть є҆го̀[32] ꙗ҆́ко не ви́дѣтисе є҆й: и҆ тако прибо́детъ ю к҃ъ па́трїа́рхоу: И҆ вьзы́маетъ па́трїа́рхъ ѿ тра́пези сте́мѹ, и҆ да́етъ ю царѹ́: и҆ ть вѣнчава́етъ ю̀: дїа́конѹ гл҃ющѹ: гла́ви ва́ше гдⷭ҇и прѣклони́мь: и҆ гл҃ѥмь па́трїа́рхъ и҆ вто́рѹю ма́твѹ и҆ ѹ҆чи́ть (чим. ю[33] И та́ко ѡ҆ста́вляѥ́ть ю̀ па́трїа́рхъ: и҆ сѣдещїи (чит. сѣдящыеи) сь царемъ, покла́ныѥ́тсе є҆и сьбо́ръ по за́коноу.[34] И є҆́же вѣнчаѥ́тьсе[35] на а҆́мвонѣ вели́кыѥ церкве: и҆схо́дить но́се сте́мѹ.

II.

МОЛИТВА НА ПОСТАВЛЕНІЕ. КІЕСАРА И ДЕСПОТА. И ИНЫИМЬ КЛАСТЕЛЕМЬ.[36]

Бе҃ вели́кыи и҆ вѣ́чныи, царь царствѹ́ющїимь, и҆ гдⷭ҇ь господствоу́ющїимь. живыи на нб҃ныхъ и҆ вжт҃вныхъ оу҆краше́нїихъ. земльнаго се́го жи́телства сьтворивыи.[37] и҆ поло́живыи вь нихъ начела и҆ вла́сти по подвїю а҆́ггельскыихъ си́ль. царя земльна́го поста́вивь. и҆ и҆́же сь ни́мь вто́рїихь на́чель сьтво́рив. дрѹ́гь дрѹ́га оу҆во почи́тати и҆ боа́тисе. ѡ҆бщим же начело́мь прѣста́телѧ, и҆ рѣшителїе ко́нцемъ.[38] Ты҃ владыко вьсѣ́хъ ра́ба своего̀ ѡ҆́нсицѹ, и҆мѹ́ре, є҆гоже ѿ вьсѣ́хъ и҆звра́вь и҆ ба́гоизво́ливъ се́мѹ ѡ҆блѣ́щисѐ до́брина[39] ѡ҆блѣ́щи є҆го̀ сьвы́ше си́лою твьрдою.[40] сьхра́ни є҆го̀ под кровомь кри́лѹ твое́ю̀. не зазорно и҆ не напастно[41] начело то́го сьблю́ди. ми́рно и҆ не бла́зньно жи́тїе є҆мѹ́ дарѹ́и, сьтво́ри є҆го̀ бра́немь стра́шна и неповѣ́дима. ба́горазѹ́мна[42] ра́бѡ́мь и҆ и҆ чл҃ѡ́любнаа. сподви є҆го̀ и҆ нбсномѹ́ ти цртвїю (вьзглаш.)[43] ꙗ҆́ко да ѿ всѣ́хъ просла́вляю́тъ прѣстое и҆́ме твоѐ ѿ҃ца и҆ сн҃а и҆ ст҃го дх҃а, ни҃ны и҆ пр҃но и҆ вь.

III.

МОЛИТВА КЬ СЬБОРѢ КНЕЗЬ, ХРТЕЩИХ КЛАСТИ ПРИЕТИ КЕЛИКЫЕ Ѡ ЦАРЯ.[44]

Сице бы́вает, и҆лі҃ на а҆́ндмиписи вели́кыѥ церквѝ[45] и҆лі҃ прѣ́д а҆́мвономъ[46] (и) поста́вляѥ́нїѣ трапезѣ и҆ завѣ́сѣ, и҆ прѣ-

жде ѡ҆сщ҃е́нникъ. [47] Дїа́кѡни гл҃етъ дїа́конства: прѣвосщ҃е́нник. ма́йтсе.

Гдⷭ҇и бл҃е на́шъ, и҆же вьса́комъ начелъ и҆ силѣ вла́сть и҆мы҃ на нбⷭ҇и и҆ на земли̑. и҆же ра́ба своего́ се́го бл҃гоизво́ли па́трикꙋ́исцѣи дрьжа́вѣ наче́ло. да́рꙋи ѥ҆мꙋ вьса и҆̀же въ ст҃ѣнїю прошенїа. и҆ сподови ѥ҆го̀ сꙋ́дити соу́щи̑мъ подови́мъ въ пра́вости и҆ бл҃годѣ́ти. [48] и҆ въ бл҃гооу́годїю твое́мꙋ вы́ти, вьсѣ́ми и҆̀же тво́рить, и҆ вьса́коѥ дѣ́ланїе мл҃тиѥ. оу҆вогы́ими и҆ нищи́мъ показаю̑щь. и҆ сьпослѣдꙋю̑щи̑хъ [49] ѥ҆мꙋ, въ ми́рѣ и҆ послꙋ́шаїих хо́дити и҆зво́ли. и҆спльни вьсе́гда плѡ́д земльныих на ѡ҆́вилїе вьсѣ́хьлю́деи: (възглаш :) [50] ꙗко твое ѥ҆ ц҃рство и҆ си́ла и҆ сла́ва ѡ҆ц҃а и҆ сн҃а и҆ ст҃го дх҃а, ны́нѣ и҆ пр҃но: Дїа́кѡни: гла́вы ва́ше гдⷭ҇и покло́ните: прѣвосщ҃е́нникъ, [51] моли́тсе.

Гдⷭ҇и бл҃е на́шь. и҆же вьсе́го създа́нїа тво́рци.. оу҆слы́ши ма́ле́нїа на́ша. и҆ да́рꙋи вѣ́рномꙋ рабꙋ своемꙋ семꙋ вьса и҆̀же къ ст҃ѣ́нїю про́шенїа. сподобльше ѥ҆го̀ въ твоѥ̀ хо́тѣнїе, прѣ́даннꙋю ѥ҆мꙋ вла́сть пра́во сьдрьжа́ти. и҆ наслѣ́дникꙋ ѥ҆мꙋ быти нбⷭ҇еснаго ти ц҃рствїа: (възглаш: [52] Тѣ̑ во ѥ̑си бⷭ҇ъ на́шъ и҆ те́бѣ сла́вꙋ възсила́емъ.

Потом, възи́мает ѥ҆пи́трахиль лежещь на а҆ндиминси, [53] и҆ да́ваетъ ѥ҆го дїа́коноу, [54] и҆ полагаетъ ѥ҆го на па́трикїа: и҆ ѡ҆нъ покло́нивсе целꙋ́етъ па́трїа́рха: и҆ причестивсе ѿхо́дить.

Напомене о молитвама.

1. Грч. *ἄνευ τῆς χλαμύδος καὶ τῶ ϛεμματος καί τῆς φίβλασ* — осим хламиде и вијенца и фивле. Хламида је по мишљењу Гоара (Notae ad n. l. in Evchologis) — врста малвусије; фивла — врста покрова, стављаног на плећа императору, у свида — *περιβόλαιον Πέρσίκον* — персијска хаљина.

2. *Ταῦτα γὰρ ἐν τῶ ἀντιμινσίῳ προαποτίθεται. Ἀντιμινσιον* означава 1) освештани плат[1], стављан на св. при-

[1] Плат је оно платно у шта се завија плаштаница.

јесто и употребљаван на мјесто самог пријестола: на њему се морала служити св. летурђија; 2) пријесто, на који се ставља антимис, и 3) особити, разликујући се од св. пријестола, астал, из благоговјенства покриван са *ἀντιμινσιον*, на који се метали литурђијски судови. Вид. Гоара notas ad n. l. Дјуканжа Glossarium mediae et infimae Graecitatis sub v. *ἀντιμινσιον*. И један и други у овоме мјесту узимају ову ријеч у потоњем смислу. Кодин Куропалат (De officialibus Palatii Constantinopolitani cap. 17) вели, да се царски вијенац (*ζεμμα*) не мијеа на св. пријесто (*ἐπι τῆς ἁγίας τραπεξης*), а ово мјесто код Теофана (Chronographia ad an. l. Leonis Isavri) јавно показује, да то није био пријесто, него астал, који се носио с мјеста на мјесто: *Ἐξελθὼν ὁ βασιλεὺς σὺν τῷ πατριάρχῃ ἐν τῷ Ἱπποδρομίῳ καὶ ἐνεχθέντος ἀντιμινσίου; παντὸς τοῦ λαοῦ ὁρόντος ἐποίησεν ἐυχὴν ὁ πατριάρχης καὶ ἔσεψεν ὁ βασιλεύς τον υἱὸν αὐτοῦ* — изашав цар с патријаром на тркалиште, кад је донесен био стол, пред цијелим народом, патријар очита молитву и цар вјенча свога сина.

То се исто види из наведених ниже у напомени 24 у рјечма Симеуна солунског, да се ради причешћа новомиросаног цара стављао у олтару са стране св. пријестола особити некакав асталић, но који се стављао „плат“: *τιθεμένου ἐκ πλαγίου ἀντιμινσίου ἐν τραπεζακίῳ τίνι*. Вид. још нап. 45. 53.

3. Име т. ј. онај ког ће миросати за цара. Амвон, на који он ступа, у старо се доба друкчије градио и друкчије тумачио, а не онако као што је сада. У св. Софији био је дивно саграђен — налик на шатор, са различним и намаланим стварма, на средини цркве и узвишавао се изнад пода са неколико басамака, у који се ишло на њ са западне и источне стране (одталеи је и добио име *ἀμβὼν* од *ἀναβαίνω*). Тако је нацртан амвон у Дјуканжа у књизи Constantinopolis christiana, Lutetiae Paris. 1680. књ. 141 pag. 69.

4. *Σ Υναπτὴν* — Јектенију.

5. У грчком нема ријечи, која би одговарала овоме „си“ и овдје јој није мјесто.

6. Грч. *τῷ ἐλαίῳ.*

7. Грч. *τῇ πανοπλίᾳ* — свеоружјем.

8. *Καὶ τὴν πρὸς τοὺς ὑπηκόους συμπάθειαν* — и ка подајницима његовим расположење, љубав.

9. *Δογμάτων* — учења и установљења.

10. *Τένται* — биће.

11. На грчком нема ријечи одговарајуће: „взглаш“ и даље иде свршетак молитве, али нема засебног послије ње прогласа.

12. *Ἐπαίρει τὸ χλαμύθιον ὁ πατριάρχης καὶ τὴν φίβλαν.* У славенском нити је једно, нити друго преведено као што треба, јер треба да је: мантију (малвусију) и покривало (струку). Вид. нап. 1.

13. *Τοῖς βεσότορσι* — вестаријама, чуварима царских риза (хаљана). Званије у цариградском двору.

14. И овдје је погрјешка у пријеводу, као што је она под бројем 12. Грчки је написано само *ταῦτα*, разумје се *χλαμύδα.*

15. *Σφραγίσας*, у Гоара: cruce signata — осјенивши крстом.

16. Погрјешка у пријеводу и слову *Σοὶ τῷ μόνῳ βασικεῖ τῶν ἀνθρώπων* — теби јединоме цару људи.

17. Преклони прош. саврш. вријеме, на мјесто „Преклоњаше“ — *Ὑπεκλινε.*

18. Грч. *ἐν ταῖς ἡμέραις.*

19. Ове ријечи у грчком нема.

20. *Ἐκ τῶ ἀντιμινσίω τὸ ϛέμμα* — вијенац с астала, покривеног „платом“ на ком је он био. Вид. нап. 2.

21. *Ἡ ϛεφανομένη* — која ће се вјенчати.

22. *Ἐις τὸ αὐγουσάλιον, ἐις τὸ ἀντιμίνσιον. Το αὐγουσάλιον* од ријечи *αὐγοῦσα* — императорица, по мишљењу Гоара (not. ad. n. 1.) означава царско мјесто, гдје стоји императорица у цркви св. Софије, или особити придјео, гдје се она моли. Овамо се доносио онај особити сто, на

који се ставио вијенац. Упореди наведене ријечи Теофанове напом. 2.

23, О томе амвону у св. Софији вид. напом. 3.

24. *Καὶ κοινωνεῖ προηγιασμένα* — причешћује се пређеосвештеним даровима (причешћем). Да су се миросани цареви причешћивали пређеосвештеним причешћем, могуће је докучити из онога, што се говори у Гоара p. 731. о начину, како се уводе у дужности великаши и патрицije, т. ј. да се свршава *ἐν τοῖς ἀντιμιν σίοις τῶν κα τηχουμένων τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ἢ ἐν τῷ σωλείᾳ τιθεμένης τραπέζης καὶ ἐνδύτου καὶ προηγιασμένων* — код столова „оглашених“ у великој цркви или код прага двери, кад на њ га буде постављен астал с покривачем и пређеосвештеним причешћем. У осталом, од све прилике, то је бивало у особитим случајевима. Из ријечи Симеуна солунскога cap. 143. de Divino templo eusque inauguratione), који опширно описује причешћивање новозацареног цара, види се, да је бивало по свршетку златоустове литурђије. Симеун вели: „*ὁ βασιλεὺς ἐνδόν τοῦ βήματος κοινωνεῖ, κατ' αὐτὸν καὶ μόνον τὸν καιρὸν τῆς χρίσεως καὶ ἀναγορεύσεως. πλὴν μετὰ τῶν διακόνων, καὶ ὡς παρὰ τῶν παλαιῶν ὑποτυπώσεων ἔγνωμεν, ἐκ τῆς ἁγίας τραπέζης ἀλλὰ τιθεμένου ἐκ πλαγίου ἀντιμίνσιν ἐν τραπεζακίῳ τινί. οἱ μὲν γὰρ ἀρχιερεῖς πρότερον, καὶ ἱερεῖς καὶ διάκονοι, κατὰ τὸ ἔθος ἐκ τοῦ ζωοποιοῦ ἄρτου καὶ ἐκ τῶν συνηθῶν ἱερῶν ποτηρίων τοῦ τιμίου αἵματος μετέχουσι, μετὰ ταῦτα δὲ προσελθὼν ὁ βασιλεὺς τὸν ἁγιώτατον ἄρτον τῇ χειρὶ παρὰ τοῦ πατριάρχου λαμβάνει, ὡς οἱ διάκονοι, καὶ τοῦ ζωοποιοῦ αἵματος ἐκ τοῦ δι' αὐτῶν ἡτοιμασμένου ἱεροῦ ποτηρίου, καὶ τοῦτο ἦν νενομισμένον ἄνωθεν. καὶ ταύτην ἐλήφθη τὴν τιμὴν διὰ τὸ χρῖσμα τῆς βασιλείας, ὡς καὶ δεσπότου τῆς ἱερᾶς ἐκκλησίας τόπον λαβών. καὶ ὡς δεφένσωρ αὐτῆς κληθεὶς καὶ ὡς χρισὸς κυρίου καὶ τοῦ χρισωνύμου λαοῦ βασιλεὺς προχειρισθείς* — т. ј. цар се причешћује у олтару, у један само дан свога миросања и публичног објављења, али се причешћује заједно с ђаконима, и, као што ми знамо из старинских обреда, не на

светом пријестолу, него на стављеном са стране асталићу, покривеном „платом“. Најприје се причесте архијереји, јереји и ђакони, по обичају, животворешћим хљебом и из извјестних светих судова частном крвљу. Послије овога приступајући цар прима руком најсветији хљеб од патријара, као ђакони и причешћује се животвореће крви из припремљеног светога суда. То је од памтивијека било установљено и такве се почасти сподобио цар из узрока његовог миросања на царство, јер он заузима мјесто и депутата (служитеља, убар. Codinus de official. pal. Const. c. 18.) свете цркве, и назива се њезин заштитник и постављен је помазаником божијим и царом Христа имајућих људи.

25. Таква скипетра или знака царскога чина у цариградског императора било је два: крст и штап, као што показује Кодин de official. Palat. Const. cap. 17. и Симеун солунски (вид. Гоара not. ad. n. l.).

26. Грчк. у Гоара: *καὶ προσκυνεῖ καὶ τὰ σκῆπτρα τρὶς λέγων. δόξα ἐν ὑψίσοις Θεῷ καὶ ἀνακηρύττεσι καὶ τὸν σεφανωμενον* — и поклања се цар скиптрима три пут, говорећи: Слава въ вышнихъ Богꙋ, и тада проглашују нововјенчанога.

27. *Ἐις δε τὰς ἀυγούσας* — а за царице (вјенчајеме)....

28. Преносит значи — старјешина ушкопљеника, а то је дворска дужност.

29. *Μαφορίῳ* — женским покривачем главе.

30. Грчк. *καὶ τοῦ ραιφερενδαρίου ποιοῦντος συναπτήν* — и када рефендарије изговара јектенију. Дужност рефендарија у великој цркви била је најглавнија у предавању (refero) заповјести патријара великашима и њихних одговора патријару. Рефендарије био је нешто налик на ђакона, али није био ђакон. Вид. Дјуканжа Glossarium mediae et infimae Graecitatis sub v. *Ἐφερενδάριος*.

31. *Εἶτα μεθίσησιν αὐτήν* — за тим (рефендарију) приводи ју.

32. Т. ј. а у друго вријеме тај покривач раширују над њоме.

33. *Εἶτα παραινεῖ αὐτὴν τὰ συμφέροντα* — за тим је учи ономе, што јој је потребно.

34. *Ὑπὸ τῆς συγκλήτου κατὰ τὸ ἔθος* — синклит по обичају.

35. *Ὁ δὲ σεφθεὶς* — а вјенчани....

36. Грчк. *εὐχὴ ἐπὶ προχειρίσει καίσαρος, νωβελισσίμου, κουροπαλάτου* — ћесари су били помоћници императора и обично су бирани између њихне дјеце или сродника. Тако је, између осталих, Константин Копроним учинио ћесарима по начину извршеном патријаром, два своја старија сина Христофора и Нићифора (Кедрин in vita Copronymi). Са каквим обредом и сјајношћу у одежди и осталом постављао се ћесар у потоње доба цариградске царевине, описао је Кодин у 18-ој и 19-ој глави de official. Palatii Constantinop. Званију ћесарском припада и називање новелисим (од лат. nobilissimus), чиме су цареви такође по гдјекад китили своју дјецу и сродственике, као на пр. по свједоџби Зонаре овај исти Копроним учини трећег свога сина Никиту „новелиссимом“ (Zonar. in Constan. Copron.). Дужност Куропалата, о којој спомиње Кедрин (Ds official. Palat. Const. cap. 2) била је дворска, старинска дужност, и онај ко је био куропалат, од све прилике, хранио је и чувао императорски дворац, као што и долази ово име од cura Palatii (вид. Гоара од h. l. notas in Codinum l. c. Gretseri et Goari in ed. Bonn).

37. Грч. *ὁ κατ' εἰκόνα τῆς ἐπουρανίου διακοσμήσεως τὴν ἐπίγειον ταύτην πολιτείαν ποιησαμενος* — по облику небеског накита .... словенски превођач на мјесто *κατ' εἰκόνα* читао је: *κατοικῶν*.

38. *Εἰς ἀλλήλων μὲν ἐπικουρίαν καὶ συνέχειαν κοινὴν δὲ τῶν ἀρχομένων προσασίαν καὶ λυσιτέλειαν* — ка узајамноме помагању и утврђењу и на опште заповједајућих покровитељство и корист.

39. *Ἐνδύσασθαι ἀίξαν* — обући се у достојанство. Славен. превођач на мјесто *ἀζίαν* читао: *ἄξιον*.

40. *Δύναμιν καὶ ἀσφάλειαν* — силом и крјепошћу.

41. *Ἀνεπίφθονον αὐτὸν καὶ ἀπεπηρέασον* ... непмајући зависти и пакости.

42. *Εὐμενῆ* — благонаклоним.

43. На грчком те ријечи нема, а идуће ријечи јесу свршетак молитве.

44. Грч. *Εὐχὴ ἐπὶ προσαγωγῇ ἀρχόντων ἤτοι πατρικίων* — молитва на постављање у званија архонта или патрицијa. Слав. *πατρικίων* преведено ријечју „князь“ а *ἀρχόντων* — хотећих примити власти велике од цара. Архонти су дворска званија, показана Кодином de offial. pal. Const. cap. 2. — Патрицији — највећи чин — потомствен од старинских сенатора, називаних Patres conscripti, или је тај чин поклањао коме цар за особите заслуге, као што су доцније давани чинови грофски и кнежевски (в. Goapa not. ad h. l.)

45. *Αὕτη γίνεται ἢ ἐν τοῖς ἀντιμινσίοις τῶν κατηχουμένων τῆς μεγάλης ἐκκλησίας* — начин овај бива или код особитих, „платом“ покривеним асталима за „оглашене“ велике цркве.

46. *Ἐν τῷ σωλείῳ* — на узвишености (прагу) пред олтарским дверима. На славенски је погрешно преведено на амвон, јер је амвон у средини цркве. Вид. нап. 3.

47. *Τιθεμένης τραπέζης καὶ ἐνδύτου καὶ προηγιασμένων* — гдје поставља астал и (на ањ га се стављају) покров (или антимис) и прећеосвећено причешће.

48. *Καὶ εὐθύτητι* — простосрдачности.

49. *Ἐξυπηρετουμένους* — потчињеним.

50. И овдје на грчк. нема ове ријечи.

51. Грч. *ὁ ἱερεύς* — свештеник.

52. У грчк. нема ни ове ријечи.

53. *Κείμενον εἰς τὸ ἀντιμίνσιον* — на асталу покривеном антимисом, платом.

54. *Καὶ δίδωσι τῷ τῆς κατασασεως* — ille est ceremoniis praefectus вели Гоар од h. l.

К. Невострујев.

Посланица Доминика архијепископа венедичког (мљетачког), патријару Антијохијском Петру и одговор патријаров.

КРАТАК ОПИС ПРЕПИРАЊА О ОПРЕСАНЦИМА[1] ИСТОЧНЕ ЦРКВЕ СА ЗАПАДНОМ.

У половини XI. стољ. започене се препирка између патријара цариградског Михаила Керуларија и римскога папе Лава IX. около свршавања причешћа пресним хљебом, о неким обичајима и о „благочинију“ црквеном. Та је препирка имала велике послѣдице. Увидјевши одступљење римске цркве од цркве васпљенске и источне, Михаило Керуларије заједно с бугарским архијепископом Лавом Охридским 1053 г. напише, — о свршавању тајне причешћа и њеким другим предметима, — посланицу на запад у Апулију Јовану епископу транијском, припадавшем грчкој цркви, молећи га да сачува себе и своју паству од свију тих одступљења.[2] Кад дозна за ту посланицу папа и они, који онако мисле, као што је и он мислио: он се нађе, што је могуће највећма увређен и озлојеђен, и уједно и да грци забеђују римску цркву кад је окривљују за новоувођења. С тога папа напише Михаилу врло дугачку, високопарну и вређајућу посланицу, доказујући у њој, да римска црква није погрјешителна нити одговорна.[3] Како цар Константин Мономах због те заћевице

[1] „Опреснак“ значи погача т. ј. пријесан хљеб и управо оне обладне, којима се причешћују западни хришћани.

[2] На грчком језику са преводом на латински језик ова је посланица скоро напечатана у Acta et scripta, quæ de controversiis Ecclesiæ Græcæ et latinæ sæculo undecimo composita extant, Dr. Will. Iipsiæ et Marpurgi 1861. p. 51—64. Она се налази у грчким рукописима у Москов. Синод. библиотеци № 443. (у Матеја № 10. in 8°) № 366. и 368. (Мат. 353 и 355.) обје XIV. стољ.

[3] Вид. гореспоменута Acta et Scripta p. 65—85.

изјави, да би желио вијети у Цариграду римске посланике, те да се договоре о помирењу обје цркве, а још више о рату против онданњих његових непријатеља сарацина и франака: идуће године доиста дођу у Цариград папини посланици — кардинал Хумберт са два друга посланика. Хумберт, који је још у почетку озлојеђио папу против Михаила Керуларија због посланице епископу трапијском и који је сву ту ватру био потпалио, поступао је у Цариграду спрам сабора и патријара врло дрско и са презирањем, на објави, да он није дошао ради свога поправљења и примирења, него да поправи заблуде грчке. Тиме пробуди у Грцима сумњу да ли је истинита папина посланица, коју је овај донио и да ли је доиста он папин посланик, те с тога патријар с њиме прекине на вријеме договарање.[1] Хумберт је осим тога, сада написао и растурио по народу, разговор латињанина с грком, у коме с једом и посмјевањем опровргава православну науку насупрот постојећим римским заблудама.[2] Мало прије тога калуђер студитскога манастира, по имену, Стифат, написао је књигу против римске цркве о пресном хљебу, о суботњем посту и о браку свештеника: Хумберт у познатој својој записци о пребивању у Цариграду (Brevis et succincta commemoratio) пише, као да је он тако разувјерио Никиту, да је овај проклео своју књигу, тако исто и све, који устају против католичке и првенствујуће цркве римске, и најзад по заповијести цара спалио ону књигу. Али Хумберт (незадовољивши се овим!) сада напише опровргавање означене књиге Стифатове, — и зло се ширило више и више.[3] Свјестно признавајући, да такво стање ствари захтјева суђења не једине само цариградске цркве.

---

[1] Hermanii, Historia concertationum de pane azymo et ferment. in cœna Dominica, Lipsiæ 1737. p. 62—63. Cotellerii Ecclesiæ Græcæ Monumenta Paris 1681. t. II. п. 138. 164.

[2] Will, Acta et Scripta de controversiis etc. p. 92—126.

[3] Will, ibid. p. 126—136. Nicetæ libellus, p. 136—150. Humberti Responsis p. 150—152. Br. et succ. commemoratio.

него и цркве васиљенске, патријар пише о томе Петру Антијохијскоме патријару, мужу, који је заслуживао свако поштовање, како због одличног изображења и живљења, а тако исто и патријару Александријскоме и Јерусалимскоме.[1] У посланици Петру, између осталога, патријар говори, да у одговору на гореспоменуту опширну и дрску посланицу папину, он му је писао „доста опширно и са многим смиренијем о узајамном миру и сагласију, што се тиче саблазни, које распростиру латињани против православне цркве“; за тим казује, да је та његова посланица на путу у Анулију била преваром узета од онога, ко ју је носио и затајена нељубившим империју магистром и дуксом (коњанички старјешина и војвода) Аргиром, који прочитавши посланицу, наговори три свештена лица, гореспоменутог Хумберта са другарима, да иду у Цариград у облику римских посланика давши им њиме самим — Аргиром — написану посланицу, као да је та посланица од самога папе; најзад патријар именује различна новоувођења и заблуде латињана, да они, осим што употребљују пресан хљеб, једу нечисто, а калуђери — месо, брију браде, чувају суботу, недеље „месопустне“ (мясопустную) и прве недеље великога поста једу месо, два брата узимљу за жене двије сестре, епископи и свештеници иду у рат, у „вѣрую“ прибављају: „и ѿ сына“ и т. д. и т. д. Таким начином патријар сву оману бившег посланства приписује са свијем њему, познатоме Аргиру. Аргир, пореклом талијан, римске вјере, био је велики интриганат (сплеткаш), осветљив и непостојан човјек: неколико се пута удруживао или с талијанима или с грцима или с норманима, или с папом или с грчким императором, умио је да се особито зближи и да задобије повјерење и љубав свакога од оноликих многих противника, и прешавши другоме, одма је причињавао врло ве-

[1] Cotellerii, Ecclesiæ Græcæ Monnmenta, t. II. p. 135—145. Will. Acta et Scripta de controversis... p. 172—184.

лику шкоду пређашњем своме другу, те је тако био кривац свију зала, која су трпјела онда означена лица и народности једна од друге. У садашње доба Аргир, не гледећи на то што је прије побунио против грка и предао Апулију Норманима, умио је тако вјешто да превари императора Константина Мономаха, да добије од њега званије „магистра“ и дукса т. ј. кнеза Апулије и да влада у отачаственом своме граду Бару, а доцније добије чин катапона или префекта Апулије; на патријарх је особито мрзио и често се с њиме препирао о пресном хљебу и о другим новоувођењима римске цркве. Треба обратити пажњу на то, да патријар Антиохијски Петар, пишући папи, кад је ступао на свој пријесто, био је неосторожан и послао ову посланицу на име тога Аргира, да је преда папи, али она, као и горенапоменута посланица Михаила Керуларија папи, пропадне, и Петар послије двије године пошље папи препис с те посланице другим путем. — Кад је, таким начином ствар посланика у тијем предходним саобраћајима цариградског патријара са свима осталима патријарима источним, постала тако озбиљна ствар, осим тога, како је тада умрьо папа Лав IX. (19. Авг.) они су се могли бојати да се ствар са свијем не преокрене: посланици намисле да сврше тај посао како је могуће брже и то сами, пак се рјеше да учине дрзак и нечувен у цркви христовој посао, — 16. Јулија они пред свештенством и народом поставе на главни пријесто св. Софије повељу, у којој пиљарским начином наруже и анатемишу Михаила и његове приврженике с тога, што су остали стални у православију и што нијесу примили горенаведена римска новоувођења и заблуде, шта су хтјели посланици. Одма, послије тога, они оставе престолницу, премда су их више пута молили да почекају да сабор сврши своја свјетовања о њихноме послу.[1] Тада и

[1] Hermannii, Historia concertationum etc. p. 65, 66, Heurii, Historia Ecclesiastica, notis illustrata a Br. Parode t. XIV., lib.

патријар буде приморан, да би уништио саблазан, са сагласијем императора, одма (20. Јулија) сазвати сабор од духовенства и свјетских људи, на ком су брижљиво били претрешени сви поступци и насртања на православије самонаметнувших се посланика и буде рјешено: учинити им оно, што су они другима учинили т. ј. анатемисати их, а њихну нечастиву повељу спалити.[1] О свему томе Михаило Керуларије јави Антиохијском и осталим источним патријарима:[2] „Ми јављамо о овоме твоме савршенству — писао је он Петру — прво с тога, што ти заједно с нама подносиш ову увреду, јер смо ми увјерени, да ти нашу увреду држиш да је и твоја увреда, друго с тога, што праведна наука којој ти служиш, и које си тврд ослонац и непобједиви поборник, није се мало подвргавала порузи и хуљењу од нечастивих људи, и најзад с тога, да би ти, — добивши о случившем се извјестије и потпуно нојам, ако ти буду писали о овоме из Рима, — дао на ово осмотрен и достојан твога великога и узвишенога ума одговор". Не зна се, шта су на ово одговорили Михаилу остали патријари, али Петар Антиохијски, у своме одговору јако изобличава, у латинском „Символу Вѣре" добавку: „и од сина" (то је зло — писао је — горе од свакога зла), тако исто неженење свештенства, литургисање на пресном хљебу; о осталим стварма, које се правце не тичу учења хришћанскога, о којима гласање, може бити, да је и преувећало, препоручује патријару цариградском да буде умјерен из љубави хришћанске и узимајући на ум познату гордост римску, да не би „трчећи за многим изгубио и оно мало, што је још остало, да не би проузроковали одсудно раздјељење у цркви и да не би замутили таким начином сва земаљска царства": препоручи-

Lx, p. 603. 605—608. Акт одлуке у Виља Acta et Scripta de controversiis etc. p. 153. 154.

[1] Опредјељење сабора b. Will, ibid. 155—168.

[2] Will, ibid. p. 184—188.

вао му, да све то објасни будућем папи, наследнику Лава IX., који ће, може бити, и исправити заблуде, а од осталих са свијем се одрећи, као напразно изнешених.[1] Праведно је мислио патријар цариградски, да ће из Рима писати о тим стварма Петру Антиохијскоме. У самом још почетку дјела о пресноме хљебу Доминик, архијепископ венедички, писао је о томе предмету Петру Антиохијскоме, који је имао особито значење због свога достојанства.[2] Папа је овога Доминика 1053 г. учинио Примасом двије провинције Венедичке и Истрије са титулом „Примас Акилејски или Градински" назива га у актима charissimum confratrem и писао је особиту повељу епископима Венедичке и Истрије, да се они покоравају Доминику, као своме патријару.[3] С тога се може држати, да је истинито ми-

[1] Одговор овај вид. у Котелерија Ecclesiæ Græcæ monumenta t II., п. 145—162 и у Виља ibid. p. 189—204.

[2] Посланица је Доминикова писана, како се види 1053 г. јер а) Доминик у њој спомиње о сабору цариградском, који није одобрио римски пресан хљеб. б) У одговору своме Петар Антиохијски вели, да он ово пише послије двије године пошто је ступио на пријесто антиохијски, када је он, Петар, писао јављајуће писмо папи. По списку пак патријара антиохијских у Фабрицija (Bibl. Græca, Hamburgi 1728, t. XIV. p. 38) Петар је ступио на пријесто 1051 г. Лекењ се (Oriens Christianus Paris 1740, t. II. p. 754) овдје вара говорећи, да се то односи 1053-ој години.

[3] Bowers Unpartheyische Historie der Römischen Päpste, Magdeburg und Leipzig 1765, B. VI. s. 407., 408. Concilia generalia et provincialia Binii· Lutetiæ Por. 1636. t. VII. p. 241. — ep. Leonis IX. ad episcopos Venetiæ et Istriæ. Од најстаријег времена на западу, по захтевањима различних епископа, била је установљева патријаршија у Аквилеји, знатном прије граду на обали јадранскога мора, близу Мљетака (Венедичке, Венеције). Кад је Атила оборио Аквилеју (452 г.), катедра патријарова (у осталом у VI. столј.) буде пренешена у сусједни град Градо, назван Нова Аквилеја, а доцније, како су Мљетке начинили одбјегавши Аквилејци, то се по гдјекојим мљетачким владикама давала титула патријара аквилејскога или граденскога, што се задржало за њима од XV. столј.

шљење Виља,[1] да је ову посланицу писао Доминик по заповијести папиној: У овој посланици Доминик, називајући се патријаром, пише, да сабор цариградски прекорава латине, што они употребљују у евхаристији пресан хљеб и мислио је да склони на своју страну Петра Антиохијскога и да га покрене против цариградскога патријара, али се јако превари. Патријар Антиохијски њему одговори одбацујући римска новоувођења и опширним доказујућим излагањем православног истог обичаја савршавати евхаристију (причешће) на киселом хљебу. У том смислу ова посланица за нас је врло знатна: чувајући непрестано спокојан начин говора, она се одликује јасним разумјевањем Св. Писма и дубокима мислима. У рукопису „Синод. Библ.“ № 700. XVI. стол. на стр. 258-ој налази се на славенском језику пријевод одговора Петра Антиохијскога о тој истој ствари папи, кога у овој посланици назива „Архијепископом римским“. Види се, да је и сам папа писао Петру Антиохијскоме, може бити, није био задовољан одговором Доминику. У одговору папи повторавају се оне исте мисли, које су и у одговору Доминику и оба су одговора често од ријечи до ријечи налик један на други. Ми смо још више напоменули, да је Петар Антиохијски при своме поступању на пријесто патријарски писао папи, као што вели Лекењ,[2] по старинском обичају „објављујуће писмо“, али не само једноме папи, него и свима осталим источним патријарима — Александријскоме, Јерусалимскоме и Цариградском, којих су грчки спискови били још у рукама Лекења (quas litteras apud me graecas habeo). Посланица папи пропадне у рукама познатог већ нама недоброжелатеља источне цркве Аргира, и Петар Антиохијски послије двије године у горепоменутом одговору Доминику мљетачком, напомињући ово, придодао је препис с оне посланице и молио је До-

[1] Acta et Scripta de controv. p. 48.

[2] Oriens Christianus t. II. p. 754.

мицика, да пошље тај преписе папи заједно са посланицом писаном њему — Доминику —, и нека умоли папу да одговори и пошље одговор њему — патријару. Од све прилике ове двије посланице, које је послао Доминик папи и на које желио је патријар добити одговор и изазвале су сада посланицу папину Петру Антиохијскоме о пресноме хљебу, пријевод које и чува се у препису у Москов. Синод. Библиот. № 700. Одтамен долазе и повторавања у одговору патријаровом мјестимице оних истих ријечи, као што је писао и Доминику, и, због околности доста му је суров говор, што показује нерасположење наспрам папе. До дан данји још су непознати ови грчки спискови извјештавајуће посланице Петрове папи и источним патријарима, тако исто и спис писма папиног Петру о пресноме хљебу и одговор Петров. Међу тим папови доказујући, да се изгубила „извјештавајућа“ посланица петрова папи, у којој је и његово исповиједање вјере, а мисли његове показују у одговору на то Лава IX., који (одговор) или је оригинал или подметнут, не зна се: quae continuerit (epistola Petri ad papam) вели сам Виљ.[1] comperimus ex responso, a Leone dato. У томе одговору римски првосвештеник намеће патријару Антиохијскоме са свијем папинска мњења, — и о старјешинству рискога пријестола над свима хришћанским црквама и о происхођењу Св. Духа „и од сина“, за што га и преузноси похвалама.[2] Али не повторавајући оно што је речено против тога о суровом начину говора једне посланице, нити онога што је у другој прибавци у символу вјере: „и од сина.“ Петар Антиохијски држао је да је то зло горе од свију зала, треба казати, да његов текст посланице у латинском пријеводу или у одговору папи, како вели Лекењ, са свим је искварен: quae porro ad Leonem est epistola (Petri antioch.), a latina, quae inter Leonis extat, transla-

---

[1] Acta et Scripta de controversiis p. 48.

[2] Binü t. VII., pag. 245.

tione mirum quantum discrepet.[1] У једном грчком рукопису Синодске Библиотеке № 509. (по каталогу Маттея № 28. typograph. in 4°) XV. ст. стр. 208. сачувала се у истинском тексту гореспоменута „извјештавајућа“ посланица Петра Антиохијскога Папи Лаву IX., у којој је описана његова вјероисповјест, гдје нема ни спомена о оним мислима, какве му пришива папа т. ј. папске мисли. Ми смо о свему томе опширније говорили, да би дали на знање, у овом и у многим другим случајевима како су латини гњавили истину неправдом (посл. Римљ. 1,18) крију̂ћи или кварећи права акта и замјењу̂ћи или одбацу̂ћи их подметутима. Таква недобросавјесност с њихне стране била је у читавом томе послу о опресанцима: Латини управо грке окривљу̂ју у однадништву (јереси), описали су Михаила Керуларија као човјека неотесаног, дивљег и неизображеног, и бацили на њ сву кривицу за од овога времена догодивше се раздјељење цркви. — Сада да се обратимо нашему предмету.

Ова посланица Доминикова, коју за сада издајемо и одговор Петра Антиохијскога, списана је из рукописа Синодске Библиотеке, по каталогу од 1823 год, № 307. Требник српски, написан на памучној хартији, у првој половини XV. стољ. и донесен у Русију из Св. Горе у XVII. стољећу. Ово је онај исти рукопис, кога је садржина опширно описана у Гласнику ученог друштва српског у свески XX. стр. 136—156. гдје су напечатане двије молитве из истог Требника. Вишеспоменуте посланице у рукопису налазе се на стр. 368 и 388. Пријевод је, — судећи по језику и његовим формама, а тако исто и по врло малобројним списима, у којима се он налази, — извршен у Србији, и чини се, около XV. стољ. Треба имати на уму да су около тога времена у Србији биле преведене познате полемичке књиге св. Григорија (Паламе) и Нила (Кавасила), архијепископа солунских, против латина о исходјењу св. духа, налазеће се у синодском списку № 383.

[1] Oriens Christ. t. II. p. 754.

XV. столѣ. на памучној хартији.[1] И овај рукопис био је с почетка имаовина светогорских манастира. Може бити онамо је и преведена како ова књига о Св. Духу, тако и вишеспоменуте двије посланице о пресноме хлѣбу због борбе са латинима. На грчком и једно и друго, — и посланица Доминика и одговор Петра Антиохијскога, са њеним другима амо припадајућим актима, биле су напечатане Котелеријем у Ecclesiae Graecae Monumenta t. II., p. 108. 113—135, а ту скоро сва уопште акта, која се тичу препирања о хлѣбу, прегледана су, попуњена и изнова напечатана доктором Виљом у гореспоменутом дјелу Acta et Scripta, quae de controversiis Ecclesiae Graecae et Latinae Saeculo XI. composita extant, p. 205, итд. Ка овоме грчкоме тексту, који је прегледан и сравњен са осталим списима и исправљен, у случају потребе, ми ћемо се обраћати.

Писа́нїе дѡ́мника а҃рхїепископа венетиїскаг є҆же посла̀ къ свѣтомоу пе́тру, патрїа́рхоу прѣвысѡ́каго прѣстола иже въ а҆нтїѡхїискои цркви прьвопрѣстолномоу. а҃пл҃ѡм ѡ҆бразномоу моужоу. (хо́те є҆го̀ прѣпрѣти писа́нїемь. о҆ є҆реси своеи. и҆ о҆ ѡ҆прѣсьнкоу.[1]

1. Дѡ́мникъ божїею благодатїю. градѣнскыи и҆ а҆килиьскіе цр҃квѣ̀ а҃рхїепископъ.[2] Ръса́кою любовїю и҆ благовѣнїемь и҆ ѡ҆бразом вѣрные жрьтвы. твоѝ ст҃ню сра́мьтисе и҆ почитати. и҆ моли́твы проси́ти ѿ црквѐ ва́ше. благоговѣнїю и҆ лкви поучаемсе.[3] ꙗ҆̀же нашее мт҃ере ри́мскые́ цркве сестра̀ ꙗ҆є҃, и познава́етсе. ѡ҆сно́вателіемь сѐ, врьхѡ̀вныимь а҃пл҃ѡмь пе́тромь. по то́иже втѡ̀раа сїа̀ про́повѣдаетсе.[4] По се́моу великомоу апостолѹ̀ сла́ва жрьтвѣ̀ твоей. вѣ́рою и҆ дѣ́ломь и҆спльнсе въздѣ̀ оу̀крѣплѣетсе.[5] поноу́ждаемь на҃ смѣ́рено благовѣ́нїе възда́ти тебѣ̀. и по поути г҃а своіего хо́дещоу ти. вьслѣ̀д тебе подви́зле́ть и҆ на҃.

[1] В. опис слав. рук. Мос. Синод. библ. Москва 1859. Дио II. ч. 2. скр. 471—476. № 175.

2. Мы̑ же вь запа́днои стра́нѣ, и̑ дале́чнїеи земли̑. и̑ мо́ра [6] оудалїе́нїемь раздѣ́лїеми. о̑баче же любовїю сьвь коупліенны, и̑ сьпре́жены. ва́ше ст҃нїѐ разоумѣ прилѣпи́тисе хощемь. [7] Тѣмже ѹ̑во вьзвѣщаемь о̑ на́шеи цр҃кви. ꙗ̑же ѿ блаже́ннаго ма́рка еѵ̑листа проповѣда́нїа сѣ́ме прие́мши и̑спрьва. и̑ блаже́нномоу а̑постолоу пе́тро̑ поста́вльшоу чьсть патрїа́рьшьскаго (чи́на). имене [8] вьноу́трь вь и̑та́лїи е̑ди́ного вы́ти. [9] и̑ на ри́мскомь сьбо́рѣ па́пы. де́сное е̑го сѣда́нїе прие̑мшоу. Сеѐ бо ради̑ чьсти пока́зати вамь и̑мамы. [10] да писа́нїемь дроуть дроуга, обли́чимь о̑ вѣ́рѣ. прѣ́жде мы̑ ва́ше благоосѹ́тро́бїе же́лающе. вь ва́шемоу разоумоу прїти̑ потьщахсе. да любшь сьврьшенноую ме́жду̑ со́вою ѿсно́вемь. [11]

3. О̑баче же ѿ се́мь твоемоу ѿчьствїю оу̑млькноути, (и̑) не мо́жемь (прѣзрѣ́ти). [12] ꙗ̑ко да не вьзвѣ́стимь вамь, е̑же ѿ сьвѹ́ра цр҃квѐ, кѡ̑нстанти́на града. ри́мскые цр҃квѐ, поноша́ютъ оу̑во слы́шахѡм. И̑ га́деть прѣо̑сщ҃енныи о̑прѣ́сньвь. [12] Е̑гож мы̑ вьмѣ́сто тѣ́ла хв҃а ѿсщ҃аемь и̑ причѣ́щаем се е̑го. и̑ се́го рад нас несьвьрьшенѣ́х и̑ неисправлїенѣ́х ѿ тѣ́леси хв҃ѣ́мь тво́реть. и̑ ѿ сьвькоуплїенїа ст҃ыхъ цр҃ковь, ѿлоученнѣ́х на́ и̑моуть. е̑же бо кро́мѣ размѣше́нїа ква́са о̑прѣ́сньвь тво́рим. и̑ благодаре́нїа жрьтвоу прина́шаем. [14] Понїеже бо о̑прѣ́сное о̑бычєнїе. не тькмо а̑постолскыимь нь и̑ хвѣ́мь прѣда́нїѐм дрьжи́мь. [15] Ѡ̑баче ква́снаго хлѣ́ва сщ҃енное размѣше́нїе. ѿ ст҃ыхъ и̑ правосла́вныхъ ѿц҃ь вьстѹ́чным цр҃квам прѣда́но е̑ и̑ оу̑вѣ́рено. и̑ за́конно сьдрьжи́тсе. ѿба ѿбы́чаи вѣ́рна разо̑мѣ́ем. и̑ разоу̑момь до̑хѹ́внѣ здра́во оукрѣплиемъ. [16] И̑ко ква́сное и̑ брашьное размѣше́нїе, [17] е̑же вьстѹ́чные сьдрьжеть цр҃кви. вьпльщеннаго слѹ́ва ꙗ̑влаюють соу̑щьство. про́сто тѣ́сто [18] о̑прѣ́сьное. е̑же мы̑ тво́римь вь цр҃кви ри́мскои. чи́стотѣ̑ ча̑чьскые пльти. е̑ѥже божество са́мое размѣси́ти и̑зво́ли. безь ѿвѣ́та [19] ꙗ̑влаеть.

4. Се́го ради̑ да запрѣ́тить и̑мь твоіе о̑чьстїе: ꙗ̑же та́ко без стра́ха сщ҃енилъ. и̑ а̑пл҃кла оу̑ставлїенїа не прие́млють. е̑же бо на́че оу̑крѣпи́ти подобаеть. то̑ ва́ми оу̑крѣплїе́нилъ расы́паю́тьсе: и̑ само́е то̑ о̑снова́нїе раско́пають. И тѹ̑нїе ли оу̑во пе́трь и̑ пау̑ль и̑та́лїи проповѣ́даше. да ꙗ̑ще вьсе за́падные

цр҃кви ѿ пра́вые вѣ́ри и҆ бл҃же́нные жи́зни ли́шени соуть? ꙗ҆ко сїе́и же вѣ́рѣ никто̀ прихо́дитъ. а҆́ще не причє́стникъ коудетъ тѣ́лоу и҆ кр҃ви х҃ѣ. ꙗ҆́коже са́мъ рече. а҆́ще не ꙗ҆́сте плъти сн҃а ч҃а́ѣьскаго, и҆ кр҃ве є҆го не пїе́те. не и҆́мате живѡта его въ себѣ.[25] И҆ а҆́ще оу҆́во ѿпрѣ́сьнаго хлѣ́ва. приноше́нїе тѣ́ло х҃о̀ и҆́ѣ. мѝ вьсѝ тоужди є҆́смы живѡта. Сїа̀ оу҆́ко ѿ ва́шего сн҃єнствїа скоро позна́ваема въ нас. сьповѣ́дахомъ. и҆ ѿ ва́ше лю́бве знаме́нїа про̀симъ оу҆вѣ́дѣти и҆ ва́шего и҆зволе́нїа, хотѣ́нїе на́ше ѿпи́сати.[21]

ѿПИСАНІЕ ПРОТИВНО ПОСЛАНІЮ СЕМОУ.

Чьстномоу и҆ ра́вноа́гг҃лномоу владицѣ. и҆ дꙋ́хѡвномоу братоу на́шемоу. архїепископоу гранденскомоу є҆́же є҆́ а҆ки́лїа. дѡмникоу. пе́тръ милостїю бж҃їею патрїа́рхъ бж҃їа гра́да вели́кые антїѡхїе.

1. Мнѡго веселїе и҆ дꙋ́хѡвнꙋ ра́дѡ. принесо́ше намъ сн҃єнная твоа слѡвеса̀. преподобне и҆ богомъ вьзлюблєнне. и҆ дꙋ́хѡвныи бра́те и҆ чьстныи владикѡ. Веселихомвсѐ не ма́ло ꙗ҆́кѣ ѿ них позна́вше є҆́же о҆ х҃ѣ любѡвь твою̀. и҆ правосла́вноую моудрѡ҃ благовьзлюблє́нїа твое́го. поне́же ѝ҆́шеши мнѣ̀ ѿ прѣ́снѣм слѡво, мнѡго и҆́мать раздѣлє́нїе.[1] непричє́стно оу҆во є҆́ прѣда́нїемь,[2] ѿ на́шее ст҃ые сьбо́рные цр҃квѐ. о҆ нїе́мже па́че ꙗ҆́кѣ напослѣ́дкь бг҃оу сьпоспѣшьствоующоу сьповѣ́ми. твоѝми ст҃ыми молитвами оукрѣ́пляеми. Ѡва́ч҃ сра́млѧти намъ сьтворилъ є҆́си ч҃а́вче бж҃їи. велїа̀ и҆справлє́нїа на́шемоу смѣ́рє́нїю и҆спи́савъ.[3] ѿ ни́хже ни єди́но и҆́мами. и҆ сра́млѧюсе вѣ́роуи.[4] Ничто бо̀ дроуго не вѣ́м. нь тькмо ꙗ҆́ко христїа́нинъ є҆́смь правосла́внь. ма́лъ оу҆во въ а҆рхїере́ихъ. и҆ хоу́дѣишїи на́че вьсѣ́хъ. и҆ ра́бъ ра́бомъ ва҃ на́шего і҆ꙋ҃ х҃а. Ѡва́че же та́ковыи да воу́демъ, ꙗ҆́ковыих же на҃ твоіе писа́нїе свѣ́дѣтелствоуетъ. а҆́ще о҆ на҃ къ бг҃ꙋ ꙋмнѡ́жиши молитвы твоѐ.[5]

2. Є҆́ст же пи́сано въ чьстнѣ́мъ пи́санїи бг҃олю́бїа твоего. ѿ твоіеи ст҃ѣи цр҃кви. ꙗ҆́ко врьхо́вныи а҆́пл҃ъ пѐтръ сьста́вила ю҆ і҆є҃. и҆ прѣда́ль сватомоу а҆постолоу и҆ є҆вангелистоу ма́ркꙋ. ѿ нїе́гоже то́іе цр҃квѐ прѣдстатель. на чи́нъ и҆ чьсть

патрїа́рьшьскоую вьзве́день бы҃. ꙗ҆ко да сьдрьжит ю҆ и҆ наче́ло ствоуеть оу҆че́нїе. [6] и҆ вь ри́мскыих сьбо́рѣхь о҆де́соую ба҃ннаго па́пи сѣдѣти. и҆ ѡ҆ се́мь оу҆дшьь и҆маши пока́зати [6] ѿ ве́тхыих дѣанїи. ꙗко ѿ ст҃аго а҆пла петра, ѡ҆со́биоіе и҆ме патрїа́рьшьскыи твои прѣстоль наслѣдил е҆сть. и҆ подобаеть ꙗ҆ко патрїа́рхова твоꙗ слѡвеса҆ и҆ писа́нїе прїе́ти. и҆ ѡ҆ вѣрѣ писа́нїемь бесѣдовати тебѣ.

3. А҆з же ма́лыи ѿ прѣѡ҆сщє́нныи дх҃ѡ́вныи брате. не тьчїю ꙗ҆ко патрїа́рхово. нь ꙗ҆ко ра́вноа҆гг҃лѡмь, и҆ вели́ка а҆рхїерея бж҃їа: писа́нїе твоє чьстїю подобною прїе́хь, и цело́вахь. Поніе́же во [7] и҆змла́да и҆ до ста́рости сщє́нныими вьспи́тахсе. и҆ сїѐ прочи́тае пр҃но оу҆пра́жнюсе. и҆ чюдо ꙗ҆ко николи́же ни дома́ла [8] обрѣ́тохомь нѣкыи́мь напи́сано и҆ли слы́шахь. тьчїю дѡ҆ ни́ꙗ [9] прѣстолника а҆кїлинска́го, е҆же е҆ венедїа, патрїа́рхь нарицатисе. Нет [10] бо патрїа́рхь вь ксемь ми́рѣ благодатїю бж҃їею о҆строе́нно ꙗ҆е҆ быти. прьвыи вь ри́мѣ. втѡ́рыи вь кѡ́нстантїнѣ гра́дѣ. тре́тїи вь алеѯандрїи. четврьтїи вь антїѡ́хїи. пе́тїи вь ї҆ер҃лимѣ. Нь то҆ ни сїи̑ въждо их патрїа́рхь нари́цаетсе. [11] Е҆же оу҆во си́це. ри́мскыи оу҆во а҆рхїере́и па́па нари́цаетсе. кѡ́нстантїна же града. а҆рхїепископь нари́цаетсе. а҆леѯандрїискыи же па́па нари́цаетсе. Е҆ди́и же тькмо а҆ндїѡхїи́скїи наре́чь е҆ патрїа́рхь, Слы́шати и҆ зватисе̑. и҆ ї҆ер҃лимскы҃. та́кожде. [12] И҆ о҆брѣсти и҆мат се лю́бѡвь твоꙗ̀, вь всѣхь пи́саніих ꙗ҆вѣ. а҆ще о҆па́сно пойшеци.

4. И҆ вьнми̑ сѐ е҆же ти гл҃ю. тѣло чловѣче е҆ди́ною гла́вою видимо (чит. водимо) е҆сть вь иемже оу҆ды мнѡ́зи соуть. и҆ вьсѝ пе́тыми чю́вствы [13] оу҆стра́ютсе. чю́вствїа же соу́ть сїи̑, зрѣнїе. о҆бонѧнїе. слоух вьклѡ́шенїе. осезанїе, И҆ тѣло же пакы̀ х҃во, е҆же е҆ вѣ́рныихь цр҃ко́вь. разли́чыми е҆зы́кы ꙗ҆ко оу҆ды сьставлѧема е҆. и҆ ꙗ҆ко пе́тыми чю́вствы прѣждерченными прѣстоли. о҆ста́влѧема и҆ напра́влѧема е҆ди́ною гла́вою носима е҆, са́мымь гл҃ю хр҃мь. И҆ ꙗ҆коже па́че петых чю́вьствь, дрѹ́гое чю́вство и҆ѣ̀. такожде и҆ па́че пе́тыих патрїа́рхь. дроу́гыи патрїа́рхь не мѡ́жеть быти никто̀. Пети́ми же си́ми прѣстоли. и҆миж ꙗ҆ко чю́вствомь соущи вь тѣлеси х҃вѣ вьсѝ, оу҆ды си́рѣчь вьса ѡ҆чьствїа е҆зы́кь. Е҆же по вьсѣх мѣстѣх е҆пїско-

ніе соуть. ꙗко ѐдиною главою хо́мь истиннымь вмь на́шїим оустра́яеми. и ви́дно видими пра́вою сла́вою (чит. водими православною) ѐдиною вѣрою сьста́вляеми и напра́вляеми ѿ нее.

5. А ѥже по сѣда́нїю. ꙗко сѣдаши ѡдесноую бл҃же́ннаго па́пи. ѿпра́вдаеши себе и пи́шеши да патрїа́рха и́меноуем тѐ. прїе́мляемь и сѐ. Нь слыши ѿ се́мь. ка́ко е҆пи́скопы и а҆рхїепи́скопы, ѿ ѥ҆[14] нари́цати сло́во вѣрно навы́че. прьвствоующих же на вьса́комь сьбо́рѣ. наче́лникы и прьвосѣда́теліе навы́че и́менокати.[15] По се́мь же слы́воу подобаеть и тебѣ патрїа́рхь нари́цатисе. поне́же прьвыи вь сьбо́рѣ ри́мсцѣмь ѡ́брѣтаешисе. ꙗкоже и вь на҃ прьвыи вь дїа́конѣхь, а҆рхїдїа́конь нари́цаетсе. Поне́же бо ка́ко и́нако вьзмо́жно е҆ на́мь. ше́стаго вьвести патрїа́рха, не соу́щоу шестомь чю́ствь вь тѣле́си ꙗко́же рѣхомь. Кто́моу же и дрьжа́вы[16] мно́гы и вели́кы вь мирѣ соуть, па́че твоее дрьжа́ви. и҆же митрополи́ты и а҆рхїепи́кпи во́дими и направляеми соу́ть на бл҃го.[17] Вьспомени и сѐ. коли́ка и веліа е҆ па́не твоеѐ дрьжа́ви бльгарскаа страна́. коли́ка же вавлонїа́ вели́каа, и ромѡ́гїрь ѥ҆же е҆ хоросань.[19] и прѡ́чее вьстѡ́чные страны́. вь нихже а҆рхїепи́кпы нами посилаеми сѫть. и митрополи́ты и́мѣюще под со́вою е҆пископы.[19] нь ни ѐди́нь ѿ них патрїа́рха нари́цаетсе. И ѿ се́мь оу́вѡ здѐ дово́лно е҆.

6. И́мат же и ѿ сем писа́нїе. сѵ҆ѣнства ти. ѿ ст҃ѣмь и бл҃же́ннѣмь патрїа́рсѣ константі́на гра́да. ꙗко благочьстиоуе цр҃ко́вь, похоу́лаеть и пона́шаеть и ѡ́вьгаеть. ѿпрѣсьнаго ради́ приноше́нїа. и се́го ради́ па́че ѿлоу́чаеть вь ѿ пра́вые и непорѡ́чные вѣры. ѥ҆же (т. j. опрѣсноки) вьмѣсто тѣла гн҃ꙗ прие́млѥніе ѡ́бы́чно.[20] и ѿ само́га тѣла владичьнаго ѿсѣкаете. (чит. отсѣкаеть т. j. патрїархь) си́рѣчь ѿ ст҃ые сьбо́рные цр҃кве ѥ҆же пра́вило сьдрьжи́те.[21] съ вьсѣми западными цр҃квами ꙗ҆коже главѣ тѣло сь вьса́кымь послѫ́шанїемь послѣ́доуеть. (чит. послѣдуете) Пи́шеши же и ѿ се́мь, ꙗко ѿ ве́тхаго оу́чені́а ст҃ыих а҆пль тоу́ждых тво́римь. и҆же ѡ́прѣснаго ради́дѣа́нїа, и не тьчїю ѿ самѣх а҆пль. нь и ѿ само́го владикы на́шего х҃а прїехомь гл҃ете. и не ꙗ҆ко не вѣдоуще, нь вѣдоуще. ꙗко вьсѝ и҆же по вьстѡ́чныи стра́нѣ бл҃же́нныи ѡ҆ци.

квасным хлѣбомь бескрьвноую жрьтвоу твори́ти велѣхоу, и҆же житїемь и҆ сл҃вомь и҆ поу́чє́нїем вьсоу҆ вьселїенноую наоу́чише.[22] Ꙗ҆ко сїю̀ ква́сноую жрьтвоу мы҆ творимь. ст҃оу и҆мате[23] ꙗ҆коже и҆ ѻ҆прѣ́снуюю. ква́сныи во хлѣвь гл҃ете. по вы́вшомоу нас рад сьврьше́нномоу чл҃коу. ꙗ҆коже соу́щоу є҆моу и҆ бо҃у сьврьше́нноу. а҆ є҆же опрѣ́сьнная жрьтва. чи́стотоу и҆ безстр҃тїе вѣ҃ї҃а сл҃ва вьчл҃вче́нїа.

7. Сїа̀ вь пи́санїи твоемь ѻ҆брѣ́тох напи́сано гл҃юще вь на́мь. ѿ них же ѿвѣ́щаемь, бл҃оразꙋ́мно твоеи (чит. богоразꙋ́мїю твоемоу и) лю́бвы. ꙗ҆ко не́ тако прѣѡ҆сщє́нныи патрїа́рхь ко҃нстантї́на гра́да про́сто[24] на вас дви́заетсе. и҆ непра́вославныихь нари́цаеть вас. и҆ ѿцѣпеть ѿ ст҃ые вьселе́нскые цр҃квѣ. ꙗ҆ко же писал ми є҆си. нь пра́вославныхь є҆ди́номоу́дрьно[25] на́мь и҆мать. ѿ сьврьше́ннѣмь бл҃ослꙋ́вїи (и҆) живѡтво́рещее є҆ди́носоу́щные ст҃ые трѡ́ицеи. ѿ вьпльшенїи гл҃а нашего і҆и҃ х҃а. Сѐ же ѿлоу́чаеть вас ѿпрѣ́сьнное раздѣлєнїе.[26] ѿ се́мь оу҆во стра́ждеть и҆ болить и҆ скрьви́ть. (и҆) ѿвра́щаетсе вас[27] ка́ко же[2] вѣ҃тьныихь ст҃ыихь тайнь по прѣда́нїю ст҃ые цр҃квѣ не є҆ди́номоудрьствоуете сь ни́ми. послѣ́довати четы́ремь патрїа́рхомь. и҆ сьврьше́нїимь хлѣ́вомь бєзкрьвноую жрьтвоу твори́те. ꙗ҆коже и҆спрьва самови́дци и҆ слоуги сл҃ва. ст҃ыи а҆пл҃ы прѣда́ше на́мь.

8. Понїеже оу҆во и҆же ѿпрѣ́сньнꙋ причє́щаетсе. ветхо́и жрьтвѣ́ причестник є҆сть, а҆ не но́вомꙋ за́вѣтоу. Понїе́же вѡ҆ не́ ѿпрѣ́сньнь прие́мъ гь, и҆ бл҃года́ривь прѣлѡ́мли и҆ д҃а. нь хлѣ́вь сьврьше́нь, сѝ рѣ́чь ква́снь. ꙗ҆коже четы́ри є҆ва́нгелисти є҆ди́ногл҃но про́повѣдаше и҆ прѣ́даше. И҆ на́уль свѣ́дєтелствоуєть гл҃ї́е. а҆зь прѣ́ехь ѿ гл҃а є҆же и҆ прѣ́дах вамь. ꙗ҆ко гь і҆с҃ вь нощь вь нюже прѣда́ нь бы҃. прие́мь хлѣ́вь, бл҃
да-ри́вь прѣлѡ́мль и҆ р҃е, прїимѣ́те ꙗ҆ди́ме сѐ є҆сть тѣ́ло моѐ, вь҃ ра́ди раздра́бляемо. се́ твори́те вь моѐ вьспоминенїе и҆ при́чаа.[29] И҆бѡ ѿпрѣ́сньнь, і҆оу҆деѡмь за́конопрѣ́дан, бы҃, на вьспомина́нїе и҆схо́да є҆гда и҆зъ є҆гѵ́пта и҆збѣ́гоше. (ꙗ҆ко да тво́реть жрьтвꙋ̀ ѿпрѣ́сьнноую.)[30] да вьспоми́нають чо́деса и҆жѐ сь ни́мь сьтвори гь. и҆ прѣ́бывають вь заповѣ́дех є҆го. и҆ кто́моу не забꙋ́дть дѣль є҆. вь си́мже сьврьшенныи хлѣ́ва, и҆же ѿще́нїемь прѣтваа́раемь. вь прѣчи-

стое и ст҃ое тѣло гⷭ҇а на́шего і҆и҃ х҃а на вѣспомина́нїе да́нь вы҃. пльтьскаго оу҆троє́нїа его. Гл҃ет бо є҆ли́ци ꙗ҆́сте хлѣ́бъ сь и҆ чашоу сїю̀ и҆спи́ваете. смр҃ть гн҃ю проповѣ́дете до́ндеже прїи́дет. [31] И҆ па́уль а҆́пль гл҃етъ. ча́шоу бл҃вєнїа ю҆̀же бл҃ва́ємъ. не причещє́нїе ли̑ кр҃ве х҃ви є҆̀. и҆ хлѣ́бъ є҆гоже раздра́бл҃ємъ. не причещенїе ли і҆є҆̀ тѣ́ла х҃ва. ꙗ҆́ко є҆ди́но тѣ́ло є҆̀смы мнози. и҆ ѿ є҆ди́ного хлѣ́ба причє́щаємсе вьсѝ. [32]

9. И҆ разꙋ́мѣи прѣ́осщє́нныи и҆ дх҃вныи на́шь бра́те. ꙗ҆́ко вьздѣ хлѣ́бъ нари́цаетсе̑, тѣ́ло гⷭ҇а нашего і҆и҃ х҃а. понїе́же и҆спльн ква́са сьврьшень хлѣ́бъ є҆̀. а҆̀ не ѡ҆прѣ́сньвъ. И҆́во ѡ҆прѣ́сньвъ, ꙗ҆́ко мрьтвь и҆ бездоу́шнь є҆̀ и҆ не сьврьшень до конца̀. ква́с же въ тѣ́сто брашьное вьла́гають и҆ вы́ваєть є҆́моу ꙗ҆́ко дш҃а и҆ ѡживлє́нїе. [33] И҆ ка́ко не ре́ци є҆̀, ꙗ҆́ко не подо́бно є҆̀ ли̑шенное и҆ мрьтьвное и҆ бездоу́шное. вьмѣ́сто живѡ́тнаго и҆ животво́рещаго тѣ́ла. гⷭ҇а и҆ сп҃са на́шего і҆и҃ х҃а прїє́мати вѣ́роую щим вьнь. И҆́вѣ оу҆во є҆̀ ꙗ҆́ко неподобно творѝме. [34] Тѣ́мже мо́лю оу҆во вл҃ бра́тїе не льщаи́тесе та́ко. нижѐ вели́ко дѣ́ло сѐ прѣ́ре́шє́нное сьдрьжи́те. нижѐ и҆щи́те свою̀ во̀лю сьврьши́ти и҆ сьста́вити. [35] и҆ повѣ́ди́ти се́моу злѣ хо́щете. нь пра́вдꙋ паче вьлюби́те. и҆ повѣ́жденомь бы́ти ва́мь до́бромь. [36] ꙗ҆́ко прѣ́ко-слѡ́вїе нѣ́с прѣда́но на́мь ѿ зва́вшго на̑ х҃а. [37] А҆́ще во є҆́ще ѻ҆прѣ́сньвоу причє́щаємсе. ꙗвѣ́ оу҆во є҆̀ ꙗ҆́ко под сѣ́нїю мѡѷсе́иска за́кона є҆ще є҆̀смы. и҆ трапе́зꙋ і҆ѹде́йскоу ꙗ҆́мы. а҆̀ не вѫ҆́ю слѡве́сноую и҆ живоую пльть х҃вꙋ. и҆ на́мь наскі́ценоу (чит. нассоущноую) є҆ди́носоущнꙋ. [38] А҆́ще во вѣ́роуємь, ꙗ҆́ко пльть х҃вꙋ жи́воу прие́млєм. (и҆ причє́щаєтсе є҆ѐ). [39] сьврьше́ннаго въ вѫ҆́твѣ и҆ ча҆́чьствѣ. и҆ какова̀ ѡ҆щи́на є҆̀ ѡ҆дш҃евлєнно и҆ жи́вѡи пльти вѫ҆́ї. сь ѻ҆прѣ́сьнѣмь и бездоу́шнѣм и҆ мрьтьвнѣмь? И҆́во ѡ҆прѣ́сньвъ не хлѣ́бъ нари́цаетсе. понїе́же несьврьшень нари́цаетсе. [40] и҆ трѣ́бꙋєть и҆спльнє́нїе ква́са. хлѣ́бъ же сьврьше́нь и҆спльнь ква́са. сїѝ є҆̀ хлѣ́бъ сьврьше́нь, [41]

10. И҆ разꙋ́мѣи́ ра́здѣлєнїе сло́ва. (а҆́ще хо́щеши пра́вдоу позна́ти), [42] и҆ вьнмѝ разꙋ́мно. въ ѻ҆прѣ́сьнцѣ ни є҆ди́на во си́ла живѡ́тна є҆̀ мрьтьв бо є҆̀ ꙗ҆́коже прѣ́жде рѣ́хомь. Въ хлѣ́бѣ же ква́снѣмь, си́рѣчь въ тѣ́леси х҃вѣ. трїи живѡ́тна и҆ живѡ́ть

да́ющаа. си́рѣчь дх҃ъ и҃ вѡда̀ и҃ кр҃вь. ꙗ҆́коже и҃ ть самого́ х҃а̀ ꙋ҆ченикъ і҃ѡа́нн. и҃же на прьси ѥ҃го вьзлецѝ сподовисе свѣдѣтелствоуеть ѻ҆ словеси се́мь. гл҃іе си́це вь ѡ҆кр҃вєнїи. дх҃ъ вѡда и҃ кр҃вь. трїи сы́и (чит. сїи) вь є҃ди́номь соуть.[43] сирѣчь вь тѣлеси х҃вѣ. є҃же вь врѣме распе́тїа гн҃ꙗ ꙗ҆вленно бы́. є҃гда кр҃вь и҃ вѡда̀ ѡ҆ прѣчи́стыхъ ѥ҃го ре́брь и҃стеко́ше. копїемь проводе́ноу бы́вшꙋ. ст҃ыи же дх҃ъ прѣвы́. вь ѡ҆вѫ́женнѣи пльти ѥ҃го̀. и҃ є҃же ꙗ҆доуще вѣрныи вь причещє́нїи хлѣва. дхѡм ст҃ымь вьмѣсто тѣла[44] гдⷭ҇а на́шего і҃ꙋ х҃а̀ жи́кемь вь ніе́мь. и҃ ꙗ҆́ко жи́воу и҃ ѻ҆вѫ́женноу пльть прїе́млемь.

11. И҃ нѣсмь оу҆́во под за́кономь мѡѷсе́нскымь. да ѡ҆прѣ́сноую жр҃твоу прина́шлемь. нь под блгдⷭ҇а́тїю є҃смы,[45] и҃ нова̀ тварь ѻ҆ х҃ѣ. понїе́же дрѣ́вниа мимоі҃до́ше, ꙗ҆́коже паѵль вьпїеть[46] и҃ бы́ше вьса̀ нова. Да и҃же хо́щеть ѻ҆прѣ́ньноу причещатисе, почто понѣ и҃ не обрѣзоуютсе? понїе́же и҃ х҃с обрѣзанїе прием по ве́тхомоу прѣда́нїю. И҃ соубѡтоу та́кожде по ве́тхомоу за́коноу почто не сьхра́нилют! И҃ слы́ши что̀ па́ки вь га́латомь вьпїеть. се̑ а҃зь па́уль гл҃ю ва́мь, ꙗ҆́ко а҃ще о҆́брѣзаетсе. нико́ю же пѡ́лзоу ѡ҆ х҃а̀ и҃мате. свѣдѣтелствꙋ́юще паки́ вьса́комоу чл҃ку ѡ҆брѣзающомꙋсе, ꙗ҆́ко дльжнь є҃ вьсь за́конь хранити. и҃ ѡ҆лꙋ́четсе оу҆́во ѡ҆ х҃а̀. и҃же закономь ѻ҆пра́вдаетсе. и҃ ѡ҆ блгдⷭ҇ть ѡ҆падете. мы̀ бо дх҃ѡмь вѣ́рою, надеждоу пра́вди прїе́млемь.[47] Сїа̑ ꙋ҆́во паѵль гл҃іеть. А҃з же ма́ло слѡ́во и҃змѣнивь ре́коу прищдовное.[49] а҃ще ѡ҆прѣ́чещаетсе. х҃с вас ничтоже пѡ́лзеваеть. понїеже бо̀ на вьспомина́нїе є҃ѵ҆ѵ҆ньтскаго и҃звѣжа́нїа є҃вре́ѡмь прѣда́но бы̀ сѐ. а҃ не ѡ҆ спсно́и стр҃ти х҃вѣ.

12. Нь є҃же а҃ще ре́коу, вѣрꙋи ꙗ҆́ко сльзы и҃ плаканїа[50] приходет мѝ. є҃гда вьспоме́нꙋ ꙗ҆́ко вь всѣх вь ни́хже бꙋ́ ꙋ҆го́дно є҃сть крѣ́пко поучаетесе. и҃ х҃во и҃ме дѣли[50] тѣми прославлєтсе. ходи́те во̀ по поу̀тех да́лїихь. троу́ждающесе ѡ҆ краи̑ землі́е, прихо́деще вь і҃ерѡсѡлимь на поклонє́нїе живѡ́творе́щаго гро́ва, вь се́мже є҃ди́номь раздѣлє́нїе и҃ сьвла́знь вѣ҃ть́ким цє҃ркам бываете. понїе́же прѣдстатель є҃ди́ное ц҃ркве̑ ри́мскые блаже́ныи па́па. не хо́щеть сь прѡ́чїими патрїа́рхы

ѡ бж҃твныхъ таинахъ ѐдиномоудрьствовати и сьвькоупаитисе. нь ѐдинь ть ѿ прѡчїихъ ѿлоучаетсе. и своѥ волю творитсе сьврьшити.

13. Нь даже вьсако прѣкослѡвїе ѥво ѻставлю, ѥже ѻ вашемь ѡбличенїи, вьзмѡжно бо ѥмамь оуво хвою помѡщїѥ показати. аще бж҃е благоволно хотѣли слышати. ꙗко ѥгда ѥ сь оучениѭ своими вечра. вь великыи четь вечроу.[51] не вѣше ѥще ѡпрѣсньѭ оуготовань. Вь великыи вѡ петь. выже, дї, лоуны вѣше. и тогда еврѣе хотѣхоу пасхоу ꙗсти. и вьнимь ми здѣ. вьсака прѣкослѡвїе ѻставивь. и повѣдити вьсоуе тьщатисе. Мы бо не повѣдими ѥщемь. нь правдоу ѥзобрѣсти и ꙗвити.[52] и братїю приети. ѡ ниѫже разлоученїи срдцемь ѕѣлѡ оуѕлаемсе. Глїет бо ѥѡанне ѥвлисть и бгослѡвь. ѥже на вечрѣ на прьси га нашего ѥу ха вьзлеже. ѥгоже паче кто ѥ дроугыи ѡ оучениѭ паче сего вѣрнѣишїи. Прѣжде оуво реч празника пасхы. вѣдыи ѥс ꙗко прїиде ча ѥго, да прѣидеть ѿ мира сего кь ѡц҃ь. и вьзлюбль своих еже вь мирѣ. до конца оуво вьзлюби ѥ. и вечрѣ бывшїи дїаволоу вьшьдшоу вь срдце ѥоудѣ сїмѡновоу ѥскарїѡтоу, ꙗко да прѣдас ѥго. вѣдыи ѥс ꙗко вьса да ѥмоу ѡц҃ь вь роуцѣ. и ꙗко ѿ нїего ѥзыдѐ и кь нїемоу грѣдеть. вьставь вь вечре, и прѡчаа.[53]

14. Ꙗкоже пишеть (ѥж глїеть.)[54] ꙗко прѣже празника пасхы вечри бывши, ꙗко глїеть ꙗко не вь чек слоучисе пасха быти. Нь оустроенїе нѣкое бж҃твное бы. ꙗко во хотѣлше вь нощь тоу прѣдань быти. прѣда оучениѭмь бж҃твные жрьтвы великоѭ таиноу. И сего ради реч. желанїемь вьждеѣхъ сїю пасхоу ꙗсти сь вами.[55] Ѿсоуд бо ꙗвленно ѥ. ꙗко ѥще ѥ бывь оуготовань ѡпрѣсньѭ тогда ꙗкоже рѣхомь. нь хлѣвь ѥ квасньѭ. прѣдлѡжень тогда хоу сь оучениѭ. Прѣжде вѡ празника пасхы вечра бы. (чит. вечера). вьнегда. разлѡми и дасть оучениѭмь своимь и реч. прїимѣте ꙗдите сѐ ѥсть тѣло моѐ. И свѣдетелствоуеть пакы ѡ семь, вьзлюбленїи ть оучениѭ. ѥдеже глїеть. ведоше ѥса ѿ каїафы вь преторъ. и тїи не вьнидоше да не оскврьнетсе нь да ꙗдеть пасхоу.[56]

15. Ѝ пакы̑ тьжде вь дроуѓои главизнѣ ѓлѣ́ть. ѝбо
ѥоудѣ́и да не ѡ̑ста́ноуть тѣ́леса на кр̑тѣ вь соу-
бѡтоу. поніѣ́же петьк бѣ́ше,[57] и ѝнако.[58]

16. Не ѐдиною реч. тьчїю хлѣбъ.[59] ѝ не тькмо сь ѓлѣть.
ѿдꙋ́щимь ѝмь, прие́мь ї̑с хлѣбь.[60] Види́те ли ꙗ̑ко сь
хлѣбь ѓлѣть? та́кожде ѝ Ма́рко ѓлѣть. Ѡпрѣ́ньки же ни ѐдинь
ѿ них вьспоми́наеть. Поніѣ́же хотѣ́ше постра́дати х̑с вь ть
дн̑ь за́конньне па́схы. Е̑гда хо́тѣше па́сха бы́ти бг̑оу̑вїи́цамь.
вьнѣже ѝ а̑гньць ѿ ѥоудѣ́и бы́ваа́ше. вь дн̑ь пе́тьчньи. вьнже,
д̑і, лоунꙋ̑ бѣ́ше. въ лѣто, єфа́д. кроу́ть оу̑во бѣ́ше са́нца. ѝ.
лꙋ́ны̑ же є̑. ѝ сїѡ̀ сьтворѝ ї̑с. ꙗ̑ко да не прѣда́нь бы́вь. ѝ не
пости́гнеть тайноу своѡ̀ оу̑чени́комь прѣда́ти.[61] вьзле́гь на
вечри. вь чек вечрь. ѝ по вечри прие́мь хлѣбь прѣ́лшми. ѝ
прѣда̑ а̑ѝлшмь тайноу но́ваго за́вѣта, вь пи́щь четвртька̑.
вь нюже и прѣда́нь бы̑ ѿ ѥоудѣ́и, ꙗ̑коже писано є̑.

17. Нь что̀ ѓлѣть ѝ лоука̀? Прїе́мь хлѣбь ѝ ва́го-
даривь, прѣ́лшми.[62] Се̑ бо ѝ лоука̀ ѓлѣ́ть. ꙗ̑ко хлѣбь
приель ї̑є̑ х̑с, а̑ не ѡ̑прѣ́ньки. четвртьк бо бѣ́ше. а̑ не бѣ́ше
тогда за́коннаа па́сха. ѓі лꙋ́ны̑ бѣ́ше тогда оу̑во. ѝ не бѣ́ше
о̑прѣ́ньки е̑ще. ѝбѡ ѡ̑прѣ́ньки, вь е̑і, лоунꙋ̑ оу̑законїень бѣ̀
твори́тисе. Тѣ́мже оу̑во д̑і дн̑ь прьваго м̑ца лоунꙋ̑. па́схоу
нари́цаеть закон. еі, тыи же дн̑ь. прьвыи ѡ̑прѣ́ньки̑а̑ ѝ соу̑-
бѡтоу нари́цаеть. ѝ вь ть дн̑ь оу̑за́конїено бѣ̀ ѡ̑прѣ́ньки̑оу
твори́тисе. ꙗ̑коже ѝ а̑гньцꙋ̑ вь д̑і закла́тисе. вьнже закла́нь
бы̑ х̑с а̑гньць божїи, вьземлїеи грѣхы ми́ра. Поніѣ́же х̑с рас-
пе́ть ѝ закла́нь бы̑, д̑і, лоунꙋ̑ вь дн̑ь петка. а̑ вь соубтоу
бѣ́ше пра́зникь ѡ̑прѣ́ньки̑а̑. ко́гда оу̑во ѡ̑прѣ́ньки̑ь ꙗ̑ль є̑? ѝ
когда̀. а̑ѝлшмь прѣда̑ но́вьи за́вѣть тво́рити.[63]? (ѝ) поніѣ́же
ѓлѣть, (чит. глаголете), ꙗ̑кѡ ѡ̑ ст̑ыих а̑ѝль прїе́хомь ѡ̑прѣ́-
ньки̑ь твори́ти. ѐда̀ по вьскр̑се́нїи ѐго ѿ мр̑твыих ѓлѣете?
видте. ли ка́ко дѣ́лы ꙗ̑вѣ̀ ѡ̑бли́чаеми є̑сте?

18. Си́мь оу̑во та́ко речинькмь. что̀ ѝмате кьждо кь
си́мь ѿвѣщати? Се̑ оу̑во пока́захомь ꙗ̑вѣ̀. ꙗ̑ко прѣжде пра́-
зника па́схы вечра̀ (чит. вечерѣ) бы̑, ѡ̑прѣ́ньки же ꙗ̑стї прѣжде
па́схы, не бѣ́ше за́конно ꙗ̑коже рѣхомь. Прилѡ́жꙋ же ти ѝ вь
неѡ̑вѣ̑тноу оу̑вѣ́ренїю прѣжде пи́саннѡмꙋ слѡ́воу семоу.[64] и

дроу҃тоу глаби́зноу тоі́жде є҃ѵ҃листа і҃ѡа́нна, ꙗ҃коже и҆ ты́ исповѣ́дати и҆́маши ꙗ҃ко та́ко і҃є҃. и҆́бо є҃же ѹ҃ на҃ (чит. оу вась) є҃ѵ҃ліа и҆́стинна соуть,[65] и҆ то́жде гл҃ють. Сі̑а оу҃́бо рекь і҃с҃ сьмоутисе дхѡм и҆ свѣдѣтелствова и҆ реч. а҃ми́н, аминь гл҃ю ва́мь. ꙗ҃ко. є҃ди́нь ѿ ва҃ прѣ́дас мѐ. Сьзи́раахоу же оученици дроуг дроуга̀ не вѣ́доуще ѿ ко́мь гл҃ють. Бѣ́ше (чит. вѣ́ же.) вьзлѡ́же є҃ди́нь ѿоу҃ченикъ на лѡ́нѣ і҃с҃вѣ є҃гож лю́бляше і҃с҃. є҃го, Пома́ноу же є҃моу сі̑мѡ́нь пе́трь вьпра́шати его. кто̀ є҃ѡ́ніемже гл҃ють? Припа́дже ть та́кона прьси є҃го гл҃а. і҃с҃виги̑ кто є҃? ѿвѣща̀ і҃с҃, ть і҃є҃ є҃моуже а҃зь о҆ мо́чи́вь хлѣ́бь пода́мь. И҆ о҆мочи́вь хлѣ́бь да҃ і҃оу́дѣ сі̑мѡ́новоу искарі̑ѡ́тѹ. И҆ по хлѣ́вѣ то́гда вьни́дѐвьнь сатан на҃ гл҃а є҃мѹ і҃с҃ є҃же твори́ти сьтворѝ вьско́рѣ. Се́го же ни є҃ди́нь ѿ вьзлежѣ́щихъ не оу҃вѣ́дѣ что̀ реч є҃моу. Нѣ́ці̑и же мнѣ́хоу, поніе́же вьла́галище ношааше і҃оу́да. ꙗ҃ко гл҃-ють є҃моу і҃с҃. коупѝ ꙗ҃же вьпо́трѣвоу и҆́мамы напра́зникь.[66]

19. Є҃ѵ҃листоу оу҃́бо тако о҆ сихъ ꙗ҃влѧющѹ. ка́ко не бѝ слѣ́поу ви́димоу[67] ꙗ҃коже прѣ́жде за́конные па́схы вечра (чит вечери) бы҃? По се́мѹ є҃же реч, ꙗ҃ко нѣ́ці̑и мнѣ́хоу гл҃ють і҃оу́дѣ коупѝ ꙗ҃же на потрѣ́воу и҆́мамы на пра́здникь. ꙗ҃же пока́зали є҃ врѣ́ме, вь ніеже вечра[68] х҃с сь оу҃чени́кы свои́ми. Тѣ́мже да не помышлені́е нѣ́кое прѣ́коснѡвї̑а воу́деть тебѣ́. ѿ врѣ́мены вь ніеже вечра бы҃ и҆ по прѡ́чїихъ є҃ѵ҃ли́сть гл҃ема.[69] Си̑рѣ́чь поніе́же и҆ матде́и гл҃ють. вь прьвыи же о҆прѣ́снькà. пристоупи́ше кь і҃с҃оу оу҃чени́ци є҃го гл҃ѧще. гдѝ где хо́щеши оу҃готовае́м ти па́схоу ꙗ҃сти.[70] Лоука же гл҃ють. прї̑и́де же дн҃ь о҆прѣ́снька вьнже подобаше жрѣ́тисе па́сцѣ. и҆ посла пе́тра и҆ і҃ѡ́ре́кь. шьдша оу҃готовита на́мь ꙗ҃сти па́схѹ.[71]

20. Слѡвеса же сі̑а трех є҃ѵ҃ли́сть. не и҆́моуть сьпротивлені̑е нѣ́кое и҆ли раздѣлі́ені̑е[72] ѿ гл҃ємыхъ і҃ѡа́нномь є҃ѵ҃листомь ꙗ҃коже пи́шеть. прѣ́жде пра́здника па́сцѣ. вѣ́дыи і҃с҃ ꙗ҃ко прї̑и́де ча҃ є҃го да прѣ́идеть ѿ мира се́го кь ѿ҃цѹ[73] и҆ прѡ́чаа. Прьвыи оу҃́бо ѿпрѣ́снька ꙗ҃влѧють на́мь

ѧ҃тбнаа є҃ѵгаїа, десетїи дн҃ь прьвааго м҃ца.[74] бѣше тогда
прѣдоу́готова́нїе нѣкоѐ па́сцѣ сь прѡ́чїими трьмѝ дьнмѝ. си-
рѣ́чь сь прьвона́десетынмь и҆ втѡ́ро и҆ третынадесетим дн҃емь.
ꙗ҆́коже вь кни́зѣ и҆схо́да пи́сано ѥ҆́сть. Рече гь къ мѡѷсе́ю.
мц҃ь сь. мц҃емь ва́мъ начело. а҆ боу́деть ва́мь въ
мц҃ехь лѣтоу. Рьцѝ къ вьсемꙋ́ сьнмоу і҆и҆лі́евоу гл҃ѥвь
десетїи дн҃ь мц҃а се́го. да възметь вьса́кь ѡ҆вче на
дом ѡ҆ч҃ьствїа. ѡ҆вче на вьса́кь до́мь. И҆ боу́деть
сьблю́дено до, ді, дн҃ь мц҃а сего.[75] Ꙗ҆́коже оу҆во и҆ на́ми.
є҃ оу҆готованїе и҆ прѣдпра́здньство ст҃ым стр҃тема гд҃ на́шего
і҆с х҃а, вели́каа недлꙗ. та́ко ѐвре́шмь д҃ ѡ҆нѝ дн҃и. прѣоу́гото-
ванїе па́сцѣ нѣкое бѣше. (за́конно и҆) оу҆законіе́но[76]

21. И҆во дрꙋ́зїи є҃ѵглисти прѣжде прѣста́влꙗшесе. не пости́гоше ви́дѣти є҃ѵгаское проповѣда́нїе ї҆ѡа́нна бг҃слѡ́ва. Сь мнѡ́голѣтнь бы҃. ѡ҆брѣ́те сьставлѥнїе є҃ѵглїи ѡ҆нѣхъ и҆ на коньць жи́тїа своего, вь о҆́стровѣ па́тмѣ соу́щоу. бг҃оподви́жноу бы́вшоу. при дѡментїа́нѣ цр҃и. своѐ є҃ѵглїе и҆спи́сѧ. ꙗ҆́коже ѡ҆нѣ́ми мнѡ́га покрьве́на речна. дрѣ́гааже и҆ ѡ҆ста́влѥна. си́рѣчь ꙗ҆́коже чю́до ѿ ла́зари и҆ врѣ́ме вечри. и҆ дроу́гаа и҆́наа, ꙗ҆́вѣ и҆спи́савь, и҆ велегл҃а́сно проповѣ́давь. Тѣ́мже мо́лю вас. ѡ҆ста́нѣтесе гд҃а ради ѡ҆ си́цевои ꙗ҆́вленнои и҆́стинѣ. прѣкосло́вити и҆ ѡ҆мѣта́тисе. и҆ и҆́жѐ твори́ти прїе́хомь сщенныи крьми́телїе. сѐ и҆ вы́ твори́те. чети́ремь сщенныимь патрїа́рхомь послѣдꙋ́юще. понѥже мнѡ́жаишихъ соу́дь вѣ́рнь є҃ и прїе́тиь.[77] єдин же никто́ прїетиь є҃. Бл҃гаа (чит. блази) оу҆во два́ на́че є҆ди́ного.[78] (Писано во є҃.[79] и҆де́же моу́дрьствоуютъ четі́ре и҆ сьдрьжеть. кто́ да ѡ҆́речьсе гл҃ѥ ꙗ҆́ко и҆́ѣ вл҃ посрѣ́дѣ и҆́хь, ꙗ҆́коже и҆ х҃с гл҃ѥть. и҆де́же соу́ть два҃ и҆ли трїе сьбра́ни о҆ и҆́мени моемь. ту́ є҆́смь а҆́зь посрѣ́дѣ и҆́хь.[80]

22. И҆ се́го рад мо́люсе. сьвькоу́пимсе вьсѝ дхѡ́вно. и҆ воу-
дѣмь бра́толю́бци, а҆ не са́молю́бци. Понѐже во ни х҃с са́мь
вь врѣ́ме стра́сти ѥ҆го ꙗ҆́коже рѣ́хомь. и҆ѣ́ постигль ꙗ҆сти ѡ҆прѣ-
сиькь. є҃ще ѡ҆ і҆оу́дѣи не оу҆готованноу соу́щоу. нижѐ пакы
а҆́пл҃ы прѣда́ше, є҃же не прїе́ше. По вече́ри же ꙗ҆́коже гл҃ѥть
а҆пл҃ь. прѣдаде хлѣ́вомь та́ннoу но́ваго за́вѣта. ре́кь. желá-

нїемь вьжделѣх. сїю пасхоу ꙗсти сь вами [81] ꙗвѣ оубо є ꙗко тогда прїиде чⷭ страданїа єго.

23. Сего ради йже о прѣсьнному причещаютсе. вь аполи-нарїєву єресь вьпадають [82] не вѣдеще. ꙗко ѿнь оубо глаше ꙗко тѣло такмо вездушно. и безоумно прїиель ієⷭ, сїи й слово вжїе ѿ стыие вїе. [83] Сїце же (чит. иже), ѿпрѣсньнь прина-шають. мрьтвоу пльть а не живоу прина́шають. Ибо квась, вьмѣсто дїе тѣстоу вьіваеть. й соль вьмѣсто оума. Сїа же не имоуще ѿпрѣсньноу. како бездушнь єсть й мрьтвь. вьи-стиноу мрьтвотворьць вьсѣмь причещающимсе ємоу. Ибо гь нашь їу хⷭ сьврьшен ский бь, й сьврьшень чⷭкь. соугоу єстьст-вомь а не сьставомь. [84] тѣло ѿдушевленнои оума ѿ прїодѣвше вїе приємь. й сьврьшеньнымь хлѣбомь подвно прѣдаде но-ваго завѣта тайноу. бⷭьвивь й рекь прїимѣте й ꙗдите. йже єⷭ небесныи хлѣбь живѡтнь. й живѡть дас ꙗдоущимь єго ꙗкоже хс завѣща намь глїе. ꙗдыи пльть мою й пїеи крьвь мою. вь мнѣ прѣбываеть й азь вь нїемь [25]

24. Аще ли же й слѡвесь сих силоу не прїемлеть (чит. не прїемлете) и сь прѣкослобїемь противитсе глюще. ꙗко ѿ. стых апⷭль петра и павла ѿпрѣсьнное прѣданїе прїехомь. послушаимь. й ѿ семь ваше братолюбїе. показати вамь сь бмь нѣкаа [86] йже апⷭлы прѣдаше йспрьва намь творити. й пакы ѿнѣми самѣми, напослѣдьвь йсправлена й прѣтворена. [87] на бⷭговѣрїе наше єлици єже [88] ѿ хⷭѣ вѣрѣ ѹкрѣплюще. й вжїи цⷭкви бⷭгодѣтїю єго оутврьждаемѣ. й простираемѣ. И соу-вштоу оубо тогда сь стою недлїею. [89] повелѣнно бѣ намь сьблюдати, й ничтоже дѣлати. й нїи ꙗже сѐ оубо нѣс Й петрь же приходещих єзыкь (къ) непоричнои вѣрѣ христїанской. прѣжде ѿврѣзаше их. й тако крьщаше их. й павлъ тїмѡ-деа ѿврѣза. к томоже й ѿглашаеми. сирѣчь нарицаеми крⷭти-тисе. а. лѣтны крьщаахоусе. Й дроугаа нѣкаа законна прѣда-нїа. вѣроущи сьблюдаахоу. [60] нїи же ѿ сихь ни єдиного ѿнѣ. вжїи стѣи цⷭкви оукрѣплаемѣ. й оуспѣвающїи на сьврьше-нѣишаа истинаа. [91]

25. Да кое странно й дивно чюдо, аще тогда оученици вь начелѣ проповѣданїа. ѿ немощи мнѡгыих снисходеще. нѣ-

кад ѿ бы́чиа и҆̀мь прости́ше [92] твори́ти. и҆̀же ма́ло пома́лоу ѿсѣ́кающе ихъ и҆ прѣмоу́дре и҆змѣ́нѧюще.. и҆ приве́доше и҆хъ на є҆ва́нгельское проповѣда́нїе. прѣ́жде поу́ченномь бы́вшемь на послоуша́нїе. ѹ҆ди́вь приве́дени бы́вше на и҆́стинное. [93] Ниже ѿ є҆ вьзмо́жно стрьпти́во навести́ ско́рыимь наведе́нїемь. [94] и҆ си́лою роу́ки и҆спра́вити, ꙗ҆́коже нѣ́кыи ѿ на́шихъ бл҃сло́вьць реч. оу҆ди́вь и҆ мать прѣломи́ти се, нежели и҆спра́витисе. Се́го ра́ди ꙗ҆́коже рѣ́хомь вь ма́ло врѣ́ме, ѡста́вленъ бы҃ и҆мь ѿ прѣ́сньѣ. понѣже вели́къ сьбо́ръ бѣ́ше то́гда є҆вре́и вь ри́мѣ. ꙗ҆́коже кни́га стыхъ а҆́пл҃ъ дѣ́ланїи сказꙋ́ѥть. Пото́м же є҆́гда врѣ́ме бы҃, расы́паше и҆ сы́н. [95] И҆́коже и҆ при мѡѹ́се́и бы҃ по оу҆строіе́нїю бж҃тїю. ѡста́ви бо є҆ѹрѣ́шмь жрьтвы твори́ти. и҆ до́ндеже гл҃ ꙗ҆́вѣ пока́жеть. та́кожде [96] и҆ сѐ испра́вленно бы҃. расы́па жрьтвы ѿнѝ напослѣ́дьѣ. И҆ доволна ми соуть писа́ти сїа̀. вь моужоу сꙋ́щꙋ и҆спльнь дх҃ѡм стыимь, и҆ разꙋ́момь дꙋ́хѡ́вныимь да́ибо реч моу́дромоу при́тчю, и҆ прѣ́моудрѣи боу́деть. [97]

26. И҆ прѣ́жде же врѣ́мене се́го вь начелѣ̀ а҆рхїере́нства моего сьста́вленно (сѐ) писа́нїе. по́слахъ вь блаже́нномоу папѣ̀ ри́мскомоу. [98] Посла́хъ оу҆́во сѐ ѿ гре́доу́щихъ [99] на поклоне́нїе вь ї҆ера́имь. вь маги́строу бл҃гоплемени́томоу. и҆ доу́ѯоу соу́щоу вь ѵта́лїи, а҆ргїроу. ꙗ҆́ко да по́шлѥть сїѐ вь бл҃же́нномоу па́пѣ. [100] Ѿто́лиже двѣ̀ лѣ́т ми́моидоше. и҆ не вьзмо́гох оу҆вѣ́дѣти. [101] И҆ сѐ ꙋ҆́бо пакы̀ прѣписавь ѻ҆нѡ̀. послах вь бл҃голюбїю твое́моу. ꙗ҆́ко да лю́бве ра́ди моеіѐ. на́чеже ба҃ ра́ди и҆ ѿ ніе́мже писано. ѿ х҃ѣ̀ бо молимсе, гл҃ѥть бж҃тве́ныи а҆́пл҃ь. [102] да и҆сплѥ́ши сїѐ вь мнѡ́гочьстному бл҃жен'ствоу. и҆ испроси́ши ѿписанїе, и҆ пошлѥ́ми вь на́мь. [103]

27. А҆́ще ли же писа́нїе сѐ прі́чьть сꙋ҃ѥнство твоѐ. и҆ ѿпоу́стиши і҆є҃ вь ніе́мꙋ. бл҃го вѡ̀ ꙋ҆го́дно і҆є҃ дѣ́ло бꙋ́ и҆ чл҃ѣ́ѡм. [104] Є҆да́ ꙗ҆́ко бꙋ́ призрѣ́шемоу ма́тѣвами стыхъ и҆ вьрьхѡ́вныхъ а҆́пл҃ь. прїи́мѣть ꙗ҆̀же и҆спи́сахъ. и҆ сьвькоу́питсе сь лю́бещїими стыню̀ є҆го. чтѣ́ныими бра́тїи и҆ ѿцѣ̑. (и) ѿбьщно вьсѝ коу́пно вьсѣ́хь ми́ротворцꙋ́, и҆́стинномоу бꙋ́ на́шемꙋ і҆ꙋ҃ х҃ꙋ, бл҃годаре́нїе и҆ жрьтвоу коу́пно принесѣ́мь. [105] Є҆ди́номꙋдрьствоуще. и҆ є҆ди́но приноше́нїе ѿ сꙋ҃ѥ́ющеѥ.

28. И҆ ꙗ҆́ко ѿ на́ лобзаи, сꙋ҃ѥ́ныи и҆ прпѡдбныи сьвѡ́рь цр҃-

квѣ твоеѣ. целобдает же и наш сьвшр стымь целованїемь стию твою. призывающе сь мною стыих твоих мтвь. И радуисе здравїемь и веселїемь. [106] ѡ ги вьсегда. и ѡ нас хоудыихь вь сщенныхь си млитвахь поминаи.

Хрїстїанскѡ цр҃тво: — Кѡнстантинь великыи. лд҃. При семь бы прьвыи сьвшр. Свть ѹво ѿ гд҃а нашего вьчлвченїа. до прьваго сьвшра, ти .Скончавсе сыи лѣть ѯэ҃ великыи кѡнстантинъ. ѡстави тремъ синѡвѡмь своимь цр҃тво. кѡстѣ. кѡстантиноу. и костантїю. иже цр҃твоваше лѣта, вд҃, іоулїань прѣсто пникь в҃. іоувїань. д҃. мц҃ь. оулентїань великыи. лѣта г҃. іоуль гратїань. ѕ҃, ѹалентїань. е҃і. дешдосїе великыи. ѕ҃і. При шемже бы втшрыи сьвшр. Аркадїе, д҃. дешдсїе малїи. ѹв. При шемь бы третїи сьвшр. маркїань цр҃твова ѕ҃. лѣть. При шемже, , д҃, тїи сьвшр. львь великыи, г҃и. зиншнь. з҃і. анастасїе. вз. іоустынь дразь, д҃. іоустынь дрѹгыи. г҃і. При шемь бы е҃, тїи сьвшр. тиверїе г҃. маврикїе, в҃. дшка: и҃. іраклїе л҃. кѡнстантинь сн҃ь іраклїевь цр҃твова лѣт, з҃і. іоустинь. г҃. филїппїкь, в҃, львь г҃. тиверїе ѧсимарь з҃. іоустинїань, ѕ҃. фїлїппїкь., в҃. анастасїе артель, в҃. дешдсїе,, д҃, львь кононь. а҃. иконоборьць кѡнстантїнь сн҃ь его. и҃і. львь сн҃ь кѡнстантїна е҃. кѡнстантїнь сь православною мтерїю своею Єриною, г҃, При сих бы, ѕ҃, сьвшръ. кѡнстантинь єдинь и лѣт. михаиль и мти его е҃ лѣт и мц҃а в҃. никїфорь з҃. ставракїе лѣто едно и мц҃а в҃. михаиль лѣто єдно и мц҃ь д҃. львь з҃ лѣть и мѣсець, е҃. михаиль лѣть. и, и мц҃ь. д҃. ѳеѡфїль дрофорь цр҃твова лѣть. з҃і. и мц҃ь д҃.

Напомене на посланицу Доминика Петру Антиохијскоме.

1. У славенском пријеводу или је сам превођач, или је такав био наслов у оригиналу, па тако и распрострањен и неколико измијењен према најпрвом своме изгледу, како је означено у списима Виља: *Грамма Доминикѹ*

πατριάρχυ Βενετίας πρὸς τὸν Αντιοχείας πατριάρχην — ка овоме је у кодексу Ескуријалском додато: *περὶ τῦ ἀξύμυ ἄρτυ.* Прибављања у славенском на супрот грчког текста, ми смо ставили у огради, што ћемо и доцније радити.

2. На грч. у Виља: *Δομίνικος — τῆς Γραδένσης καὶ Ακυλίας Ἐκκλησίας πατριάρχης* т. ј. Граденске и Аквилејске цркве патријар. Убараб. предговор.

3. Грч. *Ἀπάσης ἐφέσεως καὶ εὐλαβείας ἐυχῇ μετὰ προσχήματος πιςοτάτης λατρείας τὴν σὴν ἁγιότητα αἰδεῖσθαι καὶ σεβάζεσθαι τῇ τῆς ὑμετέρας ἐκκλησίας εὐλαβείᾳ καὶ φιλίᾳ παραινύμεθα* т. ј. с изјавом сваке наклоности и благоговјенства, са изгледом најискреније покорности твоју светињу поштовати и уважавати ми се побуђујемо благоговјенством и љубављу ваше сопствене цркве.

4. Грч. *καὶ ταῖς τῦ θεμελιωτῦ αὐτῆς ἀιρεσεσιαις τῦ τῶν ἀποςόλων θηλαδὴ κορυφαίυ Πέτρυ, ρετὰ τὴν δευτέραν κηρύττεται* — и по заслугама основача свога т. ј. врховнога апостола Петра (у јерархији) означава се послије друге (цариградске) цркве. Али славенски превођач види се да је читао не *μετὰ τήν δευτέραν*, него *μετὰ τήν* или *ταύτην δευτέρα.*

5. Грч. *Τῦτων τοίνυν ὑφεξαιρηθεντων ἡφημὴ τῆς θρησκείας συ πίςει καὶ ἐργασίᾳ πλῆρες ἑαυτὴν πανταχῦ διαβοωμένη* — али остављајући те (јерархичке одношаје) слава твога благочастија, испуњеног вјере и дјела, на све стране разносећа се. Слав. превођач или је читао њеке ријечи сасма друкчије или је самовољно превео.

6. Мора — старинска форма мјесто р. моря.

7. Разумѣ — мјестни падеж, кога захтјева по старинској синтакси глагол приленљавати се, јасније: хоћемо (да се) приленљавамо разуму (*γνώσει*), расуђивању твоје светиње. У грч. за овијем иде: *ἀμοιβαδῆς ςοργῆς ἡμῖν ἀναμοφίαν ἀντισαθμῦντι* — т. ј. *γνώσει* — који награђује учествовање узајамне наше љубави. Слав. превођ. није читао или није ни превео ове ријечи.

8. Грч. *Τὴν τιμὴν τῆ πατριαρχικῆ ὀνόματος.* У слав. једна ријеч *ὀνόματος* преведена: и чин и име; — прво, сувишно, од све прилике, унешено у текст с поља, као што то често бива у старинским рукописима.

9. Єдинаго быти т. ј. патријара, који би на сабору заузимао послије папе прво мјесто, како се за овим даље говори.

10. Грч. *ἃ δὴ πράγματος τὴν τάξιν ὑμῖν πληρέστερον ἐις το μέλλον ὑποδείξομεν* — а ред тог установљења т. ј. патријаршије у Талији, ми ћемо вама потпуно послије показати.

11. На грчк. и овђе је добављено: *Ἐις ἣν μετέπειτα τὰ τῆ Θεῆ ὑψηλότερον οἰκοδομήσομεν* — да би на њој (љубави) по том више подигнули дјело божије.

12. И овдје као у нап. 8. грчка ријеч *σιωπῆσαι* преведена са двије: и умучати и презрети.

13. Грч. *ψέγυσι τοίνυν τὰ ἱερώτατα ἄζυμα* — на име укоравају код нас најсветији пресан хљеб Гадеть, — онако исто као ниже — творетъ — старинска српска форма на мјесто гаде, огаѣују, куде.

14. *Ὅτιπερ ἄνευ μίξεως ζύμης τὴν εὐχαριςίαν θύομεν* — с тога, што приносимо евхаристију без да метемо квасца.

15. Грч. чита се с додатком: *ὅπω ἡμεῖς τὴν ἑνότητα τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας φυλάζωι χωρὶς οἰωδηποτῆν σχίσματος ἐπιθυμοῦντες ἐις τὰ μαλιςα τὴν τῶν ἀζυμων συνήθειαν.* ἢ *μόνον*... Овдје ми особито желећи сачувати јединство католичке цркве без икаквог раздељења, обичај или употребљење пресног хљеба чувамо не само....

16. Т. ј. да промотримо сада, размишљањем и да утврдимо....

17. *Τῆς ζύμης καὶ τῆς ἀλεύρω φύρασις* — мјешање квасца с тестом.

18. *Καὶ τὸ ἁπλῆν φύραμα* — а просто тесто....

19. *Ἀναντιῤῥήτως* — без супротивљења, без сумњичења, очигледно.

20. Јов. 6, 53.

21. У слав. је мисао помрачена и збркана. Грч. *Τούτων τοίνον παρὰ τῆς ἁγιότητος ὑμῶν συντόμως νοουμένων κατὰ τῆς ἡμετέρας σοργῆς σημαντρα ἐζαιτοῦμεν καὶ τὰ τῆς ὑμετέρας γνώμης διδαγματα ἡμῖν ἀντιγράφεσθαι* — и тако, када ваша светиња дозна ове у кратко описане наше мисли, по знацима наше љубави ми вас молимо да саопштите нама опис и вашега разумјевања.

Напомене на одговор Антиохијског Доминика.

1. Грч. *κἂν ὁ περὶ τῶν αζύμων λόγος ο μικρὰν ἔδοξεν ἔχειν διαφορὰν* прем да ријеч о пресноме хљебу, чини се, не мало проузрокује између нас раздељење.

2. *Ἀσύμβατος* — оно није сагласно, није сходно са „преданіемъ“.

3. *Κατορθώματα ἐπιγραψάμενος* — добродјетељи, доблести приписавши.

4. *Ὧν οὐδὲν ἑαυτοῖς συνεγνωκότες....* од којих ни једне добродјетељи не сазнавајући у себи, повјерују мени, стидим се таквих похвала.

5. *Διὰ τῆς διδασκαλίας* — учењем (кроз учење).

6. Јасније: и пишеш, да ти лако можеш доказати.

7. Грч. *Πλὴν* са свијем је овдје наопако преведено „понеже но“ јер треба превести са „но“, чим се почиње мисао сасма противна пређашњој.

8. *οὐδεπω οὐδαμοῦ παρ᾽ οὐδενὸς* — нигдје ни од кога....

9. *Μέχρι τῆς ἄρτι* — чак до данас т. ј. нијесмо нашли.

10. Српска форма на мјесто: нет

11. *Ἀλλ᾽ οὐδε τούτων ἕκαςος κυρίως πατριάρχης καλεῖται, καταχρηστικῶς δέ* — али ни од њих ни један се управо

не назива патријаром, него по злоупотребљењу. Последњу ријеч славенски превођач није читао.

12. Слав. пријевод овдје није налик на грчки, гдје по списима Виља чита се: *ὁ Ἀλεξανδρείας πάπας καὶ ὁ τῶν Ἱεροσολύμων ἀρχιεπίσκοπος μόνος δὲ ὁ Ἀντιοχείας ἰδιαζόντως ἐκληρώθη πατριάρχης ὀνόμειν καὶ λέγεσθαι* — Александријски се назива папом, јерусалимски — архијепископом; један само антиохијски управо је добио ждребије прочути се и називати се патријаром. Овакво читање биће и приличније са пређашњим ријечма. Само нет означених патријара утврдио је и њихна преимућства опредјелно Трулски собор у 36. правилу. О овима само патријарима говори и Нил, по називу Doxopatrius († 1043 г.) у својој књизи о патријаршијим престолима. Изводе види код Алација De Ecclesiae Occidentalis atque Orientalis consensione Colon. Agrip. 1648. lib. 1. c. XII. not. V. c. XVIII. n. 1· p. 262, 267. Тако исто као Петар и Валсамон, патријар антиохијски, једном је само владици антиохијскоме усвајао право називати се патријаром (Аллац. ib. p. 263).

13. Т. ј. са нет чула.

14. *Πατέρας* — очевима.

15. Грч. *Ἐξάρχους καὶ προτοθρόνους καὶ προέδρους.*

16. Грч. *Ἐπαρχιῶν καὶ χωρῶν* — епархија и области.

17. Грч. *Πρὸς θεοσέβειαν* — на благочашће.

18. Хоросан је у сјеверопсточном крају Персије. Ради изјашњења ових ријечи треба из гореспоменутог Нила Doxopatrius-а (ове ријечи) (apud Allatium de Occid et Orient. Eccl. consen. lib. 1. c. IX. not. 1.): *Ὁ Ἀντιοχείας κατεῖχεν ἅπασαν τὴν Ἀσίαν καὶ Ἀνατολὴν αὐτὴν τὲ τὴν Ἰνδίαν, ὅπου καὶ ἑώς τοῦ νῦν καθολικὸν χειροτονῶν ςελλει καλουμένον Ῥωμογύρους, καὶ αὐτὴν τὴν Περσίαν, ἔτι καὶ αὐτὴν τὴν βαβυλῶνα, τὴν νῦν καλουμένην βαγδᾶ. κἀκεῖ γὰρ ἐσελνελ ὁ Αντιοχείας καθολικὸν, εἰς Εἰρηνόπολιν τον λεγόμενον Ἐιρηνοπόλεως* — Антиохијски патријар добио је под

своју власт сву Азију и исток и чак Инђију, куда тја до овога рукополажући шаље католикоса са титулом Ромогирског, тако исто и Персију и сам Вавилон, који се сада назива Багдад: јер и тамо антиохијски патријар шаље католикоса у Ирининоље, називаног с тога ирининољски. Католикоси (*καθολικοί*) у старинској јерархији били су виша јерархичка лица — архијепископи, који су имали власт рукополагати мјестне епископе и призивати их на суд. Вид. ту бесједу у Свиштера Thesavrus Ecclesiasticus, ed, 3. Traiceti ad Rhenum, 1746. t. 11, p. 16.

19. Грч. у Виља: *Ἐν αἷς ἀρχιεπίσκοποι παρ᾽ ἡμῶν πέμπονται καὶ καθολικοὶ χειροτονῆντες ἐν ἐκείνοις τοῖς μερεσι μιτροπολίτας, ἔχοντας ὑπ αὐτὲς ἐπισκόπες πολλὲς* — у каква мјеста ми шаљемо архијепископе и католикосе, који постављају о онијем мјестима митрополите, који имају под својом влашћу многе епископе.

20. Овдје у слав. због тога, што су ријечи испреметане крњи се и сама мисао. Грч.: *διὰ τὰ ἄζυμα ἅτινα εἰς τύπον τῆ κυριακῆ σώματος συνήθως λαμβάνοντες πισέυετε ἁγιάζεσθαι καὶ ὡς ἀλλοτριῆσθε ὑπ᾽ αὐτῆ* — и због пресног хљеба, који ви обично узимате да је „образ тијела Господња“, вјерујете да се освештавате њиме, одлучава вас од....

21. Грч. *σοιχῆντες*— држећи, или тачније поступајући по правилу.

22. С грчког управо треба превести овако: пишеш... „да ми (источни) радимо туђе, несходно са старинским учењем, да је „преданије“ о пресном хљебу добивено не само од апостола, већ и од самог Господа, а међу тим ви (западњаци) знате, да сви на истоку свагда спомињани отци....

23. Јасније: пишеш такође, да ову свету жртву, коју ми свршавамо, ви држите за свету.

24. Грч. *ἀποτμόως* — одсјечно са одсудним одлучењем.

25. *Καὶ ὁμόφρονας* — под једнако мудрујућих.

26. Грч. *ἐνὶ δὲ μόνῳ τούτῳ σκάζοντας* — но ви рамљете само у приношењу пресног хљеба.

27. Грч. *ἀγανακτεῖ* — преведено два пут: скорби и одвраћа се од вас т. ј. патријар цариградски. вид. горе напом. 8. (к посл. Доминика).

28. *Ὅτι* — за то, што ви...

29. I. кор. 11, 23, 24.

30. Ријечи, које би овима одговарале у загради на грчком нема.

31. I. Кор. 11, 26.

32. I, Кор. 10, 16, 17.

33. Грч. *ψυχὴ καὶ σύςασις* — саставно начело.

34. У слав. ова тачка почиње се од ријечи: „авѣ ѹбо“ по списку Виља излишне су.

35. Два су превода: свршити и саставити, а грчка је само једна ријеч — *συςῆσαι*. Вид. горе нап. 27.

36. Грч. *Ἀλλ' ἐςὶν ἅ, καὶ ἡττασθαι καλῶς ἀνέχεσθαι* — али је то такав посао, да је боље да останете побјеђени.

37. Гал. 5, 8.

38. Грч. *καὶ ἡνὶν τοὶς πεπιςευκόσιν ἐπιβσίον τε καὶ ὁμοβσιον.*

39. И овдје је једна грчка ријеч *ἐσθίειν* преведена: и примамо и причешћавамо се ... сравни нап. 35, 27.

40. Грч. *Τό γὰρ ἄζυμον ὐκ ἄρτος, ὐ γὰρ ἄρτιον ὐδὲ αὐτοτελές ἀλλ' ἐλλιπὲς καὶ ἡμιτελὲς* —, јер опрѣснак — није хљеб, није нешто цијело и самостално, већ недостатачно и не самостално.

41. Грч. *ὁ ἄρτος δε ἄτοις. αὐτοτελὴς, τέλειος καὶ πληρέςατος* — него хљеб је састав цјелоставан, самосаставан, савршен и потпун.

42. На грчком нема ових ријечи, које су у огради стављене.

43. Јов. 5, 8.

44. *Ἄρτῳ μεταβαλλομένῳ ἐις* — хљеба претвореног у тијело.

45. Римљ. 6, 14.

46. 2. Кор. 5, 17.

47. Гал. 5. 2—5.

48. *Προσφόρως* — подобно, налик на то, према томе.

49. Два пријевода једне грчке ријечи *δάκρυειν*.

50. Т. ј. дјелима.

51. Т. ј. вечерњичао, свршавао великог четвртка, вечерњу (*συγεδείπνησεν*).

52. На грчком у Виља нема ријечи, које би одговарале славенскима: но правду изнаћи и објавити.

53. Јов. 13, 1—4.

54. Грч. *Τὸ δὲ εἰπεῖν τὸν ἠγαπημένον*. Ријечи: *Τὸ δὲ εἰπεῖν* — у славенском два пут су преведене: „ꙗко же пишетъ, ежъ глаголетъ“, као што смо видјели више таких прилика, вид. напом. 27. 35. и 49 а потоње ријечи *τὸν ηγαπημένον* — најљубазнији ученик Господа нијесу ни преведене.

55. Лук. 22, 15.

56. Јов. 18, 28.

57. Јов. 19, 31.

58. *Καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις* — и т. д.

59. У грчком додато: *ἀλλὰ καὶ πολλάκις* — него и често. Славенски је текст овдје сагласан са два грчка списка, који су били у Котелерија. У четири друга грчка списка код Виља — распрострањен је. На име послије ријечи, које одговарају пријеводу: *ἐπεὶ παρασκευὴ ἦν* — даље читамо: *ἦν γὰρ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκείνη τῆ σαββάτῳ — ἠρώτησαν τον πιλάτον, ἵνα κατεαγῶσιν αὐτῶν τὰ σκέλη καὶ ἀρθῶσιν καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις τούτων ἂν ὅτως εἰρμένων ὡς φαίνεται, πάλιν πρὸ τῆ τελέσαι τὸ πάσχα ἀνὰ μέσον τῶν ἑσπερινῶν, δηλονότι τῆ παρασκευῆ ἑσπέρᾳ, ἐν ᾗ καὶ ἡ τῶν ἀζύμων ἤρχετο ἑορτὴ προσῆλων τῷ Πιλάτῳ παρακαλοῦντες, ἵνα ἀρθῶσιν ἀπο τῆ ϛαυρῆ τὰ σώματα ἴσως μή πως φαίνωνται ἀνδροφόνοι ἐν τῆ εὁρτῆ αὐτῶν. Πρόσχες ἂν ἀκριβῶς. ὅτι πρὸ τὴ πάσχα καὶ τῶν ἀζύμων ὁ δεῖπνος ἐγένετο. ἔπω γὰρ ἦν ἄζυμον τῆ ἑσπέρᾳ, ἐν ᾗ συνδειπνήσας τοῖς μαθηταῖς ὁ*

Σωτὴρ ἀλλ' ἄριος τὸ παρατεθὲν, ὃν κλάσας δέδωκεν αὐτοῖς εἰπών. τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν, т. ј. био је дакле велики тај дан суботе — молише Пилата, да им пребију ноге (цволике) и узму и т. д. Из ових тако речених ријечи опет се види, да прије свршења пасхе у вечерње вријеме, т. ј. у петак у вече, кад се и почињао празник „опреснака", приступили су јевреји Пилату и молили, да узму с крста тијела, може бити с том намјером, да се не покажу човјекоубилцима у свој празник. И тако промотри пажљивије, да се вечера свршавала прије пасхе и „опреснака". И није било још „опреснака" тога вечера, кад је спаситељ са ученицима свршио вечеру, него је подан тада био хљеб, који је он преломивши дао им говорећи: „Сіе творите въ Мое воспоминаніе" (Лук. 22, 19).

60. Мат. 26, 26.

61. *ἐ φθάσῃ* — и не ће успјети, т. ј. Господ је похитао да сврши пасху, да му не би издајство Јудино одузело могућности испунити и предати тајну Евхаристије.

62. Лук. 22, 19.

63. *Ταῦτα ποιεῖν ἐν τῇ καινῇ διαθήκῃ* — ово радити у новом завјету.

64. *Πρὸς· ἀνάντιῤῥητον πίςωσιν τῦ προκειμένυ λόγυ* — беспротивурјечноме, несумњивом увјерењу и предложеној ријечи.

65. „Истинна суть" додато је, а у грчком нема.

66. Јов. 13, 21—29.

67. *Πῶς ὐκ ἂν εἴη καὶ τυφλῷ δῆλον* — како не ће постати јасно и за правог слепца?

68. Свршио вечеру — *συνεδείπνησε.*

69. *Παρὰ τοῖς ἄλλοις εὐαγ.* — да приведемо оно што је речено у остали еванђелистима.

70. Мат. 26, 17. Послије овога текста у славен. је пропуштено од грчког рукописа, како се види, учињено писаром због тога, што се побркао са једних и истих ријечи. На грчк. за овим иде: *παρὰ δε Μάρκῳ καὶ τῇ*

πρωτῃ ἡμέρᾳ τῶν ἀζύμων, ὅτε τὸ πάσκα ἔθυον, λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. πῦ θέλεις ἑτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ πάσχα; Мар. 14, 12 — и првог дана „опресанка“, кад су пасху јели, рекоше му његови ученици: гдѣ хощеши шедше уготоваемъ да аси пасху? Да је ту сведоџбу маркову навео сам писац посланице, а да је исто на слав. писар пропустио, види се отален, што он даље говори о три наведене њиме сведоџбе из еванђелија.

71. Лук. 22, 7. 8.

72. *Διαφωνίαν* — разногласије.

73. Јов. 13, 1.

74. Јасније: Под првим даном „опресанка“ еванђелија дају разумјети десети дан првога мјесеца.

75. Исх. 12, 1. 2. 3. 6.

76. Два пријевода за једну грч. ријеч — *νενόμιςο* — вид. нап. 27. 35. 39.

77. Т. ј. достојан да се прими. На грч. је само једна ријеч: *κρατεῖ* — има силу.

78. Еклес. 4, 9.

79. Ове ријечи, које смо ставили у загради додате су слав. пријеводу: на грчком их нема и овдје нијесу умјестне.

80. Мат. 18, 20.

81. Лук. 22, 15.

82. Грч. *Κινδυνεύουσι* — *περιπίπτειν* — налазе се у опасности упасти.

83. Грч. додато: *ὀρκεῖν λέγων ἀντὶ ψυχῆς καὶ νοὸς τὴν θεότητα* — утврђујући, да је божанство његово било задовољно замијенити душу и ум.

84. *Ἀλλ' ἐν τῇ ὑπόςασιν*, али не ипостасом.

85. Јов. 6, 56.

86. Показати с божијом помоћу, да су њека преданија....

87. Промијењени.

88. На мјесто „єлицы єже“ јасније би било превести „понєже“ (с тога) *οἷα*.

89. *Τῇ ἁγίᾳ κυριακῇ* — с даном недјељним.

90. У грчком за овим иде: *καὶ ἀρχιερεῖς γυναιξὶ συνεζεύγνυντο* — и архијереји се вјенчавали са женама.

91. Грч. сама једна ријеч: *ἐπὶ τὸ εντελέςερον* — најнесавршеније (стање).

92. *συνεχώρησαν* — дозволили.

93. На грчком нема ријечи, које би одговарале овима ријечма: вдобь приведени бывше на истиное.

94. Са грчког треба јасније превести овако: И није могуће кривој грани на једанпут дати прав правац (т. ј. криву грану није могуће на једанпут исправити).

95. *Ἔπειτα δὲ ἡνίκα καιρὸς, κατελύθη καὶ ταῦτα* — за тим пак кад је настало вријеме и то је било одбачене (уништено).

96. *Ἔπειτα δέ ἡνίκα* — по том пак када . . .

97. Притч. 9. 9.

98. *Πρὸ καιρῶ δὲ ἐν ἀρχῇ τῆς αρχιερωσυνης μυ συςατικὴν ἔςειλα γραφὴν* — У осталом прије овога у почетку архијерејства мога, ја сам послао „извијештајућу“ посланицу. Разумије се само различнију посланицу од ове посланице Петра Антиохијскога папи „извјештавајућу“ посланицу о ступању његовом на катедру Антиохијску, о којој смо говорили у приступу.

99. Грч. *Διὰ τινὸς τῶν κατ᾽ εὐχὴν ἀπερχομένων εἰς Ιερόσολυμα* — по неком од идућих по обету у Јерусалим.

100. О овом Аргиру такође је говорено у приступу.

101. Нијесам могао дознати да ли је оно моје посланије дошло до папе или није.

102. 2 Кор. 5, 20.

103. Вид. приступ, онамо. Одговор од папине стране. Он је доиста дошао, као што треба мислити ослањајући се на посланија Петра Антиохијског сачувана у синод. рук. № 700 папи о „опресанцима.“

104. *Εὐαρεςον Θεῷ τε καὶ ἡμῖν ἔργον ἐκτελέσειεν* — то било би то богоугодно Богу и нама.

105. Грч. *Ἐυχαριςήσομεν καὶ συλλειτουργήσομεν* — свршимо евхаристију и литурђију.

106. *Καὶ χαῖρε καὶ ἔῤῥωσο εὐφραινόμενος* — радуј се и кријепи се веселећи се.

К. Невострујев.

Превео *П. С. Срећковић*

Прим. У овом чланку где је словенски слог, није се могло све сложити како је писано, јер у штампарији није било слова. За то напомињемо, нек се зна, да је ıє метато место ıє, и то вреди свуд, и да су надметнута ситна слова, где се нису могла сложити, метата у ред. Ако је на крају, познаје се често по томе што је реч завршена без ь. Ту је последње слово у највише случајева стајало надметнуто. *Уред.*

РАДЊА СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

ОСМА СЕДНИЦА ОДБОРА

8. Јуна 1867.

Били су: председник г. Јован Гавриловић, чланови: гг. др. Никола Крстић, Михаило Рашковић и архимандрит Сава, секретар Стојан Новаковић.

Бр. 88. Прочита се и потпише протокол пређашње седнице.

Бр. 89. Прочита се писмо г. министра правде, као одговор на писмо друштвено (бр. одб. 86.) у којем јавља, да је распитао за протокол шабачкога магистрата из Карађорђева времена, и да се он сад налази у народној библиотеци. Одлучи се да се на свет изда, кад се тај посао стане радити с осталим актима из новије историје који су друштву у рукама.

Бр. 90. Председник јави, да му је г. А. Алексић, овдашњи инжинирски потпоручик послао карту по Р. Милошевића карти Босне и Херцеговине израђену, која иде уз опис Босне који се штампа у Гласнику. Буде одлучено, да се карта наштампа уз Гласник.

Бр. 91. Чланак „Птице у Србији“, од г. Ј. Панчића враћа се натраг г. писцу, по његову писменом потраживању.

Бр. 92. Прочита се писмо г. Роберта Визијаније из Падове, у коме изјављује друштву своју захвалност на избору у дописно чланство.

Бр. 93. Прочита се писмо председника академије јужних Словена у Загребу, г. др. Фр. Рачкога, којим изјављује друштву своју захвалност на избору у дописно чланство.

Бр. 94. Прочита се писмо председника Матице Далматинске г. дра. Б. Петрањоића, којим захваљује на књигама посланим Матици и потражује I.—XIV. Гласнике за библиотеку Матичину. Одлучено буде, да им се пошље што има.

Бр. 95. Прочита се писмо г. митрополита Михаила којим шаље одговор од настојника Пећског и Дечанског на питања друштвена о старинама у тим манастирима. Будући у писмима тим ништа нема што би друштву вредило, одлучи се оставити их у архив.

Бр. 96. Прочита се писмо од пољскога ученог друштва у Кракову, којим изјављује да радо пристаје на понуђену узајамну свезу. Секретар на то јави, да је он већ послао књиге према пређашњој одлуци.

Бр. 97. Прочита се писмо од пољског народног завода Осолињских у Лавову, којим изјављује да радо пристаје на узајамну свезу, на које се одлучи, да им се књиге пошљу.

Бр. 98. Секретар јави да је г. Ј. Бошковић, редовни члан, превео с латинског чланак Филипа Мезијера о цару Стефану, као што је одлучио историјски одсек, и предлаже, да се одреди, колико ће му се за то платити. Одбор одлучи, да му се плати 2 # цес.

Бр. 99. Секретар замоли, да одбор допуни своју одлуку којом је њему поверено штампање народних песама које друштво издаје — на име да одбор одреди колико ће му се платити на табак за коректуру. Одбор на то одлучи, да му се за коректуру исплати по 12 гр. чарш. од табака.

Бр. 100. Секретар предложи, да се одреди цена XXI. књизи Гласника, на које одбор одлучи, да остане уобичајена цена од 6 гр. чарш. и за ту књигу.

Бр. 101. Секретар подноси за Гласник свој прилог: „*Прилози к историји српске књижевности*, I. Живот Јована Рилскога, а II. Живот Јоакима Саранданорскога. Спремљено за штампу по рукопису XVI. вијека.“ Упућује се на преглед и оцену одсеку литерарном.

Бр. 102. Поведе се разговор о старинама у граду Београду, о којима је нешто писано и у „Видову дану“ и које је и сам председник разгледао. Одлучи се завести то у протокол и обратити на то пажњу нашега чувара музеја г. Ј. Шафарика и од друштвене стране.

Бр. 103. Члан одбора г. др. Н. Крстић подноси још нека писма на немачком језику, која се тичу новије историје. Одлучи се да се метну међу остала, која ће се почети преписивати за штампу.

Бр. 104. Секретар јави, да је он у архиву друштвеном одвојио на страну писма из новије српске историје

и предложи да се почне радити што око издавања. На то буде одлучено, да се писма почну преписивати и да се на то потребан трошак одобрава, а историјски ће одсек постарати се да се нађе члан, који ће грађу уредити и прегледати.

Бр. 105. Секретар јавља за књиге, које су друштву дошле на поклон и у замену:

а. Почасни члан г. Ђ. Р. Пантелић послао је на поклон друштву једно лепо, врло добро сачувано јеванђеље српске фамилије, писано од прилике XVI. века, тврдо повезано.

б. Председник поклања: 1. Delle memorie venete, profane ed ecclesiastiche, raccolte da Giambattista Gallicciolli, 1—8. 2. Dubrovnik. Zabavnik štionice dubrovačke za 1867. — 3. Zasluge Vuka Stefanovića Karadžića, napisao V. Jagić. — 4. Geschichte der Erdkunde bis A. v. Humboldt und Karl Ritter, von Oscar Peschel. — 5. Ilirska slovnica A. Mazuranića. — 6. Протоколи редовне народне скупштине у Србији од 1864. — 7. Numismatica veneta o serie di monete e medaglie dei dogi di Venezia. Venezia 1856. — 8. Zabavna čitaonica. Prevodi iz inostranih književah — Izdaje Lavoslav Župan, u Zagrebu 1847 — 1850. Књиге 1—14.

в. Секретар поклања: 1. своју „*Историју српске књижевности*,“ у Београду 1867. — 2. Касацијона власт од А. Чумића. — 3. Pripovijetke iz starog i novog zavjeta. Preveo Gjuro Daničić. Sedmo izdanje u Biogradu 1865. — 4. Auszüge aus dem zweiundsechzigsten Jahresbericht der britischen und ausländischen Bibel-Gesellschaft 186$^{5}/_{6}$. — 5. Ђурђе Смедеревац и жена му Јерина. Написао Чакра. Нови Сад 1867.

г. Царско друштво јестаствених наука у Шербуру шаље у замену: Mémoires Tome X, XI, XII.

д. Медо Пуцић поклања: Poesie Serbe di Medo Pucić, volgarizzate da Giovanni de Rubertis. Campobasso 1866. и броширу La Serbia e l'impero d'Oriente, per Orsatto Pozza.

е. Берлинска академија послала је у замену своје Monatsberichte за Јануар, Фебруар и Март од ове године.

ж. Г. Богослав Шулек поклања своју књигу: Korist i gojenje šumah, osobito u trojednoj kralj.. Zagreb 1866.

з. Г. М. Розен поклања своју књигу: Вук Стефановић. Београд 1864.

ЧЕТВРТА СЕДНИЦА ОДСЕКА ЗА НАУКЕ И ДРЖАВНЕ

9. Јуна 1867.

Били су: председник у одсеку др. Никола Крстић, чланови: гг. Јован Гавриловић, Милан Петронијевић, Панта Срећковић и М. Ђ. Милићевић.

Бр. 14. Председник приметивши, да се многи чланови одсека налазе на путу, те да је по §. 44. устројства друштвеног за држање одсека довољно пет чланова, отвори седницу; и пошто се прочита и потврди протокол о прошлој седници, прочита мишљење г. Срећковићево о чланку, који је написао „о Васојевићима,“ члан друштвени г. М. Ђ. Милићевић. По мишљењу г. Срећковића чланак је тако написан, да заслужује да се у Гласнику печата.

После овог реферата изјави г. Милићевић, да не захтева, да му се за тај чланак даде награда.

Одсек прими с хвалом ову изјаву пишчеву, и нареди: да се чланак о Васојевићима штампа у Гласнику.

Бр. 15. Председник прочита чланак, који је написао монах Иларион о натпису у цркви села Богдашића близу Котора, и о томе, ко је сазидао Богдашићку цркву. Председник изјави, да писац није тражио награду за овај чланак. Одсек прими и ову изјаву с хвалом и нареди, да се овај чланак наштампа у Гласнику, и то ако може бити још у свесци XXI.

Бр. 16. Председник јавља, да је г. Милићевић написао два чланка под наслаовом „Живот Срба сељака. I. Година у селу; и II. Чини, бајања, и други народни обичаји од колевке до гроба.“ Ове чланке одбор посла одсеку на преглед и оцену.

Одређени бише гг. Рајко Лешјанин и Панта Срећковић, да те чланке прегледају, и да о њима поднесу одсеку извештај.

Бр. 17. Ј. Шафарик својим писмом од 28. Априла т. г. јавља, да је по смислу друштвеног решења по ново прегледао чланак, који је „о старим сриским гробљима“ написао г. М. Милојевић. По његовом мишљењу тај чланак могао би се печатати у Гласнику, јер га је писац према учињеним му примедбама скратио и поправио.

Овај чланак требало је да прегледа још и г. Милићевић; па почем он није доспео то да учини; а у чланку

се наводе гробни натписи, о којима се породи сумња, да могу бити из оних времена, као што се у чланку наводи; одсек нареди послати чланак одсеку за науке језикословне, и умолити га, да каже, шта мисли о поменутим натписима, и о њиховоме времену.

Бр. 18. Прочита се писмо, које је г. Светозар Никетић под 23. Маја т. г. послао друштву, и у ком објашњава, да је свој састав под насловом „Одношаји Србије к Русији“ писао по руском оригиналу, и да није имао при руци друге документе до оних, што их је нашао у руском чланку.

Почем је писац између осталог изјавио, да пристаје, да му се чланак и осим Гласника печата, одсек нареди, да се учини по пишчевој жељи.

Чланак узе к себи г. Срећковић.

Бр. 19. Г. Јован Гавриловић прегледао је акта која се тичу Шћепана Малог; и усмено јавља, да се штампају као извори за српску историју.

Председник одсека напомиње, да међу актама има и таквих, што су написана талијански.

Поведен је говор, да ли да се акта талијанска печатају језиком оригинала, или да се преведу на српски: и нареди се:

да се акта талијанска преведу на српски, и г. Петронијевић прими на се, да талијанска акта на српски преведе. Одсек прими с хвалом изјаву г. Петронијевића.

Бр. 20. Председник јавља, да је одбор наумио предузети штампање свију писама и приватних и јавних — што се тичу српске историје, и која писма могу послужити као грађа за српску историју. Ова писма штампаће се у другом одељењу Гласника, а у то одељење улазиће само оно, што ће бити „Грађа за српску историју.“

Председник напомиње, да ће требати, да се одреди неко, који ће имати бригу о томе, како ће се писма за штампање приредити, јер ће ту бити доста посла, који се не може оставити на терет самоме секретару; и дода, да је готов примити се надгледања око уређивања овог другог одељења Гласника.

Одсек усвоји ову изјаву.

Бр. 21. М. Ђ. Милићевић моли, да се разреши од дужности деловоћа одсековог, наводећи, да има званичних послова, а и да одавна већ врши ову дужност.

Почем је у одсеку било мало чланова, и почем се одсек због разласка многих чланова дуже време не ће састајати, остављено је: да се о предлогу г. Милићевића у другој седници, која прва буде, донесе решење.

ДЕВЕТА ВАНРЕДНА СЕДНИЦА ОДБОРА

30. Јуна 1867.

Били су: заменик председника, архимандрит Сава, заменик референта историјског одељења, др. Ј. Шафарик, члан одбора М. Рашковић, секретар Ст. Новаковић.

Бр. 106. Заменик председников разложи одбору, како ће 16. Јулија бити у Загребу свечана седница којом ће се свечано отворити радња југословенске академије наука и уметности и како се ваља постарати одбору, да друштво буде заступљено на тој седници особитим одасланицима. Одбор на то реши, да се изберу два заступника, и на то се изберу: секретар Стојан Новаковић и редовни члан Јован Бошковић, и реши се, да им се на то изда из касе у помоћ по шеснаест (16) дуката ћес.

ДЕСЕТА СЕДНИЦА ОДБОРА.

22. Августа 1867.

Били су председник: г. Јован Гавриловић, чланови гг. Др. Никола Крстић, и архимандрит Сава, секретар Стојан Новаковић.

Бр. 106. Прочита се и потпише протокол пређашње седнице.

Бр. 107. Прочита се извештај одасланика друштвених који су били на етнографској изложби у Москви. У том извештају они

1. Подносе списак књига које су им разни људи дали да их понесу на поклон друштву. Оне су назначене у овом протоколу међу осталим поклоњеним књигама.

2. Подносе као поклон од г. И. И. Срезњевскога фотографисан факсимиле записа што је на последњем ли-

сту јеванђеља монаха Симеона писанога за сина Немањина Вука.

3. Подносе поздрав од В. Григоровића у име Одескога универзитета. Г. В. Григоровић уједно изјављује друштву у одговору на његово писмо (вид. протоколе ове године број 81) којим га је питало за рукопис о *животу деспота Стевана Високога*, да је он све своје рукописе словенске које је скупио по Турској, уступио библиотеци Одескога универзитета, где српском ученом друштву стоји све на расположењу, нека само изашље свога стручнога члана, које ће иначе бити од користи за књижевне одношаје.

4. Разабрали су у Бечу, да ће се од млетачких споменика што су тамо, највећи део вратити у Млетке.

Бр. 108. Архиепископ српски Михаило јавља друштву какав је одговор добио из Хиландара на питање друштвено каквих тамо има старина, и на поискавање пописа од њих. Братство је одговорило да тамо има више од двеста разних рукописа, и изјавило је да се они друкчије не могу описати док не би друштво само изабрало и послало вешта човека који би на месту тај посао извршио. Одбор оставља да се побрине о том.

Бр. 109. Архиепископ српски Михаило шаље од г. К. Невострујева прилог за Гласник „*Молитве о постављењу цара, ћесара, и кнеза*“ које се налазе у требнику српском под № 307, даље „*Писмо Доминика архиепископа Млетачког Петру патријарху антиохијском о опресанцима с одговором истога патријарха*“ Обоје је пропраћено примедбама и расправом. Упућује се на преглед одсеку за науке историјске.

Бр. 110. Г. П. Бесонов из Москве члан срп. уч. др. послао је „*Беседу говорену у Обществу любителей россійской словесности 20. Маја 1867. у поздрав словенским гостима*“ са жељом да се штампа и руски. Упућује се одсеку за науке књижевне.

Бр. 111. Чита се писмо председника друштвеног о живописима у Топчидеру и музеју народном. Председник помиње како се о свима тим сликама зна оно мало што знамо по чувењу и нагађању. На слици „*Мучење Варварино*“ у Топчидеру потписан је Арсеније Тодоровић, а и за слику Доситијеву која је тамо, зна се да ју је он радио (Соларић у предговору к Мезимцу Доситијеву, Будим 1818. стр. 25.) За друге неке слике разабрао је г.

председник да их је радио неки Стајић, рођен у Руми, питомац сликарске академије у Бечу. Иначе се не зна шта представља која слика, које јој је оригинал и како стоји према њему. У прилог познању тога разабрао је председник ово:

1. Од слике „*Давид и Абигаил*“ оригинал је од Гвида Рениј е, и налази се у Пешти у збирци мађарске академије соба 13. бр. 22.

2. „*Полагање у гроб тела Христова*“ налази се такође у збирци исте академије, у соби 14. бр. 57.

3. Слици Д. Аврамовића „*Како анђео изводи из тамнице апостола Петра*“ која је у народном музеју, оригинал је од млетачког живописца Тинторета у Бечу у збирци сликарске академије бр. 283.

Председник услед тога наводећи нарочито како се још мало не ће моћи више ништа дознати о тим сликама предлаже, да се пише од стране друштва министарству просвете ово:

1. Да се прикупе сви акти који се тичу набавке слика у Топчидеру и у музеју и да се извештај из њих састави.

2. Да се препоручи сликару г. Стевану Тодоровићу, да он начини списак од свију слика и из Топчидера и из музеја.

3. Ту да буде: шта која слика представља, је ли оригинал или копија, и с чијет је оригинала копирана.

4. Све слике да се нумеришу.

5. Да се особито испита, је ли слика Доситијева о којој је реч посао А. Тодоровића о коме говори П. Соларић.

Одбор се с предлогом потпуно слаже и одлучи, да се тако пише министарству.

Бр. 112. Чита се писмо председника друштвеног о прикупљању јужних словенских споменика историјских у Риму по тамошњим библиотекама. Спречен у путовању због епидемије у Италији, председник се нашао у путу с преузв. г. бискупом Штросмајером покровитељем јужнословенске академије наука и г. др. Фр. Рачким председником исте академије од које се господе известио ово:

1. Г. Тајнер, који је издао Vetera monumenta Slavorum meridionalium. Romae 1863 (667 стр. in folio) штампа сада другу књигу од истих споменика у којој ће бити писма од 1559 године амо.

2. У тој другој књизи има акта писаних нашим језиком које ће г. Тајнер штампати у другој књизи у преводу латинском, а оригинале ће дати јужно-словенској академији наука, да их она изда.

3. Г. Тајнер је нашао писама писаних ћирилицом, која ће такође уступити академији да их она штампа.

4. Академија ће дати г. Љубићу професору на Ријеци новчану помоћ да може отићи у Млетке, и тамо преписати што му не достаје и попунити оно што је већ преписао из млетачке архиве.

5. Г. Тајнер има препоруку од г. бискупа Штросмајера да као префект Ватиканске архиве пронађе, препише и академији у Загребу пошље на издавање све што год нађе у тој архиви важно за историју јужних Словена.

Из тога сд извештаја види:

а. Да је у Риму наређено све што треба да се преписшу споменици који се тичу осветљења историје нашег народа.

б. Да је дата помоћ г. Љубићу да попуни и поправи за штампање своју збирку из млетачке архиве, која је толика, да могу из ње изаћи 20 књига по 20—30 штампаних табака.

в. Да ће се Љубићева збирка моћи још боље попунити, што ће се многи млетачки акти који су у Бечу вратити натраг.

Бр. 113. Секретар прочита одговор г. Т Димића из Митровице на питање о биографији Ф. Вишњића. Одбор одлучи да то секретар приреди за Гласник, где да се наштампа, и одлучи се уједно да се на гробу Филипову подигне о друштвеном трошку надгробни камен, о чему да се одмах почне радити.

Бр. 114. Председник јави одбору како је друштво добило позив од одбора за приређење светковине Доситијеве у Чакову при откривању плоче на кући у којој се славни покојник родио, и како је он, не могући сакупити одбора, јер није било чланова у Београду, изаслао у име друштва на ту свечаност секретара Стојана Новаковића и редовног члана Милана Кујунџића. Одбор одобрава ту наредбу.

Бр. 115. Секретар Ст. Новаковић и редовни члан Милан Кујунџић подносе рачун свога путног трошка до Чакова и натраг (св. с предњим бројем) у 690 гр. чарш., за коју се суму нареди, да се из друштвене касе исплати.

Бр. 116 Управа државне штампарије шаље 3 гроша 18 пара пор. које је друштво у рачунима штампарији више него што треба исплатило.

Бр. 117. Дописни члан г. Ј. Јиречек писмено захваљује друштву на избору у дописно чланство.

Бр. 118. Епископ Неготински г. Јевђеније, почасни члан друштвени, шаље податке за своју биографију, по позиву друштвеном.

Бр. 119. Председник јавља да је г. др. Б. Петрановић из Задра послао последњи табак од његова дела „о Богомилима“ којему је досуђена награда, и да му је он по том послао 50 # с интересом од онога дана кад је награда досуђена (св. с бројем одб. 61.)

Бр. 120. После овога одбор једногласно одлучи: да се стави у записник захвалност неименованоме родољубу који је друштву дао 50 # да може стечај за то дело расписати.

Бр. 121 Председник друштва подноси рачун од оних 400 # које дадоше висока влада и Његова Светлост на расположење друштву, да се постара како ће Србија бити заступљена на етнографском излогу у Москви. По том рачуну претекло је 1250 гр. 10 пара чарш. На то одбор одлучи да се тих 1250 гр. 10 пара чарш. употребе на друштвени трошак за вршење задатка друштвенога, а рачуне да прегледају и о том одбор да известе: секретар Ст. Новаковић и члан одбора др. Н. Крстић.

Бр. 122. На предлог председников одбор усвоји: да се пише министарству просвете нека оно поради код министарства спољашњих послова, да се што пре преведу на српски турска писма кнезовима Рашковићима, која је друштво тамо дало.

Бр. 123. Прочита се писмо од друштва Ердељскога музеја у Колошвару (Клужу) којим јавља да пристаје на понуђену књижевну свезу.

Бр. 124. Члан одбора г. др. Н. Крстић предаје одбору као прилог за Гласник од монаха г. Иларион а „*Житиє цара Уроша од Пајсия, пећског патријарха*“ Упућује се на преглед и оцену одсеку за науке историјске и државне.

Бр. 125. Секретар предлаже да се г. Лују Лежеру књижевнику француском који се бави словенистиком даду на поклон друштвене књиге, да би му се олакшало изучавање наших ствари, које одбор усвојава.

Бр. 126. Члан одбора г. др. Н. Крстић предлаже да се може поклонити из друштвених књига Даничића, Синтакса једној српској школи, које одбор усваја.

Бр. 127. Секретар предлаже да се може почети штампати XXII. књига Гласника, које одбор усваја.

Бр. 128. Читаоница Ужичка јавља, да се у ње налази 6 комада I. и 7 комада II. свеске Гласника друштвеног и пита шта ће с њима. Да се одговори: да их одмах пошље друштву.

Бр. 129. Примају се поклони и замене у књигама и иначе.

а. Председник поклања друштву 11 мапа и то:

1. Мапу епархије Загребачке са књигом Repertorium Locorum objectorumque in IX tabulis mapae totius dioecesis Zagrabiensis occurentium.
2. Приморје илирско.
3. Крањска 1844.
4. Лика.
5. Хрватска.
6. Окр. Загребачки.
7. „ Сремски.
8. „ Корушка, Крањска, Горица, Истрија, Трст.
9. „ Далмација.
10. „ Хрватска, Славонија и војводина српска.
11. Карта Панчевачке регименте.

б. Председник поклања књигу: Die Kriege in Bosnien in den Feldzügen 1837, 1838 und 1839., beschrieben von dem zu Novi in Bosnien bestellt gewesenen gelehten Kadi Omer Effendi. Aus dem Türkischen übersetzt von Johann Nepomuk Dubsky Freiherrn von Trzebomislitz. Wien 1789.

в. Председник предаје од г. бискупа Штросмајера Schematismus topographico-historicus custodiae provincialis et vicariatus apostolici in Hercegovina sub Regimine Spirituali fratrum min. observ. Sancti Francisci pro Anno 1867. Spalati 1867.

г. Г. Бранко Рајић ђакон из Панчева шаље: Dritter — und Vierter Jahresbericht über die k. k. Oberrealschule in der Militär-Gränz-Comunität Pancsova, за 1866 и 1867.

д. Пруска краљевска академија наука шаље свој Monats-bericht за месеце Мај и Јун 1867.

е. Примају се по списку књиге које су донели из Русије друштвени изасланици као поклон за друштво, и то:

а,) од г. Срезнѣвског:

1. Срезнѣвскій И. Сказанія о святихъ Борисѣ и Глѣбѣ. Сильвестровскій списокъ XIV. вѣка. Ст. Петерб. 1860. 4°. твр. кор.
2. Срезнѣвскій И. Древніе глаголическіе памятники сравнително съ памятниками кирилици. Ст. Петрб. 1866. 8°. са свескомъ слика факсимилираних на 10. листова.
3. Срезнѣвскій И. Древній русскій календаръ по мѣсячнымъ минеямъ XI. и XII. вѣка. фолио без корица.
4. Срезнѣвскій И. Древніе памятники письма и языка югозападнихъ Словянъ. (XI—XII. вѣковъ). Ст. Петерб. 1865. Фолио.
5. Срезнѣвскій И. Древнія изображенія святихъ князей Бориса и Глѣба. Ст. Петерб. 1865. фолио.
6. Срезнѣвскій И. Древнія русскія книги. Ст. Петерб. 1864. фолио.
7. Срезнѣвскій И. Древніе памятники русскаго писма и языка. (X—XIV. вѣковъ) Ст. Петерб. 1863. фолио. Са приложеніемъ снимака, свезка са 41. таблицомъ факсимила, у фолио.
8. Срезнѣвскій И. Свѣдѣнія и замѣтки о малоизвѣстнихъ и неизвѣстнихъ памятникахъ. I—XI. Ст. Петерб. 1867. 8°.
9. Срезнѣвскій И. и Шлейхеръ А. Б. мнѣнія о словарѣ славянских нарѣчій. Ст. Петерб. 1866. 8°.
10. Гротъ Я. и Пекарски П. письма Н. М. Карамзина къ И. И. Дмитріеву. Ст. Петерб. 1866. 8°.
11. Гурляндъ Јона: Новые матеріалы для исторіи еврейской литератури. XV. столѣтія. Ст. Петб. 1866. 8°.
12. Виписки изъ списка пандекта Антіохова XI-го вѣка. Ст. Петерб. 1858. 8°.
13. Пинто М. Историческіе очерки Итальянской литератури. Данте эго поэма и его вѣкъ Ст. Петерб. 1866. 8°.
14. Прозоровскій Д. Н. Монета и вѣсъ въ Россій до конца XVIII. столѣтія. Ст. Петерб. 1865. 8°.
15. Списокъ Г. Г. профессоровъ, преподавателей и студентовъ импер. Ст. Петерб. университета на

1866—1867. год. Ст. Петерб. 1866. 12°. са 4. таблице у фолио.

16. Торжественое собраніе императ. академій наукъ 1-гъ Декебря 1866. года въ памятъ столѣтней годовщины рожденія н. м. Карамзина. Ст. Петерб. 1867. 4°.
17. Окатовъ Мих. Теорія равновѣсія и движенія упругой провоки. Ст. Петерб. 1867. 4°.
18. Макаріе Епископъ Винницки. Сочиненія препод. Теодосія въ подлин, текстѣ. Ст. Петерб. 1855. 8°. невезано.
19. Гирсасъ Владимиръ: Право Христіанъ на востокѣ по мусульманскимъ законамъ. Ст. Петерб. 1865. 8°.
20. Никитенко А. Три литературно-критическіе очерка. Ст. Петерб. 1866. 8°.
21. Востокова А. Х. Филологическія наблюденія. Издалъ И. Срезнѣвскій. Ст. Петерб. 1865. 8°. у арт.
22. Димитриевъ-Петковичъ к. п. Обзоръ атонскихъ древностей Ст. Петерб. 1865. 8°.
23. Савельевъ П. Монети Джучидовъ. Джага дандовъ, Джелапридовъ и другія оброщавшія ся въ залотой ордѣ въ эпоху тохтомыша. Выпускъ I. и II. Ст. Петерб. 1867. 8°.
24. Срезнѣвскій И. Розборь сочиненія П. И. Совелитова подъ заглавіемъ: Описаніе старинныхъ царскихъ утварей, одеждъ — невезане 27 стр. —

б.) Од професора Московског универзидета. г. Нила Попова:

25. Поповъ Нилъ — Руское населеніе по восточномъ склону Карпатъ. Москва 1867. 8°. у арт.
26. Поповъ Нилъ — Переписка Барона Гр. А. Строганова съ Милошемъ Обреновичемъ въ 1817 — 1826. год. Москва 1867. 8°.

в.) Од г. Алябѣва:

27. Алябѣвъ Н. Практическая граматика рускаго языка часть I. Этимологія. Москва. 1866. 8°.

г.) Одъ г. проф. Соловьева:

28. Соловѣевъ Серг. Исторія паденія Польши. Москва 1863. 8°. у арт.

д.) Од професора М. Григоровича у име университета Одеског, (с писмом):

29. Записки импер. новоросійскаго университета годь первыи. Випуски 1 и 2. Одеса 1867. 8°. у арт.
30. Годишный торжественыи актъ въ императ. новоросійскомъ университетѣ 30. Ауг. 1866. год. Одесса 1866. 8°.
31. Протоколы засѣданій совѣта императ. новороссійскаго университета. Засѣданія 4. Маја 1865. 4. Октбр. 1865., 20. Јан. 1866. 4. Апр. 1866. 16. Авг. 1866. 4. Окт. 1866. (у Одесси) 8°. безъ корица 6 свезака. —

Од дотичних сачинитеља и издаватеља:

32. Морошкинъ, Славянскій имянословъ Ст. Петерб. 1867. 8°.
33. Афанасѣвъ А. Н. Сказка и мифъ. Воронежъ 1864. 8°.
34. Русская Вильна. Вильна, Сыркинъ 1865. 8°. у арт.
35. Миллеръ Орестъ. Опытъ историческаго обозрѣнія русской словесности. Частъ I. Випускъ I. Петерб. 1866. 8°. у арт.
36. Миллеръ Орестъ: Христоматія къ опыту историческаго обозрѣнія русской словесности. Частъ I. Випускъ I. Ст. Петерб. 1866. 8°. у арт.
37. Атанасьевъ А. Поэтическія воззрѣнія Словянъ на природу, томъ I. Москва 1866. 8°.
38. Палаузовъ С. Янъ Гуніади, Историческая характеристика Петерб. 1860. 8°.
39. Палаузовъ С. Денисъ Ивановичъ Зубрицкій. Петрб. 1862. 8°. без корице.
40. Даниловъ И. И. Будущность Россіи. Ст. Петерб. 1866. 8°.
41. Актъ випуска воспитывающихся изъ Ст. Петрб. училища глухонѣмихъ въ 1866. год. Ст. Петрб. 1866. 8°. у арт.

Од Селезнева:

42. Снегиревъ И. М. Архангелскій соборъ въ Московском Кремлѣ Москва 1865. 8°. у арт.
43. Благовѣщенскій соборъ въ Москвѣ И. С. Москва 1854. 8°. у арт.

44. Солдатенковъ К. Х. Щепкинъ П. Отголоски славянской поэзій. Москва, 1861. 8°. у арт.
45. Амфилохія архим. Археологическія замѣтки о греческой ѱалтири, писаной въ концѣ 9. вѣка. Москва 1866. 8°. у арт.
46. Бодянски О. Ломоносовъ какъ профессоръ-академикъ рѣчь и. Москва 1865. 8°. у арт.
47. Ваненко Иванъ Сѣрое горе преданіе. Москва 1863. 8°. у арт.
48. Ильада или пѣсни объ Ильѣ Муромцѣ въ XII. пѣсняхъ. Москва 1867. 8°.
49. Пушкинъ А. С. Сказка о мертвой царевнѣ и о семи богатыряхъ Ст. Петерб. 1864. 8°.
50. Максимовъ С. Край крещенаго свѣта I. Мерзлая пустыня повѣсть о дикихъ народахъ. Ст. Петерб. 1865. 8°.
51. Максимовъ С. Край крещенаго свѣта III. Степи и разказъ о народахъ. Ст. Петерб. 1866. 8°.
52. Пушкинъ А. С. Народная сказка о рыбакѣ и рыбкѣ. Ст. Петерб. 1865. 8°.
53. Пушкинъ А. С. Сказка о царѣ Салтанѣ. Ст Петерб. 1865. 8°.
54. Житіе и труди преподобнихъ Кирилла и Методія просвѣтителей славянскихъ народовъ, Москва 1866. 8°.
55. Житіе святихъ равноапостольнихъ первоучителей славянскихъ Кирилла и Методія Ст. Петерб. 1865. 12°.
56. Житіе святихъ Кирилла, Методія, просвѣтителей славянскихъ народовъ. Москва. 1866. 8°.
57. Братьямъ-Славянамъ. Стихотворенія Аксакова, Берга. Москва 1867. 16°. у арт.
58. Московская етнографическая выставка. (У Москви 1867. 8°. без кор.)
59. Плодъ святой любови. Легенда. Ст. Петерб. 1867. 8°. без кор.
60. Объ историческомъ движенію русскаго народонаселенія. (У Москви 1867. 12°. без кор.)
61. Чтенія въ импер. Обществѣ исторій и древностей россійскихъ при Московскомъ университетѣ. Москва 8°. у арт. год. 1865. кнь. III. и IV. год. 1866. кнь. I. II. III. IV. год. 1867. кнь. I. Свега 7. кньига. —

ж. Царска руска академија наука из Петербурга шаље својих *Записака* Томъ X. књ. II. и Томъ XI. књ. I.

з. Дописни члан друштвени г. J. Лиречек шаље:

1. Rozpravy z oboru historie, filologie a literatury. Ročnik prvni. Vydavatele Josefa Hermenegild Jireček Беч 1860.
2. Своја дела: Anthologie ze stare literatury české. Anthologie z literatury české doba stredni. Anthologie z novočeske literatury.

и. Од Ан. Станковића: Тврдицу J. C. Поповића у 3. издању и Нову Милошиду.

ПЕТА СЕДНИЦА ОДСЕКА ЗА НАУКЕ ИСТОРИЈСКЕ И ДРЖАВНЕ

30. Августа 1867.

Били су: председник у одбору др. Никола Крстић; чланови г. г. Јован Гавриловић, Милан Петронијевић, др. Јанко Шафарик, П. Срећковић, и као гост, кореспондентни члан г. др. J. Суботић.

Бр. 22. Пошто председник изјави, да се према пресису, §. 44 друштвеног устројства налази у седници довољно чланова, да се држи седница, отвори седницу; и пошто се прочита и одобри протокол пређашњег састанка, прочита председник мишљење г. Срећковића о чланку г. Милићевића „Сељачки Живот.“ По мишљењу г. референта поменути чланак заслужује, да се печата у Гласнику, јер је од велике важности за познавање нашег народног живота.

Председник примети, да је одређено било, да овај чланак прочита и г. Рајко Лешјанин. Но почем овоме члану поменути састав није приносјан, а потребно је, да се исти час пре у печатњу даде, како би се без прекидања штампање Гласника могло наставити; то предложи, да се одсек задовољи оним рефератом г. Срећковића, и да по њему изрече свој закључак.

Према оваквом стању ствари нареди се, да се чланак г. Милићевића печата у Гласнику, а за исти да се даде писцу награде по *шест* цес. дуката од штампана табака.

Бр. 23. Председник подноси одсеку на оцену пресис од рукописа под насловом: „Житиіе цара Оуроша.“ Тај је пресис друштву за Гласник послао г. протосинђел

Иларион; и пропратио га својим примедбама које се односе нешто на рукопис, а нешто на писца тога „Житија.“ Писац је житију „Паисеј, патријарах пећски.“

Прочитавши нешто из увода, којим је ово житије спроведено, одсек реши: да се ово „Житіе“ печата у Гласнику, а писцу да се одреди по *три* дуката од штампана табака за труд.

Бр. 24. Председник јавља одсеку, да је г. Капитон Невострујев из Москве послао друштву за Гласник молитве преписане из старог Требника српског из XV. века, које се молитве читају при крунисању цара, царице, кесара, деспота и т. д. У исто време послао је г. Невострујев и још неки исписе који се тиче размирице између цркве православне и римске. Г. Невострујев снабдео је исписе уводом, који има литерарну вредност. Уводи, и примедбе г. Невострујева писане су руским језиком. Почем су нека места из рукописа у одсеку била прочитана, решено је: да се рукопис, што је г. Невострујев послао, печата у Гласнику, а г. члан друштвени Срећковић да се умоли, да на српски преведе оно што је у рукопису руским језиком написано. Награда ће се накнадно одредити.

Бр. 25. Председник извештава одсек, да је одбор намеран приступити печатању новог одељења Гласника, где ће бити само извори и грађа за српску историју, и показујући препис од „протокола магистрата шабачког од 1808—1811“ изјави, да ће се тим протоколом почети штампа новог одељења Гласника.

Одсек саслушавши ово одобри: да се протокол поменути као грађа за српску историју штампа.

Бр. 26. Почем је и овом приликом у седницу дошло мало чланова, наређено је: да се избор деловође одсека остави за други пут.

Бр. 27. Председник напомињући, да су изашли „Мемоари проте Ненадовића“ вели, да би требало постарати се, да се оригинал рукописа од тих мемоара за будућност сачува; па предложи, да се од стране одсека позове одбор, да дејствује, да г. Љубомир Ненадовић оригинални рукопис од поменутих мемоара свога оца преда на чување друштву. Одсек усвоји тај предлог, и нареди, да се по њему учини.

ДРУГА СЕДНИЦА ОДСЕКА ЗА НАУКЕ МОРАЛНЕ, ЈЕЗИКОСЛОВНЕ И ЛИТЕРАРНЕ

31. Августа 1867.

Били су: председник одбора архимандрит Сава, чланови: г. г. Љ. П. Ненадовић, Малетић, Ј. Бошковић, Ст. Новаковић, Кујунџић и гост Јован Суботић.

Бр. 6. Рус Бесонов, као кореспондентни члан друштва, шаље своју „Реч", коју је говорио приликом доласка словенских гостију у „опшчеству руске словесности" 20. Маја 1867. године. Желе да се ово као прилог штампа у оригиналу а да се дода и превод српски, ако је нужно, и пошто се наштампа да му се пошље 100 истисака.

Прилог овај би дочекан с великом хвалом. Али почем у програм Гласника не иде, да се штампа на другом језику штогод што не би било историјски документат, то друштво реши да замоли писца за дозвољење, да се превод његовог прилога у друштвени Гласник уврсти.

Бр. 7. Чита се „Доситије Обрадовић, одломак из историје српске књижевности", од Светозара Пикетића.

Одсек налази, да је главни поглед у овоме чланку добар и да је написан с похвалном вољом, али пошто је ово више фељетонски чланак него научна расправа то да не иде у програм Гласника.

Бр. 8. Подноси се чланак под насловом: „Прилози к историји српске књижевности. I. Живот Јована Рилскога. II. Живот Јоаникија Сарандапорског" од Стојана Новаковића.

Решено би, да овај чланак прегледају и оцене чланови одсека: архимандрит Сава и Јован Бошковић.

ЈЕДАНАЕСТА СЕДНИЦА ОДБОРА.

11. Септембра 1867.

Били су: председник г. Јован Гавриловић. Чланови: г. г. др. Никола Крстић и архимандрит Сава. Секретар Стојан Новаковић.

Бр. 130. Прочита се и потпише протокол пређашњега састанка.

Бр. 131. Прочита се одговор од Т. Димића директора школа из Митровице, у коме отписује друштву на његово питање о подизању камена на гробу Филипа Вишњића, да томе никакве сметње нема и да би се камен могао у Рачу извести, одакле нема више но 1 сахат хода до Грка. Одбор распитавши неколико и за цену надгробнога камења реши: да се предлог о овоме спреми за скупштину друштвену, која треба да одобри трошак потребан око тога.

Бр. 132. Г. Ђорђе Бранковић, чиновник овд. шаље друштву на употребљење у препису: Urkundliche Daten über Georg Brankovič Fürsten von Serbien während seiner Haft zu Eger, извађено из архиве вароши Хеба (Егра.) Прима се с хвалом и наређује се да се то остави међу остале документе које друштво има о том владаоцу у својој архиви.

Бр. 133. Секретар подноси као прилог за Гласник од г. Ђ. Малетића „*Историјски развитак Гимназије Београдске од њенога постанка до данас.*“ Упућује се на преглед и оцену одсеку за науке историјске.

Бр. 134. Прочита се писмо г. Акс. Мијатовића правника из Минхена, у коме извештава друштво о Српском крсту што је у Нимфенбургу код Минхена који је курфирст Максим Емануел задобио у бој у на Београду 1688. Одлучи се, да се г. А. Мијатовић запита колико би му средстава требало да може саставити потпун извештај о тој старини српској.

Бр. 135. Министарство просвете шаље „*Препис писма црногорскога митрополита Саве које је он 1767. писао Московском митрополиту Платону*“ као прилог за Гласник од ђакона Живојина Јовичића питомца у Русији. Упућује се на преглед одсеку историјском.

Бр. 136. Омладинско друштво „Српска општина“ из Петербурга тражи, да му друштво пошље на поклон своје књиге. Одлучује се, да им се књиге пошљу.

Бр. 137. Прочита се писмо од читаонице из Чакова којом моли друштво да јој пошље на поклон своје књиге. Одлучује се да се тако учини.

Бр. 138. На предлог секретарев одлучи се да се за препис протокола шабачког магистрата из Карађорђева времена исплати из касе преписаоцу 150 гр. чарш.

Бр. 139. Председник одсека за науке историјске и државне јавља да је одсек одлучио, да се чланак М. Ђ. Милићевића „О Васојевићима“ може штампати у Гласнику, које одбор усваја.

Бр. 140. Председник истога одсека јавља, да је одсек одлучио да се чланак И. Руварца „Натпис у цркви села Богдашића близу Котора“ може штампати у Гласнику, које одбор усваја.

Бр. 141. Председник истога одсека јавља да је одсек одлучио да се састав г. М. Ђ. Милићевића „Сељачки живот“ може штампати у Гласнику и да је одређено да се плати са 6 # од табака штам. Одбора усваја одлуку одсека.

Бр. 142. Председник истога одсека јавља, да је одсек одлучио, да се чланак г. Иларион Руварца „Житие цара Уроша“ штампа у Гласнику и откупи са 3 # од штам. табака, које и одбор усваја.

Бр. 143. Председник истога одсека јавља, да је одсек одлучио да се у првој књизи другог одсека Гласника штампа „Протокол магистрата Шабачког од 1808—1811.“ Одбор усваја.

Бр. 144. Председник истога одсека јавља, да је одсек одлучио да се одбору предложи, нека замоли од стране друштва г. Љ. П. Ненадовића да оригинални рукопис од мемоара свога пок. оца преда на чување друштву. Одбор одлучи да тако учини с тим, да се остави на вољу г. Љ. П. Ненадовићу: хоће ли оригинал од Мемоара предати друштву или народној библиотеци.

Бр. 145. Преседник одсека за науке моралне, језикословне и литерарне јавља, да је одсек одлучио за прилог г. Бесонова „Беседу говорену приликом доласка Словена у Москву, у друштву за руску књижевност“ да се не може руски у Гласнику штампати, него да одбор замоли г. писца за допуштење, да се његов чланак штампа

у Гласнику на српском језику. Одбор усваја одлуку одсека.

Бр. 146. Председник истога одсека јавља за чланак „Доситије Обрадовић, одломак из историје српске књижевности,“ да је одсек нашао да се за то не може примити у Гласник, што није писан чисто научно према програму Гласника.

Бр. 147. Председник друштвени износи у подужем говору на видик жељу славнога српскога књижевника Доситија, да му се кости сахране у Топчидеру у долини код хајдучке чесме. По том председник јави, како данас једва двоје троје у Београду знају на ком су месту код велике цркве закопане кости великога покојника и како му нема нигде достојна надгробног споменика. За то председник предлаже, да одбор српског ученог друштва предложи министарству просвете и црквених дела, да се кости Доситијеве нађу, и свечано пренесу у Топчидер код хајдучке чесме, где да се покојнику и достојан надгробни споменик подигне — и да се министарство и о трошку и о осталом што за то треба постара. Одбор усваја предлог председников — и одлучује да се друштво тако одужи спомену Доситијеву.

Бр. 148. Секретар јавља за књиге које су дошле на поклон и у замену.

а. „Матица Србска“ из Новог Сада послала је своје издање „*Старине од Старине Новака,* или Толковање народњег пјевања и приповједања. Написао Јоксим Новић Оточанин. У Новом Саду 1867.“

б. Ред. члан г. др. Ј. Панчић шаље своја дела: 1. *Минералогију и Геологију.* У Београду 1867, 2. *Тице у Србији*, у Београду 1867. и 3. чланак свој Ergebnisse einer bot. Reise in Serbien 1866. штампан у листу Oesterreichische Botanische Zeitschrift, бр. 6. и 7.

в. Поч. члан г. др. Дим. Матић шаље своје дело *Наука о васпитавању*, други део: Васпитавање мале деце. У Београду 1867.

г Г. Алекса Н. Спасић шаље своје дело *Државе и финансије.* У Београду 1867.

д. Императорска академија наука у С. Петербугу шаље својих *Записака* од 1866. том X. књ. I.

е. Царска канцеларија из Петербурга (II. отд.) шаље књигу *Памятники дипломатическихъ сношеній древней Россіи съ державами иностранными.* С. Петербург 1867.

ДВАНАЕСТА СЕДНИЦА ОДБОРА.

17. Октобра 1867.

Били су: председник, г. Ј. Гавриловић; чланови, гг. др. Никола Крстић, архимандрит Сава и М. Рашковић; секретар Стојан Новаковић.

Бр. 149. Прочита се и потпише протокол пређашњега састанка.

Бр. 150. Прочита се писмо г. Вука Врчевића из Требиња у коме нуди друштву на откуп за издавање: четири књиге јуначких народних песама, две књиге свакојаких народних приповедака, и једну књигу народних игара. Будући друштво не може ништа почети не познајући саме збирке, одлучи се: да се пише г. Врчевићу, да пошље збирку, друштву на преглед, па ће онда друштво моћи с њим започети погодбу.

Бр. 151. Секретар подноси прилог за Гласник „*Критику на драму Л. Телечкога „Последња деспотица смедеревска“*“ од редов. члана г. Ђ. Малетића. Упућује се одсеку за науке књижевне.

Бр. 152. Прочита се писмо дописнога члана друштвеног г. В. Јагића, правога члана јужно-славенске академије, у коме захваљује друштву на избору у дописно чланство.

Бр. 153. Секретар јави да се збирка народних песама из Босне већ доштампава, и да је он, као изабран да се брине о штампању ове збирке, спремио нешто, о чему ће у предговору говорити, за то предлаже да одбор одреди колика ће цена бити, и да нареди како ће тећи манипулација око продавања и растурања у народ. Одбор на то одлучи за предговор, да секретар главне мисли саопшти на договор одсеку за науке књижевне а за цену књизи да буде 14 гроша за Србију а 1 фор. 50 нов. за Аустрију, а књиге да се свуд разашиљу друштвеним трошком. Даље се нареди, да се изда оглас на претплату, о чему да буде секретарова брига, а то одмах да се учини, и да се скупљачима одреди на 10 књига једна на поклон. За начин експедиције оставља се секретару да се постара и да о томе после потражи решење одборско.

Бр. 154. Примају се књиге које су дошле на поклон и у замену.

1. Од поч. члана владике ужичког Јаниђија
   а. Рукописно еванђеље, на коме има запис од 1651 године једнога од архиепископа српских, само што му се потпис на листу исцепао, а сам се зове „пріиставникъ великые прьквьи Пекь“.
   б. Богородичник, руком писан без записа, на сву прилику из XVI. века.
   в. Минеј за Септембар, писан у Светој Гори у ман. св. Ане 1648 руком јеромонаха Пахомија.
   г. Псалтир, штампан од Јеронима Загуровића у Млецима 1569 године, трудом Јакова Крајкова сина из Софије.
   д. Литургијар на 8-ни, штампан 1554 у штампарији Божидаровој у Млецима, јеромонаха Пахомија из Црне Горе.
   е. Требник без почетка и свршетка, из старих српских штампарија у Млецима.
   ж. Охтоих без почетка и свршетка, из старих српских штампарија у Млецима.
2. Од пољскога ученог друштва Краковског.
   а. Rocznik Towarzystwa Tom, I.—XV; XVII—XXIII; XXV—XXXIV.
   б. Maleckoga Prelekcye o filologii.
   в. Dra Majera Literaturen fizyografii ziemi polskiej.
   г. Sprawozdanie komisyi fizyografiicznèj.
3. Од завода Осолињских у Лавову Biblioteka Ossolinjskich Tom I—IX.
4. Од синода црквеног из Москве.
   а. Указатель для обозрѣнія московской патріаршей (нынѣ синодольной) библіотеки од архимандрита Саве. Москва 1858.
   б. Указатель для обозрѣнія московской патріаршей (нынѣ синодальной) ризницы. Составленъ Савою архіепископомъ Можайскимъ. Изданіе четвертое. Москва 1863.
   в. Палеографическіе снимки. Издалъ Савва, епископъ Можайскій. Москва 1863.
5. Од царског руског географског друштва у Петербургу.
   а. Карту европске Русије, на 12 листа, с објашњењем.
   б. Етнографску карту европске Русије с објашњењем на 4 листа.

в. Записки по общей географіи Т. I.
г. Записки по отдѣленію етнографіи Т. I.
д. Записки по отдѣленію статистики Т. I.
е. Извѣстія 1866. 4—9. 1867. 1—3.

6. Од једног члана друштва за радиност у Новом Саду књижицу „Изборни закон угарски за слободне краљевске вароши од године 184⁷/₈ Нови Сад 1867.“

7. Од г. Глише Гершића уводну лекцију „Нешто о правништву у опште и о потреби римског права по свесно правништво“. Београд 1866.

8. Од г. Ивана Филиповића уредника Босиљка.
а. Bosiljak list za mladež, први и други течај.
б. Ezopove basne. Za mladež priredio Ivan Filipović. Zagreb 1867.
в. Krištofa Šmida sto malih pripoviedakah za mladež. Preveo Ivan Filipović. I. Zagreb 1867.
г. Dragutin Rakovac. Životopisna slika od Iv. Filipovića. Zagreb 1867.
д. Narodna knjiga. Koledar za godinu 1858. Uredio Iv. Filipović. U Osieku.
е. Leptir. Zabavnik za godinu 1862. Izdao Stjepko Ljuboje Lopašić. Zagreb.

9. Од учитељске задруге.
Liljan, zabavnik za mladež 1866.

10. Од г. Ивана Кукуљевића Сакцинског његова дела.
а. Njekoliko političkih spisah 1864-1867. Zagreb 1867.
б. Poturica. Drama u 4 čina. Zagreb 1867.

11. Од г. В. Јагића дописног члана његово дело:
Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga I. Zagreb 1867.

12. Од гимназије задарске:
Programna dell' imp. regio ginnasio completo di prima classe in Zara alla fine dell' anno scolastico 1866-67. Zara 1867.

13. Од г. Јеврема Грујића књигу:
Slaves au sud, ou le peuple serbe avec les Croates et les Bulgares. Par Jankovitch et Grouïtch. Paris 1853.

14. Од секретара
а. Слогу. Забавник за годину 1862. Издао и уредио. Емил Чакра. У Новом Саду.

б. Лицејку. Издала омладина велике школе. III. 1864.

в. Пријезду, спев Радмила Лазаревића. Београд 1863.

г. Молбу српске читаонице новосадске сабору народа српског у Карловцима 1865. да изради српском народном позоришту сталну помоћ.

д. Отечественог-народная пѣснь — Лукіяна Мушицког, друго издање у Београду 1835, српски и немачки.

15. Од царске руске академије наука из Петербурга.

а. Отчетъ о девятомъ присуждднiи наградъ графа Уварова. 1867. С. Петербургъ.

б. Тридцатьчетвертое и послѣднее присужденіе учрежденихъ П. Н. Демидовымъ наградъ. С. Петербургъ 1866.

в. Записке, томъ X, књ. II. и том XI. књ. I. и II.

ТРЕЋИ САСТАНАК ОДСЕКА ЗА НАУКЕ ЛИТЕРАРНЕ, МОРАЛНЕ И ЈЕЗИКОСЛОВНЕ.

19. Октобра 1867.

Били су: Архимандрит Сава (председник); Ненадовић, Ј. Бошковић, Новаковић, Малетић, Сретеновић и Кујунџић (деловођа).

Бр. 9. Историјски одсек шаље чланак г. Милојевића „О старим српским гробљама“ да би се прегледали натписи који се у њему наводе.

Погледавши и на облике речи и на поједина писмена одсек језикословни сумња о њиховој старини. О овоме да се извести историјски одсек.

Бр. 10. Секретар друштва г. Стојан Новаковић казује у кратко оно што ће написати у предговору к Петрановићевој збирци народних песама, што је друштво издаје.

Одсек пристаје на казивање г. Новаковића.

Бр. 11. Г. Јован Бошковић подноси своју оцену „Прилога за историју српске књижевности“ од Ст. Новаковића и вели, да су биографије овакве врсте више легенде него

историја, али им даје велику вредност то, што се у њима у једно казује народни живот и развитак. Г. Архимандрит Сава слаже се с тиме да се овај „прилог“ у Гласнику штампа, тим пре, што држи да је и расправа о њему вешто написана.

Одсек решава, да се овај „прилог“ штампа, и да се предложи одбору да одобри награду писцу као и за „Ђурђа Кратовца“.

Бр. 12. Г. Јован Бошковић предлаже: да друштво повери своје књиге каквоме ваљаном књижару: да се замоли министарство просвете, да и оно све школске књиге, а и остале које се о државном трошку штампају истоме књижару на продавање уступи. А то да се учини само онаквоме књижару који ће свесно умети да покрене књижарску трговину, који ће у једно добављати све странске књиге а имати своје ходиоце који ће ваљане књиге по народу распростирати.

Решено би, да се ова ствар одбору предложи и препоручи.

Бр. 13. Г. Ненадовић предлаже да се замоли влада, да поред прописа које о механама чини, у једно пропише и то да свака механа ваља да држи бар по једне новине српске.

Решено би, да се и ово предложи одбору, с додатком, да се остави на вољу свакоме да бира новине или економне или забавне или политичне.

ЧЕТВРТИ САСТАНАК ИСТОГА ОДСЕКА.

20. и 21. Октобра.

Бр. 14. Г. Малетић чита своју критику на драму г. Телечкога „Последња деспотица смедеревска“.

Пошто су поједини чланови одсека исказали примедбе своје, и пошто је неке од њих и сам г. писац усвојио, одсек решава да се ова критика може у Гласнику штампати, и да се даде писцу награде по 7. дуката од штампаног табака. Ово последње да се поднесе одбору на одобрење.

ШЕСТА СЕДНИЦА У ОДСЕКУ ЗА НАУКЕ ИСТОРИЈСКЕ И ДРЖАВНЕ

27. Октобра 1867.

У седници бише: председник у одсеку др. Никола Крстић; чланови: гг. Јован Гавриловић; Димитрије Црнобарац; Милован Спасић; Милан Петронијевић; Димитрије Голубовић; Милан Ђ. Милићевић; и Панта Срећковић, који је вршио дужност деловођину.

Бр. 28. Председник отворивши седницу, пошто се прочита и одобри протокол од прошле седнице, јави, да је члан у друштву г. Срећковић превео с руског на српски примедбе г. Невострујева на три молитве староспске; и позва одсек, да одреди г. Срећковићу награду за труд.

Решено је, да се г. Срећковићу даде од печатана табака награде по три дуката цесар. урачунавши и онај посао његов, за који му до сад не би досуђена награда.

Бр. 29. Председник јавља, да је г. Малетић, члан у друштву, написао, и друштву на оцену и за Гласник поднео свој чланак „Историјски развитак београдске гимназије од њена постанка до данас“; па зва одсек, да одреди из своје средине чланове, који ће тај чланак прегледати, и одсеку извештај дати о њему.

Умољени су гг. чланови Црнобарац и Петронијевић, да чланак прегледе, и о њему одсек известе.

Бр. 30. Г. Живојин Јовичић ђакон посла препис од писма, које је митрополит црногорски Сава писао 1776. год. 26. Фебруара Платону, митрополиту московском. Уз копију послат је и превод тог писма на садањи говорни српски језик.

Председник прочита у одсеку то писмо; и одсек нареди, да се писмо наштампа у Гласнику; и то без превода.

Бр. 31. Председник подноси неки рукопис „Анте Протића“ у ком се казују неки догађаји из Карађорђева времена. Приметио је, да има у рукопису описаних гдекојих појединости о неким главнијим догађајима, и да су те појединости доста занимљиве. Одбор је рад да чује мишљење одсека, да ли је вредно тај рукопис откупити и шта да се даље с њим уради. Решено је дати рукопис члановима гг. Срећковићу и Милићевићу, да тај рукопис прегледају, и одсеку о истом рукопису извештај поднесу.

ТРИНАЕСТА СЕДНИЦА ОДБОРА.

8. Декембра 28.

Били су: председник г. Јов. Гавриловић; чланови гг. др. Никола Крстић, архимандрит Сава; секретар Стојан Новаковић.

Бр. 155. Прочита се и потпише протокол од пређашње седнице.

Бр. 156. Секретар подноси на преглед збирку народних умотворина од Вука Врчевића из Требиња из Херцеговине, у којој су II. III. и IV. књига народних песама I и II књига народних приповедака и једна књига народних игара. За прву књигу песама поручно је г. В. Врчевић да ће је касније послати. Упућује се на преглед одсеку за науке књижевне.

Бр. 157. Секретар подноси као прилог за Гласник чланак г. Светозара Ј. Пикетића под насловом: *Наертаньа римских папа на српску и хрватску цркву.* Упућује се на преглед одсеку за науке историјске.

Бр. 158. Секретар подноси као прилог за Гласник посао г. Милорада Поповића под насловом: „*Баштин у старих Срба*“ од А. А. Мајкова. Упућује се на преглед одсеку за науке историјске.

Бр. 159. Председник одсека за науке литерарне итд. јавља да је одсек решио да се чланак Ст. Новаковића „*Прилози к историји српске књижевности*“ откупи за Гласник ценом којом је откупљен чланак његов „Живот и служба св. Ђурђа Кратовца“ у Гласнику XXI. — које одбор усвоји.

Бр. 160. Исти председник јавља да је одсек прегледао критику г. Ђ. Малетића на драму Л. Телечкога *Последња деспотица смедеревска*, и да је одлучио да се за Гласник откупи са седам дуката од табака, које и одбор усвоји.

Бр. 161. Председник истога одсека јави одбору, да је одсек одлучио предложити одбору: да ради преко министарства, нека би влада поред осталог у закону о механама узаконила, да свака механа држи бар по једне ма какве новине српске: на које одбор одлучи, да се у тој ствари из правних узрока не може ништа предузимати.

Бр. 162. Председник одсека за науке историјске итд. јавља да је одсек одлучио да се г. П. С. Срећковићу за

његове преводе Невострујева, и онај у Гласнику XX. и овај у Гласнику XXII, плати по три дуката од табака, које и одбор усвоји.

Бр. 163. Председник одсека за науке историјске итд. јавља да је одсек одлучио да се може штампати у Гласнику преписе писма црногорског митрополита Саве од 1776 год. који је послао г. Живојин Ловичић ђакон. Одбор наређује да се то изврши.

Бр 165. Прочита се писмо од Јужне словенске академије знаности и умјетности, с којим шаље прву књигу својега *Рада* и нуди друштву књижевну измену. Одбор с радошћу поздравља понуду и прву књигу академијску и решава, да се академији пошљу све друштвене књиге.

Бр. 165. Чита се писмо г. потпоручника Ант. Алексића у ком саопштава друштву разне потребе географског познања Србије и обраћа пажњу на рукописе пок. капетана Вл. Николића, којима би се у неколико ствари помогло. Како су ти рукописи пре смрти покојникове већ били пред друштвом, одлучи се да се види шта је од њих учињено.

Бр. 166. Друштво кечкеметске српске омладине „Застава“ моли друштво ово, да му пошље на поклон своје књиге, на које одбор одлучи да се тако учини.

Бр. 167. Секретар јави да је савет препарандије српске из Сомбора молио да му друштво настави шиљање својих књига и да Гласнике до 16 имају. Одбор одлучи да им све непослано намири и да им се и од сад шље.

Бр. 168. Одб. члан др. Крстић јави, да је у договору са секретаром предао коректуру од „Протокола шабачког магистрата“ г. Милор. Поповићу, и заиште да се одреди шта ће се истоме господину за ту коректуру платити. Одбор одреди да се плати четири цванц. на табак.

Бр. 169. Секретар јави да ће у Гласник доћи и библиографија српска и хрватска за ову годину, коју ће сам израдити, а да ће то ваљати и даље наставити, као што је скуп друштвени давно наредио, за то моли да одбор одобри трошак на набавку барем главнијих извора за тај посао. Одбор реши, да се на таке набавке може потрошити потребни новац просто са знањем председниковим: а секретар да се стара, да у библиотеку набавља у колико је могуће важнија словенска дела.

Бр. 170. Секретар јавља за књиге које су дошле у замену или на поклон друштву:

1. Од југословенске академије знаности и умјетности књезина *Рада* 1-ву књигу.
2. Од царске академије у Бечу:
   а. Sitzungsberichte philos. hist. Clase 55 Bd. Heft 3. 4.—56 Bd. 1, 2.
   б. Sitzungsberichte math. naturw. 1867 I. Abth. 4. 5 6. II. Abth. 4. 5. 6. 7.
   в. Almanach 1867.
3. Од краљевске академије наука у Минхену
   а. Mouumenta saecularia. I Clase Franisci Petrarcae Aretini Carmina incognita. Ex codicibus italicis bibliotecae Monacensis edidit Georgius Martinus Thomas. München 1859. III. Classe. 1. Theodosii Meliteni qui fertur Chronographia. Edidit Theofilus Lucas Fridericus Tafeli. München 1859. — 2. Die Entdeckung Americas. Nach den älteschen Qnellen geschichtlich dargestellt von Friedrich Kunstmann.
   б. Sitzungsberichte der königl. bayer. Akad. der Wissenschaft. zu München. 1860. 1. 2. 3.
   в. Abhandlungen der historischen Classe der königl. Ak. d. W. VIII Bd. 3. IX. 1.
   г. Almanach der königl. bayer. Ak. d. W. 1859.
   д. Verzeichniss der Mitglieder der k. b. Ak. d. W. 1860.
   е. Einleitende Worte zur Feier des Allerhöchsten Geburtsfestes des Königs Maximilian II. München 1859.
   ж. Errinerungen an Johann Georg von Lorl. Eine Rede von Dr. Georg Thomas von Rudhart. 1859.
   з. Denkrede auf Alexander von Humboldt. Gelesen von Karl Fried. Phil. v. Martius. 1859.
   и. Rede bei der hundertjährigen Stiftungsfeier der königl Akad. der Wissensch. von G. L. von Maurer. 1859.
4. Од краљевске акад. из Берлина. Monatsberichte за Април, Јул и Август.
5. Од председника књигу: Verfassung und gegenwärtiger Bestand sämmtlicher Kirchen des Orients. Eine canonistisch-statistiche Abhandlung von Dr. Isidor Silbernagl. Landshut 1865.
6. Од редовног члана Јована Бошковића: Слику Фрање Миклошића, литограф. и његов Извод из

српске граматике књига прва, св I. треће издање. Београд 1867.

7. Од секретара: *а.* О преиначењу и уређењу наше пореске системе, написао Коста Јовановић. У Београду 1860, и *б.* Милош Обреновић или ослобођење Србије. Написао Стеван Поповић бивши свешт. тонч. Београд 1865.
8. Од Георгија Јовановића из Сарајева: Наравоученије о човеку и његовим дужностима. Сарајево 1866.
9. Од дра Ђ. Радића његову књигу: Вођа при газдовању српском народу у Новоме Саду 1867.
10. Од дра Божидара Петрановића његово дело: Богомили црква босанска и крстјани. Задар 1867.
11. Од ман. цар. просвећ. у Русији његов *Журнал* за 1867, од Јануара до краја Јуна, 6 књ.

СЕДМА СЕДНИЦА У ОДСЕКУ ЗА НАУКЕ ИСТОРИЈСКЕ И ДРЖАВНЕ

11. Декембра 1867.

Били су: др. Н. Крстић, Ј. Мариновић, Ј. Гавриловић, М. Петронијевић, Д. Голубовић, М. Ђ. Миличевић и Срећковић.

Бр. 32. Кад председник рече да је седница започета прочитан би и потписан протокол пређашње седнице.

Бр. 33. Чланови М. Ђ. Миличевић и П. Срећковић, који су, одређени, прочитали записник пок. Анте Протића, јављају да рукопис тај ваља штампати у Гласнику на га тога ради и откушити од његова имаоца платившим ма и по 6 дук. цес. од штампана табака:

Усвоји се предлог чланова референата.

Бр. 34. Г. Милорад Поповић Шапчанин, преко одбора, предаје чланак „Баштина у старих Срба.“ који је написао на руском А. А. Мајков а он га превео и за Гласник спремио; на што би наређено, да рад тај прегледа председник одсека др. Никола Крстић.

Бр. 35. Г. Светозар Никетић, државни питомац у Москви пише, преко одбора, свој састав „Насртања римских папа на српску и хрватску цркву.“ Наређено би да

рад тај прегледа и одсеку своје мишљење о њему јави редовни члан г. М. Ђ. Милићевић.

Бр. 36. За чланак г. Милоша Милојевића „о старим српским гробљима," за који је одсек језикословни, што се нарочито тамо прешисаних натписа тиче, казао: „прегледавши натписе о којима сте питали, и погледавши и на облике речи и на поједина писмена одсек језикословни и књижевни сумња о њиховој старини," би наређено, да се прими и наштампа у Гласнику, и да се писцу, г. Милојевићу изда за њ 25 # одсеком, али да се уз тај чланак у Гласнику напечата и горњи суд одс. језикословнога.

Бр. 37. За документе на талијанском језику о Шћепану малом, за које је пређе наређено било, да се на српски преведу одлучи се: да се штампају на језику на коме су писана а за награду да се договоре др. Шафарик и г. Ј. Гавриловић, почем се и ималац на њих ослонио.

Бр. 38. На предлог председника одсека др. Н. Крстића, да ваља да се изаберу три кандидата из којих ће министар једнога наименовати одсеку за председника, почем он, као најстарији члан у одбору, мора по закону ове године иступити, одсек одлучи предложити: досадашњег свог председника дра Николу Крстића, дра Јанка Шафарика и П. Срећковића.

ПЕТИ САСТАНАК ОДСЕКА ЗА НАУКЕ МОРАЛНЕ ЈЕЗИКОСЛОВНЕ И ЛИТЕРАРНЕ.

16. Декембра. 1867.

Били су: г. г. Љ. П. Ненадовић, М. Кујунџић, архимандрит Сава, Јов. Бошковић, Стојан Новаковић, Матија Бан, Ђ. Малетић, С. Сретеновић.

Бр. 15. Председник одсека поднесе послану од одбора на прегледање збирку народних умотворина од Вука Врчевића. У тој збирци су три књиге народних песама, II, III, IV; две књиге народних приповедака и једна књига народних игара. Ред. члан Ст. Новаковић прочита предговоре од обе књиге народних приповедака и од описа народних игара и по неколико проба из збирке саме, које збор саслуша са задовољством, и за тим јави, да је збирку народних приповедака већином прочитао, и да је

у њој благо народнога хумора; да су те приповетке приче из живота народнога, и по томе красна грађа за изучење живота тога: а после, да је у њима добитак за науку о језику, синтакси и народном слогу српском. Чланови уверивши се о свему и сами из прочитаних проба одлуче јавати одбору: да се та збирка од две књиге приповедака састави у једну и штампа, а опис игара народних да се такође штампа у једној књизи, и да се обоје наштампа у 3000 комада а писцу за откуп за то двоје плати 60 ⌗ и дâ му се 100 књига од свакојега. Уз ту одлуку одсек одлучи јавити одбору, да се предговори г. Врчевића преберу и да се из њих избаци граматичко умовање, а остави оно чим писац описује говор и живот народни. Три књиге песама дате су на преглед г. г. Ј. Бошковићу, С. Сретеновићу и М. Бану, с препоруком да се што је могуће пажљивије прегледају.

Бр. 16. Одсек одлучи кандидовати за чланове друштвене и послати одбору на даље ове књижевнике наше и стране:

За редовно чланство: г. Милорада Поповића Шапчанина из Београда.

За почасно чланство: Августа Шлајхера професора и словенисту из Јене, и скупљача народних умотворина Вука Врчевића из Требиња.

СЕДНИЦА ОДСЕКА ПРИРОДОСЛОВНО-МАТЕМАТИЧНОГ.

22. Декембра 1867.

Били су: гг. др. Панчић, др. Медовић, др. Валента, и професори Јосимовић, Рашковић и Панић.

На допис одбора срп. ученог друштва под бр. 164, 1867. решавао је одсек и то:

1. На питање: „могу ли се познати рукописи и карта поч. Вл. Николића примити у Гласник онакви какви су да дело не пропадне.“

Решио: да не могу, из истих побуда које су и пређе наведене.

2. На питање: „би ли се хтео ко од одсека примити да га пропрати примедбама или предговором, у ком

би се изложило оно што је пређе предлагано покојнику, да он поправи,"

Решио: Да се не може нико из одсека примити тога посла, из узрока што треба путовати и да не би никако било оправдано издавање каквог недовршеног дела тиме што би се изложили његови недостатци и мане.

Но како је одсеку приватно достављено да је покојник услед учињени му примедаба нешто и даље на свом делу радио и као да и раширио га, то је одсек тог мњења да ако тако доиста буде, нека се дело по нову одсеку на преглед и оцену поднесе.

ЧЕТРНАЕСТА СЕДНИЦА ОДБОРА.

23. Декембра 1867.

Били су: председник Јован Гавриловић; чланови: г.г. др. Никола Крстић; архимандрит Сава; Михаило Рашковић; секретар Стојан Новаковић.

Бр. 171. Прочита се и потпише протокол пређашњега састанка.

Бр. 172. Секретар предлаже молбу академичке читаонице из Прага да јој се од јако шаљу друштвене књиге на поклон, напомињући да то вреди и за ову годину. Одбор наређује да се молба испуни.

Бр. 173. Председник одсека за науке моралне, језикословне и литерарне јавља одбору, да је одсек одлучио за прву и другу књигу приповедака народних Вука Врчевића, да се наштампају у једној књизи, а за књигу у којој су описане игре народне да се наштампа опет у особеној, и да се за то троје да скупоцу откупа 60 дуката и 100 књига од обојега; а за предговоре да се преберу тако како ће се задржати само оно чим се описује народни живот или говор. За тим је одсек препоручио одбору, да се те књиге штампају свака у 3000 екс. Одбор усваја одлуку одсека у потпуности.

Бр. 174. Исти председник јавља да је одсек одлучио кандидовати за редовнога члана г. Милорада Поповића одавде, а за почасне гг. Августа Шлајхера професора словенисту из Јене и г. Вука Врчевића скупљача

народних умотворина из Требиња. Одбор одлучује да се кандидати по штатуту предложе скупу на избор.

Бр. 175. Исти председник јавља да би имао за неке кандидате јавити, које је одбор изабрао за дописне чланове. Али одбор нађе на сметњи један члан штатута којим се ограничава број дописних чланова, и нађе се да је број тих чланова био већи и онда кад је штатут постављен, и да се већ мимо њега радило прошастих година у бирању нових дописних чланова. С тога одбор одлучи, да се тога ради замоли министарство, да у штатуту дотичним путем учини измену, како би се и досадашње у ред довело и друштву дала могућност да може извршавати своје дужности према књижевницима заслужнима за његов рад.

Бр. 176. Председник одсека за науке историјске и државословне јавља да је одсек одлучио да се за рукопис Анте Протића може платити и 6 дук. од штампана табака. Одбор на то нађе да се тај рукопис не може тако скупо платити, јер око њега треба још трошка док се за штампу спреми и да се не може ни на табак откупљивати, него одлучи да се председник и секретар с имаоцем погоде и рукопис умереном ценом откупе за штампу.

Бр. 177. Исти председник јавља како је одсек одлучио да се чланак г. Милоша Милојевића „*О старим српским гробљима*“ у Гласнику штампа и са 25 дук. откупи с тим да се наштампа и она примедба одсека за науке моралне језикословне и литерарне. Одбор разгледавши сам исти чланак и опазивши да је исти већ штампан на руском језику, како напомиње г. писац, и смотривши растуреност у форми и свези предмета о којима се говори, тако, да су у једну расправу помешани предмети од више расправа а слабо сродни један с другим, као и то, да казивање није концентрисано и не иде редом који је прво својство научне расправе, одлучи, да се чланак с тим примедбама врати одсеку, да га на ново прегледа преко других референата. Одбор то чини по члану 3 пословног свота реда.

Бр. 178. Исти председник јавља за документе о Шћепану малом да је одсек предругојачно пређашњу одлуку и одлучио сад: да се штампају без превода, онако како их је послао академик г. С. Љубић. Одбор на то закључи да се ти документи штампају у једној књизи

другог одељења Гласника, и да се за коректуру замоли који од овдашњих књижевника који је вешт талијанскоме.

Бр. 179. Исти председник јавља, да је одсок изабрао да кандидује за председника за даље г.г. дра Н. Крстића, дра Ј. Шафарика и г. Панту Срећковића, будући је садашњем председнику по штатуту време да одступи. Одлучи се, послати кандидате министру на избор.

Бр. 180. Председник одсека за науке природословне и математичне јавља да је одсек на питање одбора за рукописе пок. Владимира Николића јавио, да они онаки какви су пре поднесени, нису за штампу из разлога зарад којих су и онда упућени на поправку, и да се ниједан члан тога одсека не би могао примити поправке тих рукописа, што је то скопчано с путовањем и опширним географским белешкама; али да је одсеку познато, да је покојник нешто даље радио пре смрти и да би требало то сад набавити и прегледати. Одбор одлучи радити даље на томе.

Бр. 181. Зајечарска читаоница потражује од друштва његове књиге на поклон. Одбор одлучи да јој се да што има и да јој се и у напредак шаље.

Бр. 182. Како је ова година на измаку, одбор одлучи, да се спреми преглед радње и стања друштвеног и остало што треба за скуп и да се скуп сазове на дан 21. Јануара 1868 године.

Бр. 183. Секретар подноси књиге које су друштву дошле на поклон у замену:

а. Члан г. Ами Буе шаље: 1 Der Albanesische Drin und die Geologie Albaniens, besonders seines tertiären Beckens. Von dr. A. Boué. Sondern-Abdruck aus dem XLIX Bde d. Sitzb. d. kais. Akad. d. Wissenschaften; 2. Beiträge zur Erleichterung einer geographischen Aufnahme der europäischen Türkei. Von Dr. Boué Aus dem LV. Bde d. Sitzs. d. k. Akad. d. Wiss. I. Abth. März-Heft. Jahr. 1867.

б. Горње лужичко учено друштво шаље свој Neues Lausitzisches Magazin 44 књ. 1. св.

в. Редовни члан г. М. Миловук своје дело: „Науку о музици. У Београду 1867.“

г. Секретар своје дело: „Мали извод из историје српске књижевности за вишу женску школу.

DR
301
S67
knj.22

Srpsko učeno društvo, Belgrad
Glasnik. 1. odeljak

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY